

ISSN: 2410-1311 (Print)
ISSN: 2616-4264 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
MINISTRY OF CULTURE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

*ПИТАННЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЇ*

ISSUES IN CULTURAL STUDIES

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

**ВИПУСК 33
ISSUE 33**

Засновано у 2003 р.
Founded in 2003 year

KYIV
KNUKIM PUBLISHING

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР
КНУКІМ
2017

Питання культурології : зб. наук. праць. Вип. 33 / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2017. – 213 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії української та світової культури, теоретичні та творчі проблеми розвитку мистецтвознавства у сучасних умовах.

Рекомендовано до друку головною вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 12 від 8.12.2017)

Редакційна колегія:

Поплавський М. М.	Голова редакційної колегії, доктор педагогічних наук, професор
Безклубенко С. Д.	доктор філософських наук, професор
Петрова І. В.	доктор культурології, професор
Долбенко Т. О.	доктор культурології, професор
Гончарова О. М.	доктор культурології, професор
Сабадаш Ю. С.	доктор культурології, професор, Маріупольський державний університет
Герчанівська П. Е.	доктор культурології, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Більченко Є. В.	доктор культурології, доцент, НПУ ім. М. П. Драгоманова, професор кафедри культурології
Гурбанська А. І.	доктор філологічних наук, професор
Ластовський В. В.	доктор історичних наук, професор
Михайлова Р. Д.	доктор мистецтвознавства, професор
Бровко М. М.	доктор філософських наук, професор, Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського
Курочкін О. В.	доктор історичних наук, професор, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
Брацкі Артур Себастьян	доктор габілітований гуманітарних наук, професор, Гданський університет (Польща)
Розвадовські Піотр	доктор габілітований гуманітарних наук, професор, Суспільна Академія Наук у Лодзі, президент Варшавської Вшехніци (Польща)
Владиковська Л. М.	кандидат філологічних наук, доцент, Республіканський інститут вищої школи (Білорусь)
Білецька О. О.	кандидат культурології, доцент (відповідальний секретар)

Адреса редакційної колегії: м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36, к. 913.

Київський національний університет культури і мистецтв,
науковий відділ, тел.: 529–97–90.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 374 від 13.03.2017 збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата та наук (додаток № 8).

Державним комітетом телебачення і радіомовлення України видано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 7951 Серія КВ від 06.10.2003 р.

ISSN: 2410-1311 (Print)

© Київський національний університет культури і мистецтв, 2017

ISSN: 2616-4264 (Online)

© Автори статей, 2017

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

- Бровко М.** 9
Сучасні культуротворчі інтерпретації теоретичних модальностей активності мистецтва

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

- Балабушка В.** 22
Народно-побутові традиції сіверян в історії культури України

- Козек М.** 35
Передріздвяні та різдвяні свята на буковинській Гуцульщині: традиції та інновації

- Ткач М. М.** 44
Мотиви українських народних звичаїв, вірувань та повір'їв у творчості Тараса Шевченка

- Фарина О.** 53
Формування і розвиток греко-католицьких архівних і бібліотечних установ Східної Галичини як провідних наукових осередків для духовенства і світських осіб (1921–1946)

- Щербань А.** 68
Іншопольтурні інвазії в орнаментациі посуду мешканців лісостепу Лівобережної України початку доби заліза

- Ярош А.** 78
Культурна політика України в умовах євроінтеграції

СВІТОВА КУЛЬТУРА І МІЖНАРОДНІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

- Білецька О.** 86
Міжкультурна компетентність фахівців у галузі міжнародних відносин як складова професійної діяльності

- Данник К. О.** 96
Взаємозв'язки вірменської діаспори з етнічною батьківщиною та роль церкви в культурній життєдіяльності громад

Фабрика-Процька О.	109
Діяльність громадсько-культурних лемківських організацій США, Канади та України ХХ століття	

МУЗЕЄЗНАВСТВО. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

Борисенко Ю.	119
Становлення та розвиток музейних закладів просто неба на українських землях (кінець ХІХ – 80-ті рр. ХХ ст.)	

Зараховський О.	131
Використання нерухомих об'єктів культурної спадщини міста Чигирин як туристично-екскурсійного ресурсу	

Ключко Ю.	140
Проектна діяльність як форма соціальної активності сучасних музеїв	

Руденко С.	149
Технологія музейницького мистецтва Андре Мальро	

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

Antonivska M.	163
Linguocultural aspects of phraseological units translation in the context of international business communication	

Злобін Ю.	173
Українська класична драматургія на сценах сучасних театрів: репертуарна політика	

Поплавський М.	186
Event-менеджмент у індустрії дозвілля	

Сидоровська Є.	198
Дозвіллева діяльність як чинник формування життя людини в соціокультурному просторі ХХІ ст.	

Трач Ю.	206
Соціокультурна взаємодія в Інтернет-просторі	

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ

- Бровко Н.** 9
Современные культуротворческие интерпретации теоретических модальностей активности искусства

УКРАИНСКАЯ КУЛЬТУРА. ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ

- Балабушка В.** 22
Народно-бытовые традиции северян в истории культуры Украины

- Козек Н.** 35
Предрождественские и рождественские праздники на буковинской Гуцульщине: традиции и инновации

- Ткач Н.** 44
Мотивы украинских народных обычаев, верований и поверий в творчестве Тараса Шевченко

- Фарына О.** 53
Формирование и развитие греко-католических архивных и библиотечных учреждений Восточной Галиции как ведущих научных центров для духовенства и светских лиц (1921–1946)

- Щербань А.** 68
Инокультурные инвазии орнаментации посуды жителей лесостепи Левобережой Украины начала эпохи железа

- Ярош А.** 78
Культурная политика Украины в условиях евроинтеграции

МИРОВАЯ КУЛЬТУРА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ

- Белецкая О.** 86
Межкультурная коммуникативная компетентность специалистов в области международных отношений как составляющая профессиональной деятельности

- Данник Е. А.** 96
Взаимосвязи армянской диаспоры с этнической родиной и роль церкви в культурной жизнедеятельности обществ

Фабрика-Процкая О.	109
Деятельность общественно-культурных лемковских организаций США, Канады и Украины XX століття	

МУЗЕЕВЕДЕНИЕ И ПАМЯТНИКОВЕДЕНИЕ

Борисенко Ю.	119
Основные этапы формирования музейных учреждений под открытым небом на украинских землях (конец XIX – 80-е гг. XX вв.)	

Зараховский А.	131
Использование недвижимых объектов культурного наследия города Чигирин как туристически-экскурсионного ресурса	

Ключко Ю.	140
Проектная деятельность как форма социальной активности современных музеїв	

Руденко С.	149
Технология музейного искусства Андре Мальро	

КУЛЬТУРНЫЕ ПРАКТИКИ

Антоновская М.	163
Linguocultural aspects of phraseological units translation in the context of international business communication	

Злобин Ю.	173
Украинская классическая драматургия на сценах современных театров: репертуарная политика	

Поплавский М.	186
Event-менеджмент в индустрии досуга	

Сидоровская Е.	198
Досуговая деятельность как фактор формирования качества жизни человека в социокультурном пространстве XXI века	

Трач Ю.	206
Социокультурное взаимодействие в интернет-пространстве	

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF CULTURE

- Brovko M.* 9
Modern cultural-creative interpretations of theoretical modalities of the activity of art

UKRAINIAN CULTURE. THEORY AND HISTORY

- Balabushka V.* 22
Severians' folk and domestic traditions in the cultural history of Ukraine

- Kozek M.* 35
Pre-Christmas and Christmas holidays in Bukovyna Huzul region: traditions and innovations

- Tkach M.* 44
Motives of Ukrainian folk customs, beliefs and values in the works of Taras Shevchenko

- Faryna O.* 53
The Formation and Development of The Greek Catholic Archive and Library Institutions of Eastern Galicia as The Leading Scientific Environments for The Clergy and Secular People (1921–1946)

- Shcherban A.* 68
Foreign cultural invasions in the context of transformations of ornamentation of vessels of inhabitants of the forest-steppe Left-bank of Ukraine of the beginning of the epoch of iron

- Yarosh A.* 78
Cultural policy of Ukraine in the conditions of euro integration

WORLD CULTURE AND INTERNATIONAL CULTURAL TIES

- Biletska O.* 86
Intercultural competence of specialists in the field of international relations as a constituent part of the professional activity

- Dannyk K.* 96
Relationships of Armenian diaspora with ethnic Homeland and the role of the church in cultural life of communities

<i>Fabryka-Protska O.</i>	109
Activity of socio-cultural Lemko organizations of the USA, Canada and Ukraine in the 20 th century	

MUSEOLOGY AND MONUMENTAL STUDIES

<i>Borysenko Yu.</i>	119
Formation and development of open-air museum institutions in the territory of Ukraine (the late 19 th century – the 80's of the 20 th century)	

<i>Zarakhovskiy O.</i>	131
Using immovable cultural sites of Chyhyryn as a tourist and excursion resource	

<i>Kliuchko Yu.</i>	140
Project activity as a form of social activity of modern museums	

<i>Rudenko S.</i>	149
The technology of Andre Malraux's museum art	

CULTURAL PRACTICES

<i>Antonivska M.</i>	163
Linguocultural aspects of phraseological units translation in the context of international business communication	

<i>Zlobin Yu.</i>	173
Ukrainian classical drama on the stage of modern theaters: repertoire policy	

<i>Poplavskiy M.</i>	186
Event-management in leisure industry	

<i>Sydorovska Ye.</i>	198
Leisure activity as a factor of forming human life in the socio-cultural space of the 21st century	

<i>Trach Yu.</i>	206
Sociocultural interaction in the Internet space	

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 791.43+784.3(474)

Бровко Микола Миколайович
доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
brovko-mm@ukr.net

СУЧАСНІ КУЛЬТУРОТВОРЧІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДАЛЬНОСТЕЙ АКТИВНОСТІ МИСТЕЦТВА

Мета роботи визначається тим, що виникає в сучасній естетиці, та й, зрештою, в культурології нагальна потреба з'ясування теоретичних модальностей активності мистецтва в реаліях сучасних культурних практик. **Методологія дослідження** зумовлена необхідністю застосування для аналізу теоретичних модальностей активності мистецтва компаративістського підходу, що відкриває більш ефективні можливості осмислення означеної проблеми. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше активність мистецтва досліджується в контексті розвитку феномену естетичного, що має поліфункціональні параметри свого конституювання у сфері культуротворчого буття. **Висновки.** Для з'ясування теоретичних модальностей сутності активності мистецтва в соціокультурному процесі необхідно аналізувати ту мережу проблем, котрі, з одного боку, розкривають генетичну причетність мистецтва до предметно-практично творення, його культуротворчий потенціал, а з іншого – дозволяють скласти дослідницьку програму аналізу результатів художньої діяльності в контексті їх дійового функціонування в суспільстві, в певній системі культури, в процесі взаємодії з іншими соціокультурними феноменами.

Ключові слова: активність мистецтва, модальності активності мистецтва, культуротворчість, художній образ, твір мистецтва.

*Бровко Николай Николаевич, доктор философских наук, профессор,
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина*

Современные культуротворческие интерпретации теоретических модальностей активности искусства

Цель работы определяется тем, что возникает в современной эстетике, и, наконец, в культурологии насущная необходимость глубокого проникновения в сущностные параметры выяснения теоретических модальностей активности искусства в реаліях современных культурных практик. **Методология исследования** обусловлена необходимостью применения для анализа теоретических модальностей активности искусства

компаративистського підходу, який відкриває більш ефективні можливості осмислення цієї проблеми. **Научна новизна** статті заключається в тому, що вперше активність мистецтва досліджується в контексті розвитку феномена естетичного, маючого поліфункціональні параметри свого конститування в сфері культуротворчого буття. **Висновки.** Для висвітлення теоретичних модальностей сутності активності мистецтва в соціокультурному процесі необхідно аналізувати ту мережу проблем, які, з однієї сторони, відкривають генетичну причетність мистецтва предметно-практичному створенню, його культуротворчий потенціал, а з іншої – дозволяють скласти дослідницьку програму аналізу результатів художньої діяльності в контексті їх дійсного функціонування в суспільстві, в певній системі культури, в процесі взаємодії з іншими соціокультурними феноменами.

Ключові слова: активність мистецтва, модальності активності мистецтва, культуротворчість, художній образ, твір мистецтва.

Brovko Mykola, Doctor of Philosophy, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Modern cultural-creative interpretations of theoretical modalities of the activity of art

The purpose of the article is determined by the urgent need that arises in modern aesthetics and, eventually, in cultural studies for deep penetration into the essential parameters of clarifying theoretical modalities of the activity of art in the circumstances of modern cultural practices. **The research methodology** was conditioned by the need to apply the comparativistic approach for the analysis of theoretical modalities of the activity of art, which provided more effective possibilities for understanding this problem. **The scientific novelty of the work** lies in the first attempt to explore the activity of art in the context of the development of the aesthetic phenomenon, which has polyfunctional parameters of its constitution in the sphere of cultural-creative existence. **Conclusions.** To elucidate theoretical modalities of the essence of the activity of art in the socio-cultural process, it is necessary to analyze the network of problems that, on the one hand, reveal the genetic involvement of art in objective and practical creation, its cultural potential, and, on the other hand, allow for the development of a research program for analyzing the results of the activity of art in the context of their effective functioning in society, in a certain system of culture, and in the process of interaction with other sociocultural phenomena.

Key words: activity of art, modalities of the activity of art, cultural creativity, artistic image, work of art.

Вступ. В умовах незвичайного поширення в сучасних теоретичних дослідженнях соціально-прагматичних тенденцій, не втрачає свого значення з'ясування теоретичних вимірів тієї чи іншої проблеми, зокрема,

культуротворчих інтерпретацій теоретичних модальностей активності мистецтва. У наш час мистецтво набуває нестандартних і незвичних форм свого утвердження, що значною мірою детерміновані динамікою соціокультурного буття, а звідси трансформації сутнісних параметрів мистецтва, і особливо такої його властивості як активно впливати на самі реалії життя. Проблема активного, дієвого впливу на реалії життя набуває небаченої раніше гостроти в ХХ–ХХІ ст. Ось тому й непідробний, об'єктивно зумовлений інтерес науковців до означеної проблеми, що має свої теоретичні модальності.

Насамперед, важливо вказати на те, що з'ясування теоретичних модальностей активності мистецтва, в тій чи іншій мірі одержала свій розвиток в досліджень багатьох сучасних вчених. Так, загальнотеоретичні аспекти проблеми знайшли своє відображення в теоретичних розвідках таких вчених як Л. Д. Бабушка, Л. Т. Левчук, Ю. Г. Легенького, В. І. Мазепи, О. І. Оніщенко, В. І. Панченко, О. П. Поліщук, Р. М. Русіна, С. П. Стоян та ін. У цих дослідників проблема теоретичних модальностей активності мистецтва розглядається в найрізноманітніших контекстах. Нерідко проблема постає в питанні осмислення мистецтва як певного виду діяльності людини, наприклад, культурно-дозвілдової діяльності. Це, передовсім, знайшло своє віддзеркалення в працях Н. Б. Бабенко, І. В. Петрової. Або, скажімо, в плані з'ясування особливостей сприйняття мистецького твору тощо. Водночас, недостатньо досліджувалася проблема теоретичних модальностей активності мистецтва як предмет спеціального пошуку в сучасній естетичній науці.

Мета статті визначається тим, що виникає в сучасній естетиці, та й, зрештою, в культурології нагальна потреба з'ясування теоретичних модальностей активності мистецтва в реаліях сучасних культурних практик.

Відповідно до мети статті були поставлені конкретні завдання, а саме:

- дослідити, які існують об'єктивні засади визначення найважливіших параметрів теоретичних модальностей активності мистецтва в реаліях сьогодення;
- проаналізувати, які існують контексти з'ясування означеної проблеми;
- систематизувати і сформулювати концептуальні принципи розгортання теоретичних модальностей активності мистецтва в структурі соціокультурного буття людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній естетичній науці достатньо розроблена система доказів та логічного обґрунтування необхідності аналізу тих найважливіших тенденцій в інтерпретації проблеми теоретичних модальностей активності мистецтва, що сформувалися останнім часом. Водночас, варто вказати на такі обставини, що так чи інакше перешкоджають потребі розглянути основні підходи до проблеми теоретичних модальностей активності мистецтва, і обговорити такі труднощі, які постають у процесі дослідження, і котрі зумовлені як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками.

По-перше, не зовсім просто і легко зорієнтуватися в тих напрямках естетичної думки сучасності, в яких ця проблема постає саме як проблема естетичної науки. Досить часто проблема активності мистецтва виступає як не основна, або під «псевдонімом» інших формулювань в конкретних естетичних концепціях. Доречи, це характерно не лише для сучасної естетичної теорії. Якщо звернутися до історії філософсько-естетичної думки, історії культури загалом, то можна бачити, що ця закономірність виявляється, немовби пульсуючи, в різні історичні періоди. Тут були свої причини, як соціально-практичного, так і теоретичного характеру, котрі можуть бути предметом окремого спеціального дослідження. По-друге, якщо ми з'ясували ті напрямки дослідження проблеми теоретичних модальностей активності мистецтва, які мають у своєму змісті продуктивний потенціал для її подальшого розв'язання, виникає питання вибору тих концепцій, в яких вона найбільш повно, глибоко і ґрунтовно аналізується.

По-третє, незважаючи на наявний характер проблеми активності мистецтва, що дає про себе знати на кожному кроці теоретичного дослідження, вона виявляється не лише в естетичних, а й навіть філософських концепціях, котрі завдяки своїм найважливішим цілям і завданням, торкаються загальних питань сутності, мистецтва, його місця і ролі в структурі соціокультурної реальності, бутті людини в суспільстві. Тому важливо зорієнтуватися у виборі того методологічного принципу, який відкриває можливість, з одного боку, певної класифікації, рубрикації існуючих теоретичних концепцій, а з іншого – звернення до тих теорій, котрі є послідовно логічним узагальненням попередніх спроб розв'язати проблему і водночас виявляють себе в ролі теоретичної основи подальшого аналізу, заглиблення в проблему активності мистецтва.

При аналізі найважливіших концепцій активності мистецтва з'ясовується така обставина. Виявляється, що активність досліджується в найрізноманітніших аспектах. Найважливішим тут, передусім є те, що відкриваються сутнісні параметри естетичної природи мистецтва, його соціально-функціональні характеристики. Мистецтво продовжують вивчати в аспекті його дії на людину, формування її свідомості, її діяльності, виховання. У цьому ж руслі досліджуються ціннісні орієнтації особистості, в яких мистецтво відіграє надзвичайно важливу роль [11]. Це коло проблем ґрунтується на з'ясуванні механізмів трансформації інтеріорних характеристик мистецтва в екстеріорні. Вироблена ціла система естетичних понять, що передають активне функціонування мистецтва крізь призму його індивідуально-особистісного сприйняття. Це поняття «естетичне сприйняття», «естетичне відношення», «естетична дія», «естетичний розвиток особистості» та ін. Одночасно з дослідженням активного буття мистецтва на рівні «мистецтво-індивід», вивчається і система активного його функціонування на рівні «мистецтво-суспільство». Тут виявляються найзагальніші підходи до з'ясування функціонування мистецтва в структурі соціального буття людини. Ці аспекти дослідження активності мистецтва поєднуються з необмеженою кількістю інших проблем, що так чи інакше стосуються цієї проблеми.

Незважаючи на те, що мистецтво вивчали і продовжують вивчати в найрізноманітніших варіантах, його включення в систему соціальних зв'язків, водночас активність мистецтва як своєрідного, універсального, багатоякісного феномену соціального буття людини не стала предметом уваги дослідників з погляду певної системи, цілісного її вияву. Для того, щоб розібратися в сутності активності мистецтва як специфічного феномена духовного життя людини, необхідно простежити формування тих підходів, аспектів, що є теоретичним фундаментом дослідження цієї проблеми.

У сучасній естетичній науці активність мистецтва в проблемному вимірі має такі особливостей, що зумовлені цілком закономірними факторами, природа яких пов'язана як з теоретико-пізнавальними, так і з соціокультурними характеристиками.

Когнітивні особливості сучасного стану дослідження теоретичних модальностей активності мистецтва передусім детерміновані існуючими спробами теоретичного розв'язання даної проблеми. Що ж конкретного було зроблено в цьому плані?

Відомі підходи до проблеми активності мистецтва були зумовлені тим рівнем естетичних знань, які фокусували в собі всю попередню історію філософсько-естетичної думки, і ту конкретно-історичну ситуацію, що склалася на певному етапі дослідження проблеми.

Передовсім, потрібно звернути увагу на концепцію, яка досить тривалий період домінувала у вітчизняній естетиці і, яка стала предметом досить детального критичного аналізу [1, 2, 3, 4, 5, 6, 9]. Це гносеологічна концепція мистецтва.

Гносеологічна концепція сформувалася в руслі виявлення специфічних характеристик, які могли б дозволити розкрити сутність мистецтва. Дослідницька думка рухалася переважно в напрямку з'ясування пізнавальних потенцій мистецтва. Оскільки гносеологізм в інтерпретації мистецтва з достатньою мірою проаналізований, ми звернемося лише до окремих теоретичних положень, що підсумовують етапи розвитку цієї концепції.

Передусім, зважимо на те, що мистецтво, його природа і призначення з позицій названої концепції розглядалася в контексті когнітивних його можливостей, як певну форму пізнання світу. Але, як свідчить теоретичний досвід Гегеля, «спроба піднести мистецтво як спосіб пізнання під тиском фактів змушує теорію визнати його другорядну роль порівняно з, справді, безмежними можливостями наукового пізнання» [3]. Переважна більшість аргументів прибічників гносеологічної концепції пов'язана з обґрунтуванням існування специфічного предмета художнього пізнання, пошуками такого предмета. У літературі відзначалися як прорахунки прихильників цієї концепції, так і досягнення. Об'єктивно підходячи до цього цілком закономірного етапу в дослідженні сутності мистецтва, зазначимо, що фактично активність мистецтва розглядали як можливість осягнення об'єктивних закономірностей природного і соціального світу. Активність мистецтва тут виявляла два таких плани. Перший полягав у з'ясуванні потенційних можливостей пізнавати світ,

а другий – у використанні набутих, за допомогою мистецтва, специфічних знань при практичному перетворенні людиною світу.

Фактично все обмежувалося першим планом, оскільки весь вузол проблеми зосереджувався на з'ясуванні процедур, логіко-гносеологічних схем, умов, що повинні були забезпечити максимум ефективності в досягненні істинних знань у межах естетичного відношення суб'єкту до об'єкту. Реальні ж можливості використання досягнутого знання інтерпретували за допомогою окремих висловлювань тих чи інших діячів гуманітарної науки стосовно того, як багато може дати мистецтво у пізнанні соціальних, політичних, економічних, моральних та інших закономірностей суспільного буття. У межах цієї концепції було менше спроб проаналізувати активний вплив мистецтва в аспекті його реально-практичного використання в суспільстві, житті окремого індивіда. Маються на увазі не загального плану твердження про соціальне значення мистецтва, а спроби з'ясування конкретних механізмів включення потенціалу мистецтва в розв'язання відповідних соціокультурних проблем.

Одним із найсуттєвіших недоліків аналізованої концепції було те, що, незважаючи на правильний перший крок у з'ясуванні «потреби в естетичному не як незмінного споглядання, а як чогось, що формується і стає в самій практиці людини» [4], у ній суб'єктивно-об'єктивні відносини обмежувалися однією площиною – гносеологічною. Коли мова йде про визначення справжньої активності мистецтва, а за своєю суттю – мова йде про сутнісну специфіку останнього, то суто гносеологічний поворот недостатній у з'ясуванні цієї специфіки. Тут необхідні й інші аспекти, котрі не обмежували б феномен мистецтва тільки процесами сприйняття чи то твору мистецтва, чи тієї реальності, котра стає предметом художньої діяльності митця.

Логічним завершенням цієї концепції було прагнення відкрити у природній чи соціальній реальності такий предмет, який детермінував би специфіку мистецтва. Але це була логіка глухого кута, яка призводила до вияву таких нових суперечностей, розв'язати які в межах цієї концепції було неможливо. Важливим позитивним наслідком багато в чому хибної позиції було, однак, те, що стало досить зрозумілим, що «пошуки специфічного предмета художнього пізнання наштовхуються на великі труднощі, оскільки мистецтво не формулює свого знання предмета, а досягає своєї мети перетворенням останнього» [3].

Було б досить невдячною справою досить довго зосереджуватися на одній лише критиці гносеологічної концепції мистецтва, особливо на нинішньому етапі розвитку естетичної науки. По-перше, глибокий критичний аналіз гносеологічної моделі мистецтва з достатньою ґрунтовністю уже здійснено в нашій науці. А по-друге, знайомство з історичним минулим будь-якої науки повинно мати на меті, передусім пошук тих принципових положень теоретичної концепції, які могли б виступати фундаментальними сходинками подальшого руху теоретичної думки. Тому ми звертаємося до, здавалося б, уже пройденого етапу естетичної науки, але, на наше переконання, хоч це й лише початкові етапи освоєння сутності мистецтва, та, й зрештою, всієї сфери

естетичного, та все ж такі, що «знімають» у собі значний досвід попередньої історії естетичної думки, зокрема й такої розвиненої естетичної системи, як гегелівська теорія мистецтва. В естетичній літературі досить слабо прослідковується зв'язок гносеологізму Гегеля і вітчизняних гносеологічних інтерпретацій мистецтва. Зрозуміло, що причиною цього були певні об'єктивні обставини. Але водночас не варто думати, що гносеологізм в естетиці ХХ ст. був чимось особливим, неординарним порівняно з попередніми етапами естетичного розвитку. Цей гносеологізм багато в чому спирався на досягнення мислителів XVIII–XIX ст. А це зумовлювало як його теоретичні прорахунки, так і значні філософсько-естетичні досягнення. Які ж можна відзначити здобутки на шляху до теоретичного освоєння гносеологічної сутності активності мистецтва?

1. У жодного із сучасних естетиків не виникає сумніву стосовно твердження прихильників пізнавальної концепції мистецтва, що останнє в будь-якій ситуації, при будь-якому методі художнього осягнення світу – чи то мова йде про античну трагедію, чи середньовічний іконопис, чи творчість титанів епохи Відродження, чи сучасний модернізм у найрізноманітніших його модифікаціях – завжди має певні знання про світ, про саму людину в цьому світі, про минуле чи майбутнє тощо. Це завжди певні знання. Не будемо зараз вдаватися до розгляду того, чим саме вони відрізняються від наукових знань і, що варто підкреслити, – таке знання, яке можливе лише завдяки мистецтву і тому місцю, яке воно посідає в невичерпній сукупності предметних форм людської культури.

2. Якщо мистецтво спроможне добувати своїми специфічними засобами певні знання про світ, людину, то воно володіє тим потенціалом, який здатний активно впливати і на світ, і на саму людину. Знання – це завжди певна сила, і немає значення, яким шляхом воно добуто – науковим, художнім чи будь-яким іншим. Сила і ефективність людського знання може залежати не лише від того, наскільки воно відповідає об'єктивній дійсності, а й від того, в якій формі воно «подане». І виявляється, що художня форма людського знання здатна активно впливати на людину, а через неї (окремого індивіда) і на природу, і на суспільство. Порівняно з наукою мистецтво володіє тією перевагою, що в ньому (його змісті) можуть моделюватися шляхи не лише до пізнання і самопізнання, а й що найбільш суттєво в контексті нашого дослідження, і до того, яким чином треба діяти людині, суспільству чи окремій соціальній групі, щоб навколишній світ відчув благотворний вплив того знання, яке здобуто у царині мистецтва. А вже з цього можуть випливати найрізноманітніші висновки, які потенційно мають як позитивні, так і негативні наслідки і для окремої людини, і для суспільства загалом. Мистецтво володіє не просто знанням про світ, а й універсальним знанням, котре не потребує однозначних тлумачень, односпрямованих векторів, раз і назавжди даних алгоритмів розуміння світу і діяння людини в ньому.

Враховуючи здобутки і недоліки гносеологічного тлумачення сутності мистецтва, яке за своєю суттю не дозволяло зрозуміти справжню сутність

активності мистецтва, почали з'являтися естетичні концепції, які поступово почали звертати увагу на унітаристський характер пізнання. Вони зводили мистецтво до однієї лише форми його соціального буття, а саме: як засобу пізнання світу. Але ж реальна художня практика свідчить про зовсім інше.

Безумовно, момент пізнання світу завжди був надзвичайно важливим, хоч міра знання, і особливо нового знання в кожному виді мистецтва, не кажучи вже про окремих його творів, різна. Пов'язане це значною мірою ще й з тим, що за своєю природою мистецтво є таким феноменом культури, в якому знання завжди виявляють себе крізь призму естетичного відношення, яке одночасно є немовби таким збільшувальним склом, обов'язковим компонентом якого є певні відношення людини до світу як от: мораль, філософія, релігія тощо. Кожна з них певним чином наповнює собою те, що становить основу естетичного відношення і субстанцію художньої діяльності. З часом ставало все більше зрозумілим, що пізнання не можна розглядати як самодостатнє. Необхідно спробувати побачити його в поєднанні усіх можливих соціокультурних відношень людини до дійсності. Тоді знання, яке можливо добути засобами художньої діяльності, конститується в мистецтві як щось таке, що є обов'язковим, але саме по собі воно нічого не варте. Це стало основою виникнення таких нових естетичних концепцій мистецтва, активність якого інтерпретувалася уже дещо по-іншому.

У даному випадку доцільно спинитися на теоретичній концепції активності мистецтва, сформульованій В. І. Толстих, евристичні можливості якої, з нашого погляду, ще не використані естетичною теорією з достатньою повнотою. Суть концепції викладена в монографії В. І. Толстих «Искусство и мораль» [10].

Характерною ознакою цієї концепції, є те, що сфера естетичного в мистецтві аналізується через взаємодію з іншою сферою діяльності і життя людини – сферою моралі. Тут естетичне не зводиться до чогось одного, а робиться спроба досягнути активну природу мистецтва крізь призму того синтезу, який так чи інакше виявляє себе в ньому.

Водночас автор цієї теоретичної концепції не прагне до еkleктичного поєднання різноманітних аспектів мистецтва, в даному випадку естетичного і морального. Детально простежуючи генезис естетичної думки щодо природи феномена мистецтва, автор прагне сам зрозуміти (і довести це до читачів) самоцінність естетичного відношення в мистецтві щодо моралі, політики, філософії, практичного інтересу людини. Варто зазначити, що історична частина означеного аспекту проблеми є достатнім у теоретичному відношенні підтвердженням цього. Попри постійну дію на сутнісно-загальну природу мистецтва в різні історичні періоди найрізноманітніших чинників, що, безумовно, благотворно відбивається на динаміці змін конкретних форм його активності в соціумі, все ж мистецтво завжди залишається із своїми, тільки йому притаманними характерними ознаками, можливостями і здатністю втручатися в життя і суспільства, і окремого індивіда.

Аналізуючи сутність і природу мистецтва, В. І. Толстих цілком слушно зауважує, що «коли розкриття суспільної природи мистецтва зводиться до переліку його соціальних завдань і обов'язків і виключається сама думка про існування в цій проблемі власне естетичного аспекту, коли «естетичне» інтерпретується лише як деяке доповнення до соціальної сутності мистецтва, тоді естетика, насправді, потрапляє в залежне становище, «сама себе знімає» [10, с. 219]. Сформульована ідея була продуктивною в тому плані, що, незважаючи на значну заідеологізованість естетики, спрямовувала наукові пошуки дійсних форм активного буття мистецтва, котрі зовсім не зводяться до його лише соціального виміру, і тим більше не вичерпуються ним. При цьому обов'язково потрібно вказати на те, що соціальність мистецтва в той період, коли була сформульована дана концепція, досить рідко тлумачилася у широкому значенні цього поняття. Вона більше зводилася до політико-ідеологічних параметрів, які є всього лише однією із форм активного функціонування мистецтва в суспільстві.

Мистецтво, естетичне є «видом соціального відношення» [10, с. 219], але лише видом. Воно ніяк не покриває своїм змістом усіх інших видів соціальних відношень. Це дуже важливий, принциповий момент, який спрямовує дослідження проблеми активності мистецтва в більш доцільне і продуктивне русло. Однак це зовсім не означає, що сфера мистецтва аж ніяк не стосується сфери утилітарно-практичного, морально-правового, науково-практичного чи будь-якого іншого відношення, яке формулюється в житті людини. Мистецтво має своє «право» на те, щоб втручатися в усі інші види соціальних відношень. Але естетична теорія не повинна піднімати це на неосяжну висоту, абсолютизувати. Проблема активності мистецтва одним із своїх важливих аспектів має відношення до сутності мистецтва. А оскільки «питання про сутність мистецтва, безумовно, є питання естетичне» [10, с. 220], то і розв'язувати його потрібно в руслі теоретико-естетичного категоріального інструментарію, принципів, методів, процедур. Естетика «виходить із того, що художня діяльність у своєму розвитку і функціонуванні зумовлена сукупністю усіх суспільних відносин, що саме внаслідок цього вона справляє активний і всеохоплюючий вплив на соціальну дійсність» [10, с. 221]. Це також дуже важлива в методологічному відношенні теза, яку обов'язково потрібно враховувати при з'ясуванні сутності активності мистецтва в соціокультурному процесі. Активність мистецтва з логічною необхідністю впливає з його специфічної сутності. Історико-теоретичний досвід дослідження мистецтва переконливо свідчить про всезагальність, універсалізм мистецтва, яке, фокусуючи, естетично «переплавляючи» усі відомі види людської діяльності, виявляє «універсально-людське відношення індивіда до дійсності до самого себе» [10, с. 257]., котрі зумовлюються тим, що «мистецтво репрезентує предметно-діяльну сутність людини в усьому її об'ємі, в усій повноті дійсного індивідуального життя» [10, с. 257]. У цьому розумінні воно не схоже на жодний інший вид людської життєдіяльності. У цьому й особливість і перевага мистецтва, що зумовлюють специфіку його службової функції і незамінність

його як особливого виду духовного виробництва» [10, с. 257]. В. І. Толстих, аналізуючи поліфункціональність мистецтва, виходить із тієї думки, що кожна з відомих функцій мистецтва – комунікативну, пізнавальну, виховну, суспільно-побутову, розважальну та інші – можна правильно зрозуміти лише за умови чіткого бачення основного завдання мистецтва. Таким завданням є його здатність об'єднувати почуття, думки, волю людей, пробуджувати в них митців. Усе це може бути синтезоване науковим способом лише як грані, аспекти естетичного відношення мистецтва до дійсності.

Безумовно, продуктивність цієї концепції не викликає будь-якого сумніву. Однак, погоджуючися з домінуючою роллю естетичного в досягненні активності мистецтва, не всі вчені-естетики поділяють розуміння естетичного як синтезу різних видів відношення людини до дійсності. Інтерпретація самого естетичного, зазвичай, в кожного дослідника є своя власна і не завжди збігається з тією, що може превалювати в науці на якомусь етапі її розвитку.

Стосовно активності мистецтва тлумачення естетичного має неабияке значення. В історії естетичної думки ця проблема нерідко формувалася як проблема «користі» мистецтва, усієї сфери естетичного. Активність, користь мистецтва, чи то мова йде про його пізнавальне, комунікативне, виховне, чи естетичне значення, виявляється тоді, коли будь-яке з цих відношень у тій чи іншій мірі фокусується на сфері естетичного досвіду, що так чи інакше є специфічною формою чуттєво-емоційного. Таким чином, кожна з функцій мистецтва здатна активно виконувати свою роль тоді, коли вона буде спрямована не на те, щоб замінити ту чи іншу діяльність, якою та склалася в структурі суспільної практики, а на те, щоб кожна з цих функцій змогла «переплавитися» в естетичне відношення, естетичний досвід, естетичне світосприймання, естетичну оцінку, а зрештою, і в естетичну дію, яка не обов'язково повинна бути дією одного лише митця. Це може бути і активність тієї чи іншої людини, котра сприймає мистецтво і репрезентує будь-який вид людської діяльності – інженера, вчителя, робітника тощо. У мистецтві художній образ виступає такою специфікацією його сутнісної природи, яка віддзеркалює увесь універсум його соціально-емоційного, активно-творчого буття в світі культури, культуротворчого буття в цілому. Як зазначає сучасний український дослідник Р. Русін, «образ, що несе в собі ідею, переконливий, якщо за ним стоїть художник, для якого головне в житті, за словами Родена, бути схвилюваним, любити, надіятися і жити. У кожному художньому творі точно й чітко все розраховане, що повинно подіяти, коли і яким чином. Емоціональне – раціонально продумане. Емоціональна сила мистецтва виникає не довільно. Це результат думки й почуття. Створюючи твір, художник враховує, як все описане і показане буде впливати на публіку» [8, с. 45]. Модуси активного буття мистецтва не можуть себе ніяким чином виявляти поза сферою соціально-практичного буття людини в світі, оскільки сфера чуттєво-емоційного завжди в художньо-образній формі трансформувала в собі сферу духовно-практичного утвердження людини в світі. Як вірно вказує О. Опанасюк у цікавому дослідженні інтенціональних властивостей культури,

«жоден з творів мистецтва не поставав (створювався) просто так, тобто не базувався на суб'єктивних почуттях митця і відповідних його релексіях. Визначальними при цьому були духовно-практичні принципи; вони виходять з досить конкретної програми і спрямованості на відповідну дію чи функцію кожного з творів мистецтва» [7, с. 104].

Детальний диференційований аналіз модальних форм активності мистецтва крізь призму поняття інтересу, мотивації, цілепокладання, досвіду, діяльності, художньої інформації, іншими словами духовно-практичних принципів має велике продуктивно-евристичне значення. Важливим є те, що в сучасній науці модуси активності мистецтва досліджуються не тільки в окремому аспекті, скажімо художнього сприйняття індивіда, чи його емоційному ставленні до того чи іншого твору мистецтва, а з позицій загальноестетичних, і, навіть без перебільшення можна сказати, загальнофілософських. Аналіз форм активності мистецтва в такому загальному плані дозволяє побачити його потенціал як засобу, що стимулює й активізує творчі процеси в соціокультурному житті.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше активність мистецтва досліджується в контексті розвитку феномену естетичного, що має поліфункціональні параметри свого конституювання в сфері культуротворчого буття.

Теоретична значимість статті полягає в тому, що в результаті проведеного аналізу можуть бути застосовані до осмислення сутнісних параметрів як мистецтва в цілому, так і до окремих його видів – літератури, музики, театру, кіно, скульптури, архітектури тощо.

У результаті нашого дослідження маємо такі **висновки**:

– для з'ясування теоретичних модальностей сутності активності мистецтва в соціокультурному процесі необхідно аналізувати ту мережу проблем, котрі, розкривають генетичну причетність мистецтва до предметно-практично творення в найрізноманітніших сферах людського універсуму.

– осмислення проблеми теоретичних модальностей сутності активності мистецтва значною мірою забезпечує конституюванню його культуротворчого потенціалу.

– визначення найважливіших параметрів проблеми теоретичних модальностей сутності активності мистецтва дозволяє скласти дослідницьку програму аналізу результатів художньої діяльності в контексті їх дійового функціонування в суспільстві, в певній системі культури, в процесі взаємодії з іншими соціокультурними феноменами.

Список використаних джерел

1. Іванов В. П. Практика і естетична свідомість / В. П. Іванов – Київ : Мистецтво, 1971 – 223 с.

2. Іванов В. П. Проблема субъекта и объекта в предмете и методологии эстетики / В. П. Иванов //Художественная деятельность : проблема субъекта и объективной детерминизации. – Киев, 1980. – С. 15–104.

3. Иванов В. П. Человеческая деятельность-познание-искусство / В. П. Иванов – Киев : Наук. думка, 1977. –187 с.
4. Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса. Диалектика эстетического как теория чувственного познания / А. С. Канарский – Киев : Вища школа, 1979. – 67 с.
5. Лановенко О. П. Социальный статус искусства: представления, проблемы, решения / О. П. Лановенко – Киев : Наук. думка, 1983. – 167 с.
6. Мазепа В. І. Художня творчість як пізнання / В. І. Мазепа – Київ : Наукова думка, 1974. – 213 с.
7. Опанасюк О. П. Іntenціональність у просторі культури: мистецтвознавчий, культурологічний та філософський аспекти: монографія / О. П. Опанасюк – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : Аура Букс, 2018.– 472 с.
8. Русін Р. М. Художній образ: від класики до постмодерну / Р. М. Русін; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. – 206 с.
9. Тасалов В. И. Десять лет проблемы эстетического (1956–1966) / В. И. Тасалов // Вопросы эстетики. – 1971. – Вып. 9. – С. 187.
10. Толстых В. И. Искусство и мораль: о социальной сущности и функции искусства / В. И. Толстых – Москва : Политиздат, 1973. – 439 с.
11. Шульга Р. П. Искусство в практиках культуры. Социокультурологический очерк / Р. П. Шульга – Киев: Ин-т социологии НАНУ, Ин-т философии НАНУ, 2008. – 240 с.

References

1. Ivanov, V. (1971). *Practice and aesthetic consciousness*. Kyiv: Naukova dumka.
2. Ivanov, V. (1980). ‘The problem of subject and object in the subject and methodology of aesthetics’. *Khudozhestvennaya deyatelnost: Problema subjekta i objektivnoy determinizatsii [Artistic Activity: The Problem of Subject and Objective Determinism]*. Kyiv. pp.15-104.
3. Ivanov, V. (1977). *Human activity-cognition-art*. Kyiv: Naukova dumka.
4. Kanarskyi, A. (1979). *Dialectics of the aesthetic process. Dialectics of the aesthetic as the theory of sensory cognition*. Kyiv: Vyshcha shkola.
5. Lanovenko, O. (1983). *The social status of art: representations, problems, solutions*. Kyiv: Vyshcha shkola.
6. Mazepa, V. (1974). *Artwork as cognition*. Kyiv: Naukova dumka.
7. Opanasiuk, O. (2018). *Intentionality in the area of culture: artistic, cultural and philosophical aspects*. Kyiv: Aura Buks.
8. Rusin, R. (2015). *Artistic image: from classics to postmodern*. Kyiv: “Kyivskyi universytet”.

9. Tasalov, V. (1971). 'Ten years of aesthetic problems (1956-1966)'. *Voprosy estetiki [Questions of aesthetics]*. no. 9, p.187.

10. Tolstykh, V. (1973). *Art and morality: on the social essence and function of art*. Moscow: Politizdat.

11. Shulha, R. (2008). *Art in the practice of culture. Socioculturological essay*. Kyiv: Institut sotsiologii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, Instytut filosofii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.

© Бровко М. М., 2017

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

УДК 94(477) 084

Балабушка Вікторія Анатоліївна
<https://orcid.org/0000-0002-4271-6993>
аспірантка,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
balabyshkavika@gmail.com

НАРОДНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ СІВЕРЯН В ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Мета статті – систематизувати історико-культурологічний досвід наукових досліджень процесу трансформації самобутніх народно-побутових традицій сіверян: від стародавніх племен Волинцевсько-Роменської культури до українського населення Чернігово-Сіверського краю, що разом утворили українську народність та державність Київська Русь. **Методи дослідження:** базуються на евристичному методі систематизації наявної класичної та сучасної наукової думки, що склали культурологічний напрямок реконструкції цілісного процесу проблеми. **Наукова новизна:** зазначеної проблеми полягає в тому, що вперше в культурологічній науці аналізується динаміка узагальнення збережених самобутніх народно-побутових традицій сіверян: особливості територіальних меж Чернігово-Сіверського князівства; місцевого будівництва житла, землеробського, риболовського, бортницького промислу відповідно можливостям природного ландшафту; орнаментативності місцевих візерунків нанесених на знайдених артефактах, зокрема, гончарних та ювелірних виробів; звичаїв та обрядів сіверян збережених оригінальним місцевим літописанням, зокрема й поховального, весільного обряду, торгівельних відносин з країнами Сходу, Заходу; всі ці самобутні народно-побутові особливості укорінили національні традиції культури української нації. **Висновок.** Проаналізувавши історіографію до проблеми народно-побутових традицій сіверян в історії культури України було виокремлено: постійне розташування та проживання східнослов'янських сіверян Чернігово-Сіверського краю в складі Київської Русі; народно-побутові традиції, які проявилися на базі розвитку матеріальної Волинцевської, Роменської культури стародавнього, середньовічного часу. Племена та народи Чернігово-Сіверського краю будували каркасно-зрубний тип дерев'яних напівземлянок-будинків; споконвічно вели хліборобський спосіб життя, про що свідчать збережені артефакти фондів музеїв старожитностей знайдених місцевими археологічними розкопками; займалися різними ремеслами, зокрема гончарним виробництвом; бортницьким, риболовським промислом, ювелірним

мистецтвом; мали своєрідні ознаки похорону небіжчика, зокрема й кремацію та кургано-могильний насип, що й нині ідентифікують племена сіверян як український народ, націю.

Ключеві слова: територія, сіверяни, самобутня волинцевська, роменська культура, народно-побутові традиції.

Балабушка Вікторія Анатольевна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Народно-бытовые традиции северян в истории культуры Украины

Цель статьи – систематизировать историко-культурологический опыт научных исследований трансформации самобытных народно-бытовых традиций северян от древних племен Волынцевско-Роменской культуры к украинскому населению Чернигово-Северского края, которые образовали украинскую народность и государственность Киевская Русь. **Методы исследования:** базируются на эвристическом методе систематизации имеющейся классической и современной научной мысли, которая составила культурологическое направление реконструкции целостного процесса проблемы. **Научная новизна:** указанной проблеме заключается в том, что впервые в культурологической науке анализируется динамика сохранившихся самобытных народно-бытовых традиций северян: особенности территориальных границ Чернигово-Северского княжества; местного строительства жилья, земледельческого, риболовського, бортнического промысла в соответствии возможностям природного ландшафта; орнаментации местных узоров нанесенных на найденных артефактах, в том числе гончарных и ювелирных изделий; обычаев и обрядов северян сохранившихся в оригинальном местном летописании, в том числе захоронениях, свадебного обряда, торговых отношений со странами Востока, Запада; все эти самобытные народно-бытовые особенности укоренили национальные традиции культуры украинской нации. **Вывод.** Проанализировав историографию к проблеме народно-бытовых традиций северян в истории культуры Украины было выделено: постоянное расположение и проживание восточнославянских северян Чернигово-Северского края в составе Киевской Руси; народно-бытовые традиции, которые проявились на базе развития материальной Волынцевской, Роменской культуры древнего, средневекового времени. Племена и народы Чернигово-Северского края строили каркасно-срубный тип деревянных полуземлянок – домов; изначально вели земледельческий образ жизни, о чем свидетельствуют сохранившиеся артефакты фондов музеев древностей найденных местными археологическими раскопками; занимались местными ремеслами, в том числе гончарным производством; бортническим, риболовським промыслом, ювелирным искусством; имели своеобразные признаки похорон покойника, в частности кремацію и кургано-могильний насип, что до сих пор идентифицируют племена северян как украинский народ, нацию.

Ключевые слова: территория, северяне, самобытная волинцевская, роменская культура, народно-бытовые традиции.

Balabushka Victoria, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The Siverians' folk and domestic traditions in the cultural history of Ukraine

The goal of research is to systematize the historical and cultural experience of the scientific researches of the transformation process of the Siverians' folk and domestic traditions: from the ancient tribes of the Volyntsevsk-Romensk culture to the Ukrainian population of the Chernihiv-Siversky region, both having laid the basis of the Ukrainian nation and the Kyivan Rus statehood formation. **Research methodology** is based on heuristic method of the modern and classical scientific thought systematisation, forming the cultural approach in the overall problem research process.

Scientific novelty: for the first time the Culture Studies analyses the generalization dynamics of the Siverians' preserved folk and domestic traditions: peculiarities of the Chernigiv-Siversky principality boundaries; local housing construction, agricultural, fishing, and apiary according to the natural landscape facilities; the ornamentation of local patterns on the found artefacts, in particular, pottery and jewellery; the Siverians' customs and ceremonies preserved in the original local chronicles, including funeral traditions, wedding ceremonies, trade relations with the countries of the East and the West. All these folk and domestic features have rooted the national traditions of the Ukrainian nation's culture.

Conclusions. Having analysed the historiography of the Siverians' folk traditions in the Ukrainian culture history we may determine the East Slavic Siverians' permanent location and residence on the territory of the Chernihiv-Siversky region as a part of the Kyevan Rus; folk and domestic traditions, appeared on the basis of the Volyntsevsk and Romensk cultures development in the Ancient and Medieval Ages. The Chernihiv-Siversky region tribes and nationalities constructed a carcass frame type of wooden half underground houses; traditionally led an agricultural lifestyle, evidenced by the artefacts preserved in museums, found by the local archaeological excavations; were engaged in various crafts, such as pottery production; beekeeping and fishing, jewellery production; had their specific funeral customs such as cremation and a grave mound, nowadays identifying the Siverian tribes as a part of the Ukrainian nation.

Key words: territory, the Siverians, traditional Volyntsevsk and Romensk cultures, folk and domestic traditions.

Вступ. На межі XIX–XX століть відбуваються фундаментальні зрушення в археологічних дослідженнях пам'яток слов'янської культури, на основі яких були сформовані наукові концепції істориків, лінгвістів, археологів про східнослов'янські племена, що склали культурно-антропологічну концепцію формування української нації. У цьому процесі відбулися наукові дискусії від яких племен походить український народ, зокрема й особлива дискусія відбувалася навколо території Дніпровського Лівобережжя регіону Русі заселеного сіверянами, яких ідентифікували деякі вчені з іраномовним населенням.

Серед них праці класичної історії, зокрема: М. Аркаса [4], М. Грушевського [8], [9], [10], Д. Дорошенка [11], О. Єфименко [12], С. Єфремова [13], Т. Коструби [17], О. Малиновського [19], М. Домонтовича [20], В. Пархоменка [22], Н. Полонська-Василенко [24], О. Терлецького [28], С. Томашівського [29], Л. Цегельського [30]; сучасні: Н. Абашина [1], А. Авдєєнка [2], Ф. Андрощука [3], В. Барана [5], В. Бодрухіна [6], М. Відейка [7], Н. Кальницької [15], В. Коваленко [16], О. Плаксіної [23], М. Поповича [25], В. Смоляра [26], О. Сухобокова [27].

Мета статті. Систематизувати історико-культурологічний досвід наукових досліджень процесу трансформації самобутніх народно-побутових традицій сіверян: від стародавніх племен Волинцевсько-Роменської культури до українського населення Чернігово-Сіверського краю, що разом утворили українську народність та державність Київська Русь.

Виклад основного матеріалу. Писемними джерелами істориків нового, новітнього й сучасного періоду, були і залишаються дані археологічних розкопок, літописи, відомості іноземних істориків на основі яких були сформовані фундаментальні дослідження вчених НАН України. Літописні зведення середньовіччя та пізніших часів були використані ними для реконструкції минулого життя і культури українського народу. Літопис «Повість временних літ», заклав історичні особливості життя та побуту, звичаї та обряди слов'ян, зокрема й сіверян, їх територіальне розташування. Про важливість історичного джерела літопису «Повість временних літ» писали М. Грушевський, С. Єфремов, Д. Дорошенко в своїх працях. Зокрема, М. Грушевський назвав їх «архівом нашої історіографії» [13, с. 92]. Його тезу закріпив у своїй монографії «Історія українського письменства» С. Єфремов і доповнив, що «літописи ще є зразком художньої прози, особливістю писемної ідентичності україно-слов'янської народності» [Там само. с. 92]. Збереглося 1500 літописних списків «як оригінальних джерел писемної скарбниці культурної спадщини східнослов'янських народів» [Там само. с. 92].

Провідною темою літопису «Повість временних літ» була цілісність територіальних меж незалежності Русі від Візантії. Її культурна самобутність була зосереджена на окреслених територіях розселення етнічних племен з урахуванням ландшафтних особливостей місцевості, зокрема сіверян, на основі яких сформувався народно-побутовий запас місцевої лексики топонімів, гідронімів, етнонімів, занесений в усну і письмову культуру, яка склала місцевий фольклорно-етнографічний словник мовлення. Також було виокремлено самобутні сімейні та громадські форми організації племен, їхнього побуту, шлюбних, поховальних звичаїв, обрядів, на основі яких вони об'єднувалися. У літописах Київської Русі, на думку А. Авдєєнка «перераховувалися не нації, а представники родоводів, які населяли ту чи іншу територію, переліковувалися топоніми землі або території... з топонімів отримуємо важливу інформацію про край, природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події для реконструкції минулого» [2, с. 92.]. У монографії «Нарис історії культури України» М. Поповича «Слов'яни на території України» зазначалося, що «літописи доносять до нас перелік

«племен», що в сучасному розумінні були «народами», «мікроетносами», які зберегли свої назви етноніми» [25, с. 28]. Розшифровуючи етнонім «сіверяни», «сіверці», «сівери» їх ідентичність О. Плаксіна пов'язує з етапом культурно-етнічного розвитку та місцезнаходженням у загальнослов'янській спільноті. Освоюючи північні території Русі, сіверяни, на її погляд, закріпилися у верхів'ях Десни, на кордоні з північно-іранськими населенням, а також угорцями, які мешкали в лісостеповому межиріччі Дніпра та Дону. Автор праці зазначає, що «крайне північне положення сіверян і стало основою їх найменування» [23, с. 1–2]. Існує інша версія походження сіверян від терміну «чорний» який пов'язує територію з не прохідними лісами, болотами, та з грецькими племенами меленхленами, що перекладалися як «чорні плащі» [32, с. 384]. У авторефераті Ф. Андрощука зазначено, що термін «северь» позначав взагалі ліву сторону Дніпра [3, с. 7]. М. Попович стверджував, що «плем'я «сівер» має іранське походження і не дарма, бо їх територія поширювалася у межиріччя Вісли і Німану та балтського субстратного населення в формуванні іраномовних районів сіверян» [25, с. 29]. Термін «северь» на думку Н. Кальницької, походить від іранського слова «seu» – чорний [15, с. 9]. А. В. Бодрухин притримувався думки, що «сіверяни отримали свою географічну назву від річки Сіверський Дінець» [6, с. 7].

М. Грушевський в першому томі фундаментальної «Історія України-Руси» [10] заклав підвалини наукової теорії формування східнослов'янського етносу на тернах України, утверджуючи, що східні слов'яни прямі нащадки українців, зокрема сіверяни, «які сиділи на схід від полян на лівому боці Дніпра...», що на його думку, «є найбільшим з україно-руських племен» [10, с. 193], і розташовані були на українській території [10, с. 197]. М. Аркас відносив плем'я сіверян до найбільших україно-руських племен ідентифікуючи територію гідронімів «... в поріччі Десни, по річках Сулі, Сейму... топонімів найбільших міст – Любеч, Чернігів, Переяслав» [4, с. 12]. Українську приналежність племен сіверян визначив О. Терлецький в праці «Історія української держави» [28], пишучи, що «центральним племенем були поляни, на схід від них над Десною мешкали сіверяни, що логічним було результатом давньослов'янської колонізації» [28, с. 34]. Племена сіверяни на його думку, «представляють етнічну підставу, на якій витворився український народ» [Там само. с. 34], а Київську Русь вважав, «старою українською державою...» [28, с. 35]. Автор праці «Історія України» Т. Коструба територію сіверян розташував «на північ від полян» [17, с. 12] у нинішній Чернігівщині, там на його думку, «жило плем'я українських сіверян, що межувало спершу з фінськими, потім з московськими племенами» [Там само. с. 12]. С. Томашівський також вважав «сіверян прямими нащадками людності української» [29, с. 28]. О. Єфименко, вказувала, що «сіверяни, мешканці на півночі... укладали свої шлюби на ігрищах між місцевими селами» [12, с. 22], які притримувалися характерних ознак життя та побуту родової групи, для якої сім'я була основним осередком збереження традицій.

Про торгівельні зв'язки сіверян зазначає М. Довнар-Запольський, про те, що дороги вели їх «...на південь і південний схід» [14, с. 3], що забезпечило

«...Чернігову панівне становище міста – торгового посередника при обміні товарів між Руссю і крайнім півднем і південним сходом» [Там само. с. 3]. Він констатує, що «... їх знали араби у віддаленій Хазарії, вони пробираються до Азовського моря і затверджуються на деякі часи в регіоні Тмутаракані» [Там само. с. 92], тобто сучасної Кубані на Таманському півострові. Торгували сіверяни ще й «...медом, били віск та ловили хутряного звіря і все везли Дніпром і Дністром, а далі Чорним морем у Царгород вимінювати свій крам на грецькі витвори» [30, с. 29]. Особливо міста Чернігів та Любеч вели торгівлю з Грецією [20, с. 11]. Добре знали промисли мисливства, риболовства, хліборобства, скотарства і всі види ремесел – залізобне, гончарне, обробляли дерево, кістки, шкіру, камінь [8, с. 36]. На думку В. Смоляра, то Сіверянська земля, згідно з археологічними знахідками «була лідером в тамтешньому світі» [26, с. 293], тобто жила набагато заможніше ніж їхні сусіди, про що утверджують предмети матеріальної культури, зокрема артефакти у вигляді золотих та срібних арабських дирхемів. На думку М. Грушевського, це свідчить про інтенсивність торговельних відносин сіверян з арабами в VII–VIII ст. Дорогоцінні знахідки в Чорній Могилі (м. Чернігів) свідчать про високу культуру в X ст., і про те, що «...Сіверщина розташована була понад найбільшими торговими шляхами – Дніпром і Десною, які вели на захід, на схід, на південь та на північ» [9, с. 372]. Різноманітність предметів культурного побуту розкопок курганів на Болдиних горах Чернігова спростовує думку, деяких літописців про дикість сіверян. Знайдені артефакти обпалених обладунків знатних воїнів, срібних рогів, залишки одягу, прикрас, кілець, намиста, підтверджують, що сіверяни мали свої місцеві промисли та вели торговельні відносини з різними народами такими як араби, хозари, болгари [21, с. 5]. Їхня столиця племінного князівства Чернігів, згадується в договорах як автономна політична одиниця, в якій сидить «підручний Київському князю, святний князь» [21, с. 6].

Спільною традицією слов'ян, зокрема й сіверян був поховальний обряд язичницького циклу. Вони вірили в життя після смерті, тому разом з померлим клали їжу, зброю, прикраси, над могилою насипали курган і здійснювали тризну [18, с. 8–9]. Про язичницькі часи сіверян свідчать матеріали археологічних розкопок курганів «Чорна Могила», «Гульбище», «Безіменний». Пізніше формується обряд трупопокладення в землю, що трансформується разом з прийняття християнства.

Чернігово-Сіверська князівство на думку В. Коваленка, «доби Давньоруської держави було одним з найбільших територіально-політичних одиниць Центрально-Східної Європи і чи не наймогутнішим князівством Європи Східної» [16, с. 126]. За його даними на цій території було розташовано кожен четвертий укріплений населений пункт (городище) «із зареєстрованих на території Русі, у т. ч. – близько 70 літописних міст» [Там само. с. 126]. Назви міст-етнонімів Чернігів, Любеч, Новгород-Сіверський, Курськ, Сновськ не сходили зі сторінок давньоруських хронік, інші стали відомими завдяки масштабним археологічним дослідженням, проведених на їх території, зокрема Гомій, Листвен, Оргощ, Путивль, Серенськ, Рильськ [16, с. 128] На

території сіверян на поч. X ст. формуються три важливі центри міста Чернігів, Переяслав, Любич, що входили до об'єднання Київської Русі. Вони стали за етноукраїнськими ознаками північними форт-постами східного слов'янства. За М. Грушевським «.. XI ст. Чернігів стає центром північної Сіверщини, разом з сусідніми територіями радимичів, в'ятичів» [10, с. 313]. Територія майбутньої Чернігівської землі, на думку Н. Кальницької, «займала великий простір: від долини Дніпра до середини Оки. Край був заселений нерівномірно: північна частина землі входила до лісового поясу з малородючим ґрунтом» [15, с. 5]. Культурний розвій Чернігово-Сіверської землі був тісно пов'язаний із загальним розвитком культури всієї Давньоруської держави. На думку В. Смоляра «Чернігів був культурним центром відмінно від Києва, який був політичним центром» [26, с. 295]. На Сіверщині нараховувалося більше міст, ніж в інших князівствах. Загалом, чверть усіх відомих міст містилося в Сіверянському краї. Саме тут, на Сіверщині було створено «Слово о полку Ігоровім», звідти походив «легендарний Боян» [Там само. с. 295]. Традицією цих племен була, на думку Л. Цегельського, «староруська письменна мова, якою описані Несторова «Літопись», «Правда руська», «Слово о полку Ігоровім», «Паломник Данила-Мниха» як він стверджує «це тільки наша староукраїнська писемна мова наших предків, наддніпрянських «Русинів» [30, с. 29].

І. Малиновський в монографії «Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни...» [19] визначив, що правова культура слов'ян формувалася згідно совісті – «совість сотворила киянів» та «людей Чернігівщини, що визнавали верховенство князя Всеволода» [19, с. 5], але вирішували всі соціальні питання на загальних зборах всіх людей. Звідси автор робить висновок, що «народні зібрання були споконвіку явищем звичайним, що на цих зібраннях обмірковувалися й розв'язувалися найважливіші державні справи, тобто народоправство правило за основну давньослов'янського державного ладу» [Там само. с. 5]. У праці «Початок історично-державного життя на Україні» В. Пархоменко висловив думку, що «Любеч, був розташований на лівому березі Дніпра, що київська княгиня Ольга правила у древлян та їхньою територією тоді, коли встановила на тій землі устави і уроки, становища і ловища, робила це між іншими і на березі річки Десни, себто на лівому боці Дніпра» [22, с. 17]. Автором передається збережена з літописних оповідань пам'ять про Сіверського князя Чорного, якого вважають будівничим старого міста Чернігова [Там само. с. 17]. Він вважає, що «на полянській території були ті ж ознаки еволюційних змін одного типу населення, котрий близький до типу древлянської та сіверянської людності» [22, с. 18].

Стародавніми самобутніми культурами, котрі заклали самобутні особливості народно-побутової культури населення території Чернігово-Сіверського краю була Волинцевська (VII–VIII ст.) Роменська культура (VIII–X ст.). Перша отримала назву від території розкопаного могильника с. Волинцеве Путивльського району Сумської області. Н. Абашина виділила особливості будівництва жител населення Волинцевської культури, у вигляді квадрата або

прямокутної форми напівземлянок, каркасно-стовпової або зрубної конструкції пічі та ін. [1]. Основу керамічного комплексу складали ліпні горщики з чітко профільованою верхньою частиною та гончарні горщики з високими вертикальними вінцями, орнаментованими лініями. Їх поховальний обряд характеризувався залишками кремації в урнах [5, с. 99]. Друга Роменська культура відкрита М. Макаренком поблизу м. Ромни Сумської області, що «займала значний регіон в басейнах Десни і Сейму до північно-західного кордону Брянської області, на заході поселення сягають Дніпра (Любич), на півдні межі зі степом (крайні пункти Коробів, Решітники, Жовнін [5, с. 96.] зазначив В. Баран. Конструкціями дерев'яного будівництва, на думку Н. Абашина, були «укріплені валами і ровами городища, котрі розташовані своєрідними гніздами по 3–9 на відстані 2–5 км одне від одного» [1]. Житла чотирикутної форми напівземлянки, стіни облицьовані колодами, укріплені вертикальними стояками, що нагадували зрубну форму. Керамічний посуд був представлений «ліпними посудинами, горщиками, сковорідками, мисками з пологими заокругленням, або з високо поставленими крутими плечиками, з низькими, дещо розхиленими вінцями» [1]. Цей посуд був позначений орнаментами по краю вінця, вдавлених відтисків гребінців обмотаних шнурками, тобто застиглих відбитків шнурового або гребінцевого штампів вироблених на гончарному колі місцевого виробництва [5, с. 96] як стверджує В. Баран. Роменська кераміка – горщики, кухлі, миски, сковорідки, на думку М. Відейко, нагадують форму Волинцевської, особливо горщики з високими вінцями «унікального для тієї епохи орнаменту з відбитків шнура конічної форми» [7, с. 189]. Місцевою особливістю сіверяни було приготування борошна. Вони використовували замість прадідівських зернотерок – жорна [Там само. с. 189]. Археологічні знахідки стародавніх пряселець вказують на широкий розвиток прядіння, ткацтва та ін. О. Плаксіна, визначила самобутні особливості місцевого орнаменту, який наносили на виріб по краю вінця, корпус якого прикрашали відбитками гребінчастого штампу, насічками, заціпками. Таких орнаментів гончарного місцевого ремесла нараховано «до 50 орнаментальних мотивів [23, с. 1–3]. Також відомі місцеві жіночі прикраси у вигляді спіральних, скроневих кілець, які підвішувалися на стрічках, ремінцях, косичках, або прикріплювалися до стрічок, утворюючи ланцюжок, іноді носили як сережки. Серед прикрас «були різноманітні бронзові підвіски – солярії, у вигляді сонячного диску, луниці, бубонці, які пов'язані з шануванням сонця та місяця» [Там само. с. 1–3]. На роменських поселеннях були знайдені арабські гроші-дирхеми як поодинокі, так і цілі скарби цих монет, зокрема на поселенні Буринського району с. Лухтівка [23, с. 3]. Феноменом самобутності місцевого населення означених культур був похоронний обряд представлений кремацією, залишки якого захороняли в насипі кургану.

Як стверджує М. Відейко, то «біля витоків виникнення сучасних міст, таких як Новгород-Сіверський, Чернігів, Любеч, Путивль, Ромни, Рильськ, Полтава, Опошня, Харків «стояли літописні сіверяни» [7, с. 187]. Вони побудували чимало потужних городищ на високих берегах місцевих річок, використовували миси з досить крутими схилами. Зокрема, наводить приклад

М. Відейко, такого городища як «Малий Балкан» і «Великий Балкан» припускаючи, що можливо топоніми в собі зберіг пам'ять про ті далекі часи, коли племена сіверян насправді мешкали на Балках, біля кордонів Візантійської імперії» [7, с. 187]. Про історичну забудову Чернігово-Сіверської землі пише археолог О. Сухобоков, зазначаючи, що «території Дніпровського Лівобережжя на схід від Сули, і на Пслі, і на Ворсклі, і по берегах Північного Дінця, виявлено на берегах лівої притоки Дніпра (зокрема й Сули) ланцюжок укріплених поселень-городищ Волинцевсько-Роменської культури, яка є певним археологічним еквівалентом сіверянського союзу в племінний період державності» [27, с. 262]. На його думку, то на фінальному етапі розвитку цих культур з'являється посуд гончарно-кругової технології, що був своєрідним індикатором локальної племінної сіверянської Волинцевсько-Роменської культури в загальну давньоруську [27, с. 266]. Таким чином, племінне об'єднання сіверян, було представлене двома археологічними культурами на території сучасних областей України Чернігівської, Сумської, Полтавської та Курської, Брянської, Белгородської Росії.

Н. Полонсько-Василенко в монографії «Історія України» [24], визначила, що східнослов'янські племена «... з економічного погляду трималися на певних традиціях хліборобсько-скотарського побуту, та культурних традиціях, що зв'язувало Україну з Західною Європою» [24, с. 67]. Вона констатує історичний факт, що «... на українських землях був безперервний зв'язок між носіями старої та нової культури, передавалися від одного народу до другого, господарські традиції, звичаї, культурні зв'язки, які створили історичну цілісність від неолітичної культури до Української держави» [24, с. 67]. Свою концепцію підтверджує археологічними відкриттями В. Хвойки «Поля прогребений в Среднем Поднепровье», яка була опублікована в 1901 р. в «Записках русского археологического общества» в Петербурзі [31, с. 99]. Н. Полонська-Василенко так як і В. Хвойко на основі археологічних відкриттів ідентифікує поселення східних слов'ян на українських територіях, як автохтонних жителів і сіверян, зокрема «...поля поховань доходять до нижнього Дністра (культура Луки-Врублевецького) на заході, а на сході до Полтавської та Сумської областей [24, с. 66] (тодішніх Волинцевсько-роменських культур).

Наукова новизна: зазначеної проблеми полягає в тому, що вперше в культурологічній науці аналізується динаміка узагальнення збережених самобутніх народно-побутових традицій сіверян: особливості територіальних меж Чернігово-Сіверського князівства; місцевого будівництва житла, землеробського, риболовського, бортницького промислу відповідно можливостям природного ландшафту; орнаментативності місцевих візерунків нанесених на знайдених артефактах, зокрема, гончарних та ювелірних виробів; звичаїв та обрядів сіверян збережених оригінальним місцевим літописанням, зокрема й поховального, весільного обряду, торгівельних відносин з країнами Сходу, Заходу; всі ці самобутні народно-побутові особливості укорінили національні традиції культури української нації.

Висновок. Проаналізувавши історіографію до проблеми народно-побутових традицій сіверян в історії культури України було виокремлено:

постійне розташування та проживання східнослов'янських сіверян Чернігово-Сіверського краю в складі Київської Русі; народно-побутові традиції, які проявилися на базі розвитку матеріальної Волинцевської, Роменської культури стародавнього, середньовічного часу. Племена та народи Чернігово-Сіверського краю будували каркасно-зрубний тип дерев'яних напівземлянок-будинків; споконвічно вели хліборобський спосіб життя, про що свідчать збережені артефакти фондів музеїв старожитностей знайдених місцевими археологічними розкопками; займалися різними ремеслами, зокрема гончарним виробництвом; бортницьким, риболовським промислом, ювелірним мистецтвом; мали своєрідні ознаки похорону небіжчика, зокрема й кремацію та кургано-могильний насип, що й нині ідентифікують племена сіверян як український народ, націю.

Список використаних джерел

1. Абашина Н. Волинцівська культура / Н. Абашина // Енциклопедія історії України. Т. 1. / Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України. – Київ: Наук. думка, 2003. – 688 с.
2. Авдеєнко А. Народжена Богом: стисла історія України / А. Авдеєнко. – Київ: Фенікс, 2016. – 224 с.).
3. Андрощук Ф. Ранні етапи формування давньоруської культури у межиріччі Дніпра та Десни (IX-середина X ст.) : дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / Андрощук Федір Олександрович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1997. – 180 с.
4. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Київ: Наш формат, 2015. – 464 с.
5. Баран В. Давні слов'яни / В. Баран. – Київ: Вид. дім Альтернативи, 1998. – 336 с.
6. Бодрухин В. Чернігівська земля-князівство: монографія / В. Бодрухин. – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2002. – 132 с.
7. Відейко М. Україна: від Антів до Русі / М. Відейко. – Київ : КРІОН, 2009. – 240 с.
8. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ: Золоті ворота, 1992. – 524 с.
9. Грушевський М. Історія-Руси. В 11 т. Т. 2. / М. Грушевський. – Київ: Наук. думка, 1992. – 640 с.
10. Грушевський М. Історія-Руси. В 11 т. Т. 1. / М. Грушевський. – Київ: Наук. думка, 1991. – 1991. – 736 с.
11. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – Київ: Українознавство, 1996. – 254 с.
12. Ефименко А. История украинского народа / А. Ефименко. – Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефронь, 1906. – Вып. 1. – 391 с.
13. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Київ: Феміна, 1995. – 688 с.

14. Историческая памятка о Чернигове. Речь профессора М. Довнар-Запольского. – Чернігів: ЧОУНБ імені В. Короленка, 2007. – 7 с.
15. Кальницька Н. Формування територіальних володінь Чернігово-Сіверських князів (друга половина XI – кінець XIII ст.): історико-політичний аспект : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кальницька Наталія Дмитрівна ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2004. – 202 арк.
16. Коваленко В. Навози – літописне місто на Дніпрі / В. Коваленко // Сіверщина в історії України: зб. наук. пр. – Київ-Глухів, 2011. – Вип. 4. – С. 128–133.
17. Коструба Т. Історія України / Т. Коструба. – Станіславів : Б. в., 1938. Кн. 2. – Бібліотека товариства «Скала»; Ч.14. : Словянська Україна, 1938. – 32 с.
18. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Махновця. Відп. ред. О. Мишанич. – Київ: Дніпро, 1989. – 591 с.
19. Малиновський О. Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни. Нарис з історії права / О. Малиновський. – Київ: Всеукр. акад. наук, 1929. – 184 с.
20. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба – Санкт-Петербург, 1859–1868. Т. 25 : Черниговская губерния / сост. М. Домонтович. – Санкт-Петербург: Тип. Ф. Персона, 1865 – 686 с.
21. Очерк истории города Чернигова 907–1907. – Чернигов: Гор. Управы. – Чернигов: Тип. Губ. Земства, 1908. – 71 с.
22. Пархоменко В. Початок історично-державного життя на Україні / В. Пархоменко. – Київ: Держ. вид-во України, 1925 – 36 с.
23. Плаксина О. Роменська культура / О. Плаксина // Місто Ярославни. – 2016. – № 2 (34). – С.1–3.
24. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. Т. 1. До середини XVII століття / Н. Полонська-Василенко. – Київ: Либідь, 2002. – 672 с.
25. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – Київ: АртЕк, 1999. – 728 с.
26. Смоляр В. Історія античної та середньовічної Русі-України / В. Смоляр. – Київ: Медицина України, 2013. – 392 с.
27. Сухобоков О. «Земля незнаема»: население бассейна Среднего Псла в X–XIII вв. по материалам роменско-древнерусского комплекса в с. Каменное / О. Сухобоков. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2012. – 376 с.
28. Терлецький О. Історія української держави. Т. 1. Ч. 6. Княжа доба. / О. Терлецький. – Львів: Фонд «Учітеся, брати мої». 1923. – 35 с.
29. Томашівський С. Українська історія : нарис Стефана Томашівського / С. Томашівський. – Львів : Вчора і нині. Т. 1 : Старинні і середні віки, 1919. – 154 с.
30. Цегельський Л. Русь – Україна, а Московщина – Росія. Історично-політична розвідка / Л. Цегельський. З картою України. – 2-е перероб. вид. – Царгород: Друкарня Союзу визволення України, 1916. – 134 с.

31. Черняков І. Вікентій Хвойка (1850–1914) / І. Черняков. – Київ: Архетип, 2006. – 199 с.
32. Янко М. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Янко. – Київ: Знання, 1998. – 432 с.

References

1. Abashyna, N. (2003). Volynets culture. V: V. Smoliy and others, eds. *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of History of Ukraine]*, Vol. 1, Kyiv: Naukova dumka.
2. Avdieienko, A. (2016). *Born by God: a brief history of Ukraine*. Kyiv: Feniks.
3. Androshchuk, F. (1997). *Early stages of the Old Russian culture formation between the Dnieper and the Desna rivers (IX – the middle Xth century)*. D.Ed. Kyiv Taras Shevchenko University.
4. Arkas, M. (2015). *History of Ukraine-Rus*. Kyiv: Nash format.
5. Baran, V. (1998). *The Ancient Slavs*. Kyiv: Vydavnychi dim Alternatyvy.
6. Bodrukhnyn, V. (2002). *The Chernihiv land principedom*. East-Ukrainian National University named after V. Dal.
7. Videiko, M. (2009). *Ukraine: from Antes to Russia*. Kyiv : KRION.
8. Hrushevskiy, M. (1992). *Illustrated history of Ukraine*. Kyiv: Zoloti vorota.
9. Hrushevskiy, M. (1992). *History of Russia*. In 11 vol., vol. 2. Kyiv: Naukova dumka.
10. Hrushevskiy, M. (1991). *History of Russia*. In 11 vol., vol. 1. Kyiv: Naukova dumka.
11. Doroshenko, D. (1996). *An overview of the Ukrainian historiography. State School: History. Politology. Law*. Kyiv: Ukrainoznavstvo.
12. Efimenko, A. (1906). *History of the Ukrainian people*. St. Petersburg: Brokgauz-Efron.
13. Yefremov, S. (1995). *Ukrainian Literature History*. Kyiv: Femina.
14. *Historical remembrance of Chernigiv. M. Dovnar-Zapoljski speeches. Chernigiv* (2007) ChOUNB imeni V. Korolenka, 7 p
15. Kalnitska, N. (2004). *The Chernihiv-Siversky Princes territorial possessions formation (second half of the XI – the end of the XIII century): a historical and political aspect*. D.Ed. Eastern Ukrainian National University named after V. Dal.
16. Kovalenko, V. (2011). ‘Navozy is a chronicle city on the Dnipro River’. *Sivershchyna v istorii Ukrainy [Sivershchyna in the history of Ukraine]*, issue 4, pp.128–133.
17. Kostruba, T. (1938). *The History of Ukraine. In 2 books. Book 2. Slavic Ukraine*. Ch. 14. Stanislaviv : Biblioteka tovarystva Skala.
18. Makhnovets, L. eds. (1989). *The Russian Chronicle*. Kyiv: Dnipro.
19. Malynovskyi., O. (1924). *The ancient state system of the Eastern Slavs and its further changes. Essay on the history of law*. Kyiv: The All-Ukrainian Science Academy.

20. Domontovich, M. eds. (1865). *Materials for geography and statistics of Russia, collected by the officers of the General Staff – St. Petersburg, 1859–1868. Vol. 25. Chernigov Province*. St. Petersburg: Tipografiya F. Persona.
21. ‘*Essays on the history of Chernigov 1907–1907*’ (1908). Chernigov: Tipografiya Gubernskogo Zemstva.
22. Parkhomenko, V. (1925). *The beginning of historical and state life in Ukraine*. Kyiv: State Publishing of Ukraine.
23. Plaksina, O. (2016). Romensk culture. *Misto Yaroslavny* [City of Yaroslavna], no. 2(34), pp. 1–3.
24. Polonska-Vasylenko, N. (2002). *History of Ukraine*. In 2 vol. Vol. 1. *Till the middle of the XVII century*. Kyiv: Lybid.
25. Popovych, M. (1999). *Essay on the history of the Ukrainian culture*. Kyiv: ArtEk.
26. Smoliar, V. (2013). *History of the ancient and medieval Rus-Ukraine*. Kyiv: Medytsyna Ukrainy.
27. Sukhobokov, O. (2012). “*Unknown Land*”: *population of the Middle Psel Basin in the X-XIII centuries on the materials of the Romesk and the Old Russian complex in Kamennoe village*. Kyiv: Ahrar Media Hrup.
28. Terletskyi, O. (1923). *History of the Ukrainian State. Vol. 1. Ch. 6. The Prince Era*. Lviv: «Learn, my Brothers» Fund.
29. Tomashivskyi, S. (1919). *The Ukrainian History: Essay by Stefan Tomashivskyi*. Lviv: Vchora i nyni. Vol. 1: The Old and Middle Ages.
30. Tsehelskyi, L. (1916). *Rus – is Ukraine, and Moscow Region is Russia. Historical and political research*. Tsarhorod: Union of Liberation of Ukraine Print House.
31. Cherniakov, I. (2006). *Vikentii Khvoika (1850–1914)*. Kyiv: Arkhetyp.
32. Yanko, M. (1998). *Toponymic Dictionary of Ukraine*. Kyiv: Znannia.

УДК 394.2 (477.85)

Козек Микола Іванович
аспірант,
Київський національний
університет культури і мистецтв,
Київ, Україна
kozekozekozekozekozekozekozek1@gmail.com

ПЕРЕДРІЗДВЯНІ ТА РІЗДВЯНІ СВЯТА НА БУКОВИНСЬКІЙ ГУЦУЛЬЩИНІ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Мета роботи полягає у висвітленні трансформаційних змін календарної обрядовості українців буковинської Гуцульщини з кін. XIX – XIX ст. **Методи дослідження** передбачає аналіз етнографічних наукових праць дослідників буковинської Гуцульщини та збір матеріалів із польових експедицій, що дозволить виявити нові традиції та обряди українців та їх трансформаційні зміни в XXI ст. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше були досліджені народні передріздвяні та різдвяні свята та обряди в селах Стебні, Довгопілля, Шпетки буковинської Гуцульщини. Що дає можливість відродити цілісну календарно-обрядову історію передріздвяних та різдвяних свят буковинських гуцулів та можливість досягнути їх первісну сутність, виявити генетичні витоки, етапи розвитку. **Висновки.** Дослідження показали, що сьогодні в гуцульських селах на Буковині збереглася велика культурна спадщина календарних свят і обрядів. Вони відіграють важливу роль у побуті та господарюванні гуцульського населення. Найважливішими святами передріздвяного циклу є свята: Великомучениці Катерини, Андрія Первозванного та Миколаєві свята, а різдвяного циклу: Святвечір, Різдво Христове, Святого Василя та Йордана. Усі ці свята супроводжуються великою кількістю містичних забав.

Ключові слова: народний календар, вірування, культура, обряд, Буковина, Гуцульщина, свята, традиції, інновації, Різдво, коляда, Святвечір, Водохреща.

Козек Николай Иванович аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Предрождественские и рождественские праздники на буковинской Гуцульщине: традиции и инновации

Цель работы заключается в освещении трансформационных изменений календарной обрядности украинской буковинской Гуцульщины с кон. XIX–XIX в. **Методология исследования** предполагает анализ этнографических научных трудов исследователей буковинской Гуцульщины и сбор материалов из полевых экспедиций, позволит выявить новые традиции и обряды украинцев и их трансформационные изменения в XXI в. **Научная новизна** исследования заключается в том, что впервые были исследованы народные предрождественские и рождественские праздники и обряды в селах Стебни,

Довгопилля, Шпетки буковинской Гуцульщины. Что дает возможность возродить целостную календарно-обрядовую историю предрождественских и рождественских праздников буковинских гуцулов и возможность постичь их первоначальную сущность, выявить генетические истоки, этапы развития. **Выводы** исследования показали, что в гуцульских селах на Буковине сегодня сохранилось большое культурное наследие календарных праздников и обрядов. Они играют важную роль в быту гуцульского населения. Важнейшими праздниками перед рождественского цикла являются праздники: Великомученицы Екатерины, Андрея Первозванного и Святого Николая, а рождественского цикла: Сочельник, Рождество Христово, Святого Василия и Иордана. Все эти праздники сопровождаются большим количеством мистических забав.

Ключевые слова: народный календарь, верования, культура, обряд, Буковина, Гуцульщина, праздники, традиции, инновации, Рождество, коляда, Сочельник, Крещение.

Kozek Mykola, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Pre-Christmas and Christmas holidays in Bukovyna Huzul region: traditions and innovations

The purpose of the article is to highlight the transformational changes of the calendar ritualism of Ukrainians of Bukovyna Huzul region from the end of the 19th to the 21st century. **The research methodology** consisted in the analysis of ethnographic scientific works written by the researchers of Bukovyna Huzul region, and the collection of materials from field expeditions, which allowed for revealing new traditions and ceremonies of Ukrainians and their transformational changes in the 21st century. **The scientific novelty of the work** lies in the first attempt to study national pre-Christmas and Christmas holidays and rites in the villages of Stebnia, Dovhopillia, and Shpetky of Bukovyna Huzul region. The research allows for reviving the integral calendar-ceremonial history of pre-Christmas and Christmas holidays of the inhabitants of Bukovyna Huzul region and understanding their original essence, revealing their genetic origins and stages of their development. **Conclusions.** The study showed that Huzul villages of Bukovyna are home to a great cultural heritage of calendar holidays and rites. They play an important role in the household life of the Huzul population. The most important holidays of the pre-Christmas cycle are Great Martyr Catherine's Day, Andrii Pervozvannyi and St. Nicholas holidays, while the Christmas cycle includes Christmas Eve, Christmas, St. Basil's Day, and Jordan's Day. All these holidays are accompanied by a lot of mystical fun.

Key words: national calendar, beliefs, culture, rite, Bukovyna, Huzul region, holidays, traditions, innovations, Christmas, Christmas carol, Christmas Eve, Epiphany Day.

Вступ. Наукова проблема та її значення: важливим аспектом для розуміння механізму акумуляції цінностей української культури в сучасному глобалізованому світі в умовах поширення «масової культури» стає все більш актуальним. Календарні звичаї, народні свята українців буковинської Гуцульщини є культурною спадщиною, яка висвітлює історію специфічних світоглядних уявлень та морально-естетичні норми гуцулів Буковини. На даний час сутність календарних звичаїв України має значну кількість вагомих наукових досліджень. Однак, що стосується регіону буковинської Гуцульщини, то існує велика кількість календарних звичаїв і обрядів, які потребують додаткового висвітлення та дослідження. Це й формує актуальність даного дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні трансформаційних змін календарної обрядовості українців буковинської Гуцульщини з кін. XIX–XIX ст.

Виклад основного матеріалу. У народних календарних обрядах відображений історичний розвиток. Етнічна культура людської спільноти, політичне життя, побут, традиції на різних етапах його існування.

Дослідження календарних свят буковинських гуцулів надає сучасникам інформацію про морально-етичні форми, художнє мистецтво, музику, хореографію, місцевих жителів.

Глобалізаційні процеси та поширення масової культури негативно впливають на розвиток та збереження регіональних культур. Особливо актуальною в цьому контексті постає проблема захисту народних календарних звичаїв та обрядів, які є свідками історичного минулого українського народу.

Традиції та обряди відіграють дуже важливу роль та посідають значне місце в світогляді та віруванні буковинських гуцулів. Однак більшість дослідників календарної обрядовості та свят Гуцульщини Путильського та Вижницького районів особливо не заглиблювались у дослідження цього краю, а розглядали його переважно поверхнево, як і всю самотню культуру Гуцульщини або Гуцульщини Івано-Франківщини, або Закарпатської. Зокрема, з досліджених сіл буковинської Гуцульщини, про які йдеться в статті будь-яка наукова етнографічна інформація взагалі відсутня. Зібрання та вивчення інформації про цей край, відродження цілісної календарно-обрядової історії буковинських гуцулів дасть можливість осягнути її первісний смисл, виявити генетичні витоки, етапи розвитку.

Передріздвяні та різдвяні обрядові дії в народному календарі пов'язані з часовою циклічністю в природі й хліборобськими працями в певну пору року та родинними обрядами. За велику свою історію вони зазнали багато змін та трансформувалися.

Аналіз останніх джерел з цієї проблеми: свого часу структуру компонентів календарної обрядовості буковинської Гуцульщини та Гуцульщини в цілому, процесів її трансформації в XIX–XXI ст. були досліджені в працях таких відомих дослідників як: В. Шухевича, Р. Кайндля, В. Гнатюка, К. Юсенко, Я. Музиченко, У. Мовна, О. Вербенець, Г. Кожолянко,

О. Кожолянко та ін. Які аналізували календарну обрядовість українських гуцулів у розрізі розвитку інших європейських народів.

Починаючи з кін. ХХ ст. поживається науковий інтерес до вивчення Східних Карпат. Сучасні українські вчені проводили дослідження витоків та динаміку розвитку народних свят. О. Курочкін, Григорій та Олександр Кожолянки, Р. Кирчів. Треба зазначити, що дані автори порушували питання впливу різних факторів на окремі структурні традиції та процес виникнення інновацій.

Українські народні обряди, втілені в народному календарі, пов'язані з часовою циклічністю в природі й послідовністю хліборобських робіт у певну пору року. За час своєї історії вони не залишилися незмінними, суттєво трансформуючись навіть у своїй основі. Більшість традицій свого часу були трансформовані у зв'язку зі змінами в релігійній свідомості гуцулів. Значна частина занепала і вийшла з побутування. На руйнацію народних звичаїв та обрядів вплинула колонізація Буковинських земель румунськими загарбниками, а пізніше до руйнації долучилася ще й радянська влада. І коли вже Україна отримала свою довгоочікувану незалежність, стало зрозуміло, що, на жаль, для збереження своєї ідентичності культурна спадщина буковинської Гуцульщини потребує вагомих наукових досліджень.

Родинне життя людини, насамперед, пов'язане з духовними цінностями, та здоровим розвитком і продовженням роду. Функціональне призначення календарних свят саме і спрямоване на регламентацію й розвиток збереження духовних цінностей необхідних для повноцінної життєдіяльності людини.

Кожолянко О. Г. у монографії «Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка» автор описує та аналізує ставлення гуцулів до різних пір року та як вони їх називали, зокрема: січень, (січник), червень, (гнилець) тощо [2, с. 8]. У цьому ж розділі подає передріздвяні свята (Катерини, Андрія), та пов'язані з ними обрядові дії, про різдвяні звичаї на буковинській Гуцульщині. Він зазначає, що гуцули, на Різдво водили не тільки «козу», а й «барана» [2, с. 10]. Тут же подає приклади місцевих колядок, щедрівок. Проте, в його описах та аналізах йдеться загалом про свята календарної обрядовості буковинської Гуцульщини. Але не наводить жодного села, в яких ці свята й сьогодні мають багато самобутніх традицій та обрядів, які суттєво відрізняються від інших сіл Буковини.

У статті до передріздвяних свят ми відносимо такі свята: Введення, (Третя Пречиста), що припадає на 21 листопада (4 грудня), Катерини – 24 листопада (7 грудня), Андрія – 30 листопада (13 грудня), Варвари – 4 (17) грудня, Сави – 5 (18) грудня, Миколая – 6 (19) грудня, Анни – 9 (22) грудня, Анастасії – 22 грудня (4 січня).

Про такі передріздвяні свята як Варвари, Сави, Миколая, Анни автор взагалі нічого не говорить. Перші три наведені передріздвяні свята, коротко називають Миколаєвими святами. На свято Варвари, дівчата зранку бралися за полотно і вишивали два-три елементи певного узору, щоб гарно вишивалося. У народі Варвара вважається опікункою вишивальниць.

Свято Сави, в народі його називали, батьком Святого Миколая. Обряди, пов'язані з цим святом, на цей час у повному обсязі не збереглися, залишилися лише окремі елементи обрядових дій жартівливого характеру, які відомі в записах ХІХ ст. по всій Україні.

День Святого Миколая має особливо шанобливе ставлення в гуцулів, вони його вважають покровителем та захисником людей та особливо їхньої «маржини» від напасті вовків чи ведмедів на літуванні в полонинах.

Свята Анна (на Гуцульщині її називають Ганною). Цей день є найкоротшим днем у році і відповідно з цим існує багато прикмет, в які гуцули вірять і передають з покоління в покоління, до найвідоміших прикмет цього свята, можна віднести такі: яка Ганна до полудня, така зима до кінця грудня. Яка Ганна до ніченьки, така зима до весноньки. Коли іній вкриває дерева, буде гарний врожай та ін.

У день Св. Анни, в гуцулів побутує традиція, садити в горщик пшеницю, ставити в хаті на печі, щоб до Святвечора проросла, і господар поставив її на стіл серед святкових страв, у якій буде горіти під час трапези ритуальна свічка (село Стебні).

4-го січня – День Святої Анастасії – на Буковині вона вважається покровителькою вагітних. Тому звичай не велить жінкам займатися будь-якою роботою. У цей день в домі має бути все вичищено, вимито, прибрано. Цього дня йде оброблення кабанчиків.

До свят різдвяного циклу належать свята: Святвечір, Різдво, День Святого Василя, Водохреща.

Відомий австрійський дослідник Гуцульщини Р. Ф. Кайнль детально досліджував святкування Святого вечора, традиції колядування та щедрування. Учений вказував на міфічні елементи в звичаях новорічно–різдвяного рядження, переодягнення парубка на дівчину – Маланку, «діда та бабу». Пригощання духів предків на Святвечір, сприяє приплоду худоби та вдалим шлюбом у родині, в якій є неодружена молодь [4, с. 97–110].

У день Святої Вечері, в гуцулів, як і в інших регіонах України побутує традиція нічого не їсти до Святої Вечері. Чоловіки, зазвичай, ідуть в ліс по дрова, чи пораються біля худоби (товаріт), жінки варять страви, важливим є факт, щоб ватра не горіла вже після вечері. Усі шанобливі гуцули в цей день ідуть на цвинтар і запалюють свічки на гробках померлих родичів. Дослідник Іван Сеньків писав про цей звичай ще так: «день перед Різдвом вважається великим святом померлих. Тож цього вечора господині готували культову кутю для померлих, які кожного року на 12 днів, починаючи із Святого вечора, стають почесними гостями на тайній вечері. Ввечері перед Різдвом, розкривалися гроби і з них виходили душі померлих на зелений світ. Вони поспішали до своїх домівок, де колись жили, щоб засісти зі своїми кревними до спільної трапези» [7, с. 243].

На Святвечір (6 січня), стіл на якому будуть святкові страви, перев'язують навхрест червоною ниткою, під скатерть стола кладуть сіно чи отаву, це сіно, вважається, має чарівні властивості, після вечері. Пізніше цю

траву дадуть з'їсти худобі, щоб та була здорова та ніякі чари її не брали. Перед тим, як приступити до молитви і свяченої трапези на Гуцульщині з давна був звичай, щоб глава сім'ї набирав ложку пшениці й три рази кидав до стелі, за першим разом він промовляв: «Аби так й игньита у хаті штрикали та блеїли, йик скачет пшениця з землі до стелини!» За другим – «Аби тельита так рикали та підштрикували, як підштрикує догори ця пшениця, тай аби так футко росли, йик футко иде пшениця до стелини!!!» За третім, «щоб водилися бджоли» (наведена цитата з гуцульського діалекту) [3, с. 64].

Коли сім'я сідає до столу на Святвечір, першою справою, господар запалює ритуальну свічку, тоді всі піднімаються й моляться, молитва цього дня є особливо цінною, гуцули вірять, що чого б не попросив в цій молитві цього вечора – здійсниться, головне, щиро молитися й не думати більше ні про що. Першим, що гуцули вживають зі столу, це свячена вода, потім пшениця та ін. Вважається за обов'язкове спробувати всі страви, які на Святвечір сім'я їсть разом з однієї миски, навіть сьогодні дотримуючись давнього звичаю. (село Стебні).

На столі на Святвечір обов'язково має бути 12 пісних страв, які в кожній родині можуть бути різні, але деякі з них незмінні такі як: пшениця з маком, горіхами, ізюмом, медом та ін. смачними добавками, з яких кожна має своє символічне значення. Мак, горіхи – символи достатку та здоров'я, мед – символ райського блаженства. Іншими стравами є такі: голубці з квашеної капусти, гриби з оселедцем, вареники, квасоля, боби, узвар тощо. Я. Музиченко в монографії «Від Романа до Йордана: обряди, символи, страви» зазначає, що на святвечірньому столі повинен бути обрядовий хліб у гуцулів, він називається «колач» [6, с. 11].

Зазвичай, в гуцульських селах Буковини колядують на Святвечір тільки під вікном у господарів, у хату можуть заходити хіба що похресники. На даний час існує дуже велика кількість колядок, проте перші колядки були світо-творчого мотиву, роздумами про світ, пізніше колядки були своєрідним побажанням господареві на врожай. З прийняттям християнства в колядках почали славити святих.

Після вечері найменші члени сім'ї лізуть під стіл і мають там «квокати», як квочка – це, щоб весною був гарний розплід курчат (курят). Після чого всі діти йдуть колядувати, колядують спочатку рідним, а потім йдуть по селу.

На Різдво (7 січня), гуцули, зазвичай, всі йдуть до церкви, де священник править службу та благословляє старших колядників, які, проколядувавши коляду в церкві, йдуть до всіх господарів колядувати коляду «Ой дай Боже», керує дорослою колядою старший «береза», в якого в руках церковний хрест, перев'язаний хустинками та маленький дзвіночок, калатанням якого, прийшовши до господарів, він розпочинає коляду та закінчує. Зазвичай, в коляду вибирають поважних людей із села, сім-вісім чоловік, серед яких один грає на баяні (село Довгопілля).

Діти на Різдво несуть гостинці своїм хрещеним батькам. Різдво-коляду деякі дослідники порівнюють з міфом про народження світу. Українській

традиційній обрядовості притаманні уявлення про творення людської родини з місяця, сонця, зірок.

Перед святом Василя (13 січня) на Гуцульщині молодь переодягається в різних персонажів: «діда, «бабу», «цигана», «козу» тощо. І великою юрбою йдуть щедрувати до господарів по селу. Цю традицію ще називають «ряджені». Володимир Шухевич описував особливість цієї церемоніальної ходи, яку він називав «плесаки» на Гуцульщині. Ці «плесаки», зазвичай, ішли позаду колядників «виплясовуючи» дрібними рухами та вимахуванням топірцями по плечу, вони стрибали то на одній нозі, то на другій і при цьому приспівували спеціальні «плесанки» [8, с. 18–19].

На свято Василя (14 січня), на Гуцульщині накривають щедрий стіл, у цей день зранку засівають діти пшеницею подвір'я чи, якщо пустили в хату, з такою популярною щедрівкою.

Сійся-родися
Жито-пшениця
Коноплі під стелю
Льон по коліна!
Щоб Вас, християни, голова не боліла
Вінчуємо Вас на щастя на долю,
Нарік дочикати

Ввечері перед Василієм, жінки займаються ворожінням погоди на цілий прийдешній рік, для цього вони беруть велику цибулину, розрізають навпіл і витягують 12 скибочок з неї та насипають туди третину ложки солі, підписують під кожним шматком, який місяць і кладуть на дощечку до ранку. Вранці дивляться, в якому шматочку під назвою місяця сіль розчинилась в рідину, то буде дощовий місяць. У якому сіль так і залишилась, сухою, буде сухий місяць. Важливим є те, щоб всі шматки були з однієї цибулини.

Наступним важливим святом на Гуцульщині є другий Святвечір, його ще називають «Голодна кутя». Г. Кожолянко наводить припущення, що вислів «Голодна кутя» походить від того, що на вечерю цього дня не закликалися «лихі сили». Для того, щоб вони були голодні та ніколи не приходили в господарство [1, с. 84].

Також святкування другого Святвечора відрізняється від першого тим, що цього дня вечеряти сідають, зазвичай після обіду, ще до зорі, і страв уже не 12, а менше, головною, стравою, як і в перший Святвечір, є пшениця, тільки вже не так заправлена, а тільки узваром і медом (село Шпетки).

Водохрещя (19 січня), замикаюче, важливе свято на Гуцульщині різдвяної обрядові дії. У цей день гуцули натщесерце йдуть до церкви святити воду, поки не принесуть воду свячену додому, ніхто нічого не їсть, важливим є найперше попиту свяченої води, щоб бути здоровим весь рік. Також цього дня, якщо є лід на річці, то купаються в ополонці. Гуцули вірять, що цього дня неможливо застудитися, тому що вода в цей день має цілющі властивості. Також цього дня священик, ходить по селу і освячує всі християнські оселі та господарства святою водою (село Стебні). Дослідник Я. Музиченко, писав, що на Йордан на

Гуцульщині господарі ліплять із воску хрестики, які потім прикріплюють над дверима, такий символічний обряд слугує для відлякування злих сил [6, с. 11]. В. Шухевич у своїй науковій праці «Гуцульщина» описував цей обряд так: гуцули в день перед Йорданом виготовляють воскові хрестики, потім приліплюють чотири хрестики в хаті на середині чотирьох стін, а п'ятий – кожній маржині на правий ріг, а один хрестик кидають у посудину з водою, яку йдуть святити до церкви. Той хрестик зберігається у воді цілий рік [9, с. 207].

Зазвичай, такі символічні хрестики, гуцули ставлять зверху над дверима та вікнами, кожен турботливий господар ставить такі хрестики і в стайні зверху над дверима, що він оберігав їхню худобу від злих сил.

Завершуючи передріздвяні та різдвяні свята, як зимовий цикл, доречним буде додати останнє свято цього циклу це – Стрітення (15 лютого), раніше воно було язичницьким, пізніше церква його прийняла до християнського, в цей день, за народними прикметами, Зима зустрічається з Весною, якщо цього дня тепло, то Весна буде ранньою, якщо холодно, ще чекай снігу та морозів до квітня (с. Шпетки). На стрітення дуже важливу роль відіграє стрітенська свічка. Про стрітенську свічку описує в своїй праці дослідниця У. Мовна, авторка пише, що гуцулки приносили на Стрітення святити свічки, які обов'язково мали бути виготовлені із воску. Дівчата прикрашали їх різними стрічками та зіллям. Посвячену свічку називали «гровиця», її гуцули запалювали під час бурі чи грому, щоб ті відступили та не завдали шкоди їхньому господарству [5, с. 8].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше були досліджені народні передріздвяні та різдвяні свята та обряди в селах Стебні, Довгопілля, Шпетки буковинської Гуцульщини. Що дає можливість відродити цілісну календарно-обрядову історію передріздвяних та різдвяних свят буковинських гуцулів та можливість досягнути їх первісну сутність, виявити генетичні витоки, етапи розвитку.

Висновки: дослідження показали, що сьогодні в гуцульських селах на Буковині на збереглася велика культурна спадщина календарних свят і обрядів. Вони відіграють важливу роль у побуті та господарюванні гуцульського населення. Найважливішими святами перед різдвяного циклу є свята: Великомучениці Катерини, Андрія Первозванного та Миколаєві свята, а різдвяного циклу, Святвечір, Різдво Христове, Святого Василя та Йордана. Усі ці свята супроводжуються великою кількістю містичних забав.

Основними джерелами даної статті слугували етнографічні наукові праці зазначені на початку статті та польові експедиції автора на Буковинській Гуцульщині в селах: Стебні, Довгопілля та Шпетків Путильського району Чернівецької області.

Розглянуті нами свята та традиції – це тільки початок надзвичайно багатой культурної спадщини буковинської Гуцульщини. Тож надалі ставимо за мету: в майбутньому дослідити свята та обряди весняного, літнього та осіннього циклу в даному краї.

Список використаних джерел

1. Кожолянюк Г. К. Народознавство Буковини. Новорічно-різдвяна обрядовість буковинців: Різдво-Коляда, Новий рік, Водохреща. – Чернівці: Рута, 2001. – 114 с.
2. Кожолянюк, О. Г. Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка / О. Кожолянюк ; Ін-т народознавства НАН України. – Вид. 2-е. – Чернівці: Друк Арт, 2014. – 383 с.
3. Курочкін. О. В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність / О. Курочкін. – Київ: Наук. думка, 1978.– 191 с.
4. Кайндль Р. Ф. Гуцули : їх життя, звичаї та народні перекази / Р. Ф. Кайндль. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.
5. Мовна У. Стрітенська свічка: український обрядовий контекст та рольові функції / У. Мовна // Народна творчість та етнологія. – Київ, 2014. – №5. – С. 6–13.
6. Музиченко Я. Від Романа до Йордана: обряди, символи, страви / Я. Музиченко. – Львів: Свічадо, 2011 – 138 с.
7. Сеньків І. Гуцульська спадщина. Праці з життя і творчості гуцулів. – Чернівці-Верховина: Друк-Арт, 2014. – 512 с.
8. Шухевич В. Гуцульщина. В 5 ч. Ч. 3. / В. О. Шухевич. – Верховина: Гуцульщина. – 2-е вид., 1999. – 270 с.
9. Шухевич В. Гуцульщина. В 5 ч. Ч. 4. / В. О. Шухевич. – 2-е вид. – Верховина: Гуцульщина, 1999. – 301 с.

References

1. Kozholianko, H. (2001). *Ethnography of Bukovyna. New Year-Christmas ritualism of the population of Bukovyna: Christmas, New Year's Eve, Epiphany Day*. Chernivtsi: Ruta.
2. Kozholianko, O. (2014). *Calendar holidays and ceremonies of the Ukrainians of Bukovyna: semantics and symbolism*. Chernivtsi: Druk Art.
3. Kurochkin, O. (1978). *New Year holidays of Ukrainians. Traditions and modernity*. Kyiv : Naukova dumka.
4. Kaindl, R. (2000). *Huzuls: their life, customs and folk retellings*. Chernivtsi: Molodyi bukovynets.
5. Movna, U. (2014). 'Candlemas candle: Ukrainian ritual context and role functions'. *Narodna tvorchist ta etnolohiia [Folk creativity and ethnology]*, no. 5, pp. 6–13.
6. Muzychenko, Ya. (2011). *From Roman to Jordan: rituals, symbols, dishes*. Lviv: Svichado.
7. Senkiv, I. (2014). *Huzul heritage. Works on the life and creative work of Huzuls*. Chernivtsi-Verkhovyna: Druk-Art.
8. Shukhevych, V. (1999). *Huzul region*. Verkhovyna: Hutsulshchyna.
9. Shukhevych, V. (1999). *Huzul region*. Verkhovyna: Hutsulshchyna.

УДК 398.3:257.2

Ткач Микола Михайлович
кандидат історичних наук,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
micola_tcach@meta.ua

МОТИВИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗВИЧАЇВ, ВІРУВАНЬ ТА ПОВІР'ІВ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мета роботи. Дослідження пов'язане з питанням наявності народних звичаїв, вірувань та повір'їв у творчості Т. Г. Шевченка, що вказує на глибоке знання поетом народного світогляду та сутності окремих вірувань і повір'їв. Важливим є й те, що для сьогоденного пересічного читача, а то й науковця-культуролога та літератора дуже часто ці мотиви в основі своїй є таємницею з кількома невідомими. Його основне спрямування – аналіз витоків народних вірувань у творчості українського поета. До аналізу залучені приклади з творчості Т. Шевченка, в яких використані мотиви народних звичаїв, вірувань та повір'їв. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історично-порівняльного, компаративного та логістичного методів. Їх застосування сприяє діахронно аналізувати явища традиційної культури, зокрема, народних звичаїв, вірувань і повір'їв та їх використання в творчості українського поета. В окремих випадках застосовуються елементи структурного аналізу для виявлення сутності матеріалу, що досліджується. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в даному дослідженні вперше розкривається творчість Т. Г. Шевченка з позицій не просто формального зв'язку з українською традиційною культурою, а як жанровий принцип. Цей принцип ґрунтується на давньому світогляді народу, його звичаях, віруваннях та повір'ях, які насичують всю поетичну творчість поета. **Висновки** полягають в тому, що розкриття загальної сутності окремих народних звичаїв, вірувань та повір'їв у творах Т. Шевченка, створює можливість дати наукову оцінку особливого значення традиційної народної культури в творчості поета.

Ключові слова: культура, народні звичаї, вірування, повір'я.

Ткач Николай Николаевич, кандидат исторических наук, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Мотивы украинских народных обычаев, верований и поверий в творчестве Тараса Шевченко

Цель работы. Исследование связано с вопросом наличия в особенных формах народных обычаев, верований и поверий в творчестве Т. Г. Шевченко, что свидетельствует о глубоком знании поэтом глубин народного мировоззрения и сущности отдельных верований и поверий. Важным является и то, что для сегодняшнего среднего читателя эти мотивы в основе своей являются тайной из несколькими неизвестными. Его основное направление –

анализ истоков народных верований в творчестве украинского поэта. **Методология** исследования состоит в использовании исторически-сравнительного, компаративного и логистического методов. Их применение содействует диахронически анализировать явления традиционной культуры, в частности, народных обычаев, верований и поверий и их использования в творчестве украинского поэта. В отдельных случаях употребляются элементы структурного анализа для выявления сущности исследованного материала. **Научная новизна** работы состоит в том, что в данном исследовании впервые раскрывается творчество Т. Г. Шевченко с позиций не просто формальной связи с украинской традиционной культурой, а как жанровый принцип. Этот принцип основывается на древнем мировоззрении народа, его обычаях, верованиях и поверьях, которые охватывают всецело поэтическое творчество поэта.

Ключевые слова: вера, культура, народные обычаи, верования, поверья.

Tkach Mykola, PhD in History, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Motives of Ukrainian folk customs, beliefs and values in the works of Taras Shevchenko

The objective. The study is related to the issue of the presence in specific forms of folk customs, beliefs and values in the creative work of T. Shevchenko, which testifies to the deep knowledge of the depths of the people's world outlook and the essence of individual beliefs and viewpoints. However, it is important that for today's average reader these motives are basically a mystery from several unknowns. Its main direction is the analysis of the sources of folk beliefs in the works of the Ukrainian poet. To the analysis are attached with the creativity of T. Shevchenko, in which the motives of folk customs, beliefs and values were used. **The research methodology** consists in the use of historically-comparative, relative, and logistic methods. Their use contributes to diachronically analyze the phenomena of traditional culture, in particular, folk customs, beliefs and thinking and their use in the work of the Ukrainian poet. In some cases, elements of structural analysis are used to identify the essence of the material studied. **The scientific novelty** of the work is that in this study the creativity of T. Shevchenko is first revealed from the standpoint of not just a formal connection with Ukrainian traditional culture, but as a genre principle. This principle is based on the ancient worldview of the people, its customs, beliefs and viewpoints, which encompass the poet's poems entirely.

Key words: Faith, culture, folk customs, beliefs, values.

Вступ. Творчість Т. Г. Шевченка на сьогодні здавалось би вже є дослідженою глибоко і всебічно. Однак весь напрям досліджень спрямований переважно на виявлення художніх, історичних, філософських та біографічних особливостей творів поета. Значну увагу дослідники приділяють і близькому зв'язку творчості поета з українською народною поезією, зокрема, пісенною творчістю та фольклором.

Одним з перших творчість Т. Шевченка під кутом спорідненості з українським фольклором розглянув М. Сумцов. Його працям притаманна багатоплановість аспектів дослідження. Тут і етнографізм, і закоханість самого поета в народну пісню, і органічне злиття творчості поета з українською народною творчістю [6, с. 247]. Водночас П. Куліш вбачав у його творчості стилізацію під фольклор і заохочував поета до цього [5, с. 334–335]. Д. Ревуцький аналізував у своїх працях творчість поета на основі народної пісні. Зокрема, досліджував місце народної пісні в житті поета. Він також звернув увагу на фольклорні записи Шевченка і прокоментував їх [6, с. 160]. Про спорідненість творчості поета з фольклором наголошували О. Партицький та І. Франко [6, с. 85, 312]. Торкаються цієї проблематики в своїх працях також П. Волинський, М. Драгоманов, М. Костомаров [5, с. 134, 197, 321].

Мета роботи. Дослідження пов'язане з питанням наявності народних звичаїв, вірувань та повір'їв у творчості Т. Г. Шевченка, що вказує на глибоке знання поетом народного світогляду та сутності окремих вірувань і повір'їв. Важливим є й те, що для сьогоденного пересічного читача, а то й науковця-культуролога та літератора дуже часто ці мотиви в основі своїй є таємницею з кількома невідомими. Його основне спрямування – аналіз витоків народних вірувань у творчості українського поета. До аналізу залучені приклади з творчості Т. Шевченка, в яких використані мотиви народних звичаїв, вірувань та повір'їв.

Виклад основного матеріалу. Проте, з погляду принципів особливостей витоків творчості поета з глибин народного світогляду та його традиції, культурологічного, зокрема, сьогодні потрібні розлогі наукові дослідження. Адже, Тарас Шевченко не просто творив у жанрі народної традиції, що цілком і повністю спиралась на систему давніх вірувань, а й жив у час, коли давній український народний світогляд і народна традиція були ще основою буття народу. Коли ще простий селянин володів величезним надбанням пісень, казок, вірувань і повір'їв. І тому ті фольклорні мотиви та звичаєві правила, що зустрічаються в творах поета, були доступні й зрозумілі для будь-якого пересічного читача. Тоді як на сьогодні традиція поруйнована і фактично перебуває в стані ентропії. І значна частина звичаєвих норм, давніх вірувань та повір'їв, що зустрічаються в творчості Т. Шевченка, для переважної частини читачів є вже не до кінця зрозумілою – певною закритою зоною. І тому потребує додаткових коментарів. А для цього потрібні й додаткові наукові дослідження його творчості в царині народних звичаїв, вірувань та повір'їв. На цьому й ґрунтується актуальність даного дослідження.

Найчастіше у «Кобзарі» зустрічається мотив «третіх півнів». Вперше Шевченко використав його в поемі «Причинна». Зокрема, в її заспіві, який за своєю суттю став народним славнем в Україні.

Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів... [7, с. 11]

А ще двічі в тій частині поеми, де йдеться про забави русалок. Перший раз, коли вони звертаються до місяця:

Світи довше в чистім полі,
щоб нагулялись доволі.
Поки відьми не літають,
Поки **півні не співають**,
Посвіти нам... [7, с. 13]

А вдруге, коли вони залоскотали дівчину:
Кругом дуба русалоньки
мовчки дожидали:
Взяли її, сердешную,
Та й залоскотали.
Довго, довго дивовались
на її уроду...

Треті півні: кукуріку! –
Шелеснули в воду [7, с. 14].

У поемі «Гайдамаки» один із розділів має назву «Треті півні». Він же й закінчується згадкою про спів півня:

А тим часом із байраку
Півень – кукуріку!
«А Черкаси!.. Боже милий!
Не вкороти віку!» [7, с. 89]

У примітках до розділу сказано, що **спів півня** був сигналом для повстання під час Коліївщини. І більш нічого. Але ж ідеться не просто про спів півня, а саме **третіх півнів**.

У поезії «За байраком байрак», яка також стала народною піснею, після співу «третіх півнів», козак, що виходив з могили, провалюється назад в могилу.

З-за Дніпра із села
Руна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала [7, с. 307]

Мотив третіх півнів сягає глибокої давнини. Він присутній у багатьох українських народних казках, легендах, та переказах. І пов'язаний з давнім світоглядним уявленням про періоди перебігу активних і пасивних сил буття в добовому циклі природного докільля. У фольклорному й міфологічному окресленні ці періоди чергуються й постають то як періоди панування непрявлених (темних, потойбічних, замогильних, злих) сил, що постають в образах мерців, упирів, русалок, перелесників, літавиць, відьом, перевертнів тощо, то як періоди перемоги світлоносних сил буття природи. За існуючими народними повір'ями у час від 12-ї до третьої години ночі темні сили саме мають найбільший вплив. У цей період вони гуляють, бенкетують і чинять всілякі шкоди людям аж до спричинення смерті; мерці й упирі нібито виходять з могил, а перевертні й відьми перевтілюються й блукають світами. У міфології

й фольклорі півень символічно уособлює вогонь – світлоносну силу. Тому його крик (спів) миттєво позбавляє потуги всі темні сили. І вони миттєво щезають. Після цього настає сприятливий час для активних добродійних сил. Саме тому і сигналом для свого повстання гайдамаки обрали третій спів півня.

Мотив «**третіх півнів**» використовує і автор славетної пам'ятки «Слово о полку Ігоревім». Згадуючи князя Всеслава, він говорить що той вночі перекидався вовком і **до крику півнів** досягав Тмутаракані, перетинаючи дорогу Великому богу Хорсу: «Із Києва дориск[ув]а[в][я]ша **до кур** Тмутараканя» [3, с. 7]. Хорс у наших предків-язичників уособлював нічне сонце. Нічне сонце, як відомо, рухається із заходу на схід. А тому, коли Всеслав біг із Києва до Тмутаракані він і перетинав Хорсові дорогу.

Мотив третіх півнів присутній і в Євангелії, де йдеться про випробування апостола Петра, який після взяття Ісуса на муки, сидячи біля вогню не помітив, як тричі зрікся Учителя свого. «І згадав Петро слово Господнє, яке було сказане йому: “А ще перше навіть **не закричить півень**, ти три рази зречешся Мене”» [1, с. 1227]. Імовірно, що цей мотив є індоєвропейським. А можливо занесений нашими предками до інших народів.

Мабуть, не кожний сьогодні зможе пояснити й що то за істоти «**нехрещені діти**». У «Кобзарі» про них згадується також. Зокрема, в поемі «Причинна» вони ведуть свій ритуальний танок, приспівуючи:

Мене мати породила,
Нехрещену положила [7, с. 13].

А в поемі «Княжна» вони гойдаються над водою на вербових вітах:

А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаються
нехрещені діти [7, с. 318].

Нехрещені діти – це діти, що померли невзадовзі після народження. І їх не встигли батьки охрестити та надати ім'я. Якщо дитина помирала відразу після народження, її за давнім звичаєм ховали під порогом хати. Якщо трохи пізніше – клали біля могили когось із покійних родичів – дідуся, бабусі, сестрички, брата. За народним повір'ям, такі діти стають потерчатами – одним із різновидів русалок. Є ще русалки-семилітки. Ними стають діти, що вже були похрещені, але не дожили до семи років. В українській народній традиції поминають таких дітей у суботу напередодні свята Зеленої неділі (Трійці). Ця субота в народі має назву Клечальна. Також, за народним повір'ям, у дні Зелених свят потерчата голосом птаха просять імені для себе, а семилітки – сорочку.

З народними віруваннями пов'язане і знакове число 300 та вираз «і земля не приймає». Т. Шевченко використовує їх у поезії «За байраком байрак». Згідно народних переказів, за давнини на знак виконання якоїсь обіцянки люди приносили клятви. Клятви, зазвичай, освячувались головними стихіями:

землею, водою, вогнем. Тобто, люди клялися чи присягали цими стихіями. І у випадку зради, ці стихії, за повір'ями, не приймали зрадників до свого лона по смерті. Так, в одній з легенд, записаних відомим етнографом Василем Кравченком в селі Слободище на Житомирщині, йдеться про парубка, який, від'їжджаючи з паном, поклявся дівчині землею, водою й вогнем, що не зрадить її. Але клятви не дотримав. І коли він помер, жодна із стихій його не прийняла. Так він і лежав на цвинтарі не похований, аж доки один з парубків, під час випробування цим мерцем на страх, погодився публічно стати йому за боярина. І після того мерця поховали [2, с. 37– 8]. Тут варто нагадати, що смерть вважається бранкою. А в поезії Шевченка якраз і йдеться про зраду:

...Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров пролили
І зарізали брата.
Крові брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій [7, с. 306].

Навряд чи кожен читач сьогодні пояснить і вирази з «Гайдамак»: «Кухоль ходить, переходить, так і висихає», «Ревуть ляхи, а поставець по столу гуляє», «І поставець одним духом Залізняк черкає» [7, с. 62, 69, 97]. У перших двох випадках ідеться про звичайне бенкетування козацького та польського товариства. У третьому ж – ідеться про кровопролиття, різню. І тому «Залізняк черкає». Він не просто випиває одним махом, а ще й торкається поставцем іншого поставця чи якоїсь посудини – чаркується, що символізує криваву січу, різню.

За давнім звичаєм у родині, братньому товаристві (військовій дружині) пили з однієї чари на знак поріднення. Так, у київських дружинників для цього була священна «братина», в балтійських слов'ян – священна «кутна чара» (очевидно, звідси в росіян вираз «кутіть»), у запорізьких козаків – священна чара «кумпанія». Вона ходила по колу, переходячи з рук в руки – кружляла. Особливо під час ритуального пиття. Згадаймо «Енеїду» І. Котляревського: «Зевес тоді кружляв сивуху». Саме «кружляв» у товаристві богів. А чаркувалися лише при зустрічах, на весіллях на ознаку символічної січі двох родів. Чаркувалися й на кривавих бенкетах, як це бачимо у «Гайдамаках». Зрештою, і сьогодні в окремих селах (переважно карпатських) зберігається звичай, коли в родинному колі ходить по колу лише одна чара. Та й на поминках по всій Україні, коли, за віруванням, збирається до купи вся священна родина живих і мертвих родичів, п'ють завжди не чаркуючись.

Одним з найвиразніших творів Тараса Шевченка, що написаний у жанрі міфопоетичної традиції українців, є поема «Чернець». У ній автор повністю відтворює традиційний звичаєвий принцип відходу січового козака з товариства. Цей звичаєвий принцип передбачав два способи відходу січовика.

За першим – козак, що відвоювався і що вже не чує в собі потужних сил для нових походів, просився в останній похід і там, увірвавшись в гущу супротивників, рубав на капусту ворогів аж доки сам не падав посічений у бою. За другим – він мав прийняти чернецтво і ритуально відійти у монастир. Повертатися до світського життя за давнини він взагалі не мав права. Щоправда, у пізніші часи козаки селилися осібно, утворюючи хутори.

Ритуальний відхід козака у монастир усвідомлювався як символічний перехід у потойбіччя, як смерть. І тому він супроводжувався всіма відповідними елементами з обов'язковим ритуальним таночком, що ми й бачимо в поемі Тараса Шевченка «Чернець».

Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий.
А за ним і товариство
І весь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „Пугу! Пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!”
Свята брама одчинилась,
Козака впустили,
І знов брама зачинилась,
Навік зачинилась
Козакові [7, с. 339].

Як відомо, про що сказано і в примітках до поеми, козацький полковник Семен Палій, що про нього йдеться в поемі «Чернець», не відходив до Межигірського монастиря і не був його чернецем. Помер він у Фастові, але похований справді на території Межигірського монастиря. Шевченко ж у своїй поемі відтворив традиційну модель відходу – як би мало бути. Подібно ж у народній думі Маруся Богуславка визволяє козаків-невольників саме на Великдень – у знаковий час. Хоч насправді їх визволення Настею Лісовською (імовірний прообраз Марусі Богуславки) могло відбуватися в зовсім інший час. Але автор приводить свій текст до норм традиції і народних вірувань.

Ритуальний танок як обов'язковий елемент поховального обряду в українців зберігся донині. Здебільше він не усвідомлюється нинішнім поколінням і проходить у вигляді розтрушування дітьми лугових квітів і трав попереду похоронної процесії.

Мабуть не кожний читач сьогодні зможе пояснити і такі вирази у творах Тараса Шевченка як: «на всеїдній з Степаном побрались», «Хоч Петра діждати, хоч Зелених» (Сліпий) [7, с. 217]; «Та до вдовівни навпростець шелесть за рушниками» (Москалева криниця) [7, с. 483]; «Я в приданках була, впилася, і молода не придалася...» (Відьма) [7, с. 292].

Всеїдна – останній тиждень м'ясиць перед тижнем Масляної і далі Великого посту, коли ще можна одружуватись; Петро – свято Петра і Павла, що нині припадає на 12 липня, ним завершується літній піст Петрівка; Зелени –

свято Трійці (народна назва Зелені свята); у випадку вдалого сватання, молода перев'язує старостів рушниками, «шелесть за рушниками»; приданки – родичі молодої, що беруть участь у перевдяганні нареченої перед і після шлюбу молодих в обрядовому акті «комора». Якщо молода виявляла цноту і весілля було «червоним», то всі гуляли і впивалися до самого ранку, танцюючи із знаково закривавленою сорочкою по столах і по лавах, демонструючи її всім гостям. Але в Шевченка «впилася», хоч «молода не придалася», бо виявилась не цнотливою.

До вірша «У перетику ходила» у всіх виданнях «Кобзаря» подається примітка, в якій слово «перетик» трактується як «перетика» – перелісок, лісосмуга. А проте «перетик» – це різновид домотканого полотна, яке за технікою виготовлення перетикається кольоровими смужками. З перетику виготовляли настільники й рушники. Шили також сорочки на будень. Але для свят і недільних днів мала бути сорочка вишита й біленька [4, с. 363]. Про це, зокрема, йдеться і в Шевченковій поемі «Наймичка»:

І дід, і баба у неділю
На призьбі вдвох собі сиділи,
гарненько в **білих сорочках** [7, с. 251].

Той, хто не виконував звичаєвих правил підлягав громадському осуду. Отож і Шевченкова любодійниця, не маючи вдосталь вишитих сорочок (а їх дівчина до заміжжя мала приготувати близько 20), весь час ходила в сорочках із перетику. І це було свідченням її непристойної поведінки. Слово «перетика» не вкладається також в ритм вірша і це ще один доказ того, воно не може бути прийнятим.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в даному дослідженні вперше розкривається творчість Т. Г. Шевченка з позицій не просто формального зв'язку з українською традиційною культурою, а як жанровий принцип. Цей принцип ґрунтується на давньому світогляді народу, його звичаях, віруваннях та повір'ях, які насичують всю поетичну творчість поета.

Висновок. Отже, наведені в статті приклади мотивів і виразів із Шевченкового «Кобзаря» вказують на потребу глибокого наукового аналізу творчості Т. Г. Шевченка під кутом культурологічних бачень та розкриття сутності світоглядних мотивів, звичаїв, вірувань та повір'їв. А наступні видання «Кобзаря», очевидно, конче потребують додаткових приміток.

Список використаних джерел

1. Біблія або книги святого письма старого і нового заповіту / [пер. І. Огієнка]. – Київ: ВБФ Східноєвроп. гуманітар. Місія, 2016. – 1039с.
2. Народні оповідання й казки (етнографічні матеріали). зібрані Василем Кравченком. – Житомир: «Робітник», – Т. 2. – 1927. – 312 с.
3. Ткач М. М. Слово о полку Ігоревім: графічна реконструкція, пер., словник-довідник. / – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2008. – 224 с.
4. Українське народознавство. Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Львів: «Фенікс», 1994. – 608 с.

5. Шевченківський словник. У 2-х т. Т. I. / Ін-т. літ. ім. Т. Г. Шевченка, АН УРСР. Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії», – 1976. – 416 с.
6. Шевченківський словник. У 2-х т. Т. II. / Ін-т. літ. ім. Т. Г. Шевченка, АН УРСР. Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії», – 1977. – 410 с.
7. Шевченко Т. Кобзар: зб. поет. творів / Т. Шевченко. – К.: «Держлітвидав», 1961. – 608 с.

References

1. *The Bible, or the Book of Scripture of the Old and New Testament*
2. (2016), East European Humanitarian Mission, Kiey, p. 1039.
3. Kravchenko, V (1927), *Folk stories and fairy tales (ethnographic materials)*, *Robitnyk, Zhytomyr*, Vol. 2, 312 p.
4. Tkach, M. M. (2008), *The word about Igor's regiment: graphic reconstruction*, Perun, Kiey, 224 p.
5. Pavliuk, S.P. (ed.) (1994), *Ukrainian ethnography*, Feniks, Lviv, 608 p.
6. Kyryliuk Ye.P. (1976), *Shevchenko dictionary*, Vyshcha shkola, Kiey, Vol.1., 416 p.
7. Kyryliuk Ye.P. (1977), *Shevchenko dictionary*, Vyshcha shkola, Kiey, Vol. 1., 410 p.
8. Shevchenko, T.H. (ed.) (1961), *Kobzar*, Derzhlitvydav, Kiey, 626 p.

УДК 930.25+027.6]:271.4(477.83/.86)“1921/1946”

Фарина Оксана Вікторівна

<https://orcid.org/0000-0002-5101-2488>

аспірантка

Київський національний університет

культури і мистецтв,

Київ, Україна

oksanafaryna@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ АРХІВНИХ І
БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ПРОВІДНИХ
НАУКОВИХ ОСЕРЕДКІВ ДЛЯ ДУХОВЕНСТВА І СВІТСЬКИХ ОСІБ
(1921–1946)**

Метою роботи є розкрити роль священників у формуванні і розвитку основних архівних і бібліотечних установ Української Греко-Католицької Церкви Східної Галичини означеного періоду. **Методи дослідження** полягають у використанні історичного, компаративного і системного підходів, що дає змогу окреслити основні напрями становлення архівів і книгозбірень як важливих наукових інституцій; обґрунтувати значення греко-католицького духовенства у розширенні архівної і бібліотечної мережі краю. **Наукова новизна** зумовлена тим, що в українській культурології вперше здійснено спробу проаналізувати значний внесок греко-католицького духовенства Східної Галичини у збереженні архівних документів і розвитку книгозбірень 1921–1946 рр. **Висновки.** Розгляд архівної й бібліотечної справи Східної Галичини виявив, що греко-католицьким духівникам вдалось створити серйозні культурно-наукові установи, які протягом тривалого періоду залишалися головними осередками знань для греко-католицького кліру й світських осіб. Співробітники інституцій УКГЦ, завдяки високому рівню освіченості, постійно дбали про удосконалення каталогів і покращення умов зберігання матеріалів, проводили важливу дослідницьку роботу, сприяли збільшенню нових надходжень. У результаті встановлення радянської влади на західноукраїнських землях розпочалися реорганізаційні процеси досить розвиненої передвоєнної бібліотечної системи Східної Галичини, які призвели до перевезень, розкрадання і масових втрат цінних фондів збірок.

Ключові слова: культура Східної Галичини, бібліотечна справа, архів, греко-католицьке духовенство.

Фарина Оксана Вікторівна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Формирование и развитие греко-католических архивных и библиотечных учреждений Восточной Галиции как ведущих научных центров для духовенства и светских лиц (1921–1946)

Целью работы является раскрыть роль священников в формировании и развитии основных архивных и библиотечных учреждений Украинской Греко-Католической Церкви Восточной Галиции обозначенного периода. **Методы исследования** заключаются в использовании исторического, компаративного и системного подходов, что позволяет выделить основные направления становления архивов и библиотек как важных научных учреждений; обосновать значение греко-католического духовенства в расширении архивной и библиотечной сети края. **Научная новизна** обусловлена тем, что в украинской культурологии впервые предпринята попытка проанализировать значительный вклад греко-католического духовенства Восточной Галиции в сохранении архивных документов и развития библиотек 1921–1946 гг. **Выводы.** Рассмотрение архивного и библиотечного дела Восточной Галиции показало, что греко-католическим духовникам удалось создать серьезные культурно-научные учреждения, которые в течение длительного периода оставались главными очагами знаний для греко-католического клира и светских лиц. Сотрудники институтов, УГКЦ благодаря высокому уровню образованности, постоянно заботились об усовершенствовании каталогов и улучшение условий хранения материалов, проводили важную исследовательскую работу, способствовали увеличению новых поступлений. В результате становления советской власти на западноукраинских землях начались реорганизационные процессы достаточно развитой предвоенной библиотечной системы Восточной Галиции, которые привели к перевозкам, хищениям и массовым потерям ценных фондовых сборов.

Ключевые слова: культура Восточной Галиции, библиотечное дело, архив, греко-католическое духовенство.

Faryna Oksana, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The Formation and Development of The Greek Catholic Archive and Library Institutions of Eastern Galicia as The Leading Scientific Environments for The Clergy and Secular People (1921–1946)

The purpose of the work is to reveal the role of the priests in the formation and development of the main archival and library institutions of the Ukrainian Greek Catholic Church of Eastern Galicia (UGCC) of the specified period. **The methodology** of the research lies in applying of the set of the historical, comparative and systemic methods, which allows to outline the main directions of the formation of archives and libraries as important scientific institutions; to substantiate the significance of the Greek Catholic clergy in expanding the archival and library network of the region. **The scientific novelty** is due to the fact that in Ukrainian cultural studies, for the first time, an attempt is made to analyze the significant contribution of the Greek Catholic clergy of Eastern Galicia in preserving of the archival documents and the development of the libraries 1921–1946. **Conclusions.**

The consideration of the archival and library network of Eastern Galicia has shown that the Greek Catholic clergy managed to create the serious cultural and scientific institutions which for a long period of time remained the main knowledge centers for the Greek-Catholic clergy and secular people. The employees of the institutions of the UGCC, thanks to the high level of education, constantly took care of the improvement of catalogues and improvement of materials storage conditions, carried out an important research work, and contributed to the increase of new stock incomes. As a result of the establishment of the Soviet regime in the western Ukrainian lands, the reorganization processes of the well-developed pre-war library system in Eastern Galicia began. Those processes led to transportation, theft and mass losses of the valuable stock collections.

Key words: culture of Eastern Galicia, library studies, archives, Greek Catholic clergy.

Вступ. Формування бібліотек і збереження архівних матеріалів у середовищі греко-католицького духовенства Східної Галичини сягають часів давнього минулого (монастирі, парафіяльні храми, власні збірки священиків). Тематика книг, рукописів, документів здебільшого визначалася богословським змістом і відповідала на інформаційні запити духівників. Пізніше колекційні надбання духовних осіб стали основою для створення самостійних книгозбірень та архівних установ і зайняли виняткове місце в соціокультурному просторі регіону. У окресленому періоді священослужителі активно розвивали інституції зі збирання, систематизації та збереження цінних пам'яток українського народу: надавали фінансову підтримку, закладали бібліотеки при релігійних товариствах, семінаріях, кооперували свої зусилля з кваліфікованими істориками, архівістами, бібліографами.

Аналіз наукових досліджень. Діяльність книгозбірень у Східній Галичині привертала увагу багатьох науковців. Ґрунтовна монографія Н. Кунанець (2011) присвячена бібліотечній справі на західноукраїнських землях XVIII ст.–1939 р. Стаття М. Кривенко (2009) аналізує бібліотеку Перемишльської греко-католицької капітули на матеріалах, що знаходяться в польських архівах. Цінною для вивчення Перемишльської книгозбірні залишається праця очевидця досліджуваного періоду – Є. Грицака (1939). І. Качур (2015) розглядала історію особистої бібліотеки митрополита А. Шептицького та його роль у заснуванні інших греко-католицьких бібліотечних установ. Роботи О. Дзюбана (2007), О. Ковальської (2012) окреслюють основні аспекти діяльності Центрального архіву бібліотеки обителі св. Онуфрія у м. Львів. Безперечно, важливою для нашої розвідки є інформація, яку подав завідувач монастирської книгозбірні ЧСВВ – о. Й. Скрутень (1924; 1928). Значна частина джерельної бази до досліджуваної проблеми знаходиться в документах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДАЛ України), відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (ЛННБ) та архіву Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (НБУ).

Водночас, цілісної картини, яка би репрезентувала формування і розвиток греко-католицьких архівних і бібліотечних інституцій Східної Галичини у 1921–1946 рр. на сьогодні не має.

Мета дослідження полягає у розкритті ролі священнослужителів у становленні й поступу основних архівних і бібліотечних установ Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) означеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Значною колекцією приватних вартісних книг із різних галузей наукових знань володів Глава УГКЦ А. Шептицький. Так, митрополит, ще перебуваючи у Станіславові як єпископ, заснував першу єпархіальну бібліотеку в обсязі 3870 томів і пожертвував на її розширення 6 тисяч доларів (Митрополит А. Шептицький як Меценат, 1935, с. 6). Владика взяв на себе зобов'язання щорічно виділяти кошти на утримання книгозбірні, а з 1904 р. для цієї мети створив спеціальну фундацію. Для позначення новонабутих книг був створений екслібрис і кругла гербова печатка з надписом: «Библиотека Капитулы Станиславовской имени Митрополита Андрея Шептицкого» (Качур, 2015, с. 34).

Протягом всієї діяльності книгозбірня спиралася на правила і методичні рекомендації, встановлені її меценатом. Зокрема, за розпорядженням ієрарха УГКЦ капітула обирала бібліотекаря серед священників, який «щонайменше 6 годинъ тыжднево» міг працювати у приміщенні книгозбірні (половина роботи відводилась для задоволення потреб читачів) (Відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 191, од. зб. 11, арк. 6). Детально розроблена інструкція інвентаризації сприяла забезпеченню довготривалого зберігання бібліотечних колекцій. Каталог поділявся за тематичними розділами, позначеними кириличними літерами за алфавітом, так званий систематичний. Опис видань складався з числового інвентарного номера, автора, назви книги, місця та року видання, формату, кількості томів, відомості щодо наявності оправи. Матеріали бібліотеки класифікувались за такими галузями: «Святе письмо», «Догматика», «Моральне і пастирське богослів'я», «Право церковне», «Історія церковна», «Книги церковні», «Аскеза», «Літургіка», «Патрологія», «Собори», «Проповіді», «Філософія», «Філологія, література», «Література староруська», «Література руська» (Качур, 2015, с. 32). Згодом одна частина колекції стала основою для книгозбірні Станіславської духовної семінарії, а друга – залишилась при катедрі. Після 1939 р. більша половина книг потрапила до спецфондів Держархіву Івано-Франківської області; на них поряд з екслібрисами о. А. Шептицького з'явилися контрольні штампи НКВД (Грабовецький, 1994, с. 7). Нині бібліотека перенесена до Івано-Франківського Богословського університету ім. І. Золотоустого – правонаступника і продовжувача діяльності Станіславської духовної семінарії.

Безперечно, важливу роль у культурному просторі Східної Галичини відіграла фахово укомплектована книгозбірня Митрополичого ординаріату, що мала статус архівної; фундатор і постійний меценат – о. А. Шептицький. Бібліотечний каталог нараховував 32 розділи, в яких представлено 1382

*ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ АРХІВНИХ І БІБЛІОТЕЧНИХ
УСТАНОВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ПРОВІДНИХ НАУКОВИХ ОСЕРЕДКІВ ДЛЯ
ДУХОВЕНСТВА І СВІТСЬКИХ ОСІБ (1921–1946)*

найменувань з археографії, архівістики, генеалогії, дипломатії, лексикографії, нумізматики, палеографії, теології та ін. (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 842, арк. 1–54).

Архів ординаріату налічував приблизно 9300 одиниць і складався з двох відділів, кожен з яких розвивався одноосібно (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 843, арк. 1–341). Перший репрезентував старі акти до 1917 р.: матеріали унії, приватні збірки духовенства (оо. Білецького, Білянського, Горбацевича, Гречулевича, Дурделла, Яницького), листи ієрархів Церкви, документи різних державних і громадських установ, родинні архіви Вітовських, Глебовичів, Гурчинів, Домейків, Конецьпольських, Лукомських, Макаревичів Романовських та багато ін., літописи загальні й поодинокі об'єктів (наприклад, монастирів), мемуарна література, розвідки до історії місцевостей, подій і особистостей, енциклопедії, словники з іноземних мов, архівних термінів, абревіатур, герографії, журнали («Труды археологических съездов», «Сборник археологического института», «Записки Московского археологического института», «Киевская старина», «Архивное дело», «Сборник Русского исторического общества» та ін.) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, арк. 1–2).

Другий відділ архіву був представлений матеріалами – новими актами, які характеризували період визвольної боротьби від 1917 р.: документи УНР, ЗУНР, Партизансько-повстанського штабу, Міністерства земельних справ 1918 р., «Просвіти», архіви різних українських установ поч. 20-х рр. ХХ ст., Горожанського Комітета в м. Берестя, збірки о. А. Бордюговського, В. Дорошенка, В. Зелінського, В. Євтимовича, М. Крижанівського, Г. Степури, І. Шендрика та ін. (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, арк. 3). Фонд систематично поповнювався новими надходженнями. Наприклад, 1932 р. надійшли справи про звільнення о. А. Шептицького з російської неволі, матеріали «Рідної школи», листи політичного змісту М. Дзеровича, Є. Петрушевича, Ю. Романчука та ін. відомих діячів національно-визвольного руху.

Заслужують уваги в колекціях Митрополичого архіву ілюстративні матеріали, зокрема фотографії церков, священиків, іконостасів, гравюри, ікони, атласи. Колекція періодичних видань окреслена 64 україномовними часописами, 18 з яких видавались за кордоном, і підготовлена для «майбутнього українського міністерства пропаганди» (Васьків, 1997, с. 131). Газети містили дописи про українську справу, опубліковані у 1918–1919 рр. на шпальтах австрійської, англійської, італійської, німецької, польської, румунської, французької, чеської, швейцарської преси.

Архівні джерела засвідчують, що на поч. 30-х рр. ХХ ст. активну участь у збільшенні збірок установи взяли добровольці – о. В. Дреліх (цінні книги релігійного змісту, серед яких А. Радивилівського «Венец Христов» 1688, «Семя Слова Божія», 1782, відозви, статuti) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 61), Є. Дурделло (військові накази, запрошення, звіти, реферат

о. М. Дурделло) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 63), Б. Лепкий (листи, дрібні друки, гравюри) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 60), С. Литвиненко (метричні книги, свідоцтва про хрещення, посвідчення, матеріали судових процесів) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 55), о. А. Підгорецький (галицькі журнали, шемантизи, календарі, брошури, переважно церковного змісту) (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, арк. 59 зв). До діяльності архіву долучились: Б. Барвінський, А. Дзедзик, Г. Дворянин, Б. Ольхівський, О. Цинкаловський, І. Шендрик, які періодично звітували о. А. Шептицькому про роботу над комплектуванням фондів, копіюванням документів, розв'язували організаційні питання.

Згідно з листів до Глави УГКЦ з проханням надання дозволу на користування документами Митрополичого архіву над матеріалами працювали історики-дослідники: І. Крип'якевич, Т. Маньковський, К. Студинський, священики та випускники Богословської академії. Зокрема, 1936 р. Р. Дурбак, у зв'язку з написанням роботи про митрополита Л. Кішку цікавився епістолярною спадщиною і записником ієрарха, які зберігались в установі (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 14); В. Пелех виявляв інтерес до матеріалів про предстоятеля УГКЦ Атаназія Шептицького (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 19). 1937 р. абсолювент С. Харила досліджував архівні справи про діяльність митрополитів Й. Рутського і П. Могили (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 23). М. Войнаровський – матеріали, що стосувались Святоюрського собору в м. Львові (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, арк. 27–28).

1939 р. при соборі св. Юра у м. Львові відбулась конференція в справі подальшої розбудови Митрополичої бібліотеки і архіву, проте воєнні події перешкодили планам розвитку цих інституцій УГКЦ: частина збірок, зокрема метричні документи, передано в архів ЗАГСу м. Львова, інша частина – до філіалу Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові (тепер – ЦДІАЛ України). Окремі колекції рукописів та документи архіву о. А. Шептицького надійшли до НБУ ім. В. Вернадського, де вони нині перебувають у фондах Інституту рукопису.

Однією з найбільших українських книгозбірень досліджуваного періоду вважалась бібліотека Перемишльської капітули, початок якої, на думку М. Кривенко (2009, с. 547), потрібно шукати в книжковому зібранні кафедральної церкви св. Іоана Хрестителя, яке, згідно з інвентарем 1794 р., налічувало 312 друків XVI–XVIII ст. У XIX – поч. XX ст. збагаченню фондів бібліотеки сприяло національне відродження, влиття цінних видань із парафіяльних церков, зліквідованих монастирів (наприклад, монастир оо. Бернардинів у м. Львові) і благодійність греко-католицького духовенства. Зокрема, о. І. Войтович у 20–х рр. XX ст. подарував колекцію із 110 томів. У 1936 р. до фонду увійшла велика приватна збірка о. В. Левицького. Окрім десятків тисяч назв видань і рукописів, капітульна інституція володіла архівом, що містив твори образотворчого мистецтва (переважно портрети діячів УГКЦ –

оо. М. Гарсевича, І. Лаврівського, С. Оскольського, І. Снігурського та ін.), колекції карт, монет, церковних надбань. З-поміж найбільш вартісних матеріалів – єпископська мітра, перероблена з корони Д. Галицького, епітрахиль, подарований Б. Хмельницьким для перемишльського єпископа, хрест з перцевого дерева 1557 р., дарований молдовським господарем (З'їзд українських музейників у Перемишлі, 1937, с. 7).

Книгозбірня Перемишльської капітули не була загальнодоступною для всіх користувачів і призначалась тільки для духовенства, проте науковці могли користуватись її фондами, попередньо одержавши дозвіл єпархіальної колегії. Тут працювали як українські, так і зарубіжні дослідники: проф. Янув, проф. А. Копистянський, др. В. Лев з м. Львова, проф. Кот із м. Кракова, др. В. Шешко з м. Праги, др. І. Шпитковський із м. Перемишля. Відомо, що у 30–х рр. ХХ ст. кураторство здійснював о. В. Пинило, установа не мала постійного бібліотекаря і друкованого каталогу. Фонди містили рукописи ХІІІ–ХVІІІ ст. (латинські, польські, церковнослов'янські), стародруки ХVІ–ХVІІІ ст., видання ХІХ ст. – всі примірники до 1848 р., публікацій ХХ ст. – дуже мало, пергаментові рукописи – до 200, інкунабули, 1200 церковних книг, важливі джерела до історії Козаччини (Грицак, 1939, с. 494).

Виняткове значення у колекції рукописів займав літопис Л. Кишки – митрополита УГКЦ, який описує події від найдавніших часів до 1718 р. З усіх п'яти хроніальних частин – найбільш цінними з історичної точки зору є друга, що містить скорочений переказ літопису Нестора і Київського до 1186 р.; третя – короткі записи з історії Перемишльської єпархії 1301–1718 рр.; четверта – біографії українських князів і духовенства. З інших оригіналів капітульної бібліотеки варто згадати літопис Я. Собеського – державного і воєнного діяча Речі Посполитої про Хотинську війну 1621 р., Службник вірменською мовою 1734 р, давня пам'ятка польської мови поч. ХVІ ст. – «Роздуми про життя Ісуса», відома як «Перемишльські роздуми», Учительні Євангелії ХVІІ–ХVІІІ ст. (Грицак, 1939, с. 495–496).

З огляду на приватний характер бібліотеки, точна інформація про кількість книг у її колекціях невідома. У 1927 р. польський бібліограф Е. Хвалевик оцінив опис друкованих і рукописних книг капітульної установи у обсязі 20 000 одиниць. Наведені дані інвентаризації викликають сумнів, адже аналогічну інформацію подано в московфільському часописі «Галичанин» 1900 р. Очевидно, що за 27 років кількість позицій у книгозбірні зросла. Ще менш достовірними виглядають підрахунки У. Пашкевич, яка припускала, що фонд 1846–1939 рр. збільшився на 3000 примірників. За дослідженнями О. Колосовської в кін. 30-х рр. ХХ ст. збірка нараховувала приблизно 35 000 томів (Kaszlej, 2011 р. 14–15). Архівні документи 1945 р. підтверджують, що «Капітульна Бібліотека в Перемишлі може мати від 30–35 тисяч томів /згідно фасцикулів/, які містяться у забудованні Капітули /давн[ій] лат[инський] монастир Кармелітів/, а саме в їх давній каплиці та 5–6 кімнатах» (Архів НБУ ім. В. Вернадського, оп. 1, од. зб. 657, арк. 116).

Інституція Перемишльської капітули була різноманітна за мовним, тематичним, типологічним складом. Важлива замітка 1945 р., завізована головним спеціалістом Бібліотеки АН УРСР у Києві (теперішня НБУ ім. В. Вернадського) Т. Оробієвською, яка подає інформацію про вміст колекції Перемишльської книгозбірні: «деякі пергаменти є вже з XIV стол[іття] /а може навіть з XIII?/: як грамота Володислава Опольського, боярина Сташка і ін.; тут є деякі перші краківські друки, дещо апокрифів, більша збірка так званих «ТЕК» до історії Перемишльської єпархії і Перемишльської Капітули, упорядкованих за роками від XVI–XVIII вв. Єсть богата церковна література історії церкви, до загальної історії, багато творів писаних по лат[инськи], нім., італ. і інші. Тут є ще, здається, літопис Кишки, копія Волинського літопису з кінця, здається, XVI віку, були свого часу рукописи й книги найбільше з XV–XVIII ст. Ще дещо летючок дрібних брошур до 1848 р. опісля до пізніших років – трапляється лише спорадично» (Архів НБУ ім. В. Вернадського, оп. 1, од. зб. 657, арк. 116). У 1946 р. після ліквідації УГКЦ основну частину книжково-рукописних колекцій перевезено на територію Польщі, де вони зберігаються донині.

Центральний архів і бібліотека ЧСВВ розташовувались у львівському монастирі св. Онуфрія у м. Львова, історія якої є однією з найдовших у Східній Галичині і сягає до початку заснування обителі – кін. XIII ст. Загальновідомо, що тут містилась найдавніша українська друкарня, а в 1574 р. І. Федоровом видано «Апостол» і «Буквар». Під протекторатом Львівської Ставропігії (XVI–XVIII ст.) фонд книгозбірні поповнювався заможними членами братства і монахами. Найбільшим джерелом надходжень стало об'єднання колекцій із Святоюрською бібліотекою (на поч. XIX ст.) і фондovими збірками малих монастирів, які потрапили під касачійну реформу (кін. XVIII ст.).

На поч. XX ст. Протоігуменат ЧСВВ ухвалив рішення про передачу старовинних книг і рукописів з усіх монастирів, що уцілили від австрійського закриття до львівської бібліотеки. У такий спосіб книгозбірня разом з архівом св. Онуфрія у м. Львова стає головною василіанською фундацією, осередком знань для ченців і дослідників з різних галузей знань. Зокрема, 1936 р. Українське лікарське товариство у Львові зверталось до Управи архіву ЧСВВ з проханням надати дозвіл членові організації, спеціалісту отоларингології І. Федейку на користування матеріалами з науковою метою (ЦДІАЛ України, ф. 684, оп. 1, од. зб. 3204, арк. 35). У монастирській інституції працювали також Я. Гординський, І. Крип'якевич, О. Колесса, о. І. Огієнко, К. Студинський, С. Томашівський, В. Щурат та ін.

Відповідно до ухвал василіанських капітул ще з XVII ст. розроблено інструкції зі збереження і розвитку бібліотечної та архівної справи у монастирях. Для впорядкування і підтримання колекцій, призначався фаховий працівник. Протоігуменат ЧСВВ постійно дбав про каталогування і збільшення книжкових колекцій. Так, чималим поповненням фондів Центральної бібліотеки була купівля друкованих видань НТШ із 50% знижкою та рукописних матеріалів і книг М. Гіжицького, що розширили відділ

«Basilianica». Інший, не менш вартісний відділ, «Scripturistica» збагатився кількома сотнями томів книгозбірні о. Т. Галущинського, привезеними з м. Рима (Скрутень, 1924, с. 168). Пізніше, на посаді ігумена монастиря св. Онуфрія, духівник (як і його попередник о. П. Філяс) особисто опікувався бібліотекою і архівом. Окрім цього, колекції поповнювались подарунками жертводавців і виданнями, отриманими унаслідок співпраці з українськими і міжнародними культурними закладами.

У 20–х рр. ХХ ст. завідувачем Центрального архіву і бібліотеки ЧСВВ був доктор теології та філософії о. Й. Скрутень, який активно займався редакторською діяльністю («Поступ», «Богословія», «Записки ЧСВВ»), працював над інвентарними описами василіанських монастирів у містах: Доброміль, Лаврів і Львів за XVII–XIX ст., брав участь у міжнародному конгресі архівістів і бібліотекарів (1936). Священик, дослідивши рідкісні матеріали фонду, поділив їх на декілька груп. До першої входили – слов'янсько-українські рукописи XII–XVI ст., різноманітні за мовним складом (списки св. Письма, літургійні й богослужебні книги, твори отців Церкви, статті із богослов'я, канонічного права, географії, філософії, апокрифи). Другу групу репрезентували манускрипти книжного формату, які створювались відповідно до потреб монастирів (хроніки, рішення, звіти з місійної діяльності, розпорядження державної та церковної влади, грошові умови й зобов'язання). Третя частина інвентарного фонду – рукописні історичні матеріали і акти (документи монахів, грамоти князів, королів, римських пап і єпископів). У четвертій групі розміщувалась кореспонденція та епістолярна спадщина (Скрутень, 1924, с. 172–176). Бібліотека займала 2 поверхи монастиря у 4 кімнатах, у суміжному приміщенні розміщувався архів і музей. Рукописна колекція знаходилась у «чотирьох великих шафах у протоігуменській кімнаті» (Скрутень, 1928, с. 73).

У 30–40 рр. ХХ ст. роботу свого попередника продовжив молодий дослідник історії Церкви о. Р. Лукань. Священик вивчав друкарську діяльність І. Федорова, василіанські видання, книжні каталоги, історію преси – до всіх цих питань збирав бібліографічні матеріали, брав участь у численних міжнародних з'їздах як визначний бібліотекар і архіватор, намагався досконало налагодити комплектування фондів. Після встановлення радянської влади на західних землях василіанська книгозбірня стала філією бібліотеки НТШ у м. Львова (пізніше Інституту історії АН УРСР) із розміщенням у монастирі св. Онуфрія, а о. Р. Лукань залишився її директором (хоча згодом звільнений з посади через чернечий стан). До великої заслуги духівника належить також врятування і перевезення до Центральної бібліотеки ЧСВВ матеріали книгозбірень монастирів (Лаврів, Крехів, Золочів, Бучач, Погоня), зліквідованих у часи першої більшовицької окупації. Сучасник о. Р. Луканя В. Дорошенко – директор книгозбірні НТШ у м. Львові згадував: «Маленька келія, в якій він жив і працював – ущерть була заповнена книжками, рукописами та всякого роду музейними експонатами. Книжки були всюди на полицях, на столі, на

стілцях, і цілими стосами лежали просто на підлозі. Не зрозуміло як він міг серед них рухатись» (Дзюбан, 2007, с. 60). У 1943 р. о. Р. Лукань трагічно загинув, залишивши вагомий науковий доробок.

До 1939 р. у монастирі св. Онуфрія зберігалось 600 рукописів і 40000 книг (Ваврик, 1958, с. 40). 351 рукопис детально описав та опублікував Я. Гординський, серед яких: «Чернечий Чинovníк XVI–XVII ст.», «Канони Повечерницях Івана Мниха (Дамаскина)» (кін. XVI ст.), «Ліствиця Івана Синайського» (1604), «Маргарит св. Івана Золотоуста» (1617), «Часослов» (1668, 1698), «Метрика монастиря Креховского от 1752», «Ірмольогіон з нотами» (1759) та ін. Окремі манускрипти, наприклад «Синопис Пліснесько-Підгорецького монастиря» (1662–1715), «Літопис Кристинопільського монастиря» (1766–1889), «Лаврівська хроніка» (1781–1882) були надруковані повністю або частково (Шкраб'юк, 2005, с. 140). Проте, в 1946 р. після закриття василіанського монастиря в м. Львові усе багатство фондів, примножене століттями було розформовано: частину передано до ЦДІАЛ України та ЛННБ ім. В. Стефаника, інша частина колекції була спалена або вивезена до м. Санкт-Петербурга у зв'язку із загрозою «радянській моралі», деякі матеріали потрапили до приватних колекцій (грамоти, карти, словники, класичні і філософські твори) (Ковальська, 2012, с. 26–27).

Високий авторитет у дослідницьких колах мала бібліотека Богословського наукового товариства (БНТ), необхідність створення якої обговорювалося на З'їзді професорів-богословів всіх трьох єпархії Галицької провінції, що відбувся у 29–30 вересня 1922 р. у м. Львові (Сліпий, 1924, с. 7). Початковий фонд книгозбірні сформувався з літератури, подарованої викладачами духовних семінарій і становив 562 примірники і декілька рукописів XVI–XVII ст. У десятиліття своєї діяльності колекція установи налічувала 10035 примірників, а також 115 од. зб. рідкісних рукописів, 125 стародруків (Глинка, Чехович ред., 1934, с. 30). Швидке зростання книжкових колекцій книгозбірні пояснювалось щедрими дарунками духовенства, міжбібліотечним обміном, отриманням рецензійних примірників. Серед добродіїв книгозбірні варто виділити оо. А. Шептицького (225 томів), О. Бачинського (216 томів), А. Білецького (962 томи), Т. Бородайкевич (150 томів) О. Боцяна (263 томи і архів), І. Дольницького (112 томів і архів) та ін. Загалом у списку прізвищ добродійців налічувалось 91 особа (2745 примірників). На поч. 30–х рр. XX ст. з архіву Митрополичого ординаріату до бібліотеки БНТ було передано вартісну збірку єпископа Й. Боцяна, яка складалась з листів, газет, брошур, кондоленцій з приводу смерті духівника, картотеки (ЦДІАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 833, арк. 1–3).

1923–1926 рр. посаду першого директора бібліотеки БНТ займав о. Й. Сліпий, який доклав чимало зусиль для її розвитку. З метою збереження і популяризації національної спадщини богослов закликав «переглянути всі церкви і парохіяльні бібліотеки, в яких ще криються не раз великі цінності, заховані у воєнній лихоліттю, а які товариство мусить стягнути і врятувати

перед загибеллю» (Сліпий, 1924, с. 9). Так, о. Й. Сліпий відвідав близько 30 церков і поповнив книгозбірню рідкісними примірниками. За дослідженнями О. Колосовської (1994, с. 97–98), 19 кириличних стародруків надійшли до бібліотеки БНТ таким шляхом. Більшість книг – львівські друки: 10 видань Ставропігійського братства і 2 з друкарні М. Сльозки; 6 друків Києво-Печерської лаври і 1 – Чернігівського Троїцького-Іллінського монастиря. Серед них: Апостол (Львів, 1636), Євангеліє (Львів, 1636, Київ, 1696), Службники (Львів, 1646, 1666, 1681, 1691, Київ, 1629), Тріюдь (Львів, 1642, Чернігів, 1685), Требники (Львів, 1682, 1695, 1761, Київ, 1646), Октоїхи (Львів, 1671, 1715), твір А. Радивиловського «Венец Христов» (Києво-Печерська лавра, 1688) та ін. Загалом, майже кожна збережена книга має запис, що дозволяє точно локалізувати її місце побутування, імена власників, дуже часто і ціну примірника. Нині стародруковані видання зберігаються в фондах ЛННБ ім. В. Стефаника.

БНТ тісно співпрацювало із науковими установами і університетами Європи, завдяки чому книгозбірня товариства мала добре налагоджений обмінний зв'язок із бібліотеками і видавництвами. Читальня отримувала цілу низку журналів із Польщі, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Югославії, Чехословаччини, Франції, Італії, Бельгії та ін., і належала до найкращих у м. Львові. Свідченням розвинутого міжбібліотечного обміну слугувало наявність Органу БНТ – тримісячника «Богословія» в багатьох закордонних бібліотеках: часопис «стояв у богословській науковій літературі на одному з перших місць» (З життя наших установ. Загальні збори Богосл. Наук. Товариства у Львові, 1932, с. 3). Архівні джерела показують, що в 1933 р. БНТ зверталось до бібліотеки «Народного дому» з метою налагодження зв'язку між виданнями, і отримало позитивну відповідь, зокрема, керівництво «Народного дому» просило делегувати одного з членів БНТ для «точного обговорення справи обміну книжками» (ЦДАЛ України, ф. 130, оп. 1, од. зб. 781, арк. 46–46 зв.).

1939 р. книгозбірня БНТ нараховувала близько 12 000 томів (500 рукописів і стародруків), серед них багато уніатів і різних видань у галузі богословської орієнталістики і сучасної теологічної літератури, передусім західної, з численними комплектами журналів: 71 українських, 4 білоруських, 10 російських, 22 польських, 8 німецьких, 3 італійських, 5 французьких, 2 англійських, 8 латинських, 7 чеських, 6 сербо-хорватських, 1 голландський. Під час Другої світової війни богословське надбаня зазнало фатальних втрат (бомба впала на приміщення Духовної семінарії, в якому розташовувалася бібліотека, архів і магазини усіх видань БНТ); книжкові фонди за 1923–1939 рр. майже повністю знищено (Сліпий, 1943, с. 91–92).

Наукова новизна зумовлена тим, що в українській культурології вперше здійснено спробу проаналізувати значний внесок греко-католицького духовенства Східної Галичини у збереженні архівних документів і розвитку книгозбірень 1921–1946 рр.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує, що греко-католицьке духовенство відводило важливу роль у збереженні національних надбань, комплектації та утриманні архівних і бібліотечних фондів. Книгозбірні УГКЦ відзначались масштабністю та різноманітністю колекцій, які активно поповнювались дарами священиків і світських осіб, займали помітне місце в системі українських та іноземних наукових комунікацій. Друга світова війна, а згодом і ліквідація УГКЦ негативно позначилися на діяльності культурних інституцій: збірки архівів і бібліотек розформовано і передано до інших установ (частина з них збереглась, інша – втрачена назавжди).

Список використаних джерел

1. Архів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (НБУ), оп. 1, од. зб. 657, 191 арк.
2. Богословське наукове товариство у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923–1933) / упор. Л. Глинка, К. Чехович. – Львів : Накладом БНТ, 1934. – 92 с.
3. Ваврик М. По василіанських монастирях / М. Ваврик. – Торонто ; Канада : Вид-во Отців Василіян. – 1958. – 286 с.
4. Васьків А. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939) : дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / А. Васьків; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 210 с.
5. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛННБ), ф. 191, од. зб. 11, 42 арк.
6. Грабовецький В. «Пам'ять его во благословеніє»: Андрей Шептицький і Станіславівщина // Галичина. – 1994. – 29 жовт. – С. 7–8.
7. Грицак Є. Капітульна бібліотека в Перемишлі / Є. Грицак // Вибрані українознавчі праці ; упор. В. Пилипович. – Перемишль : Перемишльський відділ ОУП. – 2002. – Т. 3. – С. 493–496. – Передрук з журн. : Сьогочасне і минуле (Львів). – 1939. – Кн. 1. – С. 96–98.
8. Дзюбан О. Монастир святого Онуфрія від початку Другої світової війни до ХХ ст. / О. Дзюбан // Монастир святого Онуфрія у Львові : сьомі наукові драганівські читання ; упор. Л. Скоп. – Львів : Місіонер, 2007. – С. 57–73.
9. З життя наших установ. Загальні збори Богосл. Наук. Товариства у Львові // Діло. – 1932. – Ч. 5. – 6 січня. – С. 3.
10. З'їзд українських музейників у Перемишлі // Діло. – 1937. – Ч. 108. – 20 травня. – С. 7.
11. Качур І. Книгозбірня Андрея Шептицького: від Прилбич до Митрополичих палат / І. Качур // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника ім. В. Стефаника. – 2015. – Вип. 7. – С. 21–70.
12. Ковальська О. Віхи історії Львівської Святоонуфрійської бібліотеки / О. Ковальська // Місіонар. – 2012. – № 10. – жовтень. – С. 26–28.
13. Колосовська О. Кириличні стародруки з бібліотеки Богословського наукового товариства у Львові (на матеріалах Львівської національної

бібліотеки ім. В. Стефаника АН України) / О. Колосовська // Історія релігій в Україні : тези повідомлень IV круглого столу (Львів, 9–10 травня, 1994). – Київ; Львів, 1994. – 97–98.

14. Кривенко М. Бібліотека Перемиської греко-католицької капітули у світлі архівних матеріалів м. Любліна / М. Кривенко // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – 2009. – Вип. 1. – С. 544–570.

15. Кунанець Н. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XVIII ст. – 1939 р.): консолідований інформаційний ресурс : монографія / Н. Кунанець. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 448 с.

16. Митрополит А. Шептицький як Меценат // Христос Наша Сила. – 1935. – Ч. 15. – С. 6.

17. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статuti / Й. Сліпий. – Львів : Накладом БНТ, 1924. – 19 с.

18. Сліпий Й. По довголітній перерві / Й. Сліпий // Богословія. – 1943. – Т. XVII–XX. – Кн. 2/4. – С. 91–93.

19. Скрутень Й. Бібліотека львівських Василян / Й. Скрутень // Записки Чина св. Василя Великого. – 1924. – Т. I. – Вип. 1. – С. 161–176.

20. Скрутень Й. Бібліотека львівських Василян / Й. Скрутень // Записки Чина св. Василя Великого. – 1928. – Т. 3. – Вип. 1/2. – С. 65–75.

21. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 130, оп. 1, од. зб. 781, 65 арк.

22. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 816, 4 арк.

23. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 818, 80 арк.

24. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 833, 11 арк.

25. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 836, 57 арк.

26. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 842, 54 арк.

27. ЦДАЛ України, ф. 408, оп. 1, од. зб. 843, 341 арк.

28. ЦДАЛ України, ф. 684, оп. 1, од. зб. 3204, 119 арк.

29. Шкраб'юк П. Монаший чин Отців Василян у національному житті України / П. Шкраб'юк ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : Місіонер, 2005. – 438 с.

30. Kaszlej A. Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu / A. Kaszlej. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2011. – 334 p.

References

1. *The Archive of National Ukraine Library named after V. Vernadskyi*, description 1, unit of collection 657, 191 p.

2. Hlynka, L., Chekhovych, K. (ed.) (1934). *The Theological Scientific Society in Lviv in the first decade of its existence (1923–1933)*. Lviv: Edition of The TSS.

3. Vavryk, M. (1958). *In the Basilian monasteries*. Toronto, Kanada: Edition of The Basilians.

4. Vaskiv, A (1997). *The Greek Catholic Church in the spiritual life of the Ukrainians of Eastern Galicia*. D.Ed. Lviv State University named after I. Franko.
5. *The Department of Manuscripts of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk*, fund 191, unit of collection 11, 42 p.
6. Hrabovetskyi, V. (1994). «The Memory in his Blessing»: Andrei Sheptytskyi and Stanislav region. *Halychyna [Galicia]*, October 29, pp.7–8.
7. Hrytsak, Ye. (2002). The Capitol Library in Peremyshl. *Vybrani ukrainoznavchi pratsi [The Selected Works of Ukrainian studies]*. Pylypovych, V.(ed.), Vol. 2, pp. 493–496. Reprint from 1939. *Sohochnasne i mynule [The Present and the Past]*, part 1, pp. 96–98.
8. Dziuban, O. (2007). The Monastery of St. Onufrii from the beginning of the Second World War to the 20th century. *Monastyr sviatoho Onufriia u Lvovi: somi naukovi drahanivski chytannia [The Monastery of St. Onufrii: the seventh scientific draganov readings]*. Skop, L. (ed), pp. 57–73.
9. From the life of our institutions. The General Meeting of the Theological Science Society in Lviv (1932). *Dilo [The Work]*, January 6, p.3.
10. The Congress of Ukrainian Museumists in Peremyshl (1937). *Dilo [The Work]*, May 20, p. 7.
11. Kachur, I. (2015). The Library of Andrei Sheptytskyi: from Prylbychi to the Metropolitan Chambers. *Zapysky LNNB im. V. Stefanyka [The Notes of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk]*, issue 7, pp. 21–70.
12. Kovalska, O. (2012). The Milestones of the History of the Lviv Library of St. Onufrii. *Misionar [The Missioner]*, no 10, pp. 26–28.
13. Kolosovska, O. (1994). The cyrillic antiquaries from the Library of the Theological Scientific Society in Lviv (on the materials Lviv National Library named after V. Stefanyk of the Ukrainian Academy of Sciences). *Istoriia religii v Ukraini : tezy povidomlen IV kruhloho stolu (Lviv 9–10 travnia 1994) [The history of religions in Ukraine: Abstracts of Papers of the IV round table (Lviv, May 9–10, 1994)]*, pp. 97–98.
14. Kryvenko, M. (2009). The Library of the Greek Catholic Chapter of Peremyshl through the light of Lublin archival materials. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka [The Notes of Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk]*, issue 1, pp. 544–570.
15. Kunanets, N. (2011). *The Library Studies in Western Ukraine (18 century – 1939): consolidated information resource: monograph*. Lviv: Edition of Lviv Polytechnic.
16. The Metropolitan A. Sheptytskyi as a Patron (1935). *Khrystos Nasha Sylva [Jesus Christ is Our Power]*, p. 6.
17. Slipyi, Y. (1924). *The Theological Scientific Society and its statutes*. Lviv: Edition of the TSS.
18. Slipyi, Y (1943). After a long break. *Bohosloviia [The Theology]*, vol. 37–40, p. 2–4, pp. 91–93.

19. Skruten, Y. (1924). The Library of Lviv Basilians. *Zapysky Chyna sv. Vasyliia Velykoho [Analecta Ordinis St. Basilii Magni]*, vol. 1, issue 1, pp. 161–176.
20. Skruten, Y. (1928). The Library of Lviv Basilians. *Zapysky Chyna sv. Vasyliia Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magn]*, vol. 3, issue 1–2, pp. 65–75.
21. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 130, description 1, unit of collection 781, 65 p.
22. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 816, 4 p.
23. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 818, 80 p.
24. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 833, 11 p.
25. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 836, 57 p.
26. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 842, 54 p.
27. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 408, description 1, unit of collection 843, 341 p.
28. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, fund 684, description 1, unit of collection 3204, 119 p.
29. Shkrabiuk, P. (2005). *The Monastic Order of the Basilian clergy in the national life of Ukraine*. Lviv: Misioner.
30. Kaszlej, A. (2011). *Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

УДК 903.23.092(477.5)“638”(045)

Щербань Анатолій Леонідович

<https://orcid.org/0000-0002-9530-6453>

кандидат історичних наук,

Харківська державна академія культури,

Харків, Україна

kozaks_1978@ukr.net

ІНШОКУЛЬТУРНІ ІНВАЗІЇ В ОРНАМЕНТАЦІЇ ПОСУДУ МЕШКАНЦІВ ЛІСОСТЕПУ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ДОБИ ЗАЛІЗА

Мета роботи. Дослідження пов'язане з характеристикою іншокультурних інвазій як причин піднесення орнаменталістики кераміки на теренах Лівобережної України VIII – першої пол. VI ст. до н. е. та IV ст. **Методи дослідження** полягають у порівняльно-історичному діахронному аналізі орнаментованого посуду в межах «улікової» епістемологічної моделі (наукової парадигми). **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що це перша порівняльна характеристика відображення в орнаментованій кераміці двох розділених значним проміжком часу іншокультурних інвазій з одного регіону. **Висновки.** Поява на території Лівобережної України багато орнаментованого глиняного посуду в останній третині VIII – першій пол. VI ст. до н.е. та IV ст. відбулася внаслідок переселення носіїв гончарних традицій з територій Центральної Європи, наближених до античних цивілізаційних осередків. Доведено, що він передовсім пов'язаний зі споживанням алкогольних напоїв та жертвопринесеннями, зокрема під час календарних свят

Ключові слова: лісостеп Лівобережної України, глиняний посуд для напоїв, орнаменталістика, семантика.

Щербань Анатолій Леонідович, кандидат исторических наук, Харьковская государственная академия культуры, Харьков, Украина

Инокультурные инвазии орнаментации посуды жителей лесостепи Левобережной Украины начала эпохи железа

Цель работы. Исследование связано с характеристикой инокультурных инвазий в качестве причин обогащения орнаментации керамики на территории Левобережной Украины в VIII – первой пол. VI в. до н. э. и IV в. **Методы исследования** заключаются в сравнительно-историческом диахронном анализе орнаментированной посуды в рамках «уликовой» эпистемологической модели (научной парадигмы). **Научная новизна работы** в том, что это первая сравнительная характеристика отображения в орнаментированной керамике двух разделенных значительным промежутком времени инокультурных инвазий из одного региона. **Выводы.** Появление на территории Левобережной Украины много орнаментированной глиняной посуды в последней трети VIII – первой пол. VI в. до н.э. и IV в. связано с переселениями носителей гончарных традиций из территорий Центральной Европы, приближенных к античным цивилизационным центрам. Доказано, что она прежде всего связана

с потреблением алкогольных напитков и жертвоприношениями, в том числе во время календарных праздников

Ключевые слова: лесостепь Левобережной Украины, глиняная посуда для напитков, орнаментация, семантика.

Shcherban Anatolii, PhD in History, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Foreign cultural invasions in the ornamentation of pottery of inhabitants of the forest-steppe of Left-bank Ukraine at the beginning of the Iron Age

The purpose of the article. The study is related to the characteristics of foreign cultural invasions as causes of advances in the ornamentation of ceramics in the territory of Left-bank Ukraine in the 8th – early 6th century BC and in the 4th century. The research methodology consisted in the comparative-historical diachronic analysis of ornaments in the framework of the «evidence-based» epistemological model (scientific paradigm). The scientific novelty of the work lies in the first comparative characterization of the reflection in ornamented ceramics of two foreign cultural invasions from one region separated by a considerable period of time. Conclusions. The appearance in the territory of Left-Bank Ukraine of richly ornamented pottery in the last third of the 8th - early 6th century BC and in the 4th century was connected with migrations of carriers of pottery traditions from the territories of Central Europe, which were close to the ancient civilizational centers. It was proved that it was primarily associated with the consumption of alcoholic beverages and sacrifices, including during calendar holidays.

Key words: the forest-steppe of Left-bank Ukraine, pottery for drinks, ornamentation, semantics.

Вступ. Орнаментована кераміка – важливе джерело для вивчення давньої культури, особливо часів відсутності чи незначної кількості писемних джерел. Внаслідок її аналізу вченим вдається наблизитися до розуміння тенденцій розвитку тогочасних технологій і вірувань, соціокультурних процесів. У результаті дослідження гончарної орнаментики населення Дніпровського Лівобережжя в макроісторичному аспекті [24, с. 83] було з'ясовано, що її розвиток складався з різких піднесення орнаментованості кераміки, виражених у використанні більш складних композицій ніж у попередні часи чи (і) більшої кількості елементів, стагнацій і спадів.

На початку доби заліза відбулися два піднесення, в останній третині VIII – першій половині VI ст. до н. е. (лісостепове населення передскіфсько-ранньоскіфського часу) та IV ст. (черняхівська археологічна культура). Причини кожного окремо досліджувалися археологами, які констатували привнесеність багато орнаментованої кераміки на терени Лівобережної України вихідцями з Центральної Європи [6, с.85–86; 3, с. 106]. Але досі не здійснено їхнього порівняльного аналізу, напрацювання археологів не використовуються культурологами, етнологами та мистецтвознавцями при написанні узагальнюючих праць і підручників загалом із історії культури

України та окремих її явищ. Тому вважаємо тему даної статті в умовах сучасної активізації досліджень української культури **актуальною**.

Мета даної статті: охарактеризувати іншокультурні інвазії як причини піднесення орнаменталістики кераміки на теренах Лівобережної України VIII – першої пол. VI ст. до н.е. та IV ст.

Методи дослідження полягають у порівняльно-історичному діахронному аналізі орнаментованого посуду в межах епістемологічної моделі (наукової парадигми), названої Карлом Гінзбургом «уліковою» (від рос. «улика» – доказ) [5, с. 200].

Виклад основного матеріалу. Попередніми дослідженнями автора було доведено, що за часів аналізованих піднесення найбільше орнаментувалися посудини для напоїв. Упродовж першого – «корчаги», ковші та «кубки», другого – тривухі «вази», глечики і «кубки». В обох випадках посуд, зазвичай, мав темну поверхню, а орнамент геометричним. У першому випадку – ритованим, досить часто заповненими білою речовиною, в другому – лискованим [24, с. 65–66, 70–71]. Такі типи виробів, як ковші та тривухі посудини на території Лівобережної України є притаманними лишень даним археологічним утворенням. Відрізняється техніка виготовлення – першу групу посуду виліплено, другу – створено на гончарному крузі.

У цих двох випадках традиції виготовлення подібних виробів і їх декорування не мають місцевих коренів, походять з Центральної Європи. За найбільш аргументованими висновками, вони були привнесені на Дніпровське Лівобережжя невеликими групами переселенців з археологічних спільнот, розташованих у першому випадку на півдні між Карпатами і Східними Альпами [6, 85–86], у другому – в подібних широтах північніше [3, с. 106; 19, с. 61]. Обидві традиції на лівобережжі Дніпра поширилися в лісостеповій зоні (найбільш виразні пам'ятки досліджені ближче до межі зі степом та «Голим полем») після посушливих періодів у часи, коли наступала більш сприятлива для землеробства зволоженість клімату [9, с. 41–42; 23, с. 262; 11, с. 182–183; 14, с. 143] й війовничі прибульці – в першому випадку кіммерійці, в другому – готи, змогли створити на території, куди входили досліджувані землі протодержавні варварські спільноти (чи, можливо, держави). Ніяких підтверджень супротиву переселенцям від місцевого населення досі не знайдено. Очевидно, його і не було, бо освоєвані ними землі були малозаселеними після посушливого періоду, в результаті якого значна частина попередніх мешканців переселилася на більш сприятливі для ведення господарства притаманними їм методами землі. На інших лівобережно-дніпровських землях інноваційно декорований посуд не розповсюдився.

Підтримуємо неодноразово висловлювану попередниками думку про те, що початок виробництва нових різновидів глиняного посуду на зайнятій переселенцями території одразу на високому рівні без проміжних етапів можна пояснити лишень безпосередньою участю в цьому процесі гончарів, майстерність яких сформувалася поза її межами.

Структурно-функціональний аналіз типів багато орнаментованого посуду із залученням іншокультурних аналогій дозволив висловити гіпотези про те, що напої, для яких вони призначалися, були алкогольними [24, с. 252–253; 19, с. 49–50]. «Корчаги» передскіфського та ранньоскіфського часу і тривухі посудини черняхівської культури використовувалися для приготування напоїв та подачі їх до столу, кубки – для індивідуального споживання вже розлитого напою. Ковші окрім зачерпування і пиття напою, фігурували в обрядах, пов'язаних із початком і закінченням робіт на землі. З Атхарваведи відомо про віру індоаріїв, що саме завдяки жертвоприношенням із використанням ковшів трималося тіло землі (Атхарваведа, XVIII, 4, 5). У традиційній осетинській культурі, яка зберегла чимало реліктів скіфського часу, великі ковші для пива використовували у весняних родових обрядах поклоніння хліборобським божествам родючості й зберігали в їхніх святилищах. Іноді такі ритуальні посудини виставляли на певний час у священних місцях на жертovníках [13, с. 243, 256–257, 268]. Чуваші, скінчивши роботи на землі, здійснювали свято «чуклення». Якщо хтось почав би вживати хліб без нього, вважався б великим грішником. На це свято всі приготовані страви ставили на великий стіл, посеред якого височіла наповнена пивом із нового солоду та хмелю посудина. Присутні зверталися до спеціально відкритих дверей чи вікна. Старший в родині читав молитву вдячності за урожай. Потім – тричі осінивши хату хлібом, різав його на шматки та пропонував усім учасникам дійства. Кожен був зобов'язаний узяти шматок, одну половину з'їсти, іншу – кинути на піч. За прикладом старшого всі черпали з посудини пиво й із ковшем у руках знову зверталися на схід із тими самими подяками та молитвами. Потім пили з упевненістю, що це п'ють боги, підіймали ковші з пивом, ніби когось напуваючи [22, с. 209].

Опис обряду, де використовувався набір посуду, подібний до покладеного в «кенотаф» IV ст., розкопаний біля м. Суми [20, с. 75] віднайдений в близькому за часом до його створення античному джерелі – книзі Афінея (Атенея) «Бенкет мудрих». У ньому йдеться про те, що на честь богів ставили глиняний кратер і коли його наповнювали, спочатку для богів здійснювали узливання фіалом, потім черпали свіже вино кімбієм для себе. Якщо хотіли пити більше – виставляли зручні для пиття зроблені з глини котіли (Афинея, XI, 64).

Кратером в античному світі називали посудину для змішування вина з водою (Афинея, XI, 63). «Котіли» – «чаші», що іноді мали одне вухо і, на думку Діодора, глибину, як в умивальній чашки. Аполлор же писав, що в давнину «котілом» називалася будь-яка ємкість, наприклад, пригоршня (Афинея, XI, 56, 57). Евбул вказував на використання «котіла» під час узливань вином, а Памфіл уточнив, що цей різновид чаші належав Діонісу [2, с. 156–157].

Вважаємо, що існує значна ймовірність того, що тривуха посудина, покладена в «кенотаф» виконувала функцію, подібну до античного кратера. Тоді кубок – аналог «кімбія», невеликий глечик виступав «котілом». Вузькогорла посудина слугувала для наливання імпортного вина, добре відомого на теренах черняхівської культури, про що свідчать знахідки

римських амфор на місцевих пам'ятках [18, с. 52–54]. Більший глечик з вухом міг використовуватися для наливання води. Об'єм його тулуба близький до відповідної частини вузькогорлої посудини, тому відповідну пропорцію суміші відміряти просто.

Вважаємо, що у випадку з передскіфсько-ранньоскіфським часом використовувався інший напій, подібний до відомих етнографам «меду», «пива», «браги» тощо, який необхідно було набирати не згори (бо там містився «шум»), а з глибини посудини, в якій він готувався.

Відомо, що споживання алкоголю з глибокої давнини було тісно пов'язане з сакральною сферою, а п'яний стан вважався богонатхненним [22, с. 206–207]. Саме посуд для нього гончарі, досліджуваної території, найбагатше прикрашали (зокрема й, зображеннями ідеографічних композицій) упродовж піднесення орнаменталістики кераміки майже трьох тисячоліть [24, с. 61, 64–66, 70–73]. Окремі дослідники висловлювали гіпотези про використання даних виробів під час жертвопринесень богам чи гадань [21]. На нашу думку, більш вірогідною є перша гіпотеза. Вона підтверджується виразними індоарійськими (зокрема, Рігведою й Атхарваведою) [24, с. 238–248, 262–271] та античними писемними джерелами. Залучення даних джерел для аналізу артефактів з лісостепу Лівобережної України вважаємо обґрунтованим, адже його населення впродовж початку доби заліза було індоєвропейським, а імпульси, внаслідок яких на досліджувану територію були принесені такі форми виробів, потрапили з наближених до античного світу земель.

Відомо, що головною релігією в Давній Греції та Римській імперії, її провінціях і на ближній та дальній периферіях було язичництво. Основним божеством, пов'язаним зі споживанням алкоголю був Діоніс, відомий під різними іменами. Вірили, що цей бог навчив людей виготовляти вино, а там, де виноград не міг рости через кліматичні умови – пиво. Головне його свято відбувалося на початку весни [7, с. 19–22] і вважалося часом відродження природи, радості та споживання вина [12, с. 19–23]. Цього дня богу приносилися «трилітні жертви», оскільки вважали, що в цей час дана вища істота являється людям [7, с. 19–22]. На пізньоримські часи значення діонісійських божеств в міфологічній картині світу мешканців Римської імперії зросло. Про що свідчать численні згадки в тогочасних писемних джерелах. Римляни розширили грецьке розуміння їхніх функцій, додавши притаманні Озірісу, Світобогу, Аїду, Адонісу, Аттісу [16, с. 174].

Серед знаків, з яких склалися ідеографічні зображення на посуді для напоїв аналізованих періодів виокремлюються символи світил, родючості та плодючості й «води». З останньою, зокрема, вважаємо пов'язане зображення ламаних хвилястих ліній, наявне на корчагах, ковшах передскіфсько-ранньоскіфського часу та тривухих посудинах черняхівської культури. Важливо, що кількість елементів та мотивів, з яких складаються зображення досить часто – сакральна для багатьох народів світу. Зокрема, поширеним в IV ст. було число три. Вищезазначено, що воно пов'язане з Діонісом. В уявленнях неоплатоніків воно символізувало три світи та три сонця [17, с.

131–136]. Вважаємо, що подібну до останньої семантику несуть зображення в основній орнаментальній смузі багато орнаментованих черняхівських кубків з Війтенок [4, рис. 1 : 2, 3], де композиція поділена на три густо заповнені різними елементами зони («світи»), що чергуються з трьома порожніми, в кожному з яких містяться кола («сонця»).

На території північного Середземномор'я і наближених до нього землях між Карпатами і Альпами, звідки на територію Дніпровського Лівобережжя потрапили характеризовані в даній статті імпульси, упродовж багато декорований посуд для алкогольних напоїв (не лише глиняний, а й металевий) використовувався на початку доби заліза [наприклад, 6, рис. 14–15]. На частині з виробів зображено складні сюжетні композиції, зазвичай пов'язані з сакральною сферою. Таким чином, є підстави для твердження, що переселенці принесли на територію Дніпровського Лівобережжя не лише своєрідний інноваційний орнаментований посуд, а й певні вірування. Їх глибинний сенс реконструюється, якщо виходити з ситуації обміну між божеством і адептом, яка міститься в основі релігійних культів загалом, що складається з уявлень про кругообіг дарів між ними, наявності певної взаємозалежності між ними. Адепти приносили богам жертви та прославляли їх в молитвах. Ці дії, вважалося, викликали прихильність богів. Підтримані боги, зокрема мали виконувати прохання, кожний відповідно до своїх функцій.

Одним з найбільш насичених на подібні звернення періодів року в індоєвропейців з часів написання Рігведи [8, с. 482–483] і до сьогодні є новорічні свята. Для новорічних обрядів характерне чітке розмежування останнього дня старого року, коли розпадаються всі зв'язки та перемагають сили Хаосу, організований космос повертається до вихідного стану і першого дня Нового року, коли перемагає космічне, організуюче начало [10, с. 38]. Оскільки час трактувався давніми народами, як циклічний процес, вважалося, що саме в ці дні боги, які колись здійснили подвиги, «народжувалися», «воскресали» та «являлися» людям, підкріплені адептами через жертвоприношення та молитви.

Враховуючи всі вищенаведені аргументи вважаємо, що принаймні частина з орнаментованого посуду початку доби заліза могла використовуватися в новорічних обрядах під час жертвопринесень певному божеству під час дня його воскресіння (появи) в перший місяць весни для того, щоб воно черговий раз «стимулювало» відродження природи після зимового відпочинку. Для цього на окремих обрядових посудинах зображали міфологічні моделі всесвіту, року (саме схематичні зображення року, а не класичні календарі передані «календарними» орнаментами на посуді для напоїв), бажані жертводавцям життєві процеси, на які мало впливати шановане божество.

Оскільки групи переселенців були невеликими і не могли залишити після себе такі масштабні та численні пам'ятки, як лісостепові поселення та могильники передскіфсько-ранньоскіфського часу й черняхівської археологічної культури, вважаємо, що принесені традиції були сприйняті та використовувалися іншокультурним населенням, що мешкало поруч (зокрема

й тубільним). Пов'язані зі споживанням алкогольних напоїв обрядодії були близькими психології варварів, тому не дивно, що вони прижилися на новій території. До того ж необхідність звернення до подібних магічних дій обумовлювалася нестабільністю кліматичної ситуації. Але в обох аналізованих випадках інноваційні іншокультурні набори посуду, зокрема зі своєрідною орнаментациєю, використовувалися на території Дніпровського Лівобережжя нетривалий час. У першому – близько 200 років, коли були витіснені з побуту після появи нового алкогольного напою – імпортного виноградного вина. У другому – менше століття, коли зникли внаслідок перемог гунів і припинення іншокультурних вливань (що проявилось і в припиненні використання гончарного круга та горнів). Після цього подібні вироби вже ніколи не проявлялися на території сучасної Лівобережної України в матеріальних втіленнях. Тобто, вони є унікальним виявом тамтешньої матеріальної та духовної культури.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що це перша порівняльна характеристика відображення в орнаментованій кераміці двох розділених значним проміжком часу іншокультурних інвазій з одного регіону.

Висновки. Використання на Дніпровському Лівобережжі упродовж останньої третини VIII – першої пол. VI ст. до н. е. та IV ст. багатого орнаментованого глиняного посуду, пов'язаного передовсім зі споживанням алкогольних напоїв було спровоковане переселенням невеликих груп носіїв відповідних традицій з території Центральної Європи, наближеної до античних цивілізаційних осередків. Принаймні частина таких виробів використовувалася під час календарних обрядодій, котрі супроводжували звернення місцевих мешканців до божеств, пов'язаних з родючістю, плодючістю, післязимовим воскресінням природи. Але дані інвазії не лишили помітного відбитку в матеріальній культурі наступних часів, коли припинилися після початку використання нового алкогольного напою (в першому випадку) чи припинення інноваційного імпульсу внаслідок навали кочовиків (у другому).

Список використаних джерел

1. Атхарваведа (Шануака). В 3-х томах. Т. 3. Кн. 13/19. – Москва: Восточная литература, 2010. – 231 с.
2. Афиней. Пир мудрецов. В п'ятнадцяти книгах. Книга 1/8. – Москва: Наука, 2004. – 656 с.
3. Вакуленко Л. Українські Карпати у пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси). – Київ: ІА НАН України, 2010. – 304 с.
4. Варачова К. Г. Глиняные кубки черняховской культуры из археологического комплекса Войтенки / Варачова К. Г. // Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 42. – С. 18–28.
5. Гинзбург К. Мифы–эмблемы–предметы : Морфология и история / Карло Гинзбург. – Москва: Новое издательство, 2004. – 348 с.

6. Дараган М. Н. Памятники раннескифского времени Среднего Поднепровья и Гальштат: поиск хронологических реперов / М. Н. Дараган / *Revista Arheologica*. – 2010. – Vol. 4. – No. 2. – С. 86–113.
7. Диодор Сицилийский. Греческая мифология (Историческая библиотека). – Москва: Лабиринт, 2000. – 224 с.
8. Елизаренкова Т. Я. «Ригведа» – великое начало индийской науки и культуры / Т. Я. Елизаренкова // *Ригведа. Мандалы 1/4* / Пер. Т. Я. Елизаренковой. – Москва: Наука, 1989. – С. 426–543.
9. Етнічна та етнокультурна історія України. – Київ: Наукова думка, 2005. – Т. 1. – 512 с.
10. Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. – Москва: Наука, 1974. – 342 с.
11. Казанский М. М. Готское вторжение на Боспор Киммерийский и климат в III в. / М. М. Казанский // XVI Боспорские чтения. Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Географическая среда и социум. – Керчь, 2015. – С. 180–188.
12. Каллистов Д. П. Античный театр. – Ленинград: Искусство, 1970. – 176 с.
13. Калоев Б. А. Осетины (историко-этнографическое исследование) / Б. А. Калоев. – Москва: Наука, 1971. – 357 с.
14. Кременецкий К. В. Палеоэкология древнейших скотоводов и земледельцев Русской равнины / К. В. Кременецкий. – Москва: Изд. Института географии АН СССР, 1991. – 193 с.
15. Кулатова І. М. Ранньоскіфський курган поряд з Більським городищем / Кулатова І. М., Супруненко О. Б. // *Старожитності степового Причорномор'я і Криму*. – Запоріжжя, 2002. – Т. 10. – С. 155–173.
16. Лосев А. Ф. Античная мифология в ее историческом развитии / А. Ф. Лосев. – Москва: учеб.-пед. узд-во Министерства просвещения РСФСР, 1957. – 620 с.
17. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении. – Москва: ЧеРо, 1998. – 192 с.
18. Магомедов Б. В. Римские амфоры в черняховской культуре / Магомедов Б. В. // *Готы и Рим*. – Київ: ИД «Стилос», 2006. – С. 52–59.
19. Магомедов Б. Черняховская культура. Проблема этноса / Б. Магомедов. – Люблин: Изд-во ун-та Марии Кюри-Склодовской, 2001. – 276 с.
20. Некрасова Г. М. Охоронні розкопки черняхівського могильника поблизу м. Суми / Г. М. Некрасова // *Археологія*. – 1985. – № 50. – С. 75–80.
21. Рыбаков Б. А. Календарь IV в. из земли полян / Б. А. Рыбаков // *Советская археология*. – 1962. – № 4. – С. 74–89.
22. Тиандер К. Культурное пьянство и древнейший алкогольный напиток человечества / К. Тиандер // *Журнал Министерства народного просвещения*. – 1908. – Часть 18. – С. 204–257.

23. Шнитников А. В. Изменчивость общей увлажненности материков Северного Полушария. – Москва–Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1957. – 339 с.

24. Щербань А. Л. Трансформації орнаментування кераміки в традиційній культурі Лівобережної України (кінець VII тис. до н. е. – XIX століття) / А. Л. Щербань. – Харків: Вид. Олександр Савчук, 2017. – 328 с.

References

1. *Atharvaveda (Shaunaka)* (2010). In 3 volumes. Vol. 3. Book 13/19. Moscow: Vostochnaya Literatura, 231 p.

2. *Athenaeus. Feast of the wise* (2004) In fifteen books. Book 1/8. – Moscow: Nauka, 656 p.

3. Vakulenko, L. (2010). *The Ukrainian Carpaty in the late Roman times (ethnocultural and socio-economic processes)*, Kyiv: IA NAN Ukrainy, 304 p.

4. Varachova, K. (2010), «Clay Cups of the Chernyakhov Culture from the Archeological Complex of Voitenky», *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina [The Bulletin of Kharkiv National V. Karazin University]*, issue 42, p. 18-28.

5. Ginzburg, K. (2004), *Myths-emblems-subjects: Morphology and history*, Moscow: Novoye izdatel'stvo, 348 p.

6. Daragan, M. (2010), «Monuments of the Early Scythian Time of the Middle Dnieper and Hallstatt: search for chronological references», *Revista Arheologica*, vol. 4, no. 2, p. 86–113.

7. *Diodorus of Sicily. Greek Mythology (Historical Library)* (2010), Moscow, Labirint, 224 p.

8. Yelizarenkova, T. (1989), "Rigveda" – the great beginning of Indian science and culture. *Rigveda. Mandals 1/4* / Trans. T. Yelizarenkova, Moscow, Nauka, p. 426–543.

9. *The ethnic and ethnocultural history of Ukraine* (2005), Kyiv, Naukova dumka, vol. 1, 512 p.

10. Ivanov, V., Toporov, V. (1974), *Research in the field of Slavic antiquities. Lexical and phraseological issues of text reconstruction*, Moscow, Nauka, 342 p.

11. Kazansky, M. (2015), «Gothic invasion of the Bosphorus Cimmerian and the climate in the 3rd century», *The 16th Bosphorus readings. Bosphorus Cimmerian and the barbaric world in the period of antiquity and the Middle Ages. Geographical environment and society*, Kerch, p. 180–188.

12. Kallistov, D. (1970), *Ancient Theater*, Leningrad: Iskusstvo, 176 p.

13. Kaloyev, B. (1971), *The Ossetians (historical and ethnographic study)*, Moscow, Nauka, 357 p.

14. Kremenetsky, K. (1991), *Paleoecology of the ancient cattle breeders and farmers of the Russian Plain*, Moscow: Izd. Instituta geografii AN SSSR, 193 p.

15. Kulatova, I., Suprunenko O. (2002) «The early-Scythian burial mound next to the Bilsk fortress», *Starozhytnosti stepovoho Prychornomor'ya i Krymu [Ancients of the steppe of the Black Sea and Crimea]*, Zaporizhzhia, vol. 10, p. 155–173.

16. Losev, A. (1957), *Antique mythology in its historical development*, Moscow, Uchebno-pedagogicheskoye izdatel'stvo Ministerstva prosveshcheniya RSFSR, 620 p.
17. Losev, A. (1998), *The history of the ancient philosophy in a synoptic form*, Moscow, CheRo, 192 p.
18. Magomedov, B. (2006), «Roman Amphorae in the Chernyakhov Culture», *Goths and Rome*, Kyiv: ID «Stilos», p. 52–59.
19. Magomedov, B. (2001), *The Chernyakhov culture. The problem of ethnos*, Lublin, Izd-vo universiteta Marii Kyuri-Sklodovskoy, 276 p.
20. Nekrasova, H. (1985), «Guarded excavations of the Chernyakhov burial ground near Sumy», *Arkheolohiia [Archeology]*, no. 50, p. 75–80.
21. Rybakov, B. (1962), «The calendar of the 9th century from the land of Polans», *Sovetskaya arkheologiya [Soviet Archeology]*, no. 4, p. 74–89.
22. Tiander, K. (1908), «The cultic drunkenness and the oldest alcoholic drink of humanity», *Zhurnal Ministerstva narodnago prosveshcheniya [Journal of the Ministry of People's Education]*, part 18, p. 204–257.
23. Shnitnikov, A. (1957), *The variability of general humidification of the continents of the Northern Hemisphere*, Moscow-Leningrad, Izd-vo Akademii nauk SSSR, 339 p.
24. Shcherban, A. (2017), *Transformations in ornamentation of ceramics in the traditional culture of Left-Bank Ukraine (end of the 7th millennium BC – 19th century)*, Kharkiv, Publisher Oleksandr Savchuk, 328 p.

УДК 304.4(4-6ЄС:477)

Ярош Алла Вікторівна
<https://orcid.org/0000-0003-2865-7437>
аспірант,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
timid@i.ua

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати культурну політику України на сучасному етапі. Розглянути співпрацю з ЄС в питаннях культурної політики, а також адаптація європейської моделі політики в галузі культури до України із врахуванням особливостей нашої держави. **Методи** дослідження полягають у використанні принципу аналізу об'єктивності, що дає можливість охарактеризувати культурну політику України, визначити її цілі та пріоритети, культурологічних методів, що дозволяє розглянути діяльність держави щодо стратегії культурної політики. Принцип історизму дав можливість розглянути політичні явища з позиції сучасності. **Наукова новизна дослідження** полягає в адаптації європейської стратегії розвитку культурної політики до української культури, її особливостей та подальшу перспективу співпраці. **Висновки.** Незважаючи на різноманітність європейських культур, усі вони мають дуже багато спільного. Культурна політика України шляхом змін має створити комфортну ситуацію для збереження національної ідентичності та відкрити шляхи до успішної євроінтеграції. Сьогодні культура в Європі розглядається як інструмент для побудови успішного суспільства, елемент розвитку економіки та політики. Як результат всіх трансформаційних процесів Україна зможе зберегти національні інтереси, утвердитись як впливова європейська держава та повноправний член ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, культура України, євроінтеграція, євроінтеграційні процеси, культурна політика, національна ідентичність.

Ярош Алла Вікторівна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Культурная политика Украины в условиях евроинтеграции

Цель работы заключается в том, чтобы проанализировать культурную политику Украины на современном этапе. Рассмотреть сотрудничество с ЕС в вопросах культурной политики, а также адаптация европейской модели политики в области культуры в Украине с учетом особенностей нашей страны. **Методы** исследования заключаются в использовании принципа анализа объективности, это дает возможность охарактеризовать культурную политику Украины, определить ее цели и приоритеты, культурологический метод позволяет рассмотреть деятельность государства по стратегии культурной политики. Принцип историзма позволил рассмотреть политические явления

с позиции современности. **Научная новизна** исследования заключается в адаптации европейской стратегии развития культурной политики к украинской культуре и ее особенностям, а также дальнейшую перспективу сотрудничества. **Выводы.** Несмотря на разнообразие европейских культур, все они имеют очень много общего. Культурная политика Украины путем изменений должна создать комфортную ситуацию для сохранения национальной идентичности и открыть пути к успешной евроинтеграции. Сегодня культура в Европе рассматривается как инструмент для построения успешного общества, элемент развития экономики и политики. В результате всех трансформационных процессов Украина сможет сохранить национальные интересы, утвердиться как влиятельное европейское государство и полноправный член ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, культура Украины, евроинтеграция, евроинтеграционные процессы, культурная политика, национальная идентичность.

Yarosh Alla, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration

The purpose of the article is to analyze the cultural policy of Ukraine at the present stage; to consider cooperation with the European Union in the matter of cultural policy and applying the European model of cultural policy to Ukraine, taking into account the peculiarities of our country. **The research methodology** consisted in applying the principle of objectivity of analysis, which made it possible to characterize the cultural policy of Ukraine, determine its goals and priorities; the set of culturological methods, which provided for the consideration of the activity of the state concerning the strategy of cultural policy. The principle of historicism allowed for the consideration of certain political phenomena from the point of view of the present. **The scientific novelty of the work** lies in applying the European strategy for developing cultural policy to Ukrainian culture, its peculiarities and prospects for further cooperation. **Conclusions.** Despite the variety of European cultures, they all have very much in common. The cultural policy of Ukraine, through reformation and changes, has to create comfortable conditions for preserving national identity and paving the way for the successful European integration. Today culture in Europe is considered as a tool for building the successful society, as well as the element of developing economy and politics. As a result of all the transformation processes, Ukraine will be able to save its national interests and establish itself as an influential European state and a full-fledged member of the European Union.

Key words: European Union, culture of Ukraine, European integration, European integration processes, cultural policy, national identity.

Вступ. Євроінтеграційний напрямок України – це реалії сьогоденної зовнішньої політики. (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони була підписана 21 березня

2014 року) [8]. Європейський Союз – це унікальне об'єднання країн Європи, які через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики й діяльності мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість країн-учасниць. Держави Європейського Союзу (ЄС) створили спільні інституції, яким делегували частину своїх національних повноважень так, що рішення в певних сферах загальних інтересів можуть ухвалюватись демократичним шляхом на загальноєвропейському рівні. Таке усупільнення суверенітетів називають також «європейською інтеграцією». Європейський Союз пріоритетним свої завданням вважає створення єдиного європейського суспільства. Це означає, що поряд із співробітництвом у політичній, економічній, правовій та інших сферах важливості набувають питання освіти, культури, спорту. Міжурядова конференція з використання культурної політики з метою розвитку, що проводилася в Стокгольмі з 30 березня по 2 квітня 1998 р., проголосила: що культурна політика має бути одним із найважливіших компонентів самої політики держави та базуватись на інтегрованому підході; культурний діалог має бути побудований на спільних цілях; культурна політика має бути спрямована на те, щоб кожна нація могла усвідомити свою багатогранність, національну єдність та власну думку, культурна політика має бути вільною від будь-яких впливів та спрямована для покращення життя людей; кожна держава має розробити стратегію розвитку культурної політики та її реалізацію; кожна держава взаємозалежна, тому культурна політика має бути спрямована на міський, регіональний, державний та глобальний рівень; культурна політика має враховувати всі елементи культурного життя. «Сьогодні культура, з одного боку, як скарбниця європейської самосвідомості надає законної сили нашій політиці й способу життя, з іншого боку, серед професійних і бюджетних пріоритетів держави вона розміщується дуже низько. Статус культури в суспільстві характеризується величезним розривом між підтримкою на словах і допомогою, зокрема й фінансовою, у справах. У більшості сучасних держав культура розміщується на найнижчому щаблі вибудованих пріоритетів. Складається таке враження, ніби то витрати на культурне здоров'я суспільства йдуть врозріз з витратами на тілесне здоров'я громадян» [10, с. 39]. Сьогодні Україна активно залучена до багатьох програм у сфері культури та в цілому до європейського соціокультурного простору («Горизонт 2020», «Креативна Європа 2014-2020», «Еразмус +»). Європейська інтеграція в сфері культури є закономірним процесом, що зумовлена не лише європейським вибором нашої держави, а й відкритістю українського суспільства до міжкультурного діалогу. Саме тому культурна політика набуває сьогодні нового значення та вимагає нових підходів і переоцінки її ролі для розвитку Української держави.

Останні дослідження та публікації: У роботах науковців розглянуто загальнотеоретичні та методологічні проблеми глобалізації, трансформації суспільства та їхнього впливу на сучасні загальносвітові процеси, крім того саме дослідження євроінтеграції та її наслідків отримали великий рух за останні декілька років. Даниленко Л. П. та Поліщук І. В. розглядають питання

перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України [2]. У наукових працях Інституту стратегічних досліджень (Аналітичні доповіді, Журнал «Стратегічні пріоритети», Журнал «Стратегічна панорама») розглядають питання євроінтеграції, як питання національної безпеки України та зовнішньополітичний курс країни. [3]. Назаренко М. О., в своїй дисертації «Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України», визначає основні етапи реалізації даної політики в Україні [9]. М. Гнатюк у своїх дослідженнях визначає спрямованість нової угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також подальші пріоритети для обох сторін. [1]. Теоретико-методологічну базу сучасних процесів європейської інтеграції розкриває в своїх дослідженнях І. Кравчук, а саме про удосконалення стратегічного планування європейської інтеграції України [8]. Нормативно-правове регулювання державної євроінтеграційної політики України досліджувала М. С. Калина [7]. Проте, всі проаналізовані джерела не висвітлюють питання як застосувати європейський досвід євроінтеграції до української культурної політики.

Мета статті. Розглянути культурну політику України та ЄС на сучасному етапі, їх взаємодія та подальша перспектива співпраці.

Виклад основного матеріалу. Розвиток, який взяла Україна з початком своєї незалежності (24 серпня 1991), спрямований на європейський напрямок. Стратегічно важливим документом, який визначає вектор української дипломатії, схвалений Верховною Радою України 2 липня 1993 р. «Про Основні напрями зовнішньої політики України». У якому зазначалось, наступне: «З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі» [4]. Останнім важливим кроком на шляху до європейського співтовариства стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однією сторони та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, була підписана 21 березня 2014 року [5]. Звісно, що більшість міжнародних угод спрямовані на питання економічної та політичної сфери. Але варто зазначити, що зближення в економічно-політичному напрямку не можливе без співпраці й взаємодії в культурній сфері. Тобто, поряд зі співпрацею в політичній, економічній, правовій сферах пріоритетності набуває і політика не економічного характеру, а саме: освітня, мовна, культурна, спортивна та ін. Європейська культурна спільнота завжди пропагувала переконання, що саме культура (а радше спільна культурна політика) має стати основою євроінтеграційних процесів. Утіленням цього дискурсу, в реальне життя, стало створення альянсу в 1992 р., що отримав назву Culture Action Europe (Європейська культурна дія).

ЄС – стабільна міжнародна організація, яка відкрита до діалогу, розширює свої межі та залучає до співпраці нові держави. Варто взяти до уваги, що та культурна політика, яку проводять європейські країни, відкрита до нових

форм та змін, але в той же час, залишаючи за кожною нацією щось традиційне та притаманне лише їй. Розширення Європейського Союзу (ЄС), пов'язане зі зростанням спільного ринку, з течією міграції, новими торговельними зв'язками, освітою, глобалізацією, збільшує контакти між культурами, релігіями, етнічними групами та мовами. Тобто, кожен громадянин, тієї чи іншої країни має розуміти свою приналежність не тільки до власної нації, а й до спільноти більшої ніж національна – європейської. Країнами ЄС сформовані власні спільні європейські цінності, символи, ідеї, які створили спільне європейське суспільство.

Загальні принципи культурної політики в Європі відображені в міжнародному документі ЮНЕСКО «Декларація Мехіко щодо політики в сфері культури» (26 липня – 6 серпня 1982 р.). У документі зазначається наступне: «Будь-яка політика в сфері культури має знайти глибинний і гуманний сенс процесу розвитку, тому плани і стратегії розвитку необхідно розробляти з урахуванням історичного, соціального й культурного контексту кожного суспільства. Утвердження культурної самобутності сприяє визволенню народів, і навпаки – будь-яка форма панування є запереченням самобутності або загрозою її існуванню» [6].

В Україні культурна політика вже вкотре постає як питання національно-культурної ідентичності. За результатами соціопитувань Центру економічних і політичних досліджень ім. Разумкова більшість громадян України не відчують себе європейцями, не усвідомлюють свою належність до культури та історії європейського співтовариства. Згідно дослідження проведене, яке було проведено з 20 по 26 квітня 2007 р., в усіх регіонах України, опитано респондентів віком від 18 років. Згідно цих даних, які опубліковані в журналі «Національна безпека і оборона» №5 від 2007 р., лише третина (32,4 %) опитаних тією чи іншою мірою ідентифікують себе як європейці; понад половина (60,5 %) – не вважають себе причетними до європейської спільноти. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3 %. У 2015 р. дослідження провели фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, в період 14–22 листопада 2015 року, в усіх регіонах України (за винятком Криму на окупованих територіях Донецької та Луганської областей). Було опитано 2 тисячі респондентів віком від 18 р. Згідно даного дослідження тих, хто відчуває себе європейцем уже збільшилася до 47 %. Теоретична похибка вибірки – 2,3 %. Таким чином, за останнє десятиліття українці, особливо молоде покоління, усвідомлюють себе європейцями. Для України потрібно, насамперед, зрозуміти, що «бути європейцем» означає прийняти для себе європейські цінності, які в нашому пострадянському суспільстві часто нехтуються. Для пострадянського населення України, де більшість людей виховані в «соціалістичній ідеології», нав'язували пережити «радянське», хоча насправді то було «російське» як «своє», важко сприймати й ідентифікувати себе до європейської світової спільноти, тому що європейські, американські цінності трактувались як «чуже». Тому, державна політика України повинна формуватись на усвідомленні суспільством нових можливостей, що приносять євроінтеграційні процеси. Для

того, щоб це усвідомлення успішно відбулося потрібне більше інформування громадськості, щодо таких питань: «Що таке ЄС?», «Що таке євроінтеграція?» та ін. Більшість населення просто не розуміє відмінностей між Європейським Союзом і Радою Європи та іншими міжнародними організаціями. За результатами опитування, презентоване Інститутом світової політики в рамках «Програми сприяння громадській активності «Долучайся!». Опитування проводилося компанією GfK Ukraine в період з 17 по 24 травня 2017 р. методом телефонного інтерв'ю з дзвінками на мобільні телефони. Усього було опитано 1000 респондентів віком 18 років і старше. 37,5 % українців визнали, що потребують більшого інформування щодо переваг Угоди про асоціацію, тим часом як достатньо обізнаними вважають себе 62,5 % громадян України. При цьому найбільшу потребу в інформуванні засвідчили мешканці Західного і Північно-Центрального регіонів (42 % і 41 % відповідно), найменшу – мешканці Східного регіону (26 %).

Можливість бути європейцями для українців – це можливість мати високий рівень культури в суспільстві, який останнім часом справедливо співвідноситься з високим рівнем життя, суспільною консолідацією, екологічною безпекою та багатьма матеріальними вигодами. Європейські ідеали та цінності виражаються у визнанні громадянських та політичних прав, що гарантує всім і кожному можливість виявити свою відмінність не лише в духовних, релігійних, політичних або філософських поглядах, але також у способах життя та самовираження. Для нашої держави потрібно налагодження культурних обмінів та діалогу, а також зміна системи і підходів до управління в цій галузі, які базувалися б на принципах демократії, визнання культурних прав і свобод.

Наукова новизна полягає в можливості пристосувати європейську модель розвитку культурної політики до України, враховуючи національну особливість та самобутність нашої держави.

Висновки. Взаємовідносини між Європейським Союзом і суспільством України вже дає певні результати в контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку держави. Для успішної реалізації євроінтеграції в Україні потрібно застосувати такі механізми, які забезпечать скоординоване керівництво суспільними процесами держави в євроінтеграційному напрямку. Головним таким механізмом виступає культурна політика, яка має бути спрямована, насамперед, на врегулювання нормативно-правової бази, та головне на практичному застосуванні нормативних актів це, передусім, забезпечило б культурі зайняти лідируючі позиції на шляху до національної модернізації. Законодавство повинно бути лише механізмом задля досягнення цілей, а головним повинно залишатися те, що людина має бути в центрі культурної політики держави.

Список використаних джерел

1. Гнатюк М. М. Зміст і спрямованість угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. / М. М. Гнатюк // Міжнародне співробітництво. № 5. // Стратегічні пріоритети. – № 1 (18). – 2011. [Електронний ресурс] – Режим

доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2011_1/117-121.pdf. – Назва з екрану. – (дата звернення 20 Лютого 2017)

2. Даниленко Л. І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України / Л. І. Даниленко, І. В. Поліщук. – Київ: НАДУ, 2013. – 132 с.

3. Єрмолаєв А. В. Україна – ЄС: наступні двадцять п'ять років / А. Єрмолаєв, І. Клименко, В. Щербина, С. Денисенко, Л. Поляков. – Київ: Ін-т стратегічних досліджень «Нова Україна», 2016.

4. Постанова Верховної Ради України Про Основні напрями зовнішньої політики України : прийнятий 02.07.1993 № 3360-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення 20 Лютого 2017)

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : прийнятий 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011. (дата звернення 20 Лютого 2016).

6. Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури : прийнятий 06.08.1982 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_730. – (дата звернення 20 Лютого 2017).

7. Калина М. С. Нормативно-правове регулювання державної євроінтеграційної політики України: сучасний стан та пропозиції удосконалення / М. Калина // Вісник НАДУ при Президентіві України – Київ, 2008. – № 1. – С. 163–170.

8. Кравчук І. В. Перспективи створення моніторингу та оцінювання Угоди пор асоціацію між Україною та Європейським Союзом. / Вісник НАДУ – Київ: 2011. – №2. – С. 98–106.

9. Назаренко М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд політ. наук за спец. 25.00.02 – Механізми державного управління / М. О. Назаренко – Одеський регіональний ін-т держ. управління. – 2014. – 238 с.

10. Саймон Манди Культурная политика: краткое руководство // Манди Санди // Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры. – Москва: Либерия, 2002. – 240 с.

References

1. Gnatyuk, M. M. (2011), The content and orientation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. *Mizhnarodne spivrobotnytstvo [International Cooperation]*, [online] vol. 5. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2011_1/117-121.pdf> [Accessed 20 March 2017].

2. Danilenko, L. I. (2013). *Prospects and Challenges of European Integration Processes for Ukraine*. Kyiv: NADU.

3. Ermolaev, A.V. (2016). *Ukraine-EU: the next twenty-five years*. Kyiv: Nova Ukraina.

4. Law of Ukraine (1993). *About the Basic directions of foreign policy of Ukraine*, 02 July 1993. Available at: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>> [Accessed 20 March 2017].

5. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part, 27 June 2014. Available at: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>> [Accessed 20 March 2017].

6. Mexican Declaration on Cultural Policies UNESCO, 06 August 1982. Available at: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>> [Accessed 20 March 2017].

7. Kalina, M. S. (2008), Regulatory and legal regulation of the state eurointegration policy of Ukraine: the current state and proposals for improvement. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy [Bulletin of the NAPA under the President of Ukraine]*, vol. 1, pp. 163–170.

8. Kravchuk, I. V. (2011) Prospects for the monitoring and evaluation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy [Bulletin of the NAPA under the President of Ukraine]*, vol. 2, pp. 98–106.

9. Nazarenko, M. O. (2014), *Integrated Mechanism for Implementing European Integration Policy of Ukraine*. PhD diss. Odessa Regional Institute of Public Administration.

10. Simon Mandy (2002). *Cultural Policy: A Short Guide*. Moscow: Liberia Publishing House.

СВІТОВА КУЛЬТУРА І МІЖНАРОДНІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК 811.112.2'373

Білецька Оксана Олександрівна
<https://orcid.org/0000-0003-1785-9607>
кандидат культурології, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
bel_o@ukr.net

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета роботи – з'ясувати роль міжкультурної компетентності в міжнародній сфері діяльності, завдяки якій діяльність фахівців-міжнародників стає більш ефективною у взаємодії з людьми різних культур під час виконання своїх професійних обов'язків. **Методологія дослідження** полягає у використанні таких методів дослідження як вивчення, аналіз та узагальнення з метою розкриття поняття міжкультурної компетенції як здатність вибирати й здійснювати мовну дію (поведінка) залежно від цілей і змісту професійного мовлення за допомогою мовних засобів, а також володіння стратегією й тактикою спілкування. **Наукова новизна** полягає в описі проблеми опанування міжкультурними елементами професійної компетенції фахівців-міжнародників. У науковій літературі досить широко висвітлені проблеми спілкування, комунікації, формування різних професійних умінь фахівців з різних галузей, але при цьому недостатньо вивченою залишається проблема міжкультурної комунікації і формування елементів мовної культури в контексті професійної міжнародної діяльності. **Висновки.** Професійна діяльність фахівців у галузі міжнародних відносин полягає не лише у використанні ними професійних вмінь і навичок, але й обізнаності щодо особливостей мовної картини світу країни перебування, лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, що обумовлюють комунікацію в професійному дискурсі.

Ключові слова: культура, міжкультурна комунікація, крос-культурна компетенція, комунікативні особистості, іншомовна концептосфера, професійна діяльність.

*Белецкая Оксана Александровна, кандидат культурологии, доцент,
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина*

Межкультурная коммуникативная компетентность специалистов в области международных отношений как составляющая профессиональной деятельности

Цель работы – определить роль межкультурной компетентности в международной сфере деятельности, благодаря которой деятельность специалистов-международников становится более эффективной во взаимодействии с людьми разных культур при исполнении своих профессиональных обязанностей. **Методология исследования** заключается в использовании таких методов исследования как изучение, анализ и обобщение с целью раскрытия понятия межкультурной компетенции как способности выбирать и осуществлять речевое действие (поведение) в зависимости от целей и содержания профессиональной речи с помощью языковых средств, а также владение стратегией и тактикой общения. **Научная новизна** заключается в описании проблемы освоения межкультурными элементами профессиональной компетенции специалистов-международников. В научной литературе достаточно разработаны проблемы общения, коммуникации, формирования различных профессиональных умений специалистов из разных областей, но при этом недостаточно изученной остается проблема межкультурной коммуникации и формирования элементов языковой культуры в контексте профессиональной международной деятельности. **Выводы.** Профессиональная деятельность специалистов в области международных отношений заключается не только в применении ими профессиональных умений и навыков, но и осведомленности об особенностях языковой картины мира страны пребывания, лингвистических и экстралингвистических факторов, обуславливающих коммуникацию в профессиональном дискурсе.

Ключевые слова: культура, межкультурная коммуникация, кросс-культурная компетенция, коммуникативные личности, иноязычная концептосфера, профессиональная деятельность.

Biletska Oksana, PhD in Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Intercultural competence of specialists in the field of international relations as a constituent part of the professional activity

The purpose of the work is to clarify the role of intercultural competence in the field of international activity, through which the activity of IR specialists becomes more effective with respect to interacting with people representing different cultures while performing their professional duties. **The research methodology** consisted in the application of such research methods as study, analysis and generalization with the purpose of revealing the concept of intercultural competence as the ability to choose and carry out the speech act (behavior) depending on the purposes and content of professional speech with the help of linguistic means, as well as mastery of communication strategy and tactics. **The scientific novelty** lies in the description of the problem of mastering intercultural elements of professional competence by IR specialists. The problems of communication, social intercourse, and formation of various professional skills among specialists in different fields have been extensively covered in the scientific literature, but the problem of intercultural communication

and formation of the elements of linguistic culture in the context of professional international activity remains insufficiently studied. **Conclusions.** The professional activity of specialists in the field of international relations does not only involve the utilization of professional skills but also awareness of the peculiarities of the host country's linguistic picture of the world, linguistic and extra-linguistic factors that determine communication in professional discourse.

Key words: culture, intercultural communication, cross-cultural competence, communicative personalities, foreign conceptual sphere, professional activity.

Вступ. В епоху глобалізації структура міжнародних відносин набуває все більш складнішого характеру, тому робота в галузі міжнародних відносин розглядається як особливий вид професійної діяльності, що забезпечує вирішення стратегічно важливих державних завдань. Успішний розвиток і зміцнення міжнародних та міжкультурних зв'язків України з іншими країнами, що веде до розширення гуманітарної та економічної інтеграції з сучасним світом, вимагає від фахівців-міжнародників бути готовими до здійснення реальної професійної комунікації іноземною мовою. На тлі сучасних процесів глобалізації і зростаючої ролі міжнародних зв'язків у різних сферах життя суспільства зростає потреба в фахівцях, здатних не просто побіжно і правильно пояснюватися іноземною мовою, а й досягати взаєморозуміння з представниками інших культур, що, насамперед, вимагає від них опанування міжкультурними компетенціями як складової їх професійної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень. Стосовно теорії питання, пов'язаного з міжкультурною компетенцією, аналіз спеціальної літератури показує, що дане питання перебуває в стадії активного обговорення. Основні пункти дискусії стосуються трактування самого поняття, компонентів даного виду компетенції, а також пошуку оптимальних шляхів формування міжкультурної компетенції.

Проблема взаємозалежного опанування мови й культури завжди викликала інтерес як у закордонної, так і у вітчизняній лінгводидактиці. Активно обговорюються питання організації навчання на основі теоретичних положень міжкультурної комунікації (В. Д. Мюллер, Н. Д. Гальскова, В. В. Сафонова, В. П. Фурманова, І. І. Халєєва), у багатьох роботах обговорюється роль тексту як джерела інформації про культуру країни досліджуваного мови (L. Bredella, S. Ehlers, Т. П. Кирина, Л. Н. Напівшина, Л. Н. Яковлева, Н. Д. Якушева). На тлі активної дискусії йде пошук шляхів для організації взаємозалежного навчання мови й культури як в сфері навчання іноземним мовам, так і в інших. Так, Т. Н. Астафурова обґрунтовує методику формування вмінь міжкультурного ділового спілкування у фахівців-нефілологів; Г. А. Гришенкова вивчає проблему мовної й соціокультурної підготовки управлінських кадрів через організацію ділових ігор.

Сучасні дослідники концепції міжкультурної комунікації (Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Е. І. Пасов, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Мінасова) розробляють теоретичне обґрунтування й пропонують практичні рекомендації, як навчати

студентів іноземній мові в межах компетентного підходу, оволодіння соціокультурною інформацією й для її застосування відповідно до світових стандартів ділової комунікації [1]. У роботах учених приділяється велика увага розв'язанню питань щодо навчання здобувачами вищої освіти особливостей міжкультурної комунікації іноземною мовою, таким як правила й норми поведінки в іншомовному середовищі, ціннісні орієнтації представників іншої культури, тлумачення культурної інформації, аналіз способів виходу зі скрутного стану у випадку помилок і соціальних конфліктів.

Проблеми міжкультурної (крос-культурної) компетенції розглянуто також і в публікаціях педагогічного спрямування, зокрема Є. Подольською [4] щодо сутності й функцій крос-культурної компетентності в освітньому процесі, Попова Е. А. [5] щодо специфіки підготовки студентів-міжнародників відповідно до компетентності даного питання тощо.

Проте саме в умовах світу, що глобалізується, особливої актуальності набувають проблеми міжкультурних комунікацій, переважним чином саме соціокультурні аспекти, що стосуються професійної діяльності фахівців з міжнародних відносин, а саме: крос-культурної компетенції фахівців, тобто формування практичних навичок і вмінь, які забезпечують розвиток етнокультурного сприйняття індивіда, його вміння щодо правильної інтерпретації конкретних проявів вербальної та невербальної поведінки в різних етнокультурах.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясувати роль міжкультурної компетентності в діяльності фахівців з галузі міжнародних відносин, в дипломатичних колах, що допомагає спеціалістам-міжнародникам більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки у взаємодії з людьми різних культур. Здатність таких спеціалістів до спілкування та праці з людьми різних культур стає дуже потрібною, це, насамперед, пов'язано із подоланням культурної прірви. І це є одним з головних завдань, оскільки саме достатній рівень міжкультурної компетенції дозволить фахівцю галузі міжнародних відносин належним чином виконувати свої професійні обов'язки і розв'язувати ситуації, що виникають під час перебування в іноземній країні.

Виклад основного матеріалу. В останні роки одними з провідних теорій в галузі міжкультурної комунікації є модель Г. Хофстеда і теорія множинності проявів інтелекту Г. Гарднера [2, с. 16]. За Г. Хофстедом особистість визначається як *унікальна* програма психологічних характеристик, які людина не поділяє з іншими [16, с. 293]. Передусім культура є тим, що гуртує індивідуалів у певну групу, тому ми часто використовуємо поняття «культура», маючи на увазі етнічні та національні групи людей, об'єднаних в групи за інтересами, способом життя або професійно приналежністю.

У цілому мова й культура є мовною картиною світу, властиву тому чи іншому етносу. У межах професійної комунікації фахівців-міжнародників мовна діяльність здійснюється в широкому соціальному контексті, який визначає справжній зміст висловлювання. Відмінності в мовній поведінці і менталітеті між співрозмовниками можуть спричинити виникнення

семантичних бар'єрів в процесі комунікації. Наявні і приховані суперечності, неприйняття тих чи інших моделей політико-економічного й соціокультурного характеру, які відрізняються від звичної моделі, неминуче з'являються між партнерами під час переговорів, якщо вони не готові до крос-культурної комунікації.

Основою розвитку міжкультурної компетенції є культурологічний підхід, у контексті якого актуалізується й культурна антропологія, що вивчає здатність людини розбудовувати культуру шляхом міжособистісного спілкування, діалогом культур і професійних контактів. У реальній ситуації спілкування з носієм мови часто виникає культурний бар'єр, навіть за умови граматично правильного мовлення. Це, насамперед, пов'язано з відмінностями в нормах вербальної й невербальної поведінки, тобто з неадекватними фоновими країнознавчими знаннями учасників комунікаційного процесу, тому міжкультурна комунікація вимагає взаєморозуміння, а не тільки розуміння сказаного й уміння реагувати на почуте.

Міжкультурна компетентність є здатністю і готовністю особистості до успішної комунікації з представниками іншої культури [17, с. 257] і обов'язково містить у собі наступні елементи такі як: знання (необхідна інформація для ефективної взаємодії), мотивацію (позитивне мислення щодо іншої культури), вміння (необхідні навички поведінки для ефективної взаємодії) та емпатію [12, с. 64]. Серед необхідних умов для здійснення ефективної міжкультурної взаємодії, звичайно, виділяють: по-перше, чуйність і впевненість у собі; по-друге, розуміння поведінки інших, способів їх мислення; по-третє, уміння висловити свою власну точку зору ясно й чітко, з метою бути зрозумілим і завоювати повагу, залишаючись настільки гнучким, наскільки це можливо й настільки прозорим, наскільки це необхідно [13, с. 193].

Також такі дослідники як Х. Г. Данеш, Р. Енджел, П. Залесскі, Б. Реардо, Дж. Синот, К. Хабібі, О. Хакслі, Я. Харрис і Д. Роше визначили основні умови, які необхідні для ефективного перебігу крос-культурної міжособистісної комунікації, а саме [12, 13, 14, 17]:

- сумісність партнерів як комунікативних особистостей;
- адекватне сприйняття інформації;
- вплив через переконання. За таких умов, найбільш вивченими механізмами міжособистісного сприйняття є: ідентифікація – розуміння іншої людини шляхом ототожнення себе з ним; рефлексія – розуміння іншого через міркування про нього; емпатія – розуміння іншої людини через емоційне співпереживання; стереотипізація – сприйняття й оцінка іншої людини шляхом перенесення на нього загальноприйнятих характеристик будь-якої соціальної групи, або її представника.

Проте, незважаючи на десятиріччя теоретизування та дослідження питання міжкультурної компетентності, зокрема й комунікативної, все ще ведеться обґрунтована дискусія щодо її основних компонентів [10, 11]. Одну з перших спроб визначити та описати цю концепцію було здійснено

М. Хаммером, В. Гудикунстом та Р. Вісерманом [15] у дослідженні міжкультурної ефективності, в якій йшла мова про низку компетенцій, необхідних для успішного життя за кордоном. У результаті дослідження було сформовано трифакторну модель міжкультурної ефективності, в якій серед 24 компетенцій лідируючи місця посіли вміння керувати психологічним стресом, вміння ефективно спілкуватися, і вміння встановлювати міжособистісні відносини.

Наступна наукова праця Г. Чена та В. Старостоти [7, 8, 9] виявила, що міжкультурна компетенція має три виміри: чутливість, обізнаність та вміння. Програма наукових досліджень Чена та Старостоти, в основному зосереджена на вимірі чутливості та займалася побудовою шкали міжкультурної чутливості. Даній роботі передувала праця М. Беннетт [6] про модель розвитку міжкультурної чутливості, яка описує прогрес від етноцентричного до етнореалістичного розуміння культурних відмінностей і пояснює еволюцію крос-культурної компетенції, насамперед, з точки зору своїх експериментів (тобто вірування та поведінка).

У науковій роботі Д. Деардофф [10, с. 241–266] намагався з'ясувати основні характеристики міжкультурної компетентності, що передбачало запрошення визначених фахівців поділитися думками з цього питання з метою досягнення консенсусу. На основі цього дослідження було зроблено висновок, що існує велика різноманітність визначень поняття крос-культурної компетентності, до складу якої входить і комунікативна, хоча визначення, яке здобуло найбільшого консенсусу, було вміння ефективно та належним чином спілкуватися в міжкультурних ситуаціях, що базуються на міжкультурних знаннях, навичках та поглядах [10, с. 247–248].

Зокрема, сфера міжнародних відносин – є однією з найважливіших складових зовнішньої політики кожної держави, що сприяє встановленню й підтримці міжкультурного спілкування, взаєморозуміння та співробітництва між організаціями різного рівня. Вона містить у собі вирішення наступних проблем, серед яких можемо виокремити дотримання інтересів держави як всередині так і поза її межами за допомогою роботи дипломатів і консулів; облік і дотримання міжнародних норм, законів, етикету спілкування; приділення уваги подіям, що відбуваються в країні й в світі, їх об'єктивне трактування й здатність до критичного передбачення подальших кроків різних політичних діячів; розробка й обґрунтування грамотного і ефективного розв'язання конфліктних ситуацій дипломатичним шляхом; активне здійснення ділових контактів з урахуванням статусу учасників ділового спілкування й критичної оцінки поведінки ділових партнерів.

Зміст професійної компетенції фахівців-міжнародників – є досить великим, тому що в підході до його розуміння можна виділити два основні напрямки: здатність службовця діяти відповідно до загальноприйнятих державних стандартів, а також його особистісні характеристики, що дозволяють досягати результатів у роботі й ефективно долати професійні труднощі, що виникають в процесі професійної діяльності. Службовці в сфері

міжнародних відносин можуть демонструвати наявність професійної компетенції об'єктивною обробкою отриманої інформації з різних ресурсів, прийняттям вірних і своєчасних рішень, чітким розумінням меж своїх повноважень і дотриманням ділового етикету при міжкультурній взаємодії.

Тому у підготовці фахівців-міжнародників особливе значення має розуміння сутності іншомовної концептосфери, набуття комунікативної компетенції, а також реалізація міжкультурної комунікації. У сукупності мова і культура становлять мовну картину світу, властиву тому чи іншому народу, етносу. Зокрема, мовна картина світу знаходить відображення в національній логіці світосприйняття, в мисленні нації, яке полягає в менталітеті кожної окремо взятої особистості, що представляє етнос.

Отже, професійна підготовка спеціалістів-міжнародників повинна формувати розуміння ролі, яку вони відіграють у міжнародному співробітництві, зміцненні, розвитку миру, яка має бути орієнтована на розуміння єдності людства, глобальний підхід [5, с. 66]. Такий фахівець має володіти не тільки певними знаннями, але й бути готовим ділитися цими знаннями іноземною мовою, а також володіти такими компетенціями як: соціолінгвістична (вміння використовувати й інтерпретувати мовні форми відповідно до ситуації); дискурсивна (вміння розуміти і логічно вибудовувати окремі висловлювання з метою смислової комунікації); стратегічна (вміння використовувати вербальні та невербальні стратегії для компенсації відсутніх знань); соціокультурна (певна ступінь знайомства з соціокультурним контекстом); соціальна (бажання і готовність взаємодії з іншими, вміння керувати ситуацією) [5, с. 67].

Під час ділових контактів важливе місце посідає професійне міжкультурне спілкування, в процесі якого здійснюється обмін інформацією, встановлюються контакти. Тут відіграє велику роль міжкультурна комунікативна компетенція, яка полягає не лише у відмінному володінні країнознавчої інформації про країну-носія іноземної мови, але й розуміння поведінкової культури представників іншомовного спілкування, особливості їх менталітету, знання традицій і звичаїв.

Міжкультурна комунікативна компетенція вибирає й здійснює мовну дію (поведінка) залежно від цілей і змісту спілкування за допомогою мовних засобів, а також володіння стратегією й тактикою спілкування. На практиці мова йде про наявність у фахівця-міжнародника грамотного письмового й усного мовлення не тільки рідною мовою, але й декількома іноземними мовами, використані ним ораторські прийоми, наявність аналітичного складу розуму й сформованість критичного мислення.

Висновки. У наш час у професійній діяльності фахівців-міжнародників відбувається становлення нової парадигми професіоналізму, що включає в себе підготовку до міжкультурної комунікації в професійному дискурсі. Для досягнення адекватного розуміння партнера-комуніканта у спеціаліста-міжнародника необхідно ще під час навчання сформувати професійно значущі компетенції лінгвосоціокультурного характеру. Специфіка їх професійної

діяльності полягає в тому, що таких спеціалістів необхідно навчати не лише професійним умінням і навичкам, але й готовності здійснювати професійну діяльність з урахуванням контекстуальної значущості ситуації, особливостей мовної картини світу країни перебування, лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, що обумовлюють комунікацію в професійному дискурсі. Тому в умовах взаємопроникнення й взаємозалежності соціальних процесів загострюється необхідність побудови міжкультурної комунікації й формування індивідами крос-культурної компетенції для успішного функціонування в багатокультурному середовищі.

Отже, для успішної міжкультурної й міжмовної комунікації фахівцям з галузі міжнародних відносин недостатньо опанувати лише мовні закономірності, але необхідно володіти фоновими знаннями іншомовної культури, мати уяву про національно-культурні особливості народу-носія мови.

Список використаних джерел

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании рус. яз. как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – Москва: Рус. яз., 1990. – 246 с.
2. Гарднер Г. Множинні інтелекти: теорія у практиці : хрестоматія / Г. Гарднер. – Київ: Мегатайп, 2004. – 288 с.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению – 2-е изд. – Москва: Просвещение, 1991. – 223 с.
4. Подольская Е. А. Кросс-культурная компетентность: сущность и функции в глобализирующемся мире [Электронный ресурс] / Е. А. Подольская. – Режим доступа: <http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/6_125836.doc.htm> – Загл. с экрана. – Дата обращения 27.01.2017.
5. Попова Е. А. Специфика подготовки студентов-международников в свете компетентностного подхода // Теоретические и практические исследования психологии и педагогики. – Москва, 2015. – С. 65–68.
6. Bennett M. J. A Developmental approach to training for intercultural sensitivity / M. J. Bennett // International Journal of Intercultural Relations. – 1986. – Vol. 10. – Issue 2. – pp. 179–195.
7. Chen G. M. A review of the concept of intercultural sensitivity / G. M. Chen, W. J. Starosta // Human Communication. – Vol. 1. – 1997. – pp. 1–16.
8. Chen G. M. A review of the concept of intercultural awareness / G. M. Chen, W. J. Starosta // Human Communication. – 1998. – Vol. 2. – pp. 27–54.
9. Chen G. M., Starosta W. J. The development and validation of the Intercultural Sensitivity Scale / G. M. Chen, W. J. Starosta // Human Communication. – 2000. – Vol. 3. pp. – 1–15.
10. Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization / D. K. Deardorff. // Journal of Studies in International Education. – 2006. – Vol. 10. – pp. 241–266.
11. Dinges N. G., and Baldwin, K. D. Intercultural competence: A research perspective / N. G. Dinges, and K. D. Baldwin ; In D. Landis and R. S. Bhagat

(Eds.). – Handbook of intercultural training. – 2nd ed. – Thousand Oaks: Sage Publications, Inc. – 1996. – pp. 106–123.

12. Griffin E. A. A First Look at Communication Theory / E. A. Griffin. – 6 ed. – Boston: McGraw-Hill, 2006. – 543 p.

13. Gudykunst W. B. Cross-Cultural and Intercultural Communication 1st Edition / W. B. Gudykunst. – Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 2002. – 312 p.

14. Hart, W. B. Hall and The History of Intercultural Communication: The United States and Japan / W. B. Hart, E. M. Rogers, Y. Miike // Keio Communication Review. – 2002. – No. 24. – pp. 3–26.

15. Hammer M. R. Dimensions of intercultural effectiveness: An exploratory study / M. R. Hammer, W. B. Gudykunst, R. L. Wiseman // International Journal of Intercultural Relations. – 1978. – No.2. – pp. 382–393.

16. Hofstede G. Measuring organizational cultures: A qualitative and quantitative study across twenty cases / G. Hofstede, B. Neuijen, D. D. Ohayv, G. Sanders // Administrative Science Quarterly. – 1993. – No. 2. – Vol. 35. – pp. 286–316.

17. Wiseman R. L. Intercultural communication theory / R. L. Wiseman. – Thousands Oaks: Sage. – 2003. – pp. 247–270.

References

1. Vereshchagin, E., and Kostomarov, V. (1990). *Language and Culture: Linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language*. Moscow: Russkiy Yazyk.

2. Gardner, H. (2004). *Multiple Intelligence: Theory in practice. Readerguide*. Kyiv: Mehataip.

3. Passov, E. (1991). *Communicative method of teaching foreign-language speaking*. 2nd edn. Moscow: Prosveshchenie.

4. Podolskaya, E. (2013). *Cross-cultural competence: the essence and functions in a globalizing world*, [online]. Available at: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Pedagogica/6_125836.doc.htm [Accessed 27 January 2017].

5. Popova, E. (2015). The specificity of training IR students in the light of the competency-building approach. *Theoretical and practical researches of psychology and pedagogy* [Teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya psikhologii i pedagogiki], pp. 65–68.

6. Bennett, M.J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*. Vol. 10, Issue 2, pp. 179–195.

7. Chen, G.M., and Starosta, W.J. (1997). A review of the concept of intercultural sensitivity. *Human Communication*. Vol. 1, pp. 1–16.

8. Chen, G.M., and Starosta, W.J. (1998). A review of the concept of intercultural awareness. *Human Communication*. Vol. 2, 1998, pp. 27–54.

9. Chen, G.M., and Starosta, W.J. (2000). The development and validation of the Intercultural Sensitivity Scale. *Human Communication*. Vol. 3, pp. 1–15.

10. Deardorff, D.K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, Vol. 10, pp. 241–266.

11. Dinges, N.G., and Baldwin, K. D. (1996). *Intercultural competence: A research perspective*. In D. Landis, and R.S. Bhagat (Eds.). Handbook of intercultural training, 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

12. Griffin, E.A. (2006). *A First Look at Communication Theory*. 6th ed. Boston: McGraw-Hill.

13. Gudykunst, W.B. (2002). *Cross-Cultural and Intercultural Communication*. 1st edn. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

14. Hart, W.B. Rogers, E.M., and Miike, Y. (2002). Edward T. Hall and The History of Intercultural Communication: The United States and Japan. *Keio Communication Review*. No. 24, pp. 3–26.

15. Hammer, M.R., Gudykunst, W.B., Wiseman, R.L. (1978). Dimensions of intercultural effectiveness: An exploratory study. *International Journal of Intercultural Relations*. No.2, pp. 382–393.

16. Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D.D., and Sanders, G. (1993). Measuring organizational cultures: A qualitative and quantitative study across twenty cases. *Administrative Science Quarterly*. Vol. 35, no. 2, pp. 286–316.

17. Wiseman, R.L. (2003). *Intercultural communication theory*. Thousands Oaks: Publications, Inc.

УДК 008:061.2(477=19:479.25):271.72

Данник Катерина Олександрівна
<https://orcid.org/0000-0002-5257-8862>

*аспірантка,
Київський національний
університет культури і мистецтв
Київ, Україна
katlina17@gmail.com*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ВІРМЕНСЬКОЇ ДІАСПОРИ З ЕТНІЧНОЮ БАТЬКІВЩИНОЮ ТА РОЛЬ ЦЕРКВИ В КУЛЬТУРНІЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАД

Мета роботи. Метою роботи є аналіз культурних взаємовідносин між вірменською діаспорою та Вірменією, в яких важливу роль відіграє Вірменська Апостольська церква. **Методи дослідження** полягають у застосуванні методу аналізу сучасного стану двосторонніх зв'язків діаспори зі своєю батьківщиною та виявленні їх ключових визначальних рис. Завдяки численним інтерв'ю та опитуванням, проведеним з представниками Вірменської апостольської церкви в Україні та Вірменії, зібрано первинні матеріали про їх діяльність на українських теренах за період незалежності. **Наукова новизна.** Вперше розглянуто проекти вірменської діаспори з Вірменією та Міністерством Діаспори Вірменії, що налаштовані на виховання свідомої та патріотичної молоді. Введено до наукового обігу короткий нарис про історію єпархії Вірменської апостольської церкви на теренах незалежної України. **Висновки.** Встановлено, що вірменська діаспора в Україні має потужний консолідуючий орган – Спільку вірмен України, яка активно взаємодіє з Міністерством Діаспори Вірменії, встановлюючи не лише дипломатичні зв'язки, а й збагачуючи культурні скарбниці обох країн. Виявлено, що ще одним важливим органом у процесі взаємодії вірменської діаспори з етнічною батьківщиною є Вірменська Апостольська церква, яка з давніх часів відігравала неабияку роль у розвитку культури Вірменії. З огляду на це, здійснено дослідження ролі вірменської церкви в етнокультурній життєдіяльності вірменських громад сучасної України.

Ключові слова: діаспора, вірмени, взаємозв'язки діаспори з батьківщиною, громада, вірменська апостольська церква, паломництво, Міністерство Діаспори Вірменії.

Данник Екатерина Александровна, аспирантка, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Взаимосвязи армянской диаспоры с этнической родиной и роль церкви в культурной жизнедеятельности обществ

Цель работы. Целью работы является анализ культурных взаимоотношений между армянской диаспорой и Арменией, в которых важную роль играет Армянская Апостольская церковь. **Методы исследования**

заключаються в примененні метода аналізу сучасного стану двосторонніх зв'язів діаспори со своєю родиной и виявленні їх ключових отличительних черт. Благодаря многочисленным інтерв'ю и опросам, проведенними с представителями Армянської апостольської церкви в Україні и Армении, зібрані первичні матеріали об їх діяльності на українській території за період незалежності. **Научна новизна.** Вперше розглянуті проекти армянської діаспори с Армениею и Министерством Діаспори Армении, нацеленні на виховання свідомої и патріотическої молодіжї. Введен в научний оборот краткий очерк об історії єпархії Армянської апостольської церкви на території незалежної України. **Висновки.** Установлено, що армянська діаспора в Україні має потужний консолідуєчий орган – Союз армян України, котрий активно взаємодіє с Министерством Діаспори Армении, устанавлює не тільки дипломатическі зв'язи, но и обогачає культурну сферу обоєх стран. Виявлено, що ще одним важним органом в процесі взаємодії армянської діаспори с етніческою родиной є Армянська Апостольська церковь, котра с древніх времен играла більшу роль в розвитку культури Армении. Учи́туєць це, здійснено дослідження по тематіці ролі армянської церкви в етнокультурній життєдіяльності армянських общин сучасної України.

Ключеві слова: діаспора, армяне, взаємозв'язи діаспори с родиной, община, армянська апостольська церковь, паломничество, Министерство Діаспори Армении.

Dannyk Kateryna, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Interconnections of the Armenian diaspora with the ethnic homeland and the role of the Church in the cultural life of communities

The purpose of the article is to analyze cultural interconnections between the Armenian diaspora and Armenia, in which the Armenian Apostolic Church plays an important role. **The research methodology** consisted in the analysis of the current state of bilateral relations of the diaspora with its homeland and the identification of their key features. As a result of numerous interviews and surveys conducted with representatives of the Armenian Apostolic Church in Ukraine and Armenia, primary materials were collected regarding their activity in the territory of Ukraine during the period of independence. **The scientific novelty of the work** lies in the first attempt to consider joint projects of the Armenian diaspora with Armenia and the Ministry of Diaspora of the Republic of Armenia aimed at educating conscious and patriotic youth. A brief essay on the history of the diocese of the Armenian Apostolic Church in the territory of independent Ukraine was introduced into scientific use. **Conclusions.** It was established that the Armenian diaspora in Ukraine has a powerful consolidating body, the Union of Armenians of Ukraine, which actively interacts with the Ministry of Diaspora of the Republic of Armenia, establishing not only diplomatic ties but also enriching the cultural treasuries of both countries. It was

revealed that another important body in the process of interaction between the Armenian diaspora and its ethnic homeland is the Armenian Apostolic Church, which has played an important role in the development of Armenian culture since ancient times. In view of this, a study was conducted on the role of the Armenian Church in the ethnocultural life of Armenian communities of modern Ukraine.

Key words: diaspora, Armenians, interconnections of the diaspora with the homeland, community, Armenian Apostolic Church, pilgrimage, Ministry of Diaspora of the Republic of Armenia.

Вступ. Поряд із потужними вірменськими діаспорами Франції, Аргентини та ін. країн, які після геноциду вірмен 1915 р. прийняли вірменських переселенців, діаспора в Україні вважається однією з найбільш активnodіючих. Ці свідчення підкріплюються багатьма фактами: заплановано офіційний візит католикоса усіх вірмен Гарегіна II у 2018 р. для освячення вірменських храмів Києва і Дніпра; нагородження Спільки вірмен України відзнакою Міністерства Діаспори Вірменії з нагоди визнання організації найбільш ефективним діаспоральним об'єднанням тощо. Важливу роль у діяльності вірменської діаспори в усьому світі відіграє рівень її інтегрованості в міжнародні структури та зв'язки з етнічною батьківщиною, які відбуваються, зокрема й за допомогою Вірменської Апостольської церкви, чим і обумовлена актуальність даної розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зарубіжними вченими нерідко розглядається тематика взаємозв'язків вірменської діаспори з батьківщиною. Основоположне теоретичне осмислення феномену вірменської діаспори викладено в праці В. Дятлова та Е. Мелконяна «Вірменська діаспора: нариси соціокультурної типології [8]». У статті Л. Абраамяна висвітлено історичні, психологічні та символічні особливості взаємозв'язків вірменської діаспори з батьківщиною[1]. Розвідка Л. Кртян присвячена розгляду ролі й місця вірменської діаспори в політичних процесах Франції [12]. Роль вірменської церкви в культурологічних процесах діаспори в Україні розглянута вітчизняними вченими в релігієзнавчо-філософському [4] та соціальному [3]. Проблемним питанням у цьому контексті вважаємо невисвітленість сектору діяльності сучасних вірменських громад України в напрямку взаємодії з батьківщиною та ролі вірменської апостольської церкви в цих процесах.

Мета роботи – охарактеризувати двосторонні відносини вірменської діаспори України з Вірменією й Міністерством Діаспори Вірменії та місце і роль Вірменської Апостольської церкви в сучасній етнокультурній життєдіяльності вірменських громад України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що вірмени на українських теренах відчувають себе комфортно, мають змогу зберігати й примножувати свою культурну спадщину, вони природно тяжіють і до своєї етнічної батьківщини. В етнополітичному контексті діаспоральних проблем вірмен за межами України помічаємо, що деяким громадам не вистачає єдності. Так, дослідниця вірменської діаспори Франції, Л. Кртян зазначає, що у країні

поміж вірменськими громадами існує серйозна конкуренція й абсолютно відсутнє кооперування зусиль [12, с. 18]. У цьому контексті вірменська діаспора України є більш організованою, тому що майже всі громади об'єднані Спілкою вірмен України. Завдяки цьому об'єднанню стає можливою реалізація численних проектів міжнародного рівня.

Важливим центром вірменської діаспори є потужний, всеохоплюючий орган – Міністерство діаспори Вірменії. Варто зазначити, що СБУ та її голова В. Шатворян неодноразово нагороджені Міністерством Діаспори як активні учасники процесу налагодження українсько-вірменських відносин. Так, у 2012 р. В. Шатворян був нагороджений Золотою медаллю Міністерства Діаспори, а за результатами опитування InternationalMediaHolding, на думку громадян Вірменії, саме Спілка вірмен України визнана найбільш ефективною структурою в діаспорі. Урочисте нагородження відбулось 13 лютого 2018 р. у Державній філармонії Вірменії [13]. Ця відзнака підкріплена заявою Міністерства Діаспори про те, що за допомогою СБУ вірмени України почали брати більш активну участь у всіх всевірменських програмах та заходах, які щорічно проводяться Міністерством Діаспори [14].

Враховуючи той факт, що населення Вірменії становить лише одну третю частину всього вірменського народу [7, с. 103], основним завданням всіх вірменських об'єднань світу є збереження національних традицій та створення нового культурного продукту й передача його у Вірменію. Міністерством Діаспори РВ створено низку проектів міжнародної взаємодії між діаспорою та Вірменією. Серед основних завдань міністерства діаспори, що пов'язані з культурним розвитком, є такі: сприяння здійсненню загальновірменських освітніх програм; збереження і розвиток культурної спадщини вірмен; утвердження і становлення в суспільстві іншомовних й іновірних вірмен національної ідентичності та «вірменізації»; репатріація всіх вірмен світу й паломництво молодих вірмен діаспори у Вірменію. Ці положення підкріплені численними програмами Міністерства Діаспори. До основних програм міністерства, в яких активно беруть участь вірменські громади України належать: Арі Тун (в перекладі з вірм. означає «Вертайся додому»), Спюрк (літня школа), Моя Вірменія, Загальновірменські конкурси, «Наші знамениті».

Найбільш розповсюдженою є програма Арі тун, розроблена в 2009 р., в якій беруть участь представники вірменської діаспори світу від 13 до 20 років. Виділяючи значні кошти на проведення програми, Міністерство діаспори запрошує молодих вірмен завітати до Вірменії та, проживаючи у вірменських родинах, відвідати найвизначніші пам'ятки рідної культури. СБУ кожного року заохочує до участі нових учасників цієї програми від України.

Іншою програмою Міністерства Діаспори є літній табір «Спюрк» (в перекладі з вірм. – діаспора), в якій активно беруть участь представники Спілки вірменської молоді України. Зокрема, у 2014 р. представники САМУ виявили особливу активність. Молодь зібралася з багатьох міст України: Харків, Дніпро, Донецьк, Чернігів, Миколаїв, Запоріжжя й Львів. Окрім численних зустрічей, лекцій з істориками, політологами, журналістами

й громадськими діячами, представники вірменської молоді України встановили такі контакти із місцевими молодіжними організаціями.

Варто зазначити, що діаспора України намагається брати активну участь у всіх програмах Міністерства Діаспори. При цьому ця участь виявляється не лише в безпосередній присутності на заходах, а й у власних пропозиціях та проектах. Зі свого боку, вірменські громади України намагаються не лише брати участь у програмах Вірменії, а й співпрацюючи на міждержавному рівні з такими установами як Міністерство культури, Міністерство освіти Вірменії та ін., реалізуючи власні довгострокові та одноразові проекти. Прикладом такої взаємодії можна назвати міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену 1030-літтю хрещення Київської Русі та 1000-літтю освячення Собору Святої Софії, що відбулася 5–10 листопада 2017 р. Цей захід проводиться вже вдруге за ініціативи вірменського товариства культурних зв'язків АОКС-Україна. Також, ця громада нерідко виступає ініціатором взаємодії вірменських та українських шкіл між собою. Така співпраця виявляється в спільних проектах з організації двосторонніх візитів, виставок, літературних вечорів тощо. Прикладом такого заходу є урочисте паломництво до Кам'янця-Подільського 28 червня 2016 р., в якому взяли участь представники Міністерства Діаспори РВ. Крім самого свята було започатковано міжнародний проект «Подаруй книгу», який передбачає безкоштовну передачу книг вірменськими громадами до місцевих бібліотек.

Вагомим аспектом культурної кооперації вірменських громад України з Вірменією є діяльність з книгодрукування. Прикладом такого об'єднання є взаємодія АОКСу з видатним вірменським вченим філологом В. Мадояном. Так, завдяки цій кооперації книгу Н. Нікітенко «Від Царгорода до Києва» в 2016 р. було перекладено і перевидано вірменською мовою.

Окрім видавництва друкованої продукції, важливим напрямком у розвитку взаємозв'язків між діаспорою і батьківщиною є поширення й розповсюдження та популяризація книг і газет вірменських громад. Київська вірменська громада нерідко передає в дар партії книг і періодики з історії та культури вірмен. Крім того, громада активно співпрацює з вітчизняними та зарубіжними організаціями за напрямком освіти науки та культури. Зокрема, з Мінська КВГ періодично отримує вірменський історико-культурологічний журнал «Анив» (редактор К. Агемян), з Варшави – польсько-вірменську газету «Аветис» (редактор А. Артвич). І навпаки, українсько-вірменські видання «Арагац», «Вірменський вісник» та «Голуб Масіса» регулярно надсилаються до бібліотеки Єрвану.

Згідно з твердженням дослідника-теоретика вірменських громад Е. Мелконяна, для функціонування діаспори як певної етнокультурної цілності особливу роль відіграють пандіаспоральні організації, головною з яких вчений називає Вірменську Апостольську церкву [8, с. 132]. Тобто, вірменська церква виступає не лише носієм духовності усіх вірмен світу, а й потужним, об'єднуючим та координуючим механізмом у функціонуванні вірменських громад

На поєднанні світської та релігійної моделі функціонування вірменської діаспори наголошує й Л. Абраамян. Вчений зазначає, що історія вірменських громад свідчить про те, що ті з них, релігія яких співпадала з релігією приймаючої сторони, приречені до втрати своєї національної ідентичності. Прикладом такої асиміляції Абраамян вважає розщеплення вірмено-католицької громади в Україні та Польщі після того, як в кін. XVIII ст. вірмен позбавили протекції польських правителів [1, с. 141]. Проте, сьогодні вірменська апостольська церква є як інтегруючий елемент діаспори, так і орган, що об'єднує вірменську діаспору з етнічною батьківщиною.

У цьому контексті показово, що окрім співпраці між великими організаціями, зв'язки вірмен з батьківщиною підтримують і невеликі, але давні міста й громади України. Прикладом такої взаємодії може бути підписання меморандуму про співпрацю між Білгород-Дністровським і Ечміадзіном, ініційоване консулом Вірменії в Одесі Г. Гуляном за підтримки Спілки вірмен України. Під час офіційного візиту міського голови Білгорода-Дністровського, А. Гінак до Ечміадзіну – релігійної столиці вірмен, та її зустрічі з католиком усіх вірмен Гарегіном II, владики звернув увагу на співпрацю між містами й наголосив на важливості встановлення українсько-вірменських зв'язків в галузях культури та туризму [9].

Для розуміння феномена й ролі вірменської церкви в культурній життєдіяльності громад варто проаналізувати особливості цього інституту. Наукові розвідки вірменознавців завжди торкаються теми Вірменської Апостольської церкви (далі – ВАЦ). Ця закономірність обумовлена тим, що невід'ємною та основоположною рисою вірменської культури є християнська релігія. Таку позицію обстоюють як дослідники особливостей вірменської діаспори в світі [8], так і вітчизняні науковці соціальних й культурних аспектів життєдіяльності вірменського етносу в умовах українського простору [2; 4; 5].

Такі догматичні та обрядові особливості вірменської церкви обумовлює її унікальність, а винятково шанобливе ставлення вірмен до своєї церкви пояснює важливу роль, яку ВАЦ відіграє в культурному житті соціуму (як в межах діаспори, так і стосовно місцевого населення). Завдяки цьому, з самого початку зародження християнства у Вірменії, церковні звичаї та обряди майже не зазнавали змін, чим пояснюється їх самобутність. Державною релігією християнство стало у Вірменії завдяки Григорію Просвітителю (або ж вірм. – СурбГрігорЛусаворіч), на честь якого і сьогодні часто називають найгарніші храми (наприклад, ім'я святого має найбільша вірменська церква в Україні – у м. Дніпрі).

Вірменська церква є невід'ємною частиною вселенської церкви Христової. Християнство у Вірменії було поширене апостолами Христа – Фадеєм і Варфоломієм. Ними в країні були затверджені два єпископати (престоли), звідки йдуть корені назви «Вірменська Апостольська Церква». Відомо, що християнська церква язичницької Вірменії піддавалася гонінням. У 301 р. зусиллями св. Григорія Просвітителя і царя Вірменії, Трдата III, християнство як релігію прийняли на державному рівні. Таким чином, Вірменія

стала першою християнською державою в світі. У кін. IV ст. ВАЦ був заснований суверенний патріарший престол, в організації якого ключову роль відіграв цар Вірменії Пап, ініціювавши освячення безпосередньо на апостольському престолі. До V ст. освіта, богослужіння та проповідь проводилися на сирійській та грецькій мовах, або розмовній вірменській. Розвиток християнської культури зумовив потребу у вірменській писемності й алфавіті, які було створено в 405 р. св. архімандритом Месропом Маштоцем. Ця подія була підґрунтям для розвитку самобутньої вірменської християнської культури і образу вірменської церкви. Так, з V ст., який вважається «золотим» століттям вірменської культури, з'являються характерні твори вірменського церковного зодчества, живопису, писемності, музики, філософської думки та ін. Зокрема, зі створенням алфавіту з'являються школи, вірменською мовою здійснено переклад Біблії, пишуться книги, складаються ширакани (духовні гімни). У цей час з'являються перші хачкари, а церковна архітектура створює підґрунтя для своїх оригінальних традицій. Також простежується виникнення купольних храмів з вегаром (багатогранна піраміда або конус).

В Україні ще в домонгольський період вірменська єпархія була розташована в Києві, яка була першим вірменським церковним адміністративним центром на Русі. У першій пол. XIV центром вірменської церкви був Львів, де, незабаром, за свідченнями Я. Дашкевича, утворився цілий сакральний комплекс (поблизу церкви св. Анни, у підніжжі Замкової гори): дві вірменські церкви й монастир [6, с. 1022]. Важливою подією в житті вірменської церкви на українських теренах був 1363 р., коли збудовано Вірменський Кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці. Храм зберігся до наших днів, а м. Львів сьогодні є кафедрою єпископа. Окрім львівської, другою за значенням на українських теренах була парафія Кам'янця-Подільського.

Сьогодні ВАЦ в Україні є активно діючим інтегруючим елементом, цементуючою силою діаспори. Важливим чинником діяльності церкви є її голова та священники. Так, станом на 2017 р. у підпорядкуванні єпархії знаходиться 25 приходів (парафій), 12 священників, 3 диякона та глава – єпископ Маркос Оганесян (від 2015-го р.). У період становлення незалежності України, главою єпархії був Натан Оганесян. Показовим є факт, що напередодні проголошення незалежності України на Форумі релігійних організацій владика виголосив переконливу промову, закликаючи представників церковної влади до визнання незалежності нової країни. Зі слів владика, будучи вже головою єпархії та проживаючи у Львові, онуку своєї сестри родина віддала принципово в україномовну школу [10]. Варто зазначити, що владика Натан, обіймаючи посаду в Україні, займав активну позицію й приділяв багато часу розвитку культури. Так, влаштовуючи конкурси дитячої творчості, допомагаючи в написанні книги «Енциклопедія вірменської культури в Україні» та беручи участь у конференціях про вірменську культуру, владика Натан зробив значний внесок у становлення й розквіт вірменської церкви в незалежній Україні. У період 2001–2015 рр. главою Української єпархії ВАЦ (далі – УЄВАЦ) був

архієпископ Грігоріс Буніатян, який серйозно опікувався питаннями будівництва церкви та відомий своїми високими дипломатичними здібностями. Значних зусиль владики доклав до повернення колишньої території вірменської церкви на Подолі в м. Києві та до зведення нового храму. Однак, попри усі намагання, територію під церкву вдалось отримати лише на в'їзді у Київ (біля Борисполя), поблизу вулиці Вірменської. Саме там у 2014 р. розпочалося будівництво каплиці, яку в 2015 р. у пам'ять про жертв геноциду 1915 р. (та у зв'язку із 100-ю річницею трагічної події), освятили й дали назву Србоц Наатакац (з вірм. – Святих Великомучеників). У 2017 р. повністю завершено будівництво каплиці й трапезної (Матагатун – з вірм. дім принесення жертви, тобто матагу). Зведення храму розпочалося дещо раніше, у 2013 р., й триває дотепер. Зважаючи на значні розміри споруди, гадаємо, що вона розрахована на велику кількість прихожан. Це обумовлено урбанізаційними процесами, які сприяють переселенню українського населення в бік столиці та столичної області. Після раптової відставки Грігоріса, у березні 2015-го р., владикою призначено єпископа Маркоса Оганесяна. Владика буває присутнім на багатьох релігійних та світських заходах як вірменських, так і українських організацій. Переважна більшість з цих акцій розпочинаються з молитовного благословення єпископа, що відображає високу повагу і дбайливе ставлення Його Преосвященства до культурно-церковного життя України. У період з 2015–2017 рр. Владика Маркос освятив більше десяти хачкарів й бере активну участь у підтримці (інформативній чи духовній) та сприянні (фінансовому та дозвільному) освітніх й наукових проєктів (конкурсів, виставок, конференцій, форумів), видавництві книжок тощо.

Також, вже два роки поспіль (2017 та 2018 рр.) єпископ М. Оганесян створює календарі з інформативною складовою. Календар 2017 р. містить фотографії та опис найбільш знаменитих вірменських храмів, в основному, сучасних. Календар 2018 р. буде складається з подібної схеми, однак вже із зображеннями та описом давніх храмів Вірменії. Обидва календарі друкуватимуться вірменською та українською мовами і розсилатися вірменським громадам та церквам України.

Активної позиції в культурному житті вірменських громад (особливо молодіжних) дотримується київський священник Тер-Карапет Гарібян. На прикладі його діяльності розглянемо найважливіші моменти участі представників вірменської церкви в культурному житті України. До основних видів діяльності священника Тер-Карапета належить: щомісячна участь у засіданнях душпастирської наради в Пенітенціарній службі, участь в раді при Міністерстві юстиції та при Міністерстві молоді та спорту, в комісії з медіа служіння при Всеукраїнській раді церков та релігійних організацій (ВРЦіРО), член правління Київської вірменської громади (КВГ) та Молодіжної організації Київської вірменської громади (МОКВГ), секретарство єпархії. Під час засідань рад при міністерствах відбуваються обговорення, голосування та вирішення питань, в яких беруть участь усі її члени. Крім цього, Тер-Карапет як член правління КВГ ТА МОКВГ задіяний та обізнаний в усіх аспектах діяльності

громад м. Києва. Як член медіа-комісії священник надає інформацію до ЗМІ, зокрема вірменських, про новини церковного й культурного життя вірмен України [11].

Важливою подією в церковному житті вірменської діаспори в Україні буде офіційний візит Католикоса Всіх вірмен Гарегіна II у 2018 р. Приводом для цього візиту є урочисте освячення основи київського вірменського храму в Києві та зведеного собору в м. Дніпро. 16 березня католикос освятить міро 16 помазаних і обмитих водою і міро каменів київського храму (ця цифра означає 12 апостолів, 2 євангеліста, св. Григорія Просвітителя та Апостола Павла). Цікаво, що освячення церкви в Дніпрі відбудеться 17 березня – в день св. Григорія Просвітителя (це одне з двох свят в цьому році (окрім Трндезу 13 лютого), під час Великого посту, коли дозволяється відслужити літургію з відкритим вітварем). Напередодні цієї події, ввечері 16 березня, румунським вірменським єпископом у Дніпрі буде проведено освячення купелі храму.

Церква і парафії є важливою частиною національно-культурного життя будь-якої вірменської громади. Історично діяльність церкви була тісно пов'язана з громадською та культурною. Вірменська церква завжди була символом освіти, науки та культури, уособлювала в собі ідеали життя й моралі, а також надихала до національно-визвольних рухів. Ці традиції поваги вірмен до своєї церкви збереглися і дотепер. ВАЦ, як і раніше, продовжує активно брати участь у культурній діяльності національних громад. До основних функцій церкви, в яких виявляється її роль, належать такі: святково-дозвільна, соціальна, духовна, просвітницько-виховна, видавнича.

Важливим культурним явищем кожного народу є відзначення національних та релігійних свят. Варто зазначити, що переважаюча більшість основних вірменських свят є релігійними (окрім кількох світських свят, особливості яких описані в підрозділі про становлення вірменських громад). Основними календарними святами ВАЦ є: Різдво, Пасха (Затік), Преображення (Вардавар), Вознесіння св. Богородиці й Воздвиження святого хреста. Вірменська церква зберегла давню традицію святкування Різдва 6 січня. У той час як переважна більшість православних віруючих відзначають його на день пізніше. У середньовіччі разом з Різдвом, вірменська церква почала відзначати і Богоявлення. ВАЦ України відзначає Великдень за григоріанським календарем. Вірменські великодні гуляння мають особливий інтерес з огляду на яскравий художній колорит. Вони починаються після суботньої служби Святвечора й, за традицією, супроводжуються церемонією прикрашання дерев крашанками. У діаспорі така традиція не збереглася, проте і в Україні святкування супроводжується народними піснями, танцями. Варто відмітити, що у вірменській традиції є спеціальні великодні танці, пісні, ігри та розваги. Також, в цей день надають жертвовну допомогу малозабезпеченим.

Свято Преображення Господнього має своєрідний характер, що виражається в гармонійному поєднанні язичницької та християнської звичаєвості. Так, свято Вардавар складається з двох частин: світської та релігійної. Григорій Просвітитель, щоб не відштовхувати народ, який

століттями дотримувався укорінених язичницьких традицій, християнізував ці обряди. Таким чином язичницьке шанування води, що в поєднанні з символом чистоти і світла, яке символізує перетворення Христа, було об'єднане в єдине свято Вардавар. Відмінна риса Вознесіння св. Богородиці вірмен виражається у самоназві свята, в той час як за православною традицією інших народів це свято називається Успінням. Після святкової літургії освячується виноград, як джерело вина для святого причастя. У молитві звучить прохання до Бога освятити всі виноградники, так як Христос себе порівнював з лозою. Вечірній службі з нагоди Воздвиження святого хреста, в неділю, передує хресний хід навколо церкви. Для хреста споруджується спеціальна підставка, устелена квітами, а сам хрест прикрашений базиліком. Ця традиція пов'язана з історією, яка сталася у Вірменії при поверненні в Єрусалим дерева хреста господнього з полону в Ірані на початку VII ст. У складі армії візантійського імператора Геракла був вірменський полк на чолі з князем Мжежом Гнуні. Недалеко від вірменського міста Карін (нині Єрзерун), перські війська намагалися завдати удару союзним християнським військам, щоб полонити дерево святого хреста Господнього. Після перемоги на користь вірмен, повернувшись до хреста, учасники битви помітили, що на місці, де він лежав, біля підніжжя гори пробилося чисте джерело і навколо все усіяне ароматним базиліком. На згадку про цю подію, яка сталася в ранньому середньовіччі, ВАЦ з особливою шаною відзначає свято Воздвиження св. хреста.

Окрім свят, дотримання традицій та збереження самобутності, які є важливою місією церкви, яка разом з вірменськими громадами влаштовує різноманітні заходи (паломництва, фестивалі). Прикладом такої організації може бути регулярний фестиваль-паломництво до Кам'янця-Подільського, який проводиться на території Вірменської каплиці міста і складається зі служби, та насиченої концертної програми, в якій задіяні як професійні, так і самодіяльні виконавці. Також, усі бажаючі об'єднуються в групу, яка прямує до гори, де розміщено Сім каменів на честь громад засновників міста, серед яких є вірменський камінь.

Друга функція церкви пов'язана із закономірною потребою людини та групи людей до соціалізації. Щонеділі, після відправлення служби, відбувається спілкування членів громади без офіціозу. При цьому, враховуючи, що цей захід відвідують й представники керуючої гілки діаспори, виникає так звана площа, де кожен бажаючий може звернутись з проханням, запропонувати новий проект чи повідомити якусь новину безпосередньо голові громади, чи асоціації. Це «живе спілкування» відбувається, оминаючи посередників, і є важливою рушійною силою, яка робить діаспору одним організмом, що діє злагоджено, погоджено і на всіх рівнях організації.

Третя, за своєю суттю, головуюча функція церкви полягає в здійсненні богослужіння і духовного окормлення мирян. Варто наголосити на тому, що відмінною рисою середньовічної культури було те, що визначальну роль у суспільному житті відігравала церква. Сьогодні у вірменській діаспорі панує розумне поєднання церковної та світської ідеології. У цьому й простежується

яскраво виражена домінанта національного характеру вірмен. Цю рису можна охарактеризувати, як давню християнську традицію, що проявляється в першочерговій важливій місії духовного збагачення громадськості.

Четвертою є просвітницько-виховна функція, яка пов'язана з культурно-освітніми центрами, що завжди входять до храмового комплексу вірменської церкви. Культурно-освітній центр – це місце, де священниками проводяться лекції, обговорення та семінари, відбуваються театральні, лялькові, музично-хорові постановки, а також художні виставки, збори молодіжних громад, тощо. Так, численні члени громади та усі бажаючі збираються на такі заходи, аби поспілкуватись із священнослужителями на теми моралі, духовності й релігії. Також, в кожному осередку, де є вірменський священник відбуваються лекційні заняття в недільних школах. Священик цього осередку приходиться на урок і проводить лекції про історію Вірменії, вірменської церкви, а також займається виховною роботою з дітьми та молоддю в морально-етичному плані.

Важлива позиція вірменської церкви до військового конфлікту на Сході України. 19 липня 2014 р. Київська вірменська громада збрала кров для постраждалих під час військових подій на Донбасі й відправила її туди завдяки допомозі церкви. Також, через церкву надсилали гуманітарну допомогу в Донецьке представництво вірменської церкви. Крім цього, згідно з рішенням ВРЦіРО, члени її ради (до якої входить і УЄВАЦ), під час зустрічі з головою СБУ В. Грицаком, розпочали роботу зі звільнення військовополонених на Сході України. Завдяки численним зверненням членів ради до громадських, державних, релігійних установ та об'єднань у всьому світі, 17.11.2017 р. вдалося звільнити з полону 19 українських військових.

Наукова новизна розвідки полягає у введенні до наукового обігу аналізу діяльності вірменської діаспори України щодо налагодження взаємозв'язків з етнічною батьківщиною.

Висновки. Історичний досвід засвідчує, що вірменська діаспора будь-якої країни є невіддільною від життя вірменської церкви, тобто світська та релігійна діяльність тісно пов'язані між собою. Показовим є факт, що громада кожного міста здійснюючи різні заходи, найбільшим своїм досягненням вважає будівництво церкви. Це – вагомий доробок, яким буде пишатися кожен вірменин осередку, також, храм – це перше місце, куди при скруті йдуть вірмени. Тобто, церква є не лише консолідуючим елементом діаспори, її можна назвати центром громадського буття, навколо якого відбувається соціальна та культурна життєдіяльність. Окремо варто наголосити на тому, що вірменська діаспора сучасної України намагається підтримувати тісні й плідні зв'язки з Вірменією. Ці контакти розвиваються завдяки двом потужним організаціям Вірменії – Міністерству Діаспори та Вірменській Апостольській церкві – з одного боку, та Спільноті вірмен України, що об'єднує територіальні громадські культурні товариства діаспори – з іншого боку

Перспектива подальших досліджень полягає в поглибленні досліджень українсько-вірменських взаємозв'язків щодо вивчення діяльності української діаспори Вірменії, яка дуже активно розвивається в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Абраамян Л. Армения и армянская диаспора: расхождение и встреча / Л. Абраамян/ Л. Абраамян// 21-й ВЕК. – Ереван, 2005. – № 2. – С. 137–155.
2. Бережна Н. Національні меншини (вірмени) в новітній історії України: соціокультурний підхід / Н. Бережна. // Вісник Черкаського університету. – 2015. – №342. – С. 97–100.
3. Бережна Н. Організаційно-структурне оформлення вірменських громад Київщини та Кіровоградщини (1990 – перша половина 2010-х рр.) / Н. Бережна. // Грани. – 2016. – №132. – С. 112–118.
4. Гаюк І. Вірменська апостольська церква як специфічний феномен християнського світу [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Гаюк Ірина Яківна ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – Київ, 2003. – 221 с.
5. Гаюк І. Специфіка дослідження культури вірменської діаспори в Україні / І. Гаюк // Мистецтвознавчі зап. / І. Гаюк. – Київ : Міленіум, 2016. – С. 154–161.
6. Дашкевич Я. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть / Я. Дашкевич. – Львів: Логос, 2012. – 1317 с.
7. Джангозян С. Процесс развития отношений между Арменией и Диаспорой в условиях утверждения независимой государственности : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Джангозян С. – Ереван, Ин-т нац. стратегических исслед. им. Д. Канаяна МО РА, 2016. – 177 с.
8. Дятлов В. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии / В. Дятлов, Э. Мелконян. – Ереван : Институт Кавказа, 2009. – 207 с.
9. Ечміадзін і Білгород-Дністровський підписали меморандум про співпрацю [Електронний ресурс] // Союз армян Украины. – 2017. – Режим доступу : <http://www.sau.org.ua/echmiadzin-i-bilgorod-dnistrovskij-pidpisali-memorandum-pro-spiivratsyu/>. – Назва з екрану.
10. Інтерв'ю з архієпископом Натаном Оганесяном, (м. Єреван, 8 листопада 2018. Транскрибований аудіозапис).
11. Інтерв'ю із священником Тер-Карапетом Гарібяном, (м. Київ, 8 березня 2018 р. Транскрибований аудіо запис).
12. Кртян Л. Роль армянской диаспоры в политическом процессе Французской Республики : автореф. дисс. канд. полит. наук : 23.00.02 «политические институты, процессы и технологии» / Кртян, Лусик Артаваздовна ; Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского – Нижний Новгород, 2011. – 25 с.
13. Союз армян Украины признан самой эффективной структурой года в диаспоре по результатам опроса в Армении [Электронный ресурс] // Союз армянской молодежи Украины. – 2017. – Режим доступа: <http://samu.net.ua/soyuz-armyan-ukrainy-priznan-samoj-effektivnoj-strukturoj-goda-v-diaspore-po-rezultatam-oprosa-v-armenii/>. – Загл. с экрана.
14. Союз армян Украины укрепляет связи с Министерством культуры Армении [Електронний ресурс] // Аспекти – все важное в Украине и в мире. – 2017. – Режим доступа: <http://aspekty.net/2017/soyuz-armyan-ukrainyi-ukreplyaet-svyazi-s-ministerstvom-kulturyi-armenii/>. – Назва з екрану. – Загл. с экрана.

References

1. Abraamyan, L. (2005). 'Armenia and the Armenian Diaspora: Parting and Meeting'. *Dvadtsat' pervyy vek [The 21st Century]*, no. 2, pp. 137–155.
2. *Aspekty.Net* (2018). 'Union of Armenians of Ukraine strengthens ties with the Ministry of Culture of Armenia'. [online] Available at: <<http://aspekty.net/2018/soyuz-armyan-ukrainyi-ukreplyaet-svyazi-s-ministerstvom-kulturyi-armenii/>>. [Accessed 3 May 2017].
3. Berezhna, N. (2015). 'National Minorities (Armenians) in the Newest History of Ukraine: Socio-Cultural Approach'. *Visnyk Cherkaskoho universytetu [Bulletin of Cherkasy University]*, no. 342, pp. 97–100.
4. Berezhna, N. (2016). 'Organizational and structural registration of Armenian communities of Kyiv region and Kirovohrad region (1990 – first half of 2010)', *Hrani [Facets]*, no.132, pp. 112 – 118.
5. Dashkevych, Y. (2012). *Armenians in Ukraine: Through Roads of Millennia*. Lviv: Logos.
6. Dyatlov, V., Melkonyan, E. (2009). *Armenian diaspora: essays on sociocultural typology*. Yerevan: The Caucasus Institute.
7. Dzhangozyan, S. (2016). *The process of development of relations between Armenia and the Diaspora in the conditions of the establishment of independent statehood*. D. Ed. D. Kanayan Institute of National Strategic Studies.
8. Haiuk, I. (2003). *Armenian Apostolic Church as a Specific Phenomenon of the Christian World*. D.Ed. National Academy of Sciences of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy.
9. Haiuk, I. (2016). 'Specificity of studying culture of the Armenian diaspora in Ukraine'. *Mystetstvoznavchi zapysky [Art critical notes]*, no. 29, pp. 154–161.
10. *Interview with Archbishop Nathan Hovhannisyan*, (2017). (Yerevan, November 8, transcribed audio).
11. *Interview with the priest Ter-Karapet Garibian*, (2017) (Kyiv, March 8, Transcribed Audio Record).
12. Krtyan, L. (2011). 'The role of the Armenian diaspora in the political process of the French Republic'. D.Ed. N. Lobachevsky Nizhny Novgorod State Institute.
13. Echmiadzin and Bilhorod-Dnistrovskiy signed a memorandum of cooperation [online] // Union of Armenians of Ukraine. – 2018. – Available at: <http://www.sau.org.ua/echmiadzin-i-bilgorod-dnistrovskij-pidpisali-memorandum-pro-spivpratsyu/>. – [Accessed 1 May 2017].
14. The Union of Armenians of Ukraine was declared the most effective structure of the year in the diaspora according to the survey in Armenia [online] // The Union of Armenian Youth of Ukraine. – 2017. – Available at: <http://samu.net.ua/soyuz-armyan-ukrainyi-priznan-samoj-effektivnoj-strukturoj-goda-v-diaspore-po-rezultatam-oprosa-v-armenii/>. – [Accessed 1 May 2017].

УДК 323.113:323.15:316.77

Фабрика-Процька Ольга Романівна
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Навчально-науковий Інститут мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
Івано-Франківськ, Україна
olgafp4@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНИХ ЛЕМКІВСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ США, КАНАДИ ТА УКРАЇНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Мета роботи. Дослідження пов'язане із висвітленням питання історії еміграції лемків та русинів до Канади та США, розкриттям напрямків діяльності лемківських та русинських культурних організацій. **Методи дослідження** полягають у поєднанні методів пізнання, зумовлених вимогами об'єктивного аналізу історичних джерел, що відображають основні тенденції розвитку та функціонування суспільно-культурних лемківських, русинських та карпато-русинських організацій США, Канади та України тощо. **Наукова новизна** роботи полягає в комплексному висвітленні історії еміграції, розкритті динаміки розвитку культурно-суспільних організацій та процесу формування і визначення національно-етнічної ідентичності лемків, русинів та карпато-русинів загалом. **Висновки.** Доведено, що протягом тривалого часу лемки (русини) пройшли важкі історичні випробування, але пропри все, згуртовуючись в суспільно-культурні організації, робили та продовжують робити чимало корисних справ та заходів, що спрямовані на популяризацію своїх традицій, частковому збереженні рідної говірки та визначенні власної самоідентифікації в наш час.

Ключові слова: історія, еміграція, лемки, русини, організації, діяльність.

Фабрика-Процькая Ольга Романовна, кандидат искусствоведения, доцент, Учебно-научный Институт искусств ГВНУ «Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника», Ивано-Франковск, Украина

Деятельность общественно-культурных лемковских организаций США, Канады и Украины XX століття

Цель работы. Исследование связано с раскрытием вопроса истории эмиграции лемков и русинов в Канаду и США, раскрытием направлений деятельности лемковских и русинских культурных организаций. **Методы исследования** состоят в сочетании методов познания, обусловленных требованиями объективного анализа исторических источников, отражающих основные тенденции развития и функционирования общественно-культурных лемковских, русинских и карпато-русинских организаций США, Канады и Украины и др. **Научная новизна** работы состоит в комплексном освещении истории эмиграции, раскрытии динамики развития и функционирования культурно-общественных организаций и процесса формирования

и определения национально-этнической идентичности лемков, русинов и карпато-русинов в целом. **Выводы.** Было доказано, что в течение длительного времени лемки (русины) прошли тяжелые исторические испытания, но несмотря на все, собравшись в общественно-культурные организации, делали и продолжают делать много полезных дел и мероприятий, направленных на популяризацию своих традиций, частичном сохранении родного языка и определении собственной самоидентификации в наше время.

Ключевые слова: история, эмиграция, лемки, русины, организации, деятельность.

Fabryka-Protska Olha, PhD in Art Criticism, associate professor, Educational and Scientific Institute of Arts, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Activity of socio-cultural Lemko organizations of the USA, Canada and Ukraine in the 20th century

The purpose of the article is to investigate the problem of the history of emigration of Lemkos and Rusyns to Canada and the United States, and reveal the areas of activity of the Lemko and Rusyn cultural organizations. **The research methodology** consisted in the combination of methods of cognition, caused by the requirements of the objective analysis of historical sources, which reflect the main trends of the development and functioning of socio-cultural Lemko, Rusyn and Carpatho-Rusyn organizations of the United States, Canada, Ukraine, etc. **The scientific novelty of the work** lies in a comprehensive coverage of the history of emigration and the disclosure of the dynamics of the development of cultural-social organizations and the process of formation and establishment of the national-ethnic identity of Lemkos, Rusyns and Carpatho-Rusyns in general.

Conclusions. It was proved that Lemkos (Rusyns) had suffered severe historical trials in a long time but, despite everything, gathering together in socio-cultural organizations, did and continue doing a lot of useful things and activities aimed at popularizing their traditions, partial preservation of their native dialect and establishment of their self-identification in our time.

Key words: history, emigration, Lemkos, Rusyns, Carpatho-Rusyns, organizations, activities.

Вступ. У наш час, окрім процесів інтеграції та глобалізації, сучасний світ характеризується тенденцією, що пов'язана з актуалізацією ідентичності країн і народів, пробудженням їхнього національного життя. Розгляд та вивчення питань співіснування різних культур, етнофольклорних взаємовпливів, суспільно-культурного життя, формування і визначення національно-етнічної ідентичності лемків, русинів та карпато-русинів в еміграції та в Україні загалом набирає особливої ваги в період сьогодення, коли процеси економічної глобалізації ведуть до асиміляції культур і нівелювання національних особливостей етносів, зокрема Карпатського регіону.

З часу отримання Україною незалежності зростає актуальність досліджень української традиційної культури в цілому. Актуальними стають наукові розвідки зі знання свого родоводу і надбань предків, необхідних для піднесення національної гідності та ідентичності.

У складних умовах бездержавності, штучного розмежування зі своєю етнокультурною «материзною» доводилося оберігати свою самобутність лемкам. Вивчення та аналіз процесів становлення й розвитку духовної культури Лемківщини як невід'ємної складової частини загальнонаціональної культури – актуальне завдання культурології. Лемківська культура розглядалась у низці праць історико-теоретичного (М. Сивицького, І. Лемкіна, С. Мишанича, І. Красовського, М. Мушинки, І. Чулика, С. Грици, І. Любчика та ін.), мистецтвознавчого (А. Іваницького, С. Грици, О. Бенч, та ін.), фольклористичного, етнографічного та культурологічного (О. Кольберга, І. Паулі, Я. Головацького, І. Панькевича, Б. Бартока, І. Полівки, В. Гнатюка, З. Лиська, Ф. Колесси, О. Зілинського, М. Гиряка, М. Байко, О. Турянської, Р. Кирчіва, Н. Вархол, Й. Вархола, М. Сополіги, О. Рудловчак, М. Шмайди, О. Фабрики-Процької, Т. Саварин, О. Лісової та ін.), музикознавчого (М. Колесси, Ю. Костюка, І. Майчика, Б. Фільц, С. Грици, Ю. Цимбори, Ф. Лазорика, О. Козаренка, К. Чаплик та багатьох ін.) спрямувань.

Серед дослідників карпато-русинського питання варто назвати О. Мишанича, Ю. Бача, Ю. Белегу, Й. Сірка, П. Чучку, М. Штець, Л. Гараксім, С. Конечного, М. Гайдош, Б. Горбаля, П.-Р. Магочія, О. Дуць-Файфер, І. Попа, І. Падяка та ін.

Мета роботи. Дослідження пов'язане із висвітленням питання історії еміграції лемків та русинів до Канади та США, розкриттям напрямків діяльності лемківських та русинських культурних організацій.

Виклад основного матеріалу. Упродовж тривалого часу через історичні події лемки (русини) в значній мірі асимілювалися, а на сучасному етапі розділені на дві окремі меншини – українців лемків та «русинів», адже раніше існували назва і самоназви («русини», «руснаки», «рутени» тощо, згодом – «русини-українці», «лемки-українці»). Серед головних чинників, що спричинили розкол українців діаспори, на думку науковців, належить незавершеність процесу формування етнічної ідентичності, посилення асиміляційних процесів, обмеженість сфери використання української мови в країнах світу.

Зокрема, українську діаспору в Північній Америці варто розглядати з перспектив розвитку, який відбувався в декілька етапів. Від 1970-х рр. XIX ст. відбувалась масова еміграція русинів-лемків до США, яку дослідники вважають найбільшою з українських земель. На жаль, чисельність її встановити складно, адже переважно більша частина русинів-лемків емігрувала нелегально, без погодження органів влади своїх країн. Перший етап датується 1877–1898 рр., коли ні пароплавні компанії, ні державні установи США не цікавилися національною приналежністю приїжджих. Згодом лемків зараховували до поляків, угорців, росіян та словаків. Більшість з них працювали на

металургійних заводах Пітсбурга та в шахтах Пенсільванії. Інші лемки-емігранти мали роботу на фермах. Заробивши певну суму грошей, переважна більшість поверталась додому, інші їздили в США по декілька разів. У процесі формування ідентичності лемківсько-русинські іммігранти навіть з одного регіону та батьківщини, з одного села, інколи з однієї родини по-різному визначали свою ідентичність: одні приймали українську ідентичність, інші – ні. Тому сьогодні у США та, найменше, в Канаді можна зустріти нащадків русинських іммігрантів періоду Першої світової війни із Західної України, які вважають себе або росіянами, або карпато-русинами, але не українцями [1, с. 245].

Переважно своєрідне навернення було результатом освітньої і культурної роботи, яку проводила низка організацій, заснованих і фінансованих самими іммігрантами, зокрема це народний союз у США (заснований 1894 р.), сотні читалень, просвітницьких гуртків (товариства «Просвіта»), заснованих по компактних поселеннях західної Канади. Усі організації спонсорували широкий спектр мистецьких подій, відкривали мовні курси, видавали газети, книги та журнали, робили усе можливе, щоб піднести дух національної української самосвідомості тощо.

З обох схилів Карпат в США русини-лемки гуртувались навколо греко-католицької церкви. Перші греко-католицькі парафії датуються 1880-ми рр. на сході штату Пенсільванія, де правили священники греко-католицької єпархії з Пряшівщини (Словаччина). Непорозуміння між русинами-греко-католиками і римо-католицькою ієрархією призвели до того, що 25000 греко-католиків на чолі із уродженцем Пряшівщини священником О. Товтом (1854–1909) перейшло під юрисдикцію Російської православної церкви в Північній Америці. Три чверті з них походили із галицької Лемківщини.

У 1936 р. велика кількість священників та мирян на знак проти декрету Ватикану про заборону висвячувати жонатих кандидатів у священники, вийшли із складу Американської греко-католицької (візантійської) руської церкви та заснували Американську карпаторуську православну греко-католицьку єпархію на чолі з єпископом О. Черноком (1883–1977), русином-лемком з Пряшівщини. Сьогодні ця церква налічує близько 15 000 членів, що зосереджені у 82 парафіях північно-східної частини США [2].

Другу найбільшу групу русинів-лемків на американському континенті становлять русини-лемки Канади. Еміграція в Канаду розпочалась лише в 90-х рр. XIX ст. і переважно охоплювала східну Галичину, з якої до Першої світової війни переселено було 100 тис. українців, серед яких лемки становили незначний відсоток. У Вінніпезі (Канада) в 1905 р. було засноване Українське братство св. Миколая, а у 1911 р. почала друкуватись газета «Канадський Русин». У степових провінціях Канади національна самосвідомість поширювалась серед молоді через систему освіти, яка до 1920-х рр. і пізніше передбачала двомовне викладання – українською та англійською мовами [1, с. 247].

Масова еміграція лемків до Канади розпочалася після Першої світової війни. Лемків, як і до війни, спрямовували на мало заселені землі західної Канади (Альберта, Саскачеван, Манітоба). Вони йшли на роботу на існуючі ферми або ж засновували нові на порівняно вигідних умовах.

У міжвоєнний період в США лемками-активістами було засновано кілька установ та організацій, присвячених виключно Лемківщині. Основним завданням цих установ було зупинити політику польського уряду, спрямовану на асиміляцію лемків. З ініціативи уродженця с. Кункова Віктора Гладика (1873–1947) у Нью-Йорку в 1922 р. було засновано Лемківський комітет допомоги, що ставив за мету допомагати лемкам в Європі. Протягом короткого часу існування комітет пропагував русофільську орієнтацію через свій журнал під назвою «Лемковщина» (1922–1926 рр.), який виходив у світ нерегулярно та збирав кошти для допомоги початковим школам на Лемківщині. Всього 33 випуски під редакцією В. Гладика друкувалися лемківським варіантом російської мови.

У квітні 1927 р. з Канади до Нью-Йорка приїхав Д. Вислоцький (1888–1968) – уродженець с. Лабова (псевдонім Ваньо Гунянка), який став у витоків друку з 1928 р. до 1939 р. газети «Лемко», що видавалась у Філадельфії (1929–31), Клівленді (1931–36) та в Нью-Йорку (1936–39) лемківською говіркою та англійською мовою, спочатку як місячник, від 1929 р. – як тижневик, а від 1939 р. – двічі на тиждень. У 1929 р. газета стала органом «Лемко-Союзу» в США та Канаді – найбільшої суспільно-культурної організації іммігрантів-лемків та їх нащадків у Північній Америці, що була заснована на I головному з'їзді в Клівленді 22 лютого 1931 р. (Початково у 1929 р. у м. Вінніпег було створено філію організації).

Починаючи з 1936 р., управління Лемко-Союзу перемістилось до Нью-Йорку, друкованим виданням якого став двотижневик під назвою «Карпатська Русь» (від 1939 р. – до сьогодні.) В основному організація видавала журнали англійською мовою. Серед газет та журналів (щомісячників) домінували молодіжні, що існували недовго («Lemko-Journal», 1933; «Lemko-Youth», 1936–1939; «Lemko Yourth Journal», 1960–1964; «Carpatho-Russian American», 1968–1969; «Karpaty», 1978–1979), а також щорічні календарі (1926–1971, 1984, 1987–1991), серію з 27 невеличких п'єс («Лемковська театральна бібліотека»), кілька публіцистичних праць та популярно-історичних нарисів [3, с. 409].

Після 1934 р. «Лемко-союз» набрав прорадянської та прокомуністичної орієнтації, пропагуючи ідею переселення лемків Польщі до Радянського Союзу. Зокрема, в серпні 1941 р. «Лемко-Союз» оголосив кампанію збору пожертв на допомогу антифашистському фронтові, а саме потерпілим у війні громадянам СРСР [4, с. 359]. Однак, незважаючи на це, його засновника Д. Вислоцького американський уряд видворив у Польщу, звідки він потрапив спочатку до Ужгорода, а потім до Львова [2].

Після 1934 р. під впливом Дмитра Вислоцького та Симеона Пижа «Лемко-Союз» в США та Канаді набув прокомуністичної орієнтації. Організація підтримувала план переселення лемків з рідних земель та Північної

Америку до СРСР як засіб вирішення їх соціально-економічних та національних проблем, прийняла антифашистську платформу та сприяла створенню карпато-русинської секції в Міжнародному робітничому об'єднанні.

У 1930-х рр. в США функціонувала громадська та культурна організація лемків-іммігрантів під назвою **Карпаторуський американський центр**. У 1939 р. це Товариство побудувало в м. Йонкерсі на північ від Нью-Йорка «Лемко-голл», який мав ресторан та велику залу, здатну вмістити близько 300 людей для концертів, лекцій та театральних вистав. До продажу центру в 1999 р. він відіграв важливу роль в об'єднанні лемківської емігрантської громади та у збереженні її національної ідентичності. «Довгі роки активісти Карпаторуського американського центру пропагували тезу про те, що лемки є або частиною російського народу, або частиною окремої карпато-русинської нації, але послідовно відкидали усяке ототожнення з українцями», – зазначив Богдан Горбаль у «Енциклопедії історії та культури карпатських русинів» [3, с. 316].

Під час Другої світової війни «Лемко-Союз» в Канаді та США був найважливішою організацією «лівого спрямування серед іммігрантів-слов'ян в США і зібрав значну фінансову допомогу для Радянського Союзу. Ці фінансові дари в значній мірі були заслугою карпато-русинської радіопрограми (1943–1947) під керівництвом Миколи Цисляка, який був ведучим радіопередач у Нью-Йорку та штаті Нью-Джерсі» [3, с. 409]. Першим головою Лемко-Союзу в США і Канаді був Теодор Кохан (1929–1931). Серед інших діячів, що очолювали організацію, були: Михайло Боволяк (1931–1933), Джордж Шуфлат (1935–1939), Іван (Джон) Головач (1939–1944), Іван (Джон) Адамяк (1944–1948, 1959–1961, 1971–1981, 1983–1989), Вільям Варголяк (1948–1956) та Олександра Геренчак (1989) [3, с. 408].

Наприкінці Другої світової війни «Лемко-Союз» підтримував переселення лемків до СРСР та заснував у м. Йонкерс, штат Нью-Йорк 18 травня 1946 р. **Лемківський комітет допомоги** як організацію лемківсько-русинських іммігрантів у США для економічної допомоги лемкам та руснакам на європейській батьківщині. Засновником його був заможний промисловець лемківського походження зі штату Коннектикут Петро Гардий. Серед лемківських активістів-діячів М. Цислак, С. Пижа, В. Гладик, Й. Федоронка. Через операцію «Вісла» діяльність Лемківського комітету допомоги була припинена.

Свою діяльність Лемківський комітет допомоги відновив у 1957 р., завдяки ініціативі Петра Гардия та православного священника Йосипа Федоронка. Комітет, дійшовши згоди із польським посольством у США, в цьому ж році П. Гардий відвідав Польщу і домовився з урядом про надсилання допомоги Лемківщині. Починаючи з 1959 р. Лемківський комітет допомоги функціонував як незалежна організація з центром у м. Сеймур, штат Коннектикут [3, с. 403].

У період інтенсивного розвитку Лемківський комітет допомоги налічував 5 тис. членів у 100 філіях (88 – в США та 12 – в Канаді). Дослідник Володимир

Кубійович зазначав, що після Другої світової війни в Північній Америці та Канаді проживало 100–150 тис. лемків [2].

Третя хвиля емігрантів русинів-лемків до Канади відбулася в післявоєнний період. У переважній більшості це були політичні емігранти, яким вдома загрожували репресії. Вони поселялися в провінції Онтаріо та працювали робітниками на фабриках, віддаючи частину заробітку на громадські справи. Будучи національно малосвідомими, русини-лемки часто вступали до польських, словацьких або ж російських товариств, що призвело до швидкої асиміляції [2]. З історії відомо, що в 1948 р. до Канади приїхав лемківський історик, етнограф, громадський діяч, журналіст Юліан Тарнович (1903–1977), редактор часопису «Наш Лемко», автор відомої «Ілюстрованої історії Лемківщини» (Львів, 1936) та цілої низки інших праць з лемківської тематики, який твердо відстоював українські позиції. Популярним місцем відпочинку лемків та інших іммігрантів карпато-русинського походження в США, яке розташоване в м. Монро, штат Нью-Йорк став «Лемко-парк», який було створено в 1958 р. за рішенням Лемко-Союзу в США і Канаді та його XIII загального з'їзду (1947). Парк належав групі акціонерів, які придбали 126 акрів землі за 175 тис. доларів.

Лемки української організації в 1961 р. заснували в м. Торонто 20-й **Відділ Організації Оборони Лемківщини** (голова – Іван Оленич) як філію Організації Оборони Лемківщини в США (друкований орган – «Лемківські вісті»). У 1966 р. Відділ став членом Комітету Українців Канади. У 1973 р. новий лемківський відділ було засновано в Гамільтоні, пізніше – в Монреалі та Оттаві.

Наприкінці 1960-х рр. редактори газети «Карпатська Русь» С. Кичура та Т. Докля почали критикувати комуністичну орієнтацію Лемко-Союзу в США і Канаді, уряди комуністичних Польщі та Словаччини за політику національної асиміляції лемків, українізації русинів Пряшівщини та радянське вторгнення до Чехословаччини.

Наприкінці 1960-х рр. редактори газети «Карпатська Русь» С. Кичура та Т. Докля почали критикувати комуністичну орієнтацію Лемко-Союзу в США і Канаді, уряди комуністичних Польщі та Словаччини за політику національної асиміляції лемків, українізації русинів Пряшівщини та радянське вторгнення до Чехословаччини.

У 1972 р. відділ **Об'єднання лемків Канади** (ОЛК) купив лісову ділянку площею близько 200 акрів (80 га) у місцевості Бентінг Таушіп (175 км на північ від Торонто), яку перетворив у рекреаційний осередок під назвою «Лемківщина». Саме на цій території відбуваються зустрічі лемківських родин, зокрема, починаючи з 1975 р. проводиться щорічний фольклорний фестиваль «Лемківська ватра», різноманітні концерти та урочистості пам'яті депортації лемків з рідних земель.

У 1973 р. незалежні об'єднані відділи ООЛ в Канаді прийняли назву Об'єднання Лемків Канади (ОЛК). Офіційну реєстрацію у Федеральному корпоративному міністерстві Канади організація отримала 2 березня 1978 р.

Головами Крайової управи ОЛК були Михайло Федак, Максим Маслей, Стефан Баб'як, Адам Стець, Іван Оленич, Андрій Ротко, Петро Гриньків. Об'єднання лемків Канади – організація україноорієнтованих лемків та інших українців, які симпатизують лемківській культурі в Канаді. Основними видами діяльності організації є проведення лекцій, концертів та щорічних демонстрацій та імпрез у пам'ять насильної депортації лемків під час горезвісної операції «Вісла» (1947) [3, с. 548].

З ініціативи П. Р. Магочія в 1978 р. в Фейрв'ю (США) був створений **Карпато-русинський дослідний центр** з метою дослідження та пропаганди карпатських русинів у світі як окремої національної групи. З Центром співпрацюють науковці Європи та США, яких об'єднує ідея самостійності «русинського народу». При Центрі широко розвинута видавнича сфера. Після 1989 р. початково у Закарпатській Україні, згодом у багатьох країнах, де проживають русини-лемки (Чехії, Хорватії, Польщі, Словаччині, Угорщині, Молдові, Румунії, США) виникли громадські організації, метою яких є довести, що русини (руснаки, лемки) не є складовою частиною українського народу, а є четвертим східнослов'янським народом, який повинен бути визнаний та фінансово підтримуваний урядом кожної держави, де вони перебувають.

У 1989 р. кількість членів «Лемко-Союзу» в США та Канаді зменшилась до близько 400 осіб.

Від 1939 до 1999 р. головний офіс організації знаходився в м. Йонкерс, передмісті Нью-Йорка. «Лемко-Союз» в США і Канаді також контролював діяльність народного дому «Лемко-голл» у Клівленді, штат Огайо, а також керував клубами в м. Ансонія та Бріджпорт, штат Коннектикут [3, с. 408].

Сьогодні організація «Лемко-Союз» робить спроби зберегти свою діяльність під керуванням Олександра Геренчака. Щодо національної орієнтації товариства США та Канади, то вона, на думку авторів Енциклопедії історії та культури карпатських русинів, ніколи не відрізнялася чіткістю: відкидаючи українську позицію, представники товариства представляли погляд на лемків як частину окремого карпато-русинського народу, але найчастіше вважали їх гілкою єдиного «русько-російського» народу, який включав у себе всіх східних слов'ян» [3, с. 409].

З 1987 р. Об'єднання Лемків Канади дотримуються погляду на лемків як на гілку українського народу. Організація заснувала Музей лемківської спадщини ім. Юліана Тарновича. Головним напрямком цієї установи в наш час є організація фольклорних фестивалів «Лемківська ватра» в Канаді.

Загалом за період проживання на території США та Канаді лемки-русини створили такі громадські організації, редакції друкованих видань, музеї лемківської спадщини, здійснили та продовжують робити чимало корисних заходів, що спрямовані на популяризацію лемківських і русинських народних звичаїв, частковому збереженні рідної говірки та сприяють розвитку культурних та історичних традицій своїх предків у наш час.

На даний час Об'єднання лемків Канади функціонує в Торонто, Гамільтоні та Вінзорі і співпрацює з громадами в Монреалі, Вінніпезі,

Едмонтоні та Оттаві. Організація є членом Конгресу українців Канади, Світового конгресу українців, а також **Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань** – міжнародної неурядової організації, яка об'єднує українські лемківські організації України, США, Канади, Польщі, Словаччини, Сербії і Хорватії. Організація була заснована 1973 р. в м. Йонкерс, штат Нью-Йорк. Першим її керівником з 1973р. до 1997 р. був Іван Гвозда. Перша назва об'єднання була «Світова федерація лемків» з метою об'єднати лемківські організації та піднесення їх міжнародного авторитету. Спочатку федерація співпрацювала з лемківськими товариствами різної національної орієнтації, та згодом обмежилася лише українськими організаціями і стала виявляти більше зацікавлення до загальноукраїнських проблем. Серед видань Організації, що публікувалися в 1975–1979 рр. у Торонто (Канада) Об'єднанням лемків Канади, варто назвати «Лемківські вісті» та перші два томи наукового збірника, присвяченого, переважно, історії та культурі лемків – «Аннали Лемківщини» [3, с. 680].

Наукова новизна роботи полягає в комплексному висвітленні історії еміграції, розкритті динаміки розвитку культурно-суспільних організацій та процесу формування і визначення національно-етнічної ідентичності лемків, русинів та карпато-русинів загалом.

Висновки. Після 1989 р. розпаду комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі до двох організацій, що належали до федерації в Північній Америці (Організація Оборони Лемківщини та Об'єднання лемків Канади) приєдналися Об'єднання лемків Польщі, Союз русинів-українців Словаччини, Всеукраїнське товариство «Лемківщина», Союз русинів-українців Сербії та Союз русинів і українців Республіки Хорватія. Ці об'єднання нині керуються президією, до якої входять голови відповідних організацій. За час функціонування Федерація організувала два всесвітні конгреси, що відбулися у Львові. Зокрема, на Другому конгресі для підкреслення української орієнтації було прийнято нову назву – Світова Федерація Українських Лемківських Об'єднань (СФУЛО). Мета СФУЛО – етнічне відродження Лемківщини, збереження, розвиток і популяризація самобутньої духовної й матеріальної історії та культури лемків – етнографічної групи українського народу, на теренах історичної Батьківщини і в країнах їх проживання. Їхня активна діяльність підняла з колін тисячі людей, започаткувала відродження самобутньої лемківсько-русинської культури, змусила задуматися над збереженням субетносу в наш час.

Список використаних джерел

1. Магочій П.-Р. Євреї та українці: тисячоліття співіснування / П.-Р. Магочій, Й. Петровський-Штерн ; пер. з англ. мови О. Форостина – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2016. – 313 с.
2. Мушинка М. Лемки в діаспорі / М. Мушинка // Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику. Історія та культура Лемківщини. – Свидник, 2013. – Вип. 27. – С. 424–431.

3. Енциклопедія історії і культури карпатських русинів / за ред. П.-Р. Магочій; пер. з англ. мови Н. Кушко. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с.Ш00

4. Красовський І., Челак І. Енциклопедичний словник Лемківщини / І. Красовський, І. Челак. – Львів: Астролябія, 2013. – 751с.

References

1. Magochii, P.-R., (2016). *Jews and Ukrainians: A Millennium of Co-Existence*. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka.

2. Mushynka, M. (2013). Lemkos in diaspora. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu Ukrainskoi kultury u Svydnyku. Istorii ta kultura Lemkivshchyny* [Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Swidnik. History and culture of Lemkivshchyna], no. 27, pp. 424–431.

3. Magochii, P.-R. ed. (2010). *Encyclopedia of history and culture of Carpatian Rusyns*. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka.

4. Krasovskyi, I. and Chelak, I. (2013). *Encyclopedia of Lemkivshchyna*. Lviv: Astroliabiiia.

МУЗЕЄЗНАВСТВО. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 069:719(477)“188/19”

Борисенко Юлія Станіславівна
<https://orcid.org/0000-0003-2846-3931>
аспірантка,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
yborysenko@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОСТО НЕБА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (КІНЕЦЬ ХІХ – 80-ті рр. ХХ ст.)

Мета роботи. Дослідження пов'язане із розглядом основних тенденцій становлення та розвитку музейних закладів просто неба на українських землях від кінця ХІХ – до 80-х рр. ХХ ст., а також визначенням етапів їх еволюції. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні таких методів: джерелознавчого пошуку й аналізу основних публікацій з теми, суть даного методу полягає в з'ясуванні рівня наукової розробленості проблеми; термінологічного аналізу, за допомогою якого було уточнено базові поняття; історичного методу, завдяки якому було уточнено основні етапи становлення музейних закладів просто неба (скансенів) на українських землях; метод порівняння використано для з'ясування характерних особливостей різних етапів становлення та розвитку музейних закладів просто неба; метод теоретичного узагальнення було використано для формування висновків. **Наукова новизна** роботи полягає в спробі узагальнити досвід роботи попередників із висвітлення даної проблеми та наданні комплексної картини еволюції музеїв просто неба на українських землях. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження з'ясовано загальні тенденції розвитку музейних закладів просто неба на українських землях та виокремлено три базових етапи їх формування: перший – кінець ХІХ – 1939 р.; другий – 1944 – 80-ті рр. ХХ ст.; третій – 1991 р. – сьогодення. Виявлено основні особливості становлення та еволюції скансенів у межах відповідних періодів до 1991 р.

Ключові слова: музей просто неба, скансен, історія, розвиток, українські землі, періодизація, зодчество.

Борисенко Юлія Станіславівна, аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Основные этапы формирования музейных учреждений под открытым небом на украинских землях (конец ХІХ – 80-е гг. ХХ вв.)

Цель работы. Исследование связано с рассмотрением основных этапов формирования и развития сети музейных учреждений под открытым небом на

українських землях в к. XIX – 80-х годах XX вв., а также определениям этапов их эволюции. **Методология исследования** основывается на применении таких методов: источниковедческого поиска и анализа основных публикаций по теме, суть данного метода заключается в выяснение уровня научной разработанности проблемы; терминологического анализа, с помощью которого были уточнены базовые понятия; исторического метода, благодаря которому, выделены основные этапы становления музейных заведений под открытым небом (скансенов) на украинских землях; метод сравнения использован для выяснения характерных особенностей различных этапов становления и развития музейных учреждений под открытым небом; метод теоретического обобщения был использован для формирования выводов. **Научная новизна** работы заключается в попытке обобщить опыт работы предшественников по освещению данной проблемы и предоставлении комплексной картины эволюции музеев под открытым небом на украинских землях. **Выводы.** В результате проведенного исследования установлено общие тенденции развития музейных учреждений под открытым небом на украинских землях и выделены три базовых этапа их формирования: первый – конец XIX – 1939 г.; второй – 1944 – 80-е гг. XX в.; третий – 1991 г. – настоящее. Установлены основные особенности становления и эволюции скансенов в пределах соответствующих периодов до 1991 г.

Ключевые слова: музей под открытым небом, скансен, история, развитие, украинские земли, периодизация, зодчество.

Borysenko Yuliia, postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Formation and development of open-air museum institutions in the territory of Ukraine (the late 19th century – the 80's of the 20th century)

The purpose of the article is connected with the consideration of the main tendencies of formation and development of open-air museum institutions in the territory of Ukraine from the late 19th century to the 80's of the 20th century, as well as the definition of the stages of their evolution. **The research methodology** was based on the application of the following methods: source-finding and analysis of the main publications on the topic, whose purpose was to find out the level of scientific development of the problem; terminological analysis, with the help of which the basic concepts were specified; the historical method, which allowed for the identification of the main stages of formation and development of open-air museum institutions (skansens) in the territory of Ukraine; the comparative method was used to find out the characteristics of the various stages of formation and development of open-air museum institutions; the method of theoretical generalization was used to form conclusions. **The scientific novelty** of the work consists in an attempt to generalize the experience of the predecessors concerning this problem and provide a comprehensive picture of evolution of open-air museums in the territory of Ukraine. **Conclusions.** As a result of the conducted research, the general tendencies of development of open-air museum institutions in the territory of Ukraine were

established and three basic stages of their formation were distinguished: the first stage – the late 19th century – 1939; the second – 1944 – the 80's of the 20th century; the third – 1991 – present time. The basic features of formation and evolution of skansens within the corresponding periods till 1991 were revealed.

Key words: open-air museum, skansen, history, development, the territory of Ukraine, periodization, architechtonics.

Вступ. В умовах сучасних глобалізаційних процесів досить важливим залишається питання збереження та популяризації пам'яток матеріальної спадщини. Велике значення в цьому контексті мають пам'ятки народного зодчества, оскільки ХХ ст. стало епохою випробування війнами, урбанізацією, диктатурою та, часом, масового знищення української матеріальної та духовної культури.

Достатня увага проблемам збереження і вивчення історико-культурної спадщини як значимого фактора відродження нації почала приділятися лише в другій половині минулого століття. Післявоєнна відбудова та стрімка урбанізація українського села призвели до втрати унікальних пам'яток народного зодчества. Тож постала необхідність започаткування етнографічних комплексів, які б займалися збиранням, експонуванням та активною популяризацією найкращих зразків народної архітектури, предметів побуту, витворів традиційних ремесел [3, с. 120].

Питання історії становлення та функціонування музеїв просто неба в Україні висвітлено в наукових працях Зої Гудченко «Музеї народної архітектури», дослідження присвячено становленню скансенів на території України, проте охоплює лише період ХХ ст. У дослідженні Архипа Данилюка «Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку», комплексно висвітлено зародження, становлення та діяльність музейних закладів просто неба на українських землях, з точки зору музеєфікації пам'яток народної архітектури. Наукова стаття Дмитра Каднічанського «Використання історико-культурної спадщини України в туризмі на прикладі скансенів» є дослідженням здебільш туристичного спрямування. Олександр Крук «Створення етнографічних комплексів та експозицій як один із напрямів розвитку українського музейництва 1960-х–1980-х років», в статті досліджується процес створення, функціонування в Україні етнографічних комплексів та експозицій лише протягом 1960–1980-х рр. ХХ ст. Дані дослідження є фрагментарними, охоплюють лише окремі періоди розвитку музейних закладів просто неба на українських землях, або висвітлюють дану проблему лише з окремої (вузькоспеціальної) точки зору. Комплексні наукові праці з даної тематики в українській історіографії відсутні.

Виходячи з цього, можемо окреслити **мету дослідження** – висвітлення основних тенденцій становлення та розвитку етнографічних комплексів (скансенів) на українських землях наприкінці ХІХ ст. до 80-х рр. ХХ ст., а також визначення етапів їх еволюції.

Виклад основного матеріалу. У результаті дослідження застосовано такі методи, а саме: джерелознавчого пошуку й аналізу основних публікацій з теми (для з'ясування рівня наукової розробленості проблеми), термінологічного аналізу (для уточнення базових понять), історичний (для вивчення етапів еволюції музейних закладів просто неба в Україні); порівняння (для з'ясування характерних особливостей різних етапів розвитку скансенів), теоретичного узагальнення (для формулювання відповідних висновків).

Під терміном «скансен» (швед. Skansen) розуміємо етнографічно-архітектурний комплекс під відкритим небом, який включає міні-музеї в окремих будівлях. Перший в світі музей такого типу започаткований 11 жовтня 1891 р. на острові Юргорден в Стокгольмі Артуром Хазеліусом. Слово «скансен» походить від назви згаданої місцевості, однак з часом це поняття стали застосовувати до будь-яких етнографічних музеїв просто неба [1].

На українських землях початки будівництва скансенів сягають кінця XIX ст. У липні 1887 р. в Тернополі відбулась Перша етнографічна виставка. Приводом для її відкриття став приїзд спадкоємця австрійського престолу ерцгерцога Рудольфа. У рамках одного з основних розділів виставки передбачалося представлення архітектурно-етнографічних комплексів під відкритим небом. Відвідувачам було запропоновано експозиції подільської, надбужанської, гуцульської та наддністрянської хат із відповідним внутрішнім облаштуванням [7, с. 284]. Під час проведення виставки також було продемонстровано приклади традиційної народної культури українців. Так, скажімо, в день відкриття селяни із сіл Березовиця і Осяни інсценували та відтворили обряд обжинків [7, с. 285]. Можемо зазначити, що дане «новаторство» стало з часом одним із видів культурно-дозвілєвої діяльності – театралізації. Можемо припустити, що дана виставка поклала початок розвитку та популяризації української народної культури в Галичині, та створила передумови для подальшого розвитку музейництва в регіоні.

Надалі, 5 червня 1894 р., у Львові пройшла Загальна Крайова виставка, присвячена 100-річчю повстання під проводом Тадеуша Костюшка. Цікавим експонатом стала гуцульська церква, виготовлена Лесем Копчуком. Після закінченні експонування церкву придбала громада села Красів Миколаївського району Львівської області, де споруда знаходиться й дотепер [1, с. 25].

Початок XX ст. відзначився спробами відомих громадських та культурних діячів організувати на українських землях музеї просто неба. Так, наприклад, Микола Біляшівський (знаний археолог, етнограф, мистецтвознавець, громадський діяч) підготував проект створення парку-музею на сучасній вулиці М. Грушевського в Києві, проте царський уряд не дозволив реалізувати виявлену ініціативу [1]. Ідеями створення першого скансену на українських землях переймалися також такі видатні особистості як академік Микола Біляшівський, історик Раймонд Кайль, директор Національного музею у Львові Іларіон Свенціцький, мистецтвознавець Михайло Драган, митрополит Андрей Шептицький тощо.

У 1906 р. в Зальцбурзі відбулося засідання Наукового товариства, на якому історик Раймонд Кайль виступив з пропозицією створення скансену в Чернівцях. Однак задум історика залишився поза увагою місцевої влади [7, с. 285]. І все ж таки даний факт пізніше став поштовхом до початку діяльності ентузіаста-краєзнавця Володимира Залозецького. У 1928 р. він запровадив збір матеріалів для майбутнього музею, а вже в 1934 р. в передмісті Чернівців, біля підніжжя гори Цецино розмістили найперші архітектурні експонати – гуцульську хату, оздоблену різьбленою брамою. В її приміщенні було відтворено характерний народний інтер'єр, представлено колекцію предметів народного побуту. За збігом обставин невдовзі в музеї сталася пожежа, в результаті якої усі експонати згоріли [7, с. 285].

Наступним заходом, що певним чином вплинув на процес формування скансенів на українських землях, стала Південноросійська обласна сільськогосподарська, промислова і кустарна виставка у Катеринославі, зорганізована 25 травня 1910 року. Участь у роботі форуму взяли 7 іноземних країн – США, Канада, Німеччина, Англія, Франція, Швеція, Австро-Угорщина. Варто відзначити, що від Російської імперії представили п'ять губерній – Катеринославська, Полтавська, Таврійська, Херсонська і Харківська [10, с. 84]. За ініціативи Дмитра Івановича Яворницького (український історик, археолог, етнограф, фольклорист) на виставці була відтворена садиба українського селянина, до складу якої входили: хата, комора, сінник, хлів для тварин. Біля будинку також влаштовано город та вишневий сад. До хати запрошено славнозвісного бандуриста – М. Пасюгу, пісні й думи якого привертали увагу багатьох відвідувачів виставки. Сучасники підкреслювали, що українська хата не тільки не поступалася американському хутору, а й була джерелом української духовності [10, с. 84]. На нашу думку, дана виставка сприяла не лише значному промисловому розвитку регіону, а й стала першим заходом на території півдня Малоросії, де на світовому рівні було популяризовано українську матеріальну та духовну культуру.

Подальша спроба започаткування повноцінного музейного закладу просто неба на українських землях відноситься до періоду 1930-х рр. Так, брати Андрій та Климентій Шептицькі викупили землі на Знесінні (околиця м. Львів), де в 1927 р. заснували Свято-Іванівську лавру. Замість будівництва нового храму, за ініціативи дослідника Михайла Драгана та директора Національного музею у Львові – Іларіона Свенціцького, на згадану територію було перенесено побудовану ще в 1795 р. дерев'яну церкву св. Миколи з села Кривка на Львівщині, яку освятили 7 липня 1931 р. як храм Премудрості Божої. Дана споруда мала стати першим експонатом львівського скансену [7, с. 287]. Тобто, стара церковна будівля, яку мали намір ліквідувати, стала головним експонатом новоствореного музею. Відповідно до задумів Шептицького планувалося також поступово перевезти та розташувати на території лаври й інші українські дерев'яні церковні споруди. Проте задуми Митрополита були перервані початком Другої світової війни.

Звільнення території України від фашистських загарбників дало новий поштовх щодо створення музейних закладів просто неба, з чого розпочався наступний етап розвитку скансенів. Так, у жовтні 1944 р. старший науковий співробітник Львівського етнографічного музею В. Паньків подав пропозиції на ім'я заступника Голови Раднаркому УРСР М. Бажана з приводу започаткування Парку української культури. За задумом науковця, Парк мав включати в себе пам'ятки народного зодчества бойків та гуцулів, зразки сакральної архітектури. Також у ньому мали б бути представлені народні промисли: гончарство, ковальство, різьбярство, килимоткацтво, шкірництво [13]. Проте відповідь на лист В. Паньківа, ймовірно, не надійшла, оскільки, на думку дослідника О. Крука, на даний проект в умовах післявоєнного часу просто не було звернено увагу [3, с. 122].

У 1960 р. в республіканській газеті «Правда України» з'явилася стаття громадської діячки і письменниці Ванди Василевської, в якій писалося про важливість збереження пам'яток архітектурної спадщини. Авторка, зокрема, зазначала: «Село, в тому розумінні, яке в нас існує, скоро відійде в сферу історії. Для майбутніх поколінь воно буде легендою, відомою хіба що по літературі та живопису. Нехай подивиться тракторист і комбайнер, як колись-то орали землю дерев'яним плугом, рили мотикою, жали хліб серпом і косою. Нехай жінка, відкриваючи краник газової плити, знає, як виглядала курна хата без димоходу. Нехай людина, що отримує білосніжну муку, побачить кам'яні жорна, на яких колись-то мололи зерно...» [3, с. 123].

Публікація отримала чималий резонанс серед читачів і до редакції газети почали надходити сотні листів підтримки [5, с. 123]. Можна припустити, що згадана стаття стала додатковим стимулом для вирішення питання на громадському рівні.

Перший музей просто неба на території України було створено у 1964 р. в м. Переяслав-Хмельницький (Київська область) [1]. Ініціатором та ідейним сподвижником виступив відомий український музейник Михайло Іванович Сікорський. Ідеям організації даного скансену передувало затоплення придніпровських сіл (у зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС), на території яких розмішувалися цінні пам'ятки народної архітектури. У 1963 р. музеєзнавець писав: «Коллектив музею склав перспективний план створення на базі етнографічного відділу першого в Україні етнографічного музею просто неба. Відкриття його дасть чудові можливості для відтворення у зримих образах картин життя народу, у комплексі подати зразки архітектури, культури, побуту. Працівниками музею разом з активом музейної Ради розплановано майбутній етнографічний парк із врахуванням класової диференціації пореформеного села. Будуть експонуватись селянські житла, господарські та громадські будівлі, найтиповіші для Середнього Подніпров'я середини XIX ст. Враховуючи досвід та практику музейного будівництва подібного типу, ми передбачаємо створення діючого музею ремесел, де глядачі зможуть не тільки спостерігати процес виробництва, а й придбати будь-який сувенір на спогад. Нас не лякає великий обсяг роботи. Адже ми своєю працею допомагаємо

виховувати справжніх людей майбутнього. Усвідомлення цього надихає нас, надає енергії й снаги» [15, с. 467]. Того ж року він звернувся за допомогою до П. Тронька (на той час заступник Голови Ради Міністрів УРСР, займався питаннями культури, освіти, охорони здоров'я), який, насамперед, допоміг у вирішенні питання з земельною ділянкою [1].

Протягом 1965–1966 рр. відбувалося формування експозиції Переяславського скансену. М. Сікорський разом із працівниками етнографічного відділу Переяслав-Хмельницького державного історичного музею та громадськими діячами здійснив такі наукові експедиції щодо пошуку, виявлення, всебічного вивчення, а також транспортування будівель і зразків сакральної архітектури із затоплених територій [11, с. 106].

Поява першого в УРСР скансену – результат самовідданої експедиційної, облікової, реставраційної роботи музейних працівників та громадських діячів. Відкриття музею стало прикладом для проведення подальших краєзнавчих та пам'яткоохоронних досліджень.

Успішній діяльності щодо створення скансенів суттєво сприяло врегулювання даного питання на державному та законодавчому рівнях, що відобразилося в підготовці відповідних директив. 20 лютого 1967 р. було прийнято постанову «Про стан і заходи щодо дальшого поліпшення охорони і збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології, історії Української РСР», в якій зазначалося: «Чимало старовинних споруд, зокрема творів народного дерев'яного зодчества, які мають значну архітектурно-історичну цінність, ще не взяті під державну охорону. Виходячи з цього, уряд визнав за доцільне утворити музеї під відкритим небом у містах Києві, Переяславі-Хмельницькому, Львові та Ужгороді, причому виконкомам Київської міської, Київської, Львівської та Закарпатської обласних рад депутатів трудящих дозволялись закупати цінні пам'ятки народної архітектури і побуту, що перебували у власності колгоспів або окремих осіб, та передавати їх у власність музеїв» [2, с. 20]. Згадана директива зумовила активізацію руху щодо подальшого збору та музеєфікації пам'яток народної архітектури та побуту.

6 лютого 1969 року Уряд УРСР ухвалив постанову «Про створення Державного музею народної архітектури та побуту Української РСР», в якій ішлося про створення Державного музею народної архітектури та побуту з підпорядкуванням його Міністерству культури УРСР. Облвиконкомом наказувалося «забезпечити збереження виявлених та відібраних експонатів, відправку яких здійснювати до м. Києва за пропозиціями Міністерства культури УРСР» [2, с. 20]. Невдовзі, 18 травня 1970 р. «Проект Державного музею народної архітектури та побуту в Україні» був схвально прийнятий членами Уряду. Склалася неоднозначна ситуація, яка полягала в тому, що на перших етапах керівництво процесом спорудження музею взяло на себе Міністерство культури України, яке не мало достатніх коштів для відповідного будівництва закладу. Тож згодом дану справу задля покращення ситуації з фінансування, планування та здійснення робіт щодо створення Музею за

розпорядженням Ради Міністрів УРСР було передано та підпорядковано Республіканському правлінню Українського товариства охорони пам'яток, яке надалі на будівництво та утримання музею щорічно витрачало понад 1 млн. крб. [12].

Завдяки зусиллям активу Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, працівників музею народної архітектури та побуту, його першого директора В. Сікорського, голови УТОПіК П. Тронька, вже в перші роки існування музею вдалося зібрати унікальні експонати, які репрезентували народну культуру всіх регіонів України [5, с. 104]. Потрібно зазначити, що процес створення Республіканського музею народної архітектури та побуту (нині Національний музей народної архітектури та побуту «Пирогово») був досить нелегким. Незважаючи на звинувачення в націоналізмі, «милуванні стариною», «розтраті державних коштів» та навіть «звезенні мотлоху» співробітники закладу разом з членами УТОПіК здійснили титанічну роботу зі збирання, реставрації та музеєфікації унікальних пам'яток народного мистецтва [16, с. 193].

На тому етапі паралельно тривало створення музею народної архітектури та побуту в м. Ужгороді, рішення про будівництво якого було прийнято Закарпатським облвиконком 12 жовтня 1965 р. [5, с. 109]. Тогочасне керівництво області вирішило розмістити скансен біля Ужгородського замку, мотивуючи такий вибір фактом наявності достатньої території для розміщення музею (3,5 га). Обласна Рада депутатів трудящих постановила закупити цінні об'єкти для експонування в громадян та забезпечити їх перевезення на територію музею. Протягом п'яти років організатори закладу займалися створенням експозиції. З різних районів області було перевезено і встановлено сім житлових будівель, шість садіб, водяний млин, кузню; зібрано величезну кількість предметів побуту, одягу, знарядь праці [8, с. 118].

Урочисте відкриття ужгородського скансену для відвідувачів відбулось лише в червні 1970 р. [4, с. 115]. Експозиційно скансен було побудовано за зразком географічної карти Закарпаття: «із заходу на схід розміщені пам'ятки народного зодчества українців низовини передгір'я, далі – угорців і румунів, потім українських етнографічних груп гуцулів і бойків» [4, с. 115]. Предмети побуту та пам'ятки народної архітектурної спадщини, які були представлені в музеї, охоплюють період з XVIII – до середини XX ст. Окрасою скансену стала Михайлівська церква, зведена в 1777 р. в с. Шелестові Мукачівського району, яка була перевезена на територію музею в 1974 р. [8, с. 118]. Отже, відкриття Закарпатського музею народної архітектури та побуту відбулося завдяки самовідданій науково-пошуковій та дослідній роботі працівників скансену.

Продовжувалося також започаткування музею народної архітектури та побуту в Львові, з такою ініціативою виступили науковці І. Вільде, О. Кульчицький, Ф. Колесса, академік М. Возняк, професори І. Свенціцький, І. Крип'якевич. У квітні 1966 р. Львівський облвиконком прийняв офіційне рішення щодо його створення [6]. Відповідальність за організацію скансену

поклали на керівництво Львівського музею етнографії та художнього промислу (на сьогодні Інститут народознавства НАН України). Лише через 5 років, у 1971 р., один із підрозділів закладу (відділ народного будівництва) було остаточно реорганізовано в Музей народної архітектури та побуту [6]. На території скансену (площа 36,5 га) представлено всі історико-етнографічні групи Західної України – Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина, Волинь, Поділля, Полісся, Буковина, Закарпаття і Львівщина. Працівникам музею вдалося за допомогою типових пам'яток відтворити гуцульське, бойківське чи лемківське мікросело.

До другої половини 1970-х рр. відноситься організація Чернівецького обласного державного музею народної архітектури та побуту. Заснований 19 липня 1977 р., відвідувачів заклад почав обслуговувати аж у липні 1986 р. Відкриттю музею передувала копітка робота науковців (істориків, етнографів, культурологів, архітекторів, реставраторів) в галузі вивчення історичних та культурних особливостей краю. Засновниками скансену стали: майстер народної творчості Т. Герцюк, архітектор П. Миколайчук, вчені К. Павельчук та В. Павлюк [14]. Отже, Чернівецький скансен також своїм створенням завдячує самовідданій праці музейних фахівців.

Нарешті 1979 р. було відкрито Рокинівський музей історії сільського господарства Волині. Наприкінці 1980-х рр. директор музею О. Сердюк (історик, краєзнавець, публіцист) прийняв рішення створити скансен на території Рокинівського дендропарку. Внаслідок того протягом 1989–1991 рр. перевезено та реконструйовано 12 давніх архітектурних споруд, серед яких: дводільна хата, вітряк, курна хата, клуня, хлів, баня, льох, стодола тощо [9]. Експозицію музейного закладу доповнили пам'ятки волинської минувшини, які протягом довгих років директор музею збирав в численних експедиціях, під час розкопок та зустрічей із старожилами [9]. Можемо зазначити, що Рокинівський скансен переважно було створено зусиллям однієї людини – О. Сердюка, очільника закладу. Рокинівський музей історії сільського господарства Волині став останнім музеєм на терені УРСР, який було відкрито до проголошення незалежності, тобто до 1991 р.

Наукова новизна роботи полягає у спробі узагальнити досвід роботи попередників із висвітлення окресленої теми та наданні комплексної картини еволюції музеїв просто неба на українських землях.

Висновки. Таким чином, на підставі здійсненого дослідження можна зробити такі висновки. Маємо констатувати, що перший етап становлення та розвитку музейних закладів просто неба на українських землях розпочався наприкінці ХІХ ст. і тривав до 1939 р., тобто до початку ІІ світової війни. Кінець ХІХ ст. – це період проведення етнографічних та промислово-аграрних виставок, які сприяли підвищенню інтересу до української народної культури, наслідком чого стала активізація краєзнавчого та музейницького руху. Початок ХХ ст. ознаменувався першими офіційними спробами створення музейних закладів просто неба на рівні особистої ініціативи відомих краєзнавців,

істориків, музейних працівників, мистецтвознавців. На жаль, ці спроби були перервані подіями II світової війни.

Наступний етап розвитку скансенів в Україні розпочався в 1944 р. від моменту звільнення українських територій від німецьких загарбників і продовжувався до кінця 1980-х рр. Він охарактеризувався стрімким розвитком краєзнавчого руху, підвищенням зацікавленості як науковців, так і громадськості загалом до проблем збереження пам'яток матеріальної та духовної культури українського народу. На другому етапі становлення музейних закладів просто неба було відкрито шість основних та найбільших за площею скансенів не лише в Україні, а й на території Європи та світу. Головною метою новостворених скансенів стала пропаганда національних, автентичних цінностей шляхом збереження та популяризації унікальних пам'яток народної культури. Вказані музейні заклади просто неба поступово перетворилися на центри науково-дослідної та культурно-освітньої діяльності відповідних регіонів. Об'єднуючою рисою становлення скансенів на українських землях під час другого етапу є самовіддана та копітка праця засновників, музейних працівників, науковців, реставраторів, етнографів, археологів, краєзнавців та громадських діячів, які власними зусиллями створили осередки пам'яткоохоронної та культурно-освітньої роботи.

Прийняття Україною державної незалежності започаткувало третій етап розвитку музейних закладів просто неба в Україні. Період незалежності є досить насиченим в сенсі державотворчих та законодавчих особливостей формування мережі скансенів, що, безперечно, заслуговує на окреме дослідження.

Список використаних джерел

1. Данилюк А. Г. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку / А. Г. Данилюк. – Тернопіль: навч. книга – Богдан, 2006. – 104 с.
2. Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – Київ: Вид-во політ. літератури України. – 1967 р. – № 2. – 20 с.
3. Крук О. Створення етнографічних комплексів та експозицій як один із напрямів розвитку українського музейництва 1960-х – 1980-х років / Олександр Крук // Краєзнавство. – 2009. – №1. – 120–127 с.
4. Кузьма В. В. Створення музею народної архітектури і побуту в Ужгороді та розширення мережі етнографічних експозицій у Закарпатській області (60–80-ті рр. ХХ ст.) / В. В. Кузьма. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – 2016. – №1. – С. 114–118.
5. Михайлович П. Скарбниця народної мудрості і краси. / П. Михайлович // Календар «Просвіти» на 1995 рік. – Ужгород, 1995. – 109 с.
6. Музей народної архітектури та побуту у Львові ім. Климента Шептицького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivskansen.org/> – Назва з екрану. – Дата звернення 6 січня 2018.

7. Надопта А. В. Аграрно-промислові та етнографічні виставки в Галичині в к. ХІХ – на поч. ХХ ст. як важливий чинник до зародження українського етнографічного музейництва / А. В. Надопта // Вісн. Львів. нац. ун-ту. – Львів, 2017. – № 2 – С. 281–292.
8. Найпавер К. Музей на замковій горі / К. Найпавер, П. Федака // Сов. етногр. – 1979. – № 4. – С. 118–125.
9. Рокинівський музей історії сільського господарства Волині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/rokinivskij_muzej_istoriji_silskogo_gospodarstva_volini_skansen/0-23/ – Назва з екрану. – Дата звернення 30. січня 2018.
10. Слісаренко О. Н. Участь американських монополій у південноросійській виставці 1910 р. в Катеринославі / О. Н. Слісаренко // Зб. рефератів доповідей обласної наук.-практ. конф. з історичного краєзнавства, – Дніпропетровськ. – 1990 – С. 84–87.
11. Ткаченко Г. П. Фундатор Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини / Г. П. Ткаченко // Краєзнавство. – 2013. – № 4. – С. 105–110.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4760. – Оп. 1. – Спр. 158. – Арк. 9.
13. Центральний державний архів-Музей літератури і мистецтва України. – Ф. 513. – Оп. 1. – Спр. 869. – Арк. 3.
14. Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukovina-museum.com/> – Назва з екрану. – Дата звернення 27 січня 2018.
15. Шкіра М. В. Школою М. Сікорського називаємо ми роки, проведені під його керівництвом / М. В. Шкіра, Л. М. Шкіра // Михайло Іванович Сікорський : творець історії й хранитель часу : [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] – Переяслав-Хм., 2013. – С. 466–468.
16. Що ми залишимо нащадкам?: зб. матеріалів і док. [Про держ., громад. діялн. та наукову роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька] / за ред. Акад. НАН України В. А. Смолія. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2008. – 552 с.

References

1. Danyiuk, A. (2006). *Ukrainian skansens. History of emergence, expositions, developmental problems*. Ternopil: Navch. knyha-Bohdan.
2. *Collection of resolutions and orders of the Government of the Ukrainian Soviet Socialist Republic* (1967). No. 2. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy.
3. Kruk, O. (2009). 'Creating ethnographic complexes and expositions as one of the areas of development of the Ukrainian Museum of the 1960's – 1980s'. *Kraieznavstvo [Regional studies]*, no. 2, pp. 120–127.
4. Kuzma, V. (2016). The creation of the museum of folk architecture and life in Uzhgorod and the expansion of the network of ethnographic expositions in the

Transcarpathian region (60-80's of the 20th century). *Naukovyi visnyk Uzhghorodskoho universytetu. Serii «Istoriia» [Scientific herald of Uzhgorod University. Series «History»]*, no. 1, pp. 114–118.

5. Mykhailovych, P. (1995). *Treasury of folk wisdom and beauty*. Uzhghorod: Kalendar «Prosvity».

6. *Museum of Folk Architecture and Life in Lviv. Named after Klymentii Sheptytsky* [online] Available at: <<http://lvivskansen.org>> [Accessed 23 January 2018].

7. Nadopta, A. (2017). Agrarian-industrial and ethnographic exhibitions in Galicia in the late 19th century – the early 20th century as an important factor in the genesis of Ukrainian ethnographic museology. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of Lviv National University]*, no. 2, pp. 281–292.

8. Naipaver, K. (1979). Museum on High Castle Hill. *Sovetskaya etnografiiya [Soviet Ethnography]*, no. 4, pp. 118–125.

9. *Museum of Agricultural History of Volyn* [online] Available at: <http://volynmuseum.com.ua/index/rokinivskij_muzej_istoriji_silskogo_gospodarstva_volini_skansen/0-23> [Accessed 30 January 2018].

10. Slisarenko, O. (1990). Participation of American monopolies in the southern Russian exhibition in 1910 in Ekaterinoslav. *Zbirnyk referativ dopovidei oblasnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z istorychnoho kraieznavstva [Regional scientific-practical conference on regional studies]*, pp. 84–87.

11. Tkachenko, H. (2013). The founder of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Dnipro region. *Kraieznavstvo [Regional studies]*, no.4, pp. 105–110.

12. *The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*, [online] Available at: <<http://tsdavo.gov.ua>> [Accessed 28 January 2018].

13. *The Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine*, [online] Available at: <<http://csam.archives.gov.ua/ukr/holovna>> [Accessed 31 January 2018].

14. *Chernivtsi Regional Museum of Folk Architecture and Life* [online] Available at: <<http://bukovina-museum.com>> [Accessed 27 January 2018].

15. Shkira, M., Shkira, L. (2013). ‘Sikorsky school is what we call our years spent under his leadership’. *Mykhailo Ivanovych Sikorskyi : tvorets istorii i khrarytel chasu [Mykhailo Ivanovych Sikorskyi: the creator of history and timekeeper]*, pp. 466–468.

16. Smolii, V. ed. (2008). *What will we leave to the descendants?* Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 008:379.85(477.46)

Зараховський Олександр Євгенович
кандидат культурології,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
zarakhovskiy@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ НЕРУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТА ЧИГИРИНА ЯК ТУРИСТИЧНО- ЕКСКУРСІЙНОГО РЕСУРСУ

Метою роботи є виявлення сучасного стану залучення нерухомих об'єктів культурної спадщини Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» до туристичної діяльності. **Методологія дослідження** полягає в статистичному аналізі кількості туристів та екскурсантів, що відвідали заповідник, аналізі результатів будівельно-реставраційних робіт на його нерухомих об'єктах культурної спадщини та узагальненні результатів дослідження за допомогою графічного методу – побудови графіку, що наочно показує причинно-наслідковий зв'язок між відновленням історико-культурних пам'яток та збільшенням кількості відвідувачів заповідника. **Наукова новизна** полягає в розширенні теоретико-методологічних знань про використання нерухомих об'єктів культурної спадщини як туристично-екскурсійного ресурсу. **Висновки.** Доведено, що будівельно-відновлювальні роботи в Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин» суттєво підвищили туристичну атрактивність нерухомих об'єктів культурної спадщини та збільшили туристично-екскурсійний потік до заповідника.

Ключові слова: культурна спадщина, атрактивність, туризм, туристичний ресурс, Черкаська область, заповідник «Чигирин».

Зараховский Александр Евгеньевич, кандидат культурологии, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Использование недвижимых объектов культурного наследия города Чигирин как туристически-экскурсионного ресурса

Целью работы является выявление современного состояния вовлечения недвижимых объектов культурного наследия Национального историко-культурного заповедника «Чигирин» в туристическую деятельность. **Методология исследования** заключается в статистическом анализе количества туристов и экскурсантов, посетивших заповедник, анализе результатов строительно-реставрационных работ на его недвижимых объектах культурного наследия и обобщении результатов исследования с помощью графического метода – построения графика, наглядно показывающего причинно-следственную связь между восстановлением историко-культурных памятников и увеличением количества посетителей заповедника. **Научная новизна** состоит в расширении теоретико-методологических знаний об использовании

недвижимых объектов культурного наследия как туристско-экскурсионного ресурса. **Выводы.** Было доказано, что строительно-восстановительные работы в Национальном историко-культурном заповеднике «Чигирин» существенно повысили туристическую аттрактивность недвижимых объектов культурного наследия и увеличили туристический-экскурсионный поток к заповеднику.

Ключевые слова: культурное наследие, аттрактивность, туризм, туристический ресурс, Черкасская область, заповедник «Чигирин».

Zarakhovskyi Oleksandr, PhD in Cultural Studies, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Using immovable cultural sites of Chyhyryn as a tourist and excursion resource

The purpose of the article is to reveal the current state of involvement of immovable cultural sites of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn» in the tourist industry. **The research methodology** consisted in the statistical analysis of the number of tourists who visited the reserve, the analysis of the results of construction and restoration work on its immovable cultural sites, and generalization of the research findings through the graph showing causal relationship between the restoration of historical and cultural sites and the increase in the number of visitors to the reserve. **The scientific novelty of the work** lies in expanding theoretical and methodological knowledge on using immovable cultural sites as a tourist resource. **Conclusions.** It was proved that construction and restoration work at the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn» had significantly increased the attractiveness of its immovable cultural sites and the tourist flow to the reserve.

Key words: cultural heritage, attractiveness, tourism, tourist resource, Cherkassy region, reserve «Chyhyryn».

Вступ. Нині у вітчизняній науковій літературі нерухомі об'єкти культурної спадщини все частіше розглядаються як туристично-екскурсійний ресурс. Це пов'язано з потужним історико-культурним потенціалом нашої держави та потенційними можливостями його використання як дієвого засобу розвитку туристичної галузі країни. Нерухома культурна спадщина Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» розглянута в дослідженнях Н. П. Лавріненка, Г. П. Мартинової та О. І. Чепурного. Проте, ці наукові праці висвітлюють нерухомі об'єкти культурної спадщини в контексті пам'яткоохоронної роботи, або мають описовий характер. Недостатньо уваги приділяється туристичній атрактивності нерухомих об'єктів культурної спадщини, тобто ступінь їхньої привабливості, екзотичності й унікальності як рекреаційно-туристичних ресурсів, та на стан їхнього залучення до туристичної індустрії. Проблеми оцінювання туристичної привабливості присвячені праці А. В. Бакурової, О. В. Мельник, О. В. Музиченко-Козловської. У цих працях визначено поняття туристичної атрактивності та чинники, що її формують. Науковцями В. І. Мацолою [4] та Н. Ф. Поліною [6] розроблено методики оцінки туристичної атрактивності як

окремого історико-культурного об'єкту так і певної території. Не зважаючи на це, поза увагою дослідників залишаються можливості підвищення туристичної атрактивності історико-культурних пам'яток та її вплив на збільшення туристичного потоку.

Метою дослідження є виявлення сучасного стану залучення нерухомих об'єктів культурної спадщини Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» до туристичної діяльності. **Завданнями**, через які досягається мета дослідження, є: аналіз проведених будівельно-відновлювальних робіт у заповіднику; бальна оцінка атрактивності заповідника до реконструкції та після; аналіз кількості відвідувачів заповідника до реставрації та реконструкції історико-культурних пам'яток, та після їх проведення.

Виклад основного матеріалу. Місто Чигирин Черкаської області, засноване в першій пол. XVI ст. на кордоні з Диким Полем, посідає визначне місце в історії України. Свого найбільшого розквіту місто досягло в 1648 - 1657 рр., коли було гетьманською резиденцією Богдана Хмельницького. З 1657–1676 рр. Чигирин обирали своєю резиденцією гетьмани України І. Виговський, Ю. Хмельницький, П. Тетеря, П. Дорошенко. Зважаючи на історичну та культурну цінність міста Чигирин, його найвидатніші нерухомі об'єкти культурної спадщини було об'єднано в однойменний історико-культурний заповідник. Найцікавішими туристичними об'єктами міста є Бастіон Дорошенка, «Резиденція Богдана Хмельницького» та церква Петра і Павла.

«Резиденція Богдана Хмельницького» – історико-архітектурний комплекс споруд у стилі українського козацького бароко. Він об'єднує споруди генеральної військової канцелярії, будинок гетьмана, вартівню, скарбницю та курінь гетьманської варти. Поряд знаходиться церква Петра і Павла. Час побудови храму невідомий. Церква була хрестоподібна. Під час турецьких походів 1677 і 1678 рр. вона мала важливе стратегічне значення, оскільки входила до оборонних споруд Чигирини. До наших днів під Замковою горою збереглися сліди штучної тераси, на якій стояла церква Петра і Павла, а під землею – залишки її фундаментів та розвалу частини стіни. На благодійні внески було проведено будівельні роботи щодо відтворення відомої православної святині XVII ст. [1].

Наступним об'єктом заповідника є Бастіон Дорошенка – частина Чигиринської фортеці. Чигиринська фортеця була стрижнем фортифікаційних споруд міста, як писав мандрівник Павло Алеппський в 1655 р. «... не мала собі рівних у всій країні козаків» [3, 39]. Бастіон Дорошенка виявлений і досліджений археологічними експедиціями 1989–1994 рр. на основі так званих «планів П. Гордона». Бастіон був найпотужнішою спорудою Чигиринської фортеці, що обумовлювалось його місцем розташування: гармати бастіону могли контролювати не лише підступи до замку з напільної сторони, а й підступи до міста, розташованого під горою. Внаслідок цього і сам бастіон ставав одним із важливих об'єктів атаки для супротивника, про що свідчать дії турецької армії під час облоги Чигирини в 1677 р. [2].

У селі Суботіві, що входить до складу заповідника «Чигирин», також знаходяться важливі нерухомі об'єкти культурної спадщини. Нині діюча Церква Святого Іллі – визначна архітектурна пам'ятка XVII ст. Храм збудований за наказом і коштом Б. Хмельницького. Церква мала призначення родової усипальниці гетьмана і одночасно була частиною оборонної системи місцевого замку. За літописом, в 1657 р. в цій церкві й було поховано гетьмана. У XIX ст. біля церкви добудовано дзвіницю. Поруч із церквою розташоване замчище Б. Хмельницького – пам'ятка фортифікаційного будівництва XVII ст., площею біля 2 га. Археологами досліджена лише невелика його частина. Центром укріплення був замок, який розташовувався на мису з крутими схилами, мав оточуючий рів, два яруси валів із ескарпованими схилами, три дерев'яні та одну кам'яну вежі. У фортеці розташовувались житлові, господарські та інші будівлі гетьманського двору. Тут проживала родина гетьмана, а також челядь й козацька старшина [8].

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» є яскравим прикладом збільшення туристично-екскурсійного потоку за допомогою реконструкції та реставрації вищезазначених нерухомих об'єктів культурної спадщини. У період реалізації «Державної програми “Золота підкова Черкащини” на 2006–2009 роки» в заповіднику були проведені суттєві будівельно-відновлювальні роботи, серед яких найважливішими є [7]:

- будівництво історико-архітектурного комплексу «Резиденція Богдана Хмельницького» у м. Чигирин (на сьогоднішній день є об'єктом незавершеного будівництва);
- реконструкція Бастіону Дорошенка у м. Чигирин (завершені загальнобудівельні роботи, крім підземних приміщень; відсутня музейна експозиція);
- реконструкція церкви Петра і Павла у м. Чигирин;
- реставрація Іллінської церкви в с. Суботів (відновлено зовнішній вигляд, внутрішнє оздоблення та іконостас);
- зведення захисного павільйону над кам'яницею родини Хмельницьких у с. Суботів.

Відновлення історико-культурних пам'яток та поява нових історико-архітектурних об'єктів е заповіднику суттєво вплинули на збільшення потоку туристів та екскурсантів до Чигирин та Суботова. З початком будівельно-відновлювальних робіт у заповіднику в 2005 р. й по 2014 р. кількість відвідувачів НІКЗ «Чигирин» збільшилась приблизно вдвічі (табл. 1).

Таблиця 1.

Статистика відвідування НІКЗ «Чигирин» в період з 2005–2014 рр. [5]

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість туристів, тис. чол.	46, 317	47, 617	65, 113	81, 480	84, 659	104, 487	91, 037	100, 209	101, 118	89, 560

*ВИКОРИСТАННЯ НЕРУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТА
ЧИГИРИНА ЯК ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНОГО РЕСУРСУ*

На графіку (рис. 1) зображено як туристично-екскурсійний потік «реагував» на завершення окремих етапів реконструкції НІКЗ «Чигирин». З 2005–2008 рр. кількість відвідувачів заповідника збільшилась з 46 до 81 тисячі чоловік. Такий «стрибок» пояснюється проведенням інтенсивних будівельно-відновлювальних робіт у заповіднику та потужною рекламною акцією, яка їх супроводжувала. Але найбільша кількість відвідувачів спостерігається одразу після 2008–2009 рр. З 2009–2010 рр. спостерігається різкий підйом і пік туристичної активності у НІКЗ «Чигирин» – більше 104 тисяч відвідувачів, – яка продовжувала триматися на досить високому рівні протягом наступних років. Причиною різкого збільшення туристично-екскурсійного потоку є те, що у 2008–2009 рр. завершилися основні роботи з реконструкції та реставрації найважливіших нерухомих об'єктів культурної спадщини заповідника – Бастіону Дорошенка, церкви Петра та Павла, Суботівського замчища, Резиденції Б. Хмельницького та Іллінської церкви.

Графік показує, що вплив робіт з підвищення атрактивності нерухомих об'єктів культурної спадщини на збільшення туристично-екскурсійного потоку має безпосередній характер. Невеликий спад кількості туристів та екскурсантів, що відвідали НІКЗ «Чигирин» у 2014 р. пояснюється припиненням та незавершеністю більшості будівельно-відновлювальних робіт у заповіднику

Рисунок 1. Вплив будівельно-відновлювальних робіт у НІКЗ «Чигирин» на динаміку туристично-екскурсійного потоку до заповідника

Сьогодні з усіх об'єктів заповідника повністю відновленими є лише церква Петра і Павла в місті Чигирин та Іллінська церква в селі Суботів. Перша побудована на приватні кошти. Інші нерухомі об'єкти культурної спадщини є об'єктами незавершеного будівництва або реставрації. Незважаючи на завершеність загальнобудівельних робіт на Бастіоні Дорошенка, підземні приміщення фортифікації ще не готові до експлуатації; відсутня запланована музейна експозиція та не проведено електрику. Серед будівель Посольської вулиці, що зводилась за приватні кошти та планувалась як комплекс готелів, побудований лише будинок Московського посла (який теж є об'єктом незавершеного будівництва). Комплекс «Резиденція Богдана Хмельницького» також не готовий для екскурсійного відвідування. Через відсутність коштів для завершення будівництва та створення музейної експозиції цей об'єкт законсервований та пустує. Від вогкості будівля повільно псується, тому подальша бездіяльність може призвести до руйнації об'єкта. Павільйон над замчищем родини Хмельницьких у селі Суботіві не зданий в експлуатацію через проблеми зі службовими приміщеннями.

Незавершеність будівельно-відновлювальних робіт у історико-культурному заповіднику «Чигирин» перешкоджає суттєво підвищити туристичну атрактивність його нерухомих об'єктів культурної спадщини та максимально збільшити туристично-екскурсійний потік.

Використовуючи методику оцінки туристичної привабливості Н. Ф. Полінової [6], було розраховано на скільки підвищиться атрактивність НІКЗ «Чигирин» за умови завершення всіх будівельно-відновлювальних робіт. Закінчення реставраційних та відновлювальних робіт на історико-культурних пам'ятках заповідника, які розпочалися при реалізації програми «Золота підкова Черкащини», дозволить деяким з них перейти з «меншатрактивних» категорій до «більшатрактивних», що значно підвищить рівень туристичної атрактивності заповідника в цілому (табл. 2).

Реставрація замчища Богдана Хмельницького в селі Суботіві переведе цей історико-культурний об'єкт з категорії «Частково збереженні елементи оборонних споруд» (що оцінюється в 1 бал) у категорію «Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції» (що оцінюється в 4 бали). Створення музейної експозиції в Бастіоні Дорошенка та закінчення робіт у підземних приміщеннях замку підвищать оцінку цього об'єкта культурної спадщини з чотирьох до п'яти балів.

За бальною класифікацією Н. Ф. Полінової відтворена «Резиденція Богдана Хмельницького» (знищена турками в 1678 р.) – це група пам'яток, що має високу мистецьку цінність, пов'язану з національно-визвольною боротьбою українського народу, та оцінюється в 5 балів [6]. Завершення будівництва цього історико-архітектурного комплексу, що включає в'їзну вежу, будинок гетьмана, військову канцелярію, скарбницю та курінь козацької варті, зробить його повноцінним туристичним об'єктом НІКЗ «Чигирин» та суттєво підвищить туристичну атрактивність заповідника.

**Підвищення рівня атрактивності історико-культурного заповідника
«Чигирин» за рахунок відновлення нерухомих об'єктів культурної
спадщини**

Об'єкти заповідника (оцінки атрактивності)	Максимально можлива сума балів	Коефіцієнт пізнавальної цінності	Рівень атрактивності заповідника
До відновлювальних робіт			
<ul style="list-style-type: none"> • Музей Б. Хмельницького, м. Чигирин (4); • Замкова гора, м. Чигирин (3); • Bastion Дорошенка, м. Чигирин (4); • Іллінська церква, с. Суботів (4); • Замчище, с. Суботів (1); • Три криниці, с. Суботів (2); • Етнографічний музей, с. Суботів (4). 	35	0,63	середньоатрактивний
Після відновлювальних робіт			
<ul style="list-style-type: none"> • Музей Б. Хмельницького, м. Чигирин (4); • Замкова гора, м. Чигирин (3); • Bastion Дорошенка, м. Чигирин (5); • Іллінська церква, с. Суботів (4); • Замчище, с. Суботів (4); • Три криниці, с. Суботів (2); • Етнографічний музей, с. Суботів (4); • Комплекс «Резиденція Б. Хмельницького» (5). 	40	0,78	високоатрактивний

За умови завершення всіх запланованих будівельно-відновлювальних робіт у НІКЗ «Чигирин», коефіцієнт пізнавальної цінності заповідника збільшиться від 0,63 до 0,78, а рівень його туристичної привабливості підвищиться з «середньоатрактивного» до «високоатрактивного». Враховуючи вищеподану статистику відвідування НІКЗ «Чигирин», можна спрогнозувати, що підвищення атрактивності заповідника внаслідок завершення реконструкції та реставрації історико-культурних об'єктів призведе до подальшого збільшення туристично-екскурсійного потоку.

Наукова новизна. Наукове осмислення атрактивності нерухомих об'єктів культурної спадщини, а саме: можливостей її підвищення як інструменту збільшення туристичного потоку є важливим завданням у контексті дослідження і використання історико-культурної спадщини як туристично-екскурсійного ресурсу.

Висновки. Доведено, що будівельно-відновлювальні роботи в Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин» суттєво підвищили туристичну атрактивність нерухомих об'єктів культурної спадщини та збільшили туристично-екскурсійний потік до заповідника. Окрім відновлення нерухомих об'єктів культурної спадщини, важливими засобами підвищення

їхньої атрактивності є реклама в засобах масової інформації; залучення до подієвого туризму (фестивалів, ярмарок, історичної реконструкції) та використання в різноманітних анімаційних програмах. Системне і комплексне використання цих засобів як дієвий інструмент підвищення туристичної атрактивності та збільшення туристичного потоку може бути предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Брель О. В. Відродження чигиринської Петропавлівської церкви / О. В. Брель // Пам'ятки України. – № 5/6. – 2011. – С. 34–37.
2. Капушта В. І. Bastion Дорошенка Чигиринської фортеці / В. І. Капушта // Пам'ятки України. – № 5/6. – 2011. – С. 60–69.
3. Кілессо С. К. Архітектурні та мистецькі скарби Богданового краю / С. К. Кілессо. – Київ: Техніка, 2000. – 141 с.
4. Мацола В. И. Рекреационно-туристический комплекс Украины / В. И. Мацола. – Львов: Ин-т регион. исслед. НАНУ, 1997. – 259 с.
5. Обласні програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblradack.gov.ua/oblasn-programi.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення 12.04.2017.
6. Полинова Н. Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов / Н. Ф. Полинова // Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания. – Минск, 1978. – С. 100–104.
7. «Про затвердження Державної програми «Золота підкова Черкащини» на 2006–2009 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2006 р. № 671 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671-2006-%D0%BF>. – Назва з екрану. – Дата звернення 12.04.2017.
8. Село Суботів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=77. – Назва з екрану. – Дата звернення 12.04.2017.

References

1. Brel, O. (2011). 'Restoration of St. Peter and Paul's Church in Chyhyryn'. *Pamiatky Ukrainy [Monuments of Ukraine]*, vol. 5–6, pp. 34–37.
2. Kapusta, V. (2011). 'Doroshenko's Bastion of Chyhyryn fortress'. *Pamiatky Ukrainy [Monuments of Ukraine]*, vol. 5/6, pp. 60–69.
3. Killesso, S. (2000). *Architectural and artistic treasures of Bohdan's land*. Kyiv: Tekhnika.
4. Matsola, V. (1997). *Recreational and tourist complex of Ukraine*. Lviv: Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.
5. *Regional programs*, [online] Available at: <<http://www.oblradack.gov.ua/oblasn-programi.html>> [Accessed 12 April 2017].
6. Polynova, N. (1978). 'Estimation of necessary and sufficient time for sightseeing of excursion objects'. *Sotsial'no-geograficheskie problemy povysheniya*

effektivnosti turistsko-ekskursionnogo obsluzhivaniya [Socio-geographical problems of increasing the efficiency of tourist and excursion services], pp. 100–104.

7. «On Approval of the State Program «Golden Horseshoe of Cherkassy Region» for 2006–2009» : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 15, 2006 № 671, [online] Available at: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671-2006-%D0%BF>> [Accessed 12 April 2017].

8. *The village of Subotiv*, [online] Available at: <http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=77> [Accessed 12 April 2017].

© Зараховський О. Є., 2017

УДК 069.12:005.8

Ключко Юлія Миколаївна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музеєзнавства
і пам'яткознавства,
Київський національний університет
культури і мистецтва,
Київ, Україна
klyuchkoy@gmail.com

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНИХ МУЗЕЇВ

Мета дослідження – розглянути музей як важливий ресурс для інвестицій і майбутнє суспільства та проаналізувати проектну діяльність як форму соціальної активності сучасних музеїв як засіб конструювання музеєм культурного, комунікативного й освітнього простору в контексті трансформації та модифікації музейної діяльності. **Методи дослідження** базуються на загальнонауковому принципі об'єктивності, культурологічному, структурно-функціональному й аналітичному методах під час аналізу теоретичних праць музеєзнавчого напрямку, культурно-освітньої роботи музеїв, предметне поле якої стосується проектної діяльності. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що вперше в науковій літературі зібрані й проаналізовані факти щодо впливу нових форм соціальної активності музею на реалізацію базових функцій (зберігання, науково-дослідна діяльність, популяризація). **Висновки.** Визначено, що теоретичним підґрунтям для розвитку соціальної активності сучасних музеїв були основні положення «Нової музеології». Доведено, що сьогодні музеї виступають у ролі посередників при вирішенні складних соціальних проблем і конфліктів; проекти як ефективна форма реалізації соціальної активності музеїв сприяють адаптації музеїв і музейної галузі в цілому до сучасних умов соціально-економічного й культурного життя; підтримці та просуванню кращих зразків креативних музейних практик в Україні; виявленню, осмисленню та широкій репрезентації історико-культурної спадщини; розширенню партнерських зв'язків між музеями та впровадженню нових інструментів і технологій.

Ключові слова: музей, музейна комунікація, проектна діяльність, соціальна активність музеїв, музей участі, музейні практики, нова музеологія.

Ключко Юлія, кандидат педагогических наук, доцент кафедры музееведения и памятниковедения, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Проектная деятельность как форма социальной активности современных музеев

Цель исследования – рассмотреть музей как важный ресурс для инвестиций в будущее общества и проанализировать проектную деятельность

как форму социальной активности современных музеев, как способ конструирования музеем культурного, коммуникативного и образовательного пространства в контексте трансформации и модификации музейной сферы. **Методы исследования** основаны на общенаучном принципе объективности, культурологическом, структурно-функциональном и аналитическом методах в ходе анализа теоретических работ музееведческого направления, культурно-просветительной работы музеев, проектное поле которой относится к проектной деятельности. **Научная новизна исследования** состоит в том, что впервые в научной литературе собраны и проанализированы факты относительно влияния новых форм социальной активности музея на реализацию его базовых функций (сохранения, научно-исследовательская работа, популяризация). **Выводы.** Определено, что теоретической основой для развития социальной активности современных музеев стали основные положения «Новой музеологии». Доказано, что на современном этапе музеи выступают в качестве посредников при решении сложных социальных проблем и конфликтов; проекты, как эффективная форма реализации социальной активности музеев, содействуют: адаптации музеев и музейной отрасли в целом к современным условиям социально-экономической и культурной жизни; поддержке и продвижению лучших образцов креативных музейных практик в Украине; выявлению, осмыслению и широкой репрезентации историко-культурного наследия; расширению партнерских связей между музеями и внедрению новых инструментов и технологий.

Ключевые слова: музей, музейная коммуникация, проектная деятельность, социальная активность музеев, музей участия, музейные практики, новая музеология.

Kliuchko Yuliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Museology and Landmark Studies, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Project activity as a form of social activity of modern museums

The purpose of the article is to consider museum as an important resource for investment in the future of society and to analyze project activity as a form of social activity of modern museums as a means of constructing cultural, communicative and educational space in the context of transformation and modification of museum activity. **The research methodology** was based on the general scientific principle of objectivity, culturological, structural-functional and analytical methods in the course of analysis of theoretical works on museology, cultural and educational work of museums, the subject field of which relates to project activity. **The scientific novelty of the work** lies in the first attempt in scientific literature to collect and analyze the facts concerning the influence of new forms of social activity of museum on the realization of its basic functions (conservation, research work, popularization). **Conclusions.** It was established that the theoretical basis for the development of social activity of modern museums rests upon the provisions of the «New Museology». It was proved that at the present stage museums act as intermediaries in solving complex social problems and conflicts; projects, as an effective form of

implementing social activity of museums, contribute to the adaptation of museums and the museum industry as a whole to modern conditions of socio-economic and cultural life, support and promotion of the best examples of creative museum practices in Ukraine, identification, comprehension and wide representation of historical and cultural heritage, the expansion of partnership links between museums and the introduction of new tools and technologies.

Key words: museum, museum communication, project activity, social activity of museums, participatory museum, museum practices, new museology.

Вступ. Глобалізація та інформатизація суспільства, інтенсивне формування індустрії розваг активно впливають на презентацію музейних практик, які сьогодні пов'язані не тільки з процесами збереження та інтерпретації культурної спадщини, але й спробою вирішити актуальні проблеми соціуму. Прагнення актуалізувати свій потенціал і ресурси спонукає музеї впроваджувати соціально затребувані, інноваційні технології, які сприяють модернізації музейної діяльності, а також гнучкій адаптації музейних закладів до нової соціокультурної парадигми, моделі розуміння світу, враховуючи потреби соціального розвитку.

Сфера культури та музеїв є важливим ресурсом для інвестицій в майбутнє суспільства. Наші національні та загальноєвропейські ідентичності базуються на загальній культурній спадщині, яка є не просто спогадом про минуле, але важливим чинником для розуміння сьогодення і планування майбутнього. Музеї зазнали кардинальних змін, оскільки отримали соціальну відповідальність перед суспільством. Вони пропонують відвідувачам різні послуги, організовують соціальну та культурну діяльність, а також передають їм знання; залучають нові аудиторії, використовують нові медіа ресурси. Інноваційна діяльність музеїв розширює їх суспільний доступ, розвиває знання щодо спадщини. Музеї укріплюють культурні ідентичності, виступають медіатором у сфері міжкультурної взаємодії – всі ці завдання є надзвичайно важливими. Музеї є дуже корисними для суспільства, оскільки поширюють регіональні цінності в епоху глобалізації. Вони надають послуги і створюють нові ресурси для місцевого, регіонального та національного рівнів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної активності сучасних музеїв знайшло своє відображення в роботах О. Мастениці, О. Сапанжі, Н. Грінчевої, Т. Беннета, К. Смаглій, Н. Мусієнко, О. Чепелик, О. Розумної тощо [1; 4]. Незважаючи на певні дослідницькі здобутки зазначеної проблеми, питання участі музею у соціально-економічному, культурному житті соціуму залишається малодослідженим.

Мета статті – проаналізувати проектну діяльність як форму соціальної активності сучасних музеїв, як засіб конструювання музеєм культурного, комунікативного і освітнього простору в контексті трансформації та модифікації музейної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, теоретичним підґрунтям для розвитку соціальної активності сучасних музеїв були основні положення «Нової музеології». Організаційне оформлення цього напряму розпочалось

у 1983 р. в Лондоні на Генеральній конференції ІКОМ, а в 1984 р. фахівці зібрались у Квебеку на Перший міжнародний семінар «Екомузей і нова музеологія», де була вироблена єдина позиція із загальних питань і ухвалена декларація про мету і основні принципи нового руху, що, зокрема, передбачала поворот музеології до соціальних і політичних проблем. «Нова музеологія (екомузеологія, соціальна музеологія та інші форми активної музеології) займається, передусім, питаннями суспільного розвитку. Вона згуртувала людей для того, щоб вони вивчали себе та навчалися один в одного» [2, с.125]. Декларація підтверджувала першорядне значення соціальної місії музею порівняно з його традиційними функціями, а викладені в ній ідеї значною мірою зводилися до «еволюційного визначення екомузею», запропонованого Ж. А. Рів'єром.

На поч. ХХІ ст. до осмислення ідей нової музеології в своїх роботах звертається Ж. Давалон, який вважає, що соціальні зміни, які сприяють трансформації музею як соціальної інституції, підводять традиційну науку до рішень, що були апробовані свого часу революційним рухом у музейній сфері. І серед них він виділяє міждисциплінарність, взаємостосунки музею з його соціальним оточенням і перетворення закладу у відкриту для суспільства систему, зміна ставлення до музейного предмета, нові погляди на публіку. Фактично, «Нова музеологія, повернувши музей до публіки (соціальної групи, яка має інтерес до цього музею), запрошує до переосмислення питання соціальної орієнтації музею» [7]. Також необхідно зазначити, що вже декілька років на американських і європейських конференціях обговорюється проблема зміни парадигм, тобто перехід від «культури споживання» до «культури участі». Загалом, термін «культура участі» ввійшов до музейної галузі з сфери інформаційних технологій. На наш погляд, в умовах музейного середовища «культуру участі» можна визначати як діяльну й усвідомлену участь людей в культурних та соціальних процесах, можливість для них бути не тільки споживачами або об'єктами впливу, але й здійснювати свій власний внесок у прийняття рішень і створення культурних подій, тобто брати активну участь у процесі осмислення і актуалізації культурної спадщини. Зокрема, американська дизайнер-експозиціонер Ніна Саймон, автор першого навчального посібника «Музей участі» («Participatory museum»), так визначає заклад, який працює за принципом «культури участі»: це заклад, де відвідувачі можуть самостійно створювати будь-що, об'єднуватись, обмінюватись думками між собою щодо змісту створеного. «Створювати» означає, що відвідувачі можуть привносити свої власні ідеї, об'єкти та ін. форми самовиразу в музейне середовище. «Обмін думками» означає, що люди обговорюють, реорганізують і перерозподіляють як те, що вони бачать, так і те, що вони створюють під час візиту. «Об'єднуватись» передбачає взаємодію відвідувачів з ін. людьми – персоналом і відвідувачами, – які розділяють їх інтереси. «Зміст створеного» означає, що все відбувається на базі об'єктів та ідей, наданих музейною інституцією [8].

На наш погляд, нові форми соціальної активності музею впливають на виконання ним базових функцій (зберігання, науково-дослідна діяльність,

популяризація). Зважаючи на те, що ідеологія проектування – одна із провідних тенденцій сучасної культури, проектна діяльність, як нова технологія в музейній справі, останнім часом набуває великого розмаху та демонструє значну комунікативну ефективність порівняно з традиційними формами музейної діяльності. Адже, саме проектна діяльність вчить досягати результату, самостійно мислити, вирішувати проблеми шляхом застосування необхідних знань. Проекти за принципом «культури участі» змінюють стосунки всередині самого музею, де на зміну екскурсіводу приходять модератор культурного діалогу, де індивідуальний досвід співробітників має не менш важливе значення, ніж їхні спеціальні знання. Фактично, сутність музейних партисипативних проектів полягає в тому, щоб музейна колекція, на основі спільної пам'яті створювала зв'язки між людьми, інститутами, поняттями, концепціями, смислами. При цьому, «культура участі» – це те, що вимагає часу й значних зусиль від музейних працівників, робота, яка спрямована на суспільну терапію, на те, щоб збільшувати толерантність, розвивати здатність людей приймати ін. думку та жити в складному світі.

Як засвідчив аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду, сьогодні музеї постають в ролі посередників при вирішенні складних соціальних проблем і конфліктів. Звичайно, це залежить від тих цілей, які ставить перед собою музей, від концепції його діяльності. Програма «Музей змінює життя» Асоціації музеїв Ірландії може слугувати гарним прикладом того, як музей пропонує своїм відвідувачам зайняти активну громадську позицію. Асоціація загалом підтримує музейні ініціативи, спрямовані на досягнення позитивних соціальних змін, появу нових ідей. Принципи її роботи наступні: всі музеї різні, але кожен із них може знайти свої власні способи для збільшення свого впливу на суспільство; кожна людина має право брати участь у житті й роботі музеїв, думки та відгуки відвідувачів можуть збагатити музейні практики; активна соціальна роль музею змінює його на краще; музеї виховують вміння критично мислити, дискутувати і ставити питання; гарний музей завжди пропонує ініціативи, які відповідають інтересам публіки; музей працює ефективно, якщо він має справу з сучасними проблемами; музей виховує почуття соціальної справедливості; музей не є нейтральним простором. Він інтегрований в середовище і впливає на його своєрідність [5, с. 70–72].

Професор Джетте Сандаль, музейний радник і екс-директор Копенгагенського музею, наводить приклад із діяльності цього музею, де активно використовуються цифрові технології. Жителі міста брали участь у проекті «Стіна», створюючи «карту» міста на інтерактивному мультитач дисплеї. Професор Сандаль підкреслила, що музейний працівник повинен володіти міждисциплінарним підходом, тому ідеальним співробітником може стати людина ззовні, позбавлена стереотипів традиційної музейної діяльності. Нація Алі із Асоціації музеїв Бірмінгему описує такий феномен як активне кураторство. Ця модель вимагає від куратора нових вмінь і навичок, ніж тих, що необхідні для дослідницької роботи та організації виставок. Куратори покликані не тільки виконувати ці завдання, але повинні вміти взаємодіяти з акціонерами, працювати з поточною статистикою, враховувати стан справ

і тренди як всередині, так і поза музеєм, тобто використовувати комплексний підхід [5, с. 73].

Культурно-освітні практики українських музеїв останнім часом також представлені різними програмами й проектами. Розглянемо детально найбільш масштабні, на наш погляд, проекти соціального спрямування.

У 2015 р. стартував *Освітній фестиваль Арсенал Ідей*. Організаторами проекту були Національний культурно-мистецький і музейний комплекс «Мистецький Арсенал» та Благодійний фонд «Мистецький Арсенал», який здійснює розробку, оперативне управління й фінансування проекту. Реалізація Арсеналу Ідей є своєрідним експериментом, адже проект створено спільно з партнерами за кошти, залучені фондом від партнерів проекту та благодійників.

Сьогодні Арсенал Ідей – це креативний комунікативний простір у Мистецькому Арсеналі (м. Київ), щорічний міждисциплінарний фестиваль, що в ігровій інтерактивній формі презентує найкращі здобутки нових освітніх тенденцій, проектів та програм. Куратори фестивалю завжди ставлять за мету – досягти неможливого, тому за три роки Арсенал Ідей встиг об'єднати в одному просторі творчість дітей та дорослих, мистецтво, науку та інновації, найкращі освітні програми українських музеїв, реалізувати найрізноманітніші креативні спецпроекти. Основними принципами проекту є:

- поєднання мистецтва, науки, інновацій;
- інтерактивність;
- мультидисциплінарність;
- соціальна спрямованість, відкритість та широке партнерство.

Сутність даного проекту полягає в формуванні усвідомлення, що музеї є важливими громадськими інституціями, які сприяють вільному обміну думками та можуть прищеплювати дітям і молоді такі цінності, як спільні підходи до вирішення актуальних завдань, творчих і наукових пошуків, стимулювання різноманіття та креативності, інтересу до усього нового – інновацій, технологій, а також волонтерства й підприємництва. Також одним із завдань форуму є формування та подальше втілення спільно зі школами, освітнім і культурним сектором інноваційних проектів, що сприятимуть наближенню дітей до культурного простору, підвищенню інтересу до мистецтва та музейної сфери.

До того ж, Арсенал Ідей є соціально орієнтованим проектом. Адже, одним з вагомих напрямків проекту є соціальна програма, яка передбачає розробку адаптованих програм, створення інтерактивних творів мистецтва та унікальних інсталяцій, які можуть стимулювати сенсорне сприйняття навколишнього світу, проведення серії спеціальних майстер-класів та організацію безкоштовних екскурсій до Арсеналу Ідей для дітей та підлітків з особливими потребами, дітей з соціально незахищених груп. Зокрема, у програмі фестивалю в рамках соціальної програми «Простір рівних можливостей» створено простір комунікації, де діти з інвалідністю разом з іншими дітьми об'єднуються в єдиній творчій грі.

Уже традиційно, Програма фестивалю розрахована на широкі кола відвідувачів – сім'ї з дітьми, дітей та підлітків, батьків, професійну спільноту, представників громадських та приватних ініціатив, зацікавлених кіл, потенційних інвесторів. Арсенал Ідей надає досвід ефективної колаборації та залучення широкого кола партнерів у створенні різновекторних освітніх програм, адже це місце впровадження інновацій та дослідницький майданчик одночасно (під час фестивалю проходять тематичні конференції з питань освіти за участі фахового середовища, організаторів, представників влади, громадського сектора, ЗМІ, партнерів).

Варто зазначити, що розвиток і вдосконалення проекту ґрунтується на отриманому досвіді, спостереженнях за дітьми та родинами, результатах співпраці з партнерами, зокрема міжнародними інституціями – Центром вивчення винаходів та інновацій імені Лемельсонів Смітсонівського Інституту (США) [6].

На наш погляд, проведення освітнього фестивалю сьогодні є особливо своєчасним, зважаючи на те, що музейна сфера в Україні потребує активних змін, впровадження інноваційних дитячих освітніх програм тільки отримує свій розвиток, а питання розвитку альтернативної освіти є надзвичайно актуальними на державному рівні.

З огляду на зазначене, проект і виставка «Герої. Спроба інвентаризації» (НХМУ) – мабуть, перший масштабний успішний музейний учасницький проект в Україні. Музей зобразив наскільки актуальною для суспільства може бути музейна колекція, як через експонат, через минуле можна обговорювати сучасні і дуже важливі проблеми, залучаючи до осмислення значну кількість українців. Виставка «Герої. Спроба аінвентаризації» (грудень 2014 – травень 2015) була результатом участі Національного художнього музею України в Регіональному проекті «Машина часу. Музеї у ХХІ столітті» Гете-Інституту в Східній Європі та Центральній Азії. Усі експонати виставки об'єднувала спільна ідея – показати, кого героїзували в різні часи. Найбільш неоднозначну реакцію викликало у відвідувачів мистецтво радянської доби. Зрештою, одним із завдань виставки було спровокувати дискусію з метою переосмислення, хто такі герої, яку суспільну роль вони відіграють, які герої нав'язувалися суспільству, хто є сучасним героєм. Музей не вперше проводить виставки дослідницького спрямування, які провокують до самостійних роздумів та інтерпретацій. Проте, це вперше було створено таку масштабну й насичену експозицію, яку супроводжував вагомий текстовий матеріал – детальні «інвентарні книги» з творів і лаконічні експлікації, які розкривали сенс тематичних вузлів. Варто підкреслити, що куратори проекту не пропонували свого бачення сучасного українського героя, не називали конкретних імен: музей виступив модератором культурного діалогу, пропонуючи спільноті актуальні теми для обговорення. Міхаель Фер, один із розробників концепції виставки, незалежний музейний куратор (Берлін, Німеччина), директор інституту «Мистецтво в контексті» при Берлінському університеті мистецтв зазначив, що «роль музеїв – гуманізувати донесення інформації, якої надзвичайно багато в медіа-просторі» [3].

Висновки. Сучасні музеї посідають важливе місце в системі культури і освіти, залучають до участі в музейній діяльності різні категорії відвідувачів. Комунікація є важливим засобом розширення меж музейної діяльності, діапазону соціальних і культурних функцій, розробки та реалізації проектів, що дозволяє музею брати активну участь у культурному, політичному й соціально-економічному житті соціуму.

Сьогодні проекти є ефективною формою реалізації соціальної активності музеїв, яка сприяє адаптації музеїв і музейної галузі в цілому до сучасних умов соціально-економічного і культурного життя; підтримці та просуванню кращих зразків креативних музейних практик в Україні; виявленню, осмисленню та широкій репрезентації історико-культурної спадщини; розширенню партнерських зв'язків між музеями та впровадженню нових інструментів і технологій.

Проекти «культури участі» передбачають, що музей готовий відмовитись від ролі безумовного експерта, який транслює людям знання і цінності з позицій свого авторитету і який точно знає, що відвідувачі повинні засвоїти та визначити, до чого їх треба залучити; музей виступає в ролі модератора діалогу і представляє не одну точку зору, а цілий спектр думок в їх динаміці; зусилля музейного закладу сконцентровані на дослідженні інтересів і потреб аудиторії, спробах зрозуміти, що саме в колекції може входити в резонанс з життєвими інтересами спільноти і як досягти живого діалогу з сучасністю.

Список використаних джерел

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посіб. : пер. з нім. / Ф. Вайдахер / Львів : Літопис, 2005. – 632 с.
2. Проект: Герої // Музейний простір. – Київ, 2015. – №1/2. – С. 32–40.
3. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / О. П. Розумна. – Київ, 2016. – 53 с. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultu_dupl-26841.pdf/. – Назва з екрану – Дата звернення 10. 04. 2017.
4. Роль музеєв в межкультурном діалозі // Музей. – 2016. – № 7. – С. 70–73.
5. Смаглій К. Музейна реформа: європейський досвід для України / К. Смаглій // Агора. – Київ, 2015. – Вип.14. – С.38.
6. Фестиваль Арсенал ідей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://artarsenal.in.ua/uk/festival-arsenal-idej/>. – Назва з екрану. – Дата звернення 10. 04. 2017.
7. Davallon J. Le musée est-il vraiment un média ? / J. Davallon // Culture & Musées. – 1995. – No. 25. – pp. 99–123.
8. Simon N. Participatory museum. – Mode of access: [ttp://www.participatorymuseum.org](http://www.participatorymuseum.org). – Title from the screen. – Last access 22 April 2017.

References

1. Davallon, J. (1995). Le musée est-il vraiment un média ? *Culture & Musées*. No. 25. pp. 99–123.
2. *Festival “Arsenal idej”* [*Arsenal of ideas*], [online] Available at: [<https://artarsenal.in.ua/uk/festival-arsenal-idej>](https://artarsenal.in.ua/uk/festival-arsenal-idej/) [Accessed 10 April 2017].

3. Project: heroes (2015). *Muzeinyi prostir* [Museum space], no.1/2, pp. 32–40.
4. Rozumna, O. (2016). *Cultural diplomacy of Ukraine: condition, problems, prospects: analytical report*. Kyiv, 53 p. Available at: <www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultu_dypl-26841.pdf> / [Accessed 10 April 2017].
5. Simon, N. (2017). *Participatory museum*, [online] Available at: <http://www.participatorymuseum.org/> [Accessed 22 April 2017].
6. Smahlii K. (2015). Museum reform: European experience for Ukraine. *Ahora* [Agora], issue, 14, p. 38.
7. The role of museums in intercultural dialogue, (2016). *Muzei* [Museum], no. 7. pp. 70–73.
8. Vaidakher, F. (2005). *Zahalna muzeolohiia* [General museology]. Lviv: Litopys.

© Ключко Ю. М., 2017

УДК:008.001+008(091)+069+069.4

Руденко Сергій Борисович,
<https://orcid.org/0000-0002-2319-1845>
кандидат культурології,
Київський національний університет
культури і мистецтв
Київ, Україна
rudenkosb@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ МУЗЕЙНИЦЬКОГО МИСТЕЦТВА АНДРЕ МАЛЬРО

Мета дослідження. З'ясувати актуальність музейницької технології А. Мальро (поза віртуальними музеями). **Методи дослідження.** Основними методами дослідження є аналіз тексту твору А. Мальро «Голоси мовчання», а також синтез отриманих даних. **Висновки.** Значущість «Уявного музею» полягає в тому, що він намічає новий напрям досліджень – музейництво. Мальро надзвичайно ґрунтовно розглянув технологію музейної репрезентації в художніх музеях. Проте, основним знаряддям цих репрезентацій є, власне, твір образотворчого мистецтва. Набагато складнішим є відображення інших історичних явищ – наприклад, війни, або ж історії цілої держави. Перспективним напрямом досліджень є подальша розробка теорії музейництва, що передбачає ґрунтовне дослідження музейного досвіду, а також зовнішніх впливів на побудову музейної репрезентації.

Ключові слова: Мальро, уявний музей, музей без стін, музейництво, музейницькі технології, музейницьке мистецтво.

Руденко Сергей Борисович, кандидат культурологии, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Технология музейного искусства Андре Мальро

Цель исследования. Выяснить актуальность музейной технологии А. Мальро (за пределами виртуальных музеев). **Методы исследования.** Основными методами исследования выступили анализ текста произведения «Голоса безмолвия» и синтез полученных данных. **Выводы.** Благодаря «Воображаемому музею» становится ясной вся сложность и значение технологий музейной репрезентации, которые относятся не к однотипным, запрограммированным рутинным операциям, а приобретают статус искусства. Мальро, фактически, наметил новое направление исследований – музейничество. В «Воображаемом музее» чрезвычайно обстоятельно рассмотрена технология репрезентации в художественных музеях. В то же время, музеефикация других исторических явлений более сложная в связи с разнообразием музейных предметов. Перспективной является дальнейшая разработка теории музейничества (музейного искусства, ремесла), которое предусматривает глубокое изучение музейного опыта, а также внешних влияний на построение музейной репрезентации.

Ключевые слова: Мальро, воображаемый музей, музей без стен, музейное искусство, музейное ремесло, музейничество, музейная технология.

Rudenko Serhii, PhD in Cultural Studies, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The technology of Andre Malraux's museum art

The purpose of the research is to investigate the relevance of Andre Malraux's museum technology (beyond virtual museums). **The research methodology** consisted in the analysis of the text of Andre Malraux's «Voices of Silence» and synthesis of the received data. **Conclusions.** The significance of the «Imaginary museum» lies in the fact that it paves the way for the new area of research – museology. Malraux took a thorough look at the technology of museum representation in art museums. However, the main tool of these representations is the work of art itself. It is far more difficult to reflect other historical events, such as war or history of the whole state. A prospective area for research is further development of the theory of museology, which implies fundamental investigation of museum experience, as well as external influence on museum representation.

Key words: Malraux, imaginary museum, museum without walls, museology, museum technology, museum art.

Вступ. Створення музейної репрезентації минулого – в формі тимчасової виставки (реальної або віртуальної), постійної експозиції, каталогу тощо – виглядає як щось надзвичайно просте. Достатньо просто розмістити пам'ятки в просторі й доповнити їх експлікаціями, а в основі можуть лежати дані з найближчого підручника. Музейникам-практикам добре відомо, що, насправді, на побудову репрезентації потрібно місяці, й, навіть, роки, як багато інтелектуальних зусиль потребує створення найменшої виставки, яка велика кількість історіографічних суперечностей постає перед ними, як важко пов'язати наукові дані з політичним тиском осіб, що забезпечують фінансування музею, або ж із стереотипними очікуваннями відвідувачів. З технологічної точки зору, однією з провідних проблем є те, як виразити свій задум за допомогою музейних предметів, точніше, як грамотно вибудувати зв'язки між пам'ятками, вилученими з системи звичних відношень й переміщеними в штучне музейне середовище.

На жаль, музейники не завжди вдаються до написання теоретичних робіт, оскільки, наслідком їхньої роботи є музейні репрезентації, які, як вже було зазначено, сприймаються спрощено. Музеєзнавці ж надзвичайно часто є людьми дуже віддаленими від практики, й такими ж віддаленими є їхні наукові праці, що принципово не відрізняються від обивательських суджень щодо музейної роботи, хіба що ускладнених науковою термінологією. У зв'язку з цим, гостро постає проблема віднайдення в гуманітаристиці творів, в яких концептуалізуються наведені проблеми музейницької практики (музейництво в даному випадку розглядається як мистецтво побудови музейної репрезентації минулого). Одним із таких творів можна розглядати есе «Уявний музей»

А. Мальро, складової частини його великої книги «Голоси мовчання» [24, с. 17].

Письменник, мислитель, авантюрист, міністр культури Франції А. Мальро був постаттю дуже популярною і впливовою, й для музеєзнавців, філософів, мистецтвознавців та ін. гуманітаріїв залишається таким і дотепер. Тому, осмисленню його концепції «Уявного музею» присвячено значний корпус наукових праць.

Найчастіше в концепції А. Мальро вбачають передбачення віртуального музею [див., наприклад, 19, 25]. До такого висновку можна дійти, навіть, не аналізуючи детального його творів, лише розглянувши в найбільш загальному вигляді ключове поняття його міркувань – «Уявний музей» або «музей без стін» (в англomовних країнах побутує саме цей нотат, а не прямий переклад з фр. «*imaginaire*» на англ. «*imaginary*»).

Ф. Вайдахер звертає увагу на цінність поглядів А. Мальро в контексті роз'яснення поняття «музеальність», проте не розглядає його праці як фундаментальні [6, с. 134]. М. Геннін вважає, що використання А. Мальро поняття музею як метафори, дозволило йому створити новаторський погляд на мистецтво [21, с. 15]. Ж. Базен, навпаки, вважав погляди письменника шкідливими для мистецтвознавства [2, с. 282–286], а сучасний музей, який пропагує Мальро, найгіршою із існуючих форм музейної інституції [2, с. 20]. На його думку, Мальро вилучав пам'ятки із їхнього історичного контексту, вибудовуючи свою ексцентричну теорію.

Р. Краусс, з позиції постмодернізму, розцінює роботи А. Мальро як пророчі, звертаючи увагу на вплив його «Уявного музею» на реальний музейний світ, зокрема, на музейні репрезентації та музейну архітектуру [12, с. 22]. Проте, замість того, щоб дослідити його погляди на музейну репрезентацію, вона основні зусилля концентрує на описанні й аналізі того, як в надрах його модерністської концепції зароджується постмодерністське світовідчуття. К. Шуберт, розглядаючи вплив поглядів А. Мальро на музейне кураторство, зазначає, що його роботи були важливим етапом у переході від позитивізму до релятивізму в музейних репрезентаціях, проте, вважає його погляди непридатними для практичного застосування [18, с. 174].

Т. П. Калугіна, високо оцінюючи вплив Мальро на концепт художнього музею, вважає, що його погляди вплинули на нечітко сформоване поняття автентичності пам'ятки [10]. І. М. Захарченко, розглядаючи «уявний музей» як метафору, звертає увагу на суб'єктивність А. Мальро, взагалі, індивідуалістську природу «уявних музеїв» [7; 9]. І. А. Куклінова ввела в обіг велике коло франкомовних і англomовних джерел, які формують контекст дослідження теорій А. Мальро [13, 14, 15], проте дискусія навколо його доробку не була проартикульована. М. В. Бірюкова [5] розглянула «Уявний музей» А. Мальро як приклад «експериментальної музеології» (поняття, імовірно, впроваджене А. Жилиєвим), проте не показала, в чому полягає відмінність між музейним та мистецьким кураторством. О. М. Балаш досліджувала ставлення А. Мальро до автентичності [3], проте лише змогла констатувати відносність у цьому

питанні, водночас, говорячи про те, що письменник вважав роль оригіналів дуже важливою.

Як бачимо, кожен із дослідників зміг віднайти в «Уявному музеї» А. Мальро цікавий для себе аспект. Проте, майже ніхто з них, крім Ж. Базена, не звернув увагу на те, що поняття «музей» відіграє в його концепції ключову роль. Для них музей був незрозумілою метафорою. Дослідники, на жаль, не вдавалися до уважного аналізу тексту «Уявного музею», вдаючись до рясного цитування, майже, без коментарів. Відповідно, не було висвітлено контексту застосування письменником поняття «музей» (крім, можливо, М. В. Бірюкової, котра показала, що в різних міркуваннях письменника, зміст цього поняття неоднаковий). У зв'язку з цим, дослідження, насправді, складних і алегоричних текстів Мальро було здійснено шляхом метафізичного філософствування. Натомість, музейницький технологічний аспект залишився, практично, без уваги. Музейницьку технологію можна визначити як конкретні знання про успішне застосовувати необхідних умінь, навичок, методів, засобів, спрямованих на створення специфічного тексту за посередництва музейних пам'яток.

Мета дослідження. З'ясувати актуальність музейницької технології А. Мальро (поза віртуальними музеями).

Завдання дослідження передбачають:

- виявлення змісту й контексту застосування А. Мальро поняття «уявний музей»;
- висвітлення основних аспектів музейницької технології А. Мальро;
- оцінити ступінь відповідності реалізації «уявного музею» в 2016–2017 рр. задуму А. Мальро.

Основними методами дослідження є аналіз тексту твору А. Мальро «Голоси мовчання», а також синтез отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Музеї посідали важливе місце в світогляді А. Мальро. З одного боку він був затятим музеофілом (на відміну від свого критика Ж. Базена) – для Мальро музеї були джерелом самоосвіти. Він говорив про те, що музей є одним із тих місць, де ідея людини досягає найвищої точки розвитку [17, с. 9]. З іншого боку, він ясно бачив їхні недоліки як уважний і вимогливий відвідувач.

Поштовхом до роботи над концепцією «Уявного музею» стала робота А. Мальро як куратора галереї N.R.F (з 1930 р.). Письменник бере участь у розкопках на Близькому Сході, Центральній та Південно-Східній Азії та ін. місцях, збираючи пам'ятки для галереї та розмірковуючи над смисловим наповненням майбутніх виставок. Міркування Мальро були втілені в експозиціях «готико-буддійського» та «греко-буддійського» мистецтва у 1930–1931 рр. Отже, Мальро був практикуючим куратором, що дало йому можливість зусібіч вивчити музейницькі технології й запропонувати власне бачення музейної репрезентації історії образотворчого мистецтва в «Уявному музеї» (1947 р.).

Варто звернути увагу на те, що письменник не дає чіткого визначення поняття «уявний музей». Його можна з'ясувати лише виходячи з контексту.

Проте, деякі фундаментальні моменти Мальро роз'яснює в першій частині твору. Починає він із висвітлення специфіки музейницької комунікації. У цій статті поняття «музейницька комунікація» позначає передачу повідомлення від комуніканта (музейників) до реципієнта (публіки), опосередковане музейними пам'ятками).

Перше, на що Мальро звертає увагу, це те, що пам'ятка, твір мистецтва в музеї, вилучається з системи звичних зв'язків, набуваючи особливого статусу, відособленого від «профанного світу» [17, с. 8]. Це створює умови для особливого пізнання, що базується на порівнянні, яке в іншому випадку було б неможливим. При цьому, музей, з одного боку, прагне до збереження автентичності, а з іншого – руйнує її в межах музейницької комунікації.

Відновлення автентичних зв'язків Мальро вважає марною справою – музейницька комунікація на це неспроможна, це буде підробкою. Разом з тим, в основі цієї комунікації, все ж, має лежати автентичний предмет, котрий, втім, неминуче має часові нашарування. Таким чином, Мальро надав випереджальну відповідь на закид Базена про те, що він, ніби, вирвав пам'ятки з історичного контексту. Насправді, цей розрив є неминучим у результаті музеєфікації.

Отже, для Мальро музей – це, насамперед, особлива форма комунікації, в основі якої лежить автентична пам'ятка (звичайно, музейницька комунікація може використовувати зліпки або фоторепродукції, проте, ні в якому разі – підробки; копія, репродукція має бути точною, або ж повніше розкривати оригінал через збільшення масштабу або акценту на певних елементах, наприклад, у випадку фотозбільшення фрагменту пам'ятки).

Описуючи специфіку музейницької комунікації, Мальро перейшов до висвітлення її недоліків. Інтелектуал вважав однією з основних проблем музею його об'єктивну неповноту, котра була пов'язана з неможливістю точно відтворити автентичні зв'язки, випадковістю й некомплектністю зібрання, обмеженістю виставкового простору. Головний недолік – суб'єктивність поглядів на значущість пам'яток, що панували в західному суспільстві, котре винайшло музейну інституцію. Недосконалою була й методологія осмислення явищ минулого через буквальне перенесення загальної історії на історію мистецтва.

Окресливши недоліки музейних комунікаційних засобів, інтелектуал намагається віднайти шляхи їхнього вирішення. А. Мальро звертається до техніки фотофіксації, зазначаючи, що «у відповідь на виклик музеїв образотворче мистецтво винайшло своє книгодрукування» [17, с. 11], представлене у вигляді фотоальбомів. Звертаючи увагу на те, що фотоальбом може подолати деякі недоліки музейної комунікації, зокрема, такі як обмеженість зібрання, фізичного простору для експонування, письменник констатує, що фотофіксація також має певні хиби.

І фотоальбом має певні поліграфічні обмеження – насамперед, поліграфічно-видавничого характеру: обсяг, тираж, вибірковість. Фотозбільшення, створюючи нові пізнавальні можливості, як і музейницька комунікація деформує автентичні зв'язки з середовищем, часом тощо. Мальро зазначає, що «ні музей, ні репродукція не дають відповіді на запитання що

є шедевром? Проте, наполегливо піднімають це питання через спорідненість з одними творами та змаганням з іншими» [17, с. 17].

Мальро стверджує, що для того, аби з'ясувати глибинні зв'язки між творами мистецтва (що криються у розумінні їхньої специфічної мови), варто поєднати музейну комунікацію, котра створює особливі умови для пізнання пам'яток («перетворення портрета в картину» [17, с. 7]) із можливостями фотографії (насамперед, фотозбільшення та акумулювання необхідних репродукцій в одному «місці» – на сторінках друкованої продукції). Проте, як вже зазначалося, і музейна комунікація, і фото, мають спільні недоліки, котрі мала вирішити третя складова. А. Мальро не називає її, проте сам його твір є цією складовою – це *текст*, що мав би бути сукупністю інтерпретацій різнорідних пам'яток, поєднаних концептуальним баченням історії мистецтва.

Цю концепцію А. Мальро розкриває в наступних частинах «Уявного музею» та «Голосів мовчання», відтіняючи її роздумами про множинність *репрезентацій* минулого. Зокрема, інтелектуал звертає увагу на те, що на кожному історичному етапі ставлення до тих, чи інших творів мистецтва обмежене конкретними смаками й знаннями про інші твори мистецтва. Оскільки лише з другої пол. XIX і до поч. XX ст. усі прогалини здебільшого були заповнені, з'явилася можливість для побудови найбільш повної репрезентації.

Розмірковуючи на цим, А. Мальро впроваджує два поняття «старий музей» та «наш музей» («новий музей») або ж, власне, «уявний музей». Перше поняття, фактично, також стосується сфери уявного, оскільки воно позначає сукупну спадщину західноєвропейського мистецтва від часів Відродження до початку модернізму. «Старий музей» побудований відповідно до орієнтирів для художньої творчості, зумовлених об'єктивною обмеженістю світогляду через брак міжкультурної комунікації. Ці орієнтири сформувалися ще в домузейну епоху і, згодом, лягли в основу ранніх музейних репрезентацій (всього, на думку автора «Уявленого музею» музейна культура нараховує двісті років [17, с. 7]).

Мальро зазначає, що «Старий музей» охоплював: «античність – здебільшого римську, а не грецьку, італійський живопис, починаючи з Рафаеля; великих фламандців і голландців; великих іспанців, починаючи з Рібери; французів із XVII ст., англійців з XVIII ст.; дещо окремішньо, поруч із небагатьма примітивами, Дюрера та Гольбейна. За своєю суттю, це був музей масляного живопису – той, що засадничо прагнув завоювати третій вимір, що уособлював єдність ілюзії та пластичної виразності» [17, с. 111].

Натомість, «уявний музей» – це сукупність усієї світової спадщини образотворчого мистецтва. «Музей, віднині, доповнює небачена за своєю широтою сфера художніх знань» [17, с. 46]. Репрезентація мистецтва перебуває під впливом модерністського розуміння художньої культури. Модернізм не переінакшує розуміння попереднього художнього досвіду (не розглядає його з позиції досконалості, «зверху – вниз»), а надихається ним або залишає його у власному історико-культурному контексті. «Живопис переходить із музею («старого» – Р.С.) в стихію сучасного мистецтва. І, тим самим, веде нас до того

традиційного минулого, котре, ніби, чекало на новий музей» [17, с. 106]. Поняття «уявний музей» відображає сутність метаморфози образотворчого мистецтва, яку пропонує А. Мальро. На його думку, вона полягає в поступовій *емансипації мистецтва*.

Вектор метаморфози співпадає з бажанням митців до вільної творчості. Проте, це бажання проявляється з різною силою, залежно від зовнішніх обставин. Наприклад, він віднаходить сміливі експерименти в ескізах домодерних митців, проте їхні остаточні роботи приведені у відповідність із пануючим каноном. Метаморфоза розвивається нелінійно, в одному випадку, мистецтво цілком підпорядковане щирим релігійним переживанням, в інших випадках, зберігає релігійну сюжетність, проте знаходиться в лещатах міметичності. Подекуди воно виконує функцію атрактивної етикетки релігійної пропаганди (або ж сучасної реклами як «антимистецтво»). Зрештою, мистецтво набуває секулярного «музейного вигляду», що відтворюватиметься, а ж допоки «музейні темноти» будуть служити лише оболонкою модерністських за своєю суттю творів (починаючи з Гойї).

Модерністське мистецтво, на думку Мальро, цілком підпорядковане художньому висловлюванню. Воно зовнішньо схоже на примітивне мистецтво, проте позбавлене його сакрального значення. Мальро зазначає, що корінним прагненням художника-модерніста є упокорення, привласнення предмету зображення. Символ модернізму – «Стілець» Ван Гога [17, с. 131]. Отже, зображення з часом стають все більш схематичними, вони відображають внутрішній світ художника, а не те, що зображено на його роботах. Письменник передрікав тенденцію до заперечення традиційного носія – картини, що, власне, і сталося.

Це спостереження А. Мальро є надзвичайно важливим, тому що він, розкриваючи сутність мистецької метаморфози, побічно приходить до того, що *музейна робота сама набуває ознак мистецтва*. Письменник зауважує, що в багатьох видатних художників була схильність до колекціонування – «Мікеланджело збирав антики, Рембрандт ... – обладунки й лахміття, і вікна майстерні Пікассо – ... представляли собою музей варварства» [17, с. 140].

За логікою, намальованою Мальро, присвоєння художником оточуючого світу мало, зрештою, прийти до максимальної схематизації (що і відбулося), а потім – і до безпосереднього «захоплення» самого предмета (наприклад, явище «реді-мейду»). Для Мікеланджело, Рембрандта та Пікассо їхні колекції були, насамперед, джерелом натхнення. Проте, для Е. Уорхолла, котрий також був «відомим колекціонером всього і вся» [18, с. 118], колекціонування й представлення предмета з оточуючого світу (фактично, його музеєфікація) було актом мистецтва.

Взаємопроникнення сучасного мистецтва та музеєфікації підтверджується, зокрема, тим, що основною формою самовираження актуальних художників є інсталяція – не конкретний твір у просторі, а сам простір (подібно до музейної експозиції), котрий крім спеціально виготовлених творів може містити звичайні речі, вилучені з системи усталених зв'язків. Через це, протягом, приблизно, півсторіччя музей і його взаємодія з мистецтвом стали

одним із основних предметів міркування сучасних митців та мистецтвознавців, інтелектуалів.

Отже, перші міркування щодо зв'язку мистецтва та музеєфікації, музей як медіум, висловив саме А. Мальро. Тим самим він змінив статус музейництва. Можна доповнити метаморфози, про які говорить Мальро ще однією ланкою: портрет стає картиною, ширше – річ перетворюється на пам'ятку, а музейна робота – на мистецтво. Так само як «традиційне мистецтво чекало на новий музей», щоб звільнитися, так і музейна робота чекала на працю, котра б відобразила усю складність творення музейної репрезентації. Такою працею, яка увібрала в себе сутність музейницького мистецтва став, «Уявний музей» А. Мальро.

Через «Голоси мовчання» А. Мальро проводить ідею про особливу «мову» образотворчого мистецтва», намагаючись досягнути його, виходячи з власного літературного досвіду. Проте, він також оформлює текст музейної репрезентації, фактично, перефразовуючи його метафору, винаходячи *літературу музею*, його специфічну мову. Вперше, увага прикута саме до контенту, який виражено за допомогою пам'яток. На жаль, до сьогоднішнього дня контент музейної репрезентації розглядається як щось саме собою зрозуміле. Проте, опус А. Мальро показує, що музейні репрезентації, для їх повного й об'єктивного наукового досягнення, потребують чогось на зразок літературознавчого аналізу.

Музейницьке мистецтво не виникло водночас із його осмисленням. Проте, до часу, коли воно почало осмислюватися, зокрема, в працях А. Мальро, воно не визнавалося як самостійне явище (хоча, сам Мальро його ще не позначає як таке). Більше того, навіть зараз музейництво ще не досягнуло на теоретичному рівні, хоча на практиці музейники розуміють всю його складність. «Уявний музей» добре демонструє, що музейництво – це не лише примітивний, на перший погляд, процес із виявлення (відбору) пам'яток, їхньої консервації, атрибуції та демонстрації в залах, а, передусім, непомітний широкому загалу складний інтелектуальний процес, котрий обслуговують описані вище рутинні операції. Про масштабність інтелектуальної музейницької роботи свідчить те, що Мальро витратив на свій кураторський проект, котрий втілювався у «Голосах мовчання», близько тридцяти п'яти років.

Необхідно проаналізувати тезу щодо мистецтвознавчого, наукового характеру «Уявного музею» А. Мальро. Ж. Базен критикував письменника за недостатню академічність його теоретичних праць. Зазначимо, що «Уявний музей» містить наукову складову, яка насамперед, відображається у великій кількості наукових фактів. Разом з тим, Мальро не вводить до наукового обігу невідомих до цього творів, історичних даних тощо. «Уявний музей», як і традиційна виставка, експозиція, за допомогою пам'яток, на основі їхньої науково-обґрунтованої інтерпретації, розкриває нові зв'язки між науковими фактами, які неможливо показати за допомогою наукової літератури. Звідси, «Уявний музей» – не звичайна наукова праця, проте він тісно пов'язаний з науковою творчістю.

Все це відображає складну взаємодію між музейницьким мистецтвом та наукою. Музейницьке наукове дослідження спирається на результати класичної науково-дослідної роботи, проте не тотожна їй. Вона є окремим жанром дослідницької творчості, завдяки якому здобувається нове наукове знання, котре було б недосяжним при застосуванні іншого інструментарію. Подекуди саме музейницька робота здійснювала вирішальний вплив на класичну науку, як наприклад, це було у випадку побудови археологічної періодизації.

Праця Мальро продемонструвала також відмінність між мистецьким та музейним кураторством, яке має об'єктивний, науковий характер. На перший погляд, тези Мальро виглядають суб'єктивно. Справді, оригінальне поєднання пам'яток, відносно невелика кількість творів мистецтва (всього в «Уявному музеї» близько 130 ілюстрацій [24]), які обрав Мальро, звичайно, є виявом його особистого інтелектуального досвіду. Проте, в цьому не варто вбачати відсутність наукового суворого порядку. Гуманітарна наука, фактично, є сукупністю даних, отриманих завдяки унікальному особистому інтелектуальному досвіду. Цим вона наближається до мистецтва, яке також є сукупністю особистих досвідів митців. Деякі «особисті» наукові погляди набувають статусу гранд-нарративів, накреслюючи шляхи побудови власних міркувань іншими науковцями-гуманітаріями. Це призводить до догматизації нарративу і «застою» в науці. Перевага музейницького кураторства полягає в тому, що воно відносно незалежне від наукових угруповань і нав'язуваних ними парадигм. Музейництво сміливо перевіряє гіпотезе, формулюючи їхнє висловлювання за допомогою пам'яток.

Отже, «Уявний музей» – це масштабний кураторський проект, музейницький за своєю суттю. Він реалізований за допомогою музейницької технології, але без традиційної музейницької «техніки». Сутність музейницького мистецтва полягає в нерозривній єдності контенту та його вираження за допомогою пам'яток. А. Жилияєв дуже точно описує музейну репрезентацію, звертаючи увагу на те, що тимчасова виставка або стаціонарна експозиція оформлює колекцію музею у висловлювання. Інакше, музей нічим особливо не відрізнявся б від архіву, бібліотеки, більше того, складу, сховища, чи-то, навіть, лікарні або в'язниці. Таким чином, «експозиція музею – це просторова організація перетворених людською думкою і творчістю елементів реальності, що виражає уявлення про розвиток предмета експозиції» [1, с. 30]. Все це ми зустрічаємо в «Уявному музеї» (хіба що просторові зв'язки замінені на віртуальні).

Своєю кураторською роботою А. Мальро розв'язав важливу музейницьку проблему, що до цих пір не втратила актуальності для художніх музеїв, зокрема, й в Україні. Відповідно до концепції, що панувала аж до кінця ХХ ст., художній музей з універсальною колекцією прагнув показати увесь хронологічний ланцюжок розвитку образотворчого мистецтва, а, подекуди, досягти повного географічного охоплення. Проте, така думка не є повністю розкритою, на чому зауважував А. Мальро ще у сер. ХХ ст.

У кінці минулого століття поширення набувають монографічний (звуження експозиційної теми) та аісторичний (віднайдення, а, подекуди,

вигадування нових зв'язків між пам'ятками) способи експонування [18, с. 158]. Отже, знадобилося майже 40 років, щоб музейні куратори визнали (проте далеко не скрізь) неможливість всеохоплення (через обмежену кількість пам'яток, котрі не можуть одночасно експонуватися в кількох місцях, та брак експозиційних площ).

А. Мальро знайшов оригінальне розв'язання. Прихильники всеохопності розглядали історію мистецтва лінійно, віднаходячи певні причинно-наслідкові зв'язки. Проте, письменник, що на перший погляд видається суб'єктивним, насправді, демонструє суворий науковий підхід. Він не вдається до побудови оманливих причинно-наслідкових зв'язків, оскільки послідовність подій, насправді, не відображає достеменно причину й наслідок. Послідовність може лише відображати точну відсутність причини. А. Мальро фіксує нові відношення між відомими пам'ятками мистецтва і намагається з'ясувати технологічний та соціокультурний контекст їхнього творення. Письменник, застосовуючи експозиційні принципи порівняння й ізоляції, в також фотозбільшення, виявляє нові стильові співзвуччя, а також опозиції, висвітлені за допомогою аналізу «художньої мови». А. Мальро відмовляється від усталених схем, демонструючи синхронні міжкультурні зв'язки, котрі до нього залишалися поза увагою, розкриває особливості впливу художньої спадщини на смаки митців, замовників та публіки. Його репрезентація спрямована *не проти історії, а проти історицизму*.

Деякі музейники музейники не погоджуються з тезою А. Мальро про обмеженість звичайного музею. Активним проявом цієї незгоди стала виставка «Голоси уявного музею Андре Мальро», що відбулася в Державному музеї образотворчих мистецтв ім. А. С. Пушкіна в Москві на межі 2016–2017 рр. Для того, аби заповнити неминучі пробіли, куратори доповнили виставку предметами з інших музеїв Росії, Європи, Африки (всього на виставці було представлено більш ніж 200 експонатів). Керівник виставкового проекту І. Антонова зазначала, що ця виставка зроблена «за мотивами» «Уявного музею» А. Мальро. Тому «Голоси...» не мали на меті зібрати в одному місці саме ті пам'ятки, які використав письменник в своїй книзі. Антонова звертала увагу на особливий метод письменника, який полягав у побудові діалогу між різними епохами, культурами, та відображенні метаморфоз в широких хронологічних межах [7].

Дослідниця не звернула уваги на музейницьку сутність його методу, котрий передбачає використання цілком конкретних предметів (котрі не можна замінити на «аналоги»). Система пам'яток, відібрана А. Мальро, смислові зв'язки, утворені між предметами в рамках «Уявного музею» точно відображали його ідею історії образотворчого мистецтва.

Організатори виокремили в межах виставки розділи, організовані за біографічною та хронологічною ознаками, котрі, на їхню думку, відображали концепцію «уявного музею А. Мальро»: «Багатолика давнина», «Від сакрального до ідеального», «Від ідеального до реального», «На шляху до модернізму». Зауважимо, що А. Мальро зумисне розривав усталені наративи, порушував хронологію, де це було необхідно. До певної міри це було

враховано: в просторі «Багатолика давнина» безпосередньо передувала модерністським роботам [16]. Проте, все ж, можна констатувати примат традиційної класифікації над метаморфозами А. Мальро, а не навпаки. Досить прискіплива увага до біографічних даних письменника своїм академізмом дещо викривляє погляди інтелектуала, котрий, як відомо, навмисне фальсифікував свій життєпис, перетворюючи його на літературний твір [4].

Отже, музейній виставці «Голоси уявного музею Андре Мальро» трошки не вистачило, власне, музейності. Вона не відобразила високого рівня музейницького мистецтва, продемонстрованого письменником в книзі, деякі його ідеї через це виглядали спрощеними. Це помітили відвідувачі виставки, котрі зауважили, що «в епоху постмодерністського повторення, існування Інтернету і швидкого доступу до будь-якої інформації, концепція Мальро не видається новою, проте для післявоєнного часу вона була практично революційною» [11]. Звичайно, з цією тезою можна погодитися, коли говорити про багатократне збільшення можливостей доступу до інформації через Інтернет (зокрема, оцифрованих творів мистецтва), опціональність її компілювання тощо. Проте, з часів Мальро, насправді, суттєво змінилося не так і багато – тільки покращилися канали комунікації. Для письменника вдосконалення технічних засобів комунікації було лише засобом. У нього на перший план виходить не сама інформація, а спосіб її осмислення. І цей спосіб так і не був остаточно усвідомлений, навіть, музейниками.

Звичайно, погляди А. Мальро небезпідставно пов'язують із ідеєю віртуального музею, що втілилася з появою інтернет-технологій. Проте, поза увагою залишається обставина, що «віртуальні» музеї є *складами* оцифрованих пам'яток (іноді, класифікованих за певною ознакою), а не стрункі репрезентації минулого, створені за їхньою допомогою. Звичайно, оцифровані виставки та експозиції (які мають реальний прототип) можуть служити прикладом музейницького мистецтва високого рівня. Але, поки що, прикладів віртуального музейництва (а не віртуальних складів пам'яток) до сьогодні невідомо.

Наукова новизна. Дослідники теоретичної творчості А. Мальро, в цілому, відзначали складність та незрозумілість багатьох думок, висловлених ним в «Уявному музеї». Проте, якщо підійти до аналізу його доробку так, як було зроблено у цій статті – з позицій практичного музейництва – стає зрозумілою емпірична й теоретична цінність його роботи. Мальро, фактично, утвердив музейницьку роботу не як сукупність рутинних операцій, а як мистецтво репрезентації минулого. Ним також було продемонстровано, що результатом музейницької роботи є не демонстрація предметів, а специфічне висловлювання за їхньою допомогою, науково обґрунтоване розкриття багатоступінчатої ідеї. Музейна репрезентація – це не виставковий відповідник ілюстрованої монографії або фотоальбому. Мальро показав, що вибудовування штучних зв'язків між пам'ятками в межах експозиції, виставки тощо, може розкрити не знані до того зв'язки між явищами, які вони відображають. У цьому і полягає унікальність музейної репрезентації.

Висновки. Доробок А. Мальро, є важливим для практикуючих музейників, тому що за його допомогою вони можуть краще усвідомити значення і складність музейницьких технологій, які набувають мистецького характеру. На прикладі «Уявного музею» кристалізуються особливості музейницьких наукових досліджень як окремого жанру наукової творчості. Для музеєзнавства значущість його творів полягає в тому, що він намічає новий напрям досліджень – музейництво. Дослідження цього напрямку мають відбуватися не «згори», коли досвід вкладається в «Прокрустове ложе» теорії, а знизу, коли в центрі уваги дослідника опиняється конкретний приклад музейницької практики і вже за результатами його дослідження формуються теоретичні узагальнення.

Мальро надзвичайно ґрунтовно розглянув технологію репрезентації в художніх музеях. Але, треба зауважити, що проблему дещо спрощує та обставина, що основним знаряддям репрезентації художнього музею є, власне, твір образотворчого мистецтва. Наприклад, музеєфікація театральної або музичної культури (виставка музичних інструментів не відображає цілковито музику як явище), передбачає пошук адекватних пам'яток, що ускладнює процес побудови зв'язків між предметами і, зрештою, музейницького тексту. Ще більш складним є відображення певного історичного явища (наприклад, війни), або ж історії цілої держави. Отже, перспективним напрямом досліджень є подальша розробка теорії музейництва, що передбачає ґрунтовне дослідження музейного досвіду, а також зовнішніх впливів на побудову музейної репрезентації.

Список використаних джерел

1. Авангардная музеология / Под ред. А. А. Жилияева. – Москва, 2015. – 512 с.
2. Базен Ж. История истории искусства: от Вазари до наших дней / Ж. Базен. – Москва : Прогресс : Культура, 1994. – 524 с.
3. Балаш А. Н. «Голоса безмолвия» Андре Мальро и проблема подлинности произведения искусства / А. Н. Балаш // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2017. – № 26. – С. 19–32.
4. Безуглов Д. Воображаемый Мальро [Электронный ресурс] / Д. Безуглов // Горький. – Режим доступа: <https://gorky.media/reviews/voobrazhaemyj-malro/>. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 22.02.17.
5. Бирюкова М. В. Музей воображаемый vs музей реальный: концепции гипотетических музеев второй половины XX века. / М. В. Бирюкова // Международный журнал исследований культуры. – 2016. – 3 (24). – С. 85–95.
6. Вайдакер Ф. Загальна музеологія. – Львів : Літопис, 2005. – 630 с.
7. Голоса воображаемого музея Андре Мальро [Электронный ресурс] // Государственный музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина. – Режим доступа : <http://www.arts-museum.ru/events/archive/2016/malraux/>. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 22.02.17.
8. Захарченко И. Н. Воображаемый музей Мальро в пространстве современной культуры / И. Н. Захарченко // Мир музея. – 2008. – № 4. – С. 32–35.
9. Захарченко И. Н. Воображаемый музей: А. Мальро о судьбах искусства в современной культуре / И. Н. Захарченко // Вопросы культурологии. – 2008. – № 10. – С. 59–62.
10. Калугина Т. П. Художественный музей как феномен культуры / Т. П. Калугина. – Санкт-Петербург: Петрополис, 2001. – 224 с.
11. Козлова П. Голоса воображаемого музея Андре Мальро: как понять важную выставку зимы [Электронный ресурс] / П. Козлова // Вуго. – 2016. – Вып. 24/7. – Режим

доступа. – <https://www.buro247.ru/culture/arts/andre-malro-i-ego-voobrazhaemyu-muzeu.html>. – Загл. с экрана. – Дата обращения 22.02.17.

12. Краусс Р. Подлинность авангарда и другие модернистские мифы / Р. Краусс. – Москва : Художественный журнал, 2003. – 318 с.

13. Куклинова И. А. А. Мальро и Б. Делюш: взгляд на природу художественного музея. / И. А. Куклинова // Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры. Музей в мире культуры. Мир культуры в музее. – Москва, 2015. – Т. 212. – С. 56–66.

14. Куклинова И. А. Интерпретация феномена художественного музея франкоязычными мыслителями XX века. / И. А. Куклинова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. В 2 ч. Ч. 2. – 2014. – № 4 (42) – С. 115–119.

15. Куклинова И. А. Концепция воображаемого музея в трудах Розалинды Краусс / И. А. Куклинова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2017. – № 25. – С. 156–163.

16. Курдюкова Д. Мой воображаемый друг. Возвращение Андре Мальро в Пушкинский музей [Электронный ресурс] / Д. Курдюкова // Lenta.ru. – Режим доступа: <https://lenta.ru/articles/2016/12/08/malraux/>. – Дата обращения: 22.02.17.

17. Мальро А. Голоса безмолвия / А. Мальро; пер. с фр. В. Ю. Быстрова ; под ред. А. В. Шестакова. – Санкт-Петербург: Наука, 2012. – 870 с.

18. Шуберт К. Удел куратора. Концепция музея от Великой французской революции до наших дней / К. Шуберт. – Москва: Ad Marginem, 2016. – 224 с.

19. Battro A. M. From Malraux's Imaginary Museum to the Virtual Museum / A. M. Battro // Museums in a Digital Age. – London, 2010. – pp.136–147.

20. Bazin G. The museum age / G. Bazin. – New York : Universe Books, 1967. – 304 p.

21. Henning M. Museums, media and cultural theory / M. Henning. – Glasgow : Open University Press, 2006. – 183 p.

22. Krauss R. E. Postmodernism's museum without walls / R. E. Krauss // Thinking about exhibitions. – London, New York, 1996. – P. 241–245.

23. Krauss R. E. The Cultural Logic of the Late Capitalist Museum / R. E. Krauss // October. – 1990. – Vol. 54. – pp. 3–17.

24. Malraux A. Voices of Silence / A. Malraux. – New York: Paladin, 1974. – 679 p.

25. Uncertain Spaces: Virtual Configurations in Contemporary Art and Museums / Ed. by H. Barranha, S. S. Martins. – Lisbon, 2015. – 252 p.

References

1. 'The Voices of André Malraux's Imaginary Museum'. (2016). *Gosudarstvennyi muzei izobrazitel'nykh iskusstv im. A. S. Pushkina*. [The Pushkin State Museum of Fine Arts], [online] Available at: <<http://www.arts-museum.ru/events/archive/2016/malraux/>> [Accessed 22 February 2017].

2. Balash, A. (2017). Andre Malraux's 'Voices of Silence' and the problem of authenticity of a work of art. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Kul'turologiya i iskusstvovedenie* [Tomsk State University Journal on Cultural Studies and Art History], no. 26, pp. 19–32.

3. Barranha, H., Martins, S.S. (Eds) (2015). *Uncertain Spaces: Virtual Configurations in Contemporary Art and Museums*, Lisbon, 252 p.

4. Battro, A.M. (2010). 'From Malraux's Imaginary Museum to the Virtual Museum', *Museums in a Digital Age*, pp.136–147.

5. Bazin, G. (1967). *The museum age*. New York: Universe Books.

6. Bazin, G. (1994). *The History of history of Art: from Vasari to nowadays*. Moscow: Kul'tura: Progress.
7. Bezuglov, D. (2017). 'Imaginary Malraux'. *Gorky*. Available at: <<https://gorky.media/reviews/voobrazhaemyj-malro/>> [Accessed 22 February 2017].
8. Biryukova, M. (2016). 'Imaginary Museum vs Real Museum: Concepts of Hypothetical Museums in the Second Half of the 20th Century'. *Mezhdunarodnyj zhurnal issledovanij kul'tury [International Journal of Cultural Research]*, no. 3 (24). pp. 85–95.
9. Henning, M. (2006). *Museums, media and cultural theory*. Glasgow: Open University Press.
10. Kalugina, T.P. (2001). *Art museum as a cultural phenomenon*. St. Petersburg: Petropolis.
11. Kozlova, P. (2016). 'The Voices of André Malraux's Imaginary Museum: how to understand the important exhibition of winter'. *Buro 24/7*. Available at: <<https://www.buro247.ru/culture/arts/andre-malro-i-ego-voobrazhaemyy-muzey.html>> [Accessed 22 February 2017].
12. Krauss, R.E. (1990). 'The Cultural Logic of the Late Capitalist Museum'. *October*. Vol. 54, pp. 3–17.
13. Krauss, R.E. (1996). 'Postmodernism's museum without walls'. *Thinking about exhibitions*, pp. 241–245.
14. Krauss, R.E. (2003). *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*. Moscow: Hudozhestvennyi zhurnal.
15. Kuklinova, I. (2014). 'The interpretation of the phenomenon of art gallery by French-speaking thinkers of the 20th century'. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki [Historical, Philosophical, Political and Law Sciences, Culturology and Art Criticism. Issues of Theory and Practice]*, no. 4 (42), part 2, pp. 115–119.
16. Kuklinova, I. (2015). 'Malraux and B. Deloche: viewpoint on the genesis of art museum'. *The works of St. Petersburg State University of Culture and Arts*, Vol. 212, pp. 56–66.
17. Kuklinova, I. (2017). 'The concept of museum without walls in the research of Rosalind Krauss', *Tomsk State University Journal on Cultural Studies and Art Criticism*, no. 25. pp. 156–163.
18. Kurdiukova, D. (2016). 'My imaginary friend. The return of Andre Malraux to the Pushkin museum', *Lenta.ru*. Available at: <<https://lenta.ru/articles/2016/12/08/malraux/>> [Accessed 22 February 2017].
19. Malraux, A. (1974). *Voices of Silence*. New York: Paladin.
20. Malraux, A. (2012). *Voices of Silence*. St. Petersburg, Nauka.
21. Shubert, K. (2016). *The curator's Destiny. The concept of the museum from the Great French Revolution to the present day*. Moscow: Ad Marginem.
22. Waidacher, F. (2005). *Common museology*. Lviv: Litopys.
23. Zakharchenko, I. (2008). 'Malraux's imaginary museum in the space of modern culture', *World of Museum*, no. 4. pp. 32–35.
24. Zakharchenko, I. (2008). 'Imaginary museum: A. Malraux on destiny of art in modern culture', *Issues of cultural studies*, no.10. pp. 59–62.
25. Zhilyaev, A. (Ed) (2015). *Avant-Garde Museology*. Moscow: V-A-C press.

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

UDK 81'25:811.111'276.6

Antonivska Maryna

<https://orcid.org/0000-0002-4451-3735>

*Foreign Philology Department Lecturer,
Kyiv National University of Culture and Arts,*

Kyiv, Ukraine

antonivska_maryna@ukr.net

LINGUOCULTURAL ASPECTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS TRANSLATION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL BUSINESS COMMUNICATION

The purpose of the article. The research is based on comparison, generalization and systematization of scientific information on the linguistic phenomenon of phraseological units. In the article we clarify the essence and peculiarities of definitions usage in the aspect of the competent approach of the business English language translation. The work specifies the definition of phraseological units, systematizes the frequency of their use in the field of English business communication translation. Here are considered basic methods of phraseological units translation of business English language. Particular emphasis is placed on the analysis of business communication as a new interpersonal communication, the specifics, structure and functions of which are caused by business relations between different countries of the world. New phraseologisms, which operate in business texts, are semantic markers of actual events and phenomena of economic, political and cultural life of modern society. **Scientific novelty** of the work consists in providing a comprehensive functional characteristic of language innovations and aspects of their interpretation in the field of business communication that arise in the process of business sphere evolution and the impact of business on socio-political reality. **Conclusions.** It is proved that there is a need to preserve the formal component of the official business text while translating and complying with translation strategies for the translation of phraseological expressions. It should be emphasized that when translating such a layer of vocabulary as phraseological expressions it is necessary to use special dictionaries to avoid intercultural misunderstandings.

Key words: international business communication, official business style, business language, translation, phraseological units, culture.

Антонівська Марина, викладач кафедри іноземної філології, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Лінгвокультурологічні аспекти перекладу фразеологічних одиниць у контексті міжнародної бізнес-комунікації

Мета роботи. Дослідження полягає в зіставленні, порівнянні, узагальненні та систематизації наукової інформації щодо мовного феномену фразеологічних одиниць, в з'ясуванні сутності та особливостей використання дефініцій в аспекті компетентнісного підходу перекладу ділової англійської мови. У роботі конкретизується визначення фразеологічних одиниць, систематизується частотність їх вживання в сфері перекладу англійської мови ділового спілкування. Розглядаються основні методи перекладу фразеологічних одиниць ділової англійської мови. Особливий акцент зроблено на аналізі бізнес-комунікації як нової міжособистісної комунікації, специфіка, структура та функції якої зумовлені діловими відносинами між різними країнами світу. Нові фразеологізми, що функціонують у бізнес-текстах, є смисловими маркерами актуальних подій та явищ економічного, політичного та культурного життя сучасного суспільства. **Наукова новизна** роботи полягає в наданні комплексної функціональної характеристики мовним інноваціям та аспектам їх інтерпретації в сфері бізнес-комунікації, що виникають у процесі еволюції бізнес-сфери та впливу бізнесу на суспільно-політичну реальність. **Висновки.** Доведено, що існує необхідність збереження формальної складової офіційно-ділового тексту при перекладі та дотримання перекладацьких стратегій щодо перекладу фразеологічних виразів. Варто відзначити, що при перекладі такого прошарку лексики як фразеологічні вирази необхідно користуватися спеціальними словниками задля уникнення міжкультурних непорозумінь.

Ключові слова: міжнародна бізнес-комунікація, офіційно-діловий стиль, ділова мова, переклад, фразеологічні одиниці, культура.

Антоновская Марина, преподаватель кафедры иностранной филологии, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Лингвокультурологические аспекты перевода фразеологических единиц в контексте международной бизнес коммуникации

Цель работы. Исследование заключается в сопоставлении, сравнении, обобщении и систематизации научной информации по языковому феномену фразеологических единиц, уточнении сущности и особенностей использования дефиниций в аспекте компетентностного подхода перевода делового английского языка. В работе конкретизируется определения фразеологических единиц, систематизируется частотность их употребления в сфере перевода английского языка делового общения. Рассматриваются основные методы перевода фразеологических единиц делового английского языка. Особый акцент сделан на анализе бизнес-коммуникации как новой межличностной коммуникации, специфика, структура и функции которой обусловлены деловыми отношениями между различными странами мира. Новые фразеологизмы, которые функционируют в бизнес-текстах, являются смысловыми маркерами актуальных событий и явлений экономической, политической и культурной жизни современного общества. **Научная новизна** работы заключается в предоставлении комплексной функциональной

характеристики языковым инновациям и аспектам их интерпретации в сфере бизнес-коммуникации, возникающие в процессе эволюции бизнес-сферы и влиянии бизнеса на общественно-политическую реальность. **Выводы.** Доказано, что существует необходимость сохранения формальной составляющей официально-делового текста при переводе и соблюдения переводческих стратегий по переводу фразеологических выражений. Следует подчеркнуть, что при переводе такого слоя лексики как фразеологические выражения необходимо пользоваться специальными словарями во избежание межкультурных недоразумений.

Ключевые слова: международная бизнес-коммуникация, официально-деловой стиль, деловой язык, перевод, фразеологические единицы, культура.

The modern world is changing rapidly and this finds its actual reflection in language. Cultural and economic relations link together all countries of the world. Business has a growing influence on the development of international relations, which, of course, goes beyond the borders of one country and leads to the need for interethnic contacts in this field.

Despite the differences of values in each of the currently existing national communities is becoming noticeable tendency to strengthen the mutually beneficial relations. Thus, communication in the field of business strengthens inter-ethnic relations and as a result becomes the most important socio-cultural factor of the present.

In recent decades, interest to the study of natural languages as a projection of the national worldview has grown dramatically. In the sphere of international communication, the problem of mutual understanding is put on the foreground.

Good knowledge of the language, including English, is impossible without knowledge of its phraseology. Reasonable usage of phraseologisms makes the language more saturated and even more expressive.

The study of phraseological units as linguistic units, the most vividly reflecting the national peculiarities of the culture of people – native speaker, seems important in connection with the desire for an adequate understanding of mentality of the representatives of this nation against the background of contacts developing in the field of business.

The composition and general characteristics of the text written in business English are influenced not only by the rules and restrictions that are inherent in English as an integral composite system, but also by the norms and rules specific to the language, which must be taken into account by the user. The problems of phraseological units are today in the aspect of the most urgent issues of translation and linguistics. Phraseological expressions belong to such vocabulary layer, which, on the one hand, occupies a significant place in the national dictionary of any language, develops at a rapid pace, is in high demand among specialists in any field of public life, and because of this, focuses attention of many philologists. But on the other hand, is capable to create some difficulties for the translator of special literature. Without knowledge connected with the origin, methods of formation,

classification, functioning, peculiarities of the phraseological units translation, it is difficult to carry out an adequate translation.

Actual scientific researches and issues analysis. Phraseological units which used in business communication and aspects of their translation have not been the subject of a special study as a linguistic means of expressing a status-oriented expression plan. However, the question of phraseology and business discourse has attracted the attention of many, both foreign and domestic researchers. In particular, such scholars as V. Teliya, M. Amosova, A. Akhmanova, Sh. Balli, V. Vinogradov, A. Kunin were dealing with the problem of phraseology research. As for the aspect of translation, the communicative concept of translation takes into account the peculiarities of translation as an act of intercultural communication. Such an approach is embodied in the theoretical works of N. Arutyunova, M.A.Shanaeva that are based on analysis of business discourse.

Selection of previously unsolved parts of the whole problem. Today, when the world is undergoing rapid economic development and international relations occupy an important place in the field of intercultural and interpersonal communication, the translation aspect in the field of business communication becomes extremely urgent and attracts the attention of modern researchers. Therefore today in the international communication the problem of mutual understanding is put on the foreground. Until now, phraseological units which are used in business communication and aspects of their translation have not been the subject of a special study as a linguistic means of expressing a status-oriented plan of expression.

Therefore, **the purpose** of this article is to highlight the peculiarities of formation, functioning and usage of English phraseological units in business speech, analysis of the basic methods of translation and translation transformations of phraseologisms during the translation from English into Ukrainian.

Achieving this goal involves solving the following **tasks**:

- 1) to analyze the theoretical positions of domestic and foreign linguists regarding the definitions of “business English” and “phraseological units”;
- 2) to determine the idiomatic and metaphorical degree of business language;
- 3) to study the lexical, grammatical, syntactic, stylistic features of the translation of phraseological units in business English;

The object of the research is phraseological units of contemporary English and Ukrainian language business discourse, which include both phraseological unities (standardized formulas, clichés), phraseological combinations (including phrasal verbs), and phraseological conjugation (idioms), as well as stable comparisons and pemiias.

The subject of the study is structurally semantic, cognitive pragmatic, linguocultural and also discursive features of phraseological units of business communication sphere

The statement of basic materials. In today’s world, a large information block of material for business English language is phraseology. Without the use of phraseologisms, it’s hard to imagine any business correspondence, contracting, even writing such a banal document as a resume is sometimes difficult if you do not use phraseological constructions in it. Phraseologisms and phraseological structures are

such elements without which business English will not be so effective. Therefore, we consider the business English language and phraseological units in more detail.

In the formation of persistent language expressions a huge role is played by the factor of human presence, since the vast majority of these expressions are associated with a person and with a variety of spheres of its activities. Sh. Balli argued that: “The original imperfection of the human mind also manifests itself in the fact that a person always seeks to inspire everything that surrounds her. She cannot imagine that nature is dead and soulless; her imagination constantly gives life to inanimate objects“ [3, p. 221].

V. Gak makes a significant adjustments to the Sh. Balli’s statement: “Since in the center of human attention it is herself, then hence its constant desire to describe the world in its image and likeness. Language anthropomorphism is not a remnant of primitive thinking, as some philosophers claim, but the general law of the development of means of nomination in the language“ [6, p. 274].

The language of business communication does not imply the presence of emotional vocabulary. It is believed that the language of business communication is literally that business people do not use idiomatic, phraseological and other means of expressiveness when communicating with each other, they operate only with certain stand-by terms that are specific to a particular business line.

With the help of phraseological expressions, which are not translated literally, and perceived rethinking, the aesthetic aspect of language increases. “With the help of idioms, as with the help of different shades of color, the information aspect of the language is complemented by a sensuously intuitive description of our world, our lives” [1, p. 15].

In the characteristics of stable English phrasal combinations, academician V. Vinogradov comes from the fact that «most people speak and write with the help of ready-made formulas, cliché. In the system of modern literary language, words, to a greater extent, function not as free, suddenly interconnected separate components, but occupy permanent places in the traditional formulas [5, p. 65]. With this opinion coincide the statements of M. Shanskyi that the main feature of phraseological units is reproducibility [12, p. 97]. These considerations make it possible for all commonly used words to be divided into two types: non-reproducible and reproducible.

The first type is a combination of words (phrases and sentences) that we easily compose in the speech process on the basis of a special perception and presentation. Such connections are not stored in the finished form.

The second type are expressions (phrases and sentences), which are assimilated in our memory as the finished units of language. Such phrases do not have to be rebuilt every time. We only reproduce them in the form in which they are entrenched in the language. Since reproducibility is inherent not only by a stable phrase, but also by a whole sentence (proverbs, sayings, aphorisms), there was a discrepancy in the views of linguists as to the subject of phraseology, and on its volume [1, p. 5].

More than 20 definitions of phraseological units are known in linguistics, but none of them has been universally acknowledged. Some linguists rightly believe that the definition of a phraseological unit is as complex as the definition of a word. This

complexity lies primarily in the fact that it is difficult for the word and phraseology to establish common features that could be attributed to each of them without exception.

Phraseologism is an independent linguistic unit characterized by the corresponding differential features. Such features for phraseological units are: 1) phraseological meaning; 2) component composition; 3) grammatical categories [10, p. 80].

Phraseological units should be studied not by themselves, not in isolation, but in close connection with other units of language. Coupled in the process of speech with words, phrases, they act as organic elements of a holistic communicative unit, take an active part in the formation of its content, give it a special expressiveness, bright stylistic coloring.

Business communication is an interpersonal, intercultural area of professional communication, which involves perspective, communicative and interactive levels of behavior, due to pragma-linguistic and pragma-psychological (interest, conflict, mutual understanding) characteristics of communication. Business communication, carried out with the purpose of effective cooperation of people entering into linguistic communication, and aimed at optimizing one or another type of activity, presented in two forms: oral and written, the latter includes treaties, orders, regulations, instructions, acts, agreements, statements, contracts, summaries, prescriptions to laws, resolutions and business correspondence.

English language of business communication has certain peculiarities which must be taken into account and must be observed when translating.

Translation of phraseology has given much attention in the theoretical work of modern linguists, in various types of tutorials on translation, including the translation of fiction, in many publications on the theory of phraseology and comparative linguistics. Therefore, let's consider in practice the translation of phraseological units in business English.

The translation of such expressions consists of two main stages – analytical and synthetic. An important role in translation is played by the analytical stage – the translation of individual components of the phraseological expression. And for this purpose it is necessary to be able to correctly define them, since they can be not only words, but also the phrases that are part of the expression. It is also important to establish in which semantic relations are components between themselves. The synthetic stage of translation involves the construction of components depending on the above-mentioned semantic relations and obtaining the final version of the translation of the complex expression [6, p. 43]. The phraseological units of the official-business style representing a prepositive and attributive phrase may encounter some difficulty in translating because of the diversity of semantic links between their members and the differences between the structures of the English and Ukrainian languages, as well as the significance of their components (especially if the definition is expressed by the noun) [6, p. 117]. Prepositive attributive phrases can be both two-component and multicomponent. Thus, the analysis of linguistic works of T. Kazakova, V. Karaban concerning the investigated issue allows us to conclude that in any case, in order to correctly translate the data of the phrase, it is necessary to

analyze the internal semantic connections between their components, taking also into account the wide context [7, p. 119]. The choice of the method of translation also depends on the lexical filling of the attributive group.

It should be noted that there is no single universal way of translating prepositive and attributive phrases. In most linguistic works distinguish the following basic methods of their translation:

1) **Calque**

According to V. Karaban, this method of translating phraseological expressions is used when the expression thus translated is quite understandable to the native speakers, for example: *to sit with one's arms folded* – *сидіти склавши руки*; *to pull sub by the hair* – *надерти чуба*; *price risk* – *ціновий ризик*; *share capital* – *акціонерний капітал* [8, p.43].

2) **Morphological transformation**

This method of translation is widely used, especially when the attributive phrase expresses a variety of adverbs. For example: *the bearer depository receipt* – *депозитне свідоцтво на пред'явника*; *retail price inflation* – *намічений рівень інфляції*.

3) **Concretization (compression)**

Concretization is a lexical transformation, as a result of which the word of broader semantics in the original is replaced by the word of narrower semantics.

Anyone sentenced to death must have the right to seek pardon. – *Кожний, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування* [13].

As a result of the process of concretization the meaning of the word *seek*, the general vocabulary meaning of which «*шукати, розшукувати*» is transmitted with the harmonization of the context of this sentence and refined to the value of “*ask – просити*”.

4) **Generalization**

Generalization is a lexical transformation, the opposite to concretization, as a result of which a word with narrower meanings is replaced by a word with a broader meaning. Since the use of such a transformation can lead to a certain loss of accuracy of information, it should only be used if the use of the vocabulary translation of the translated word can lead to a violation of the grammatical or stylistic rules of the language of translation.

...inhuman or degrading treatment... – ...нелюдському або принижуючому...

The glossary meaning of the word “*degrading*” is “*принижуючий, деградуючий*”. In this sentence there was an extension of the translation sentence by clarifying that human dignity is the object of humiliation.

5) **Translation by equivalent or analog**

The equivalent is a constant lexical analog, which exactly coincides with the meaning of the word [8, p.257].

The Resolution “On the Course of Economic Reforms” adopted by the Verkhovna Rada (Ukrainian Parliament) is a Pyrrhic victory over the common sense. – *Постанова “Про хід економічних реформ”, прийнята Верховною Радою, є пірровою перемогою над здоровим глуздом* [13].

As we see, during the translation of a sentence was used the absolute equivalent of the phraseological expression, its meaning and structure are completely preserved in translation.

6) **Descriptive translation**

Translation by transferring the content of the English translation into free phrases. A descriptive translation is used when the language does not have equivalents and counterparts, for example: *to rob Peter to pay Paul* – *віддати одні борги зробивши нові (взяти в одного, щоб віддати іншому)*, *to burn the candle on both ends* – *працювати з раннього ранку і до пізнього вечора, не горить* – *there is no need to hurry up* [10, с. 98].

Thus, during the translation of official-business style texts, we encounter many lexical and cultural difficulties, the reasons for which, first of all, are differences in the picture of the world of English and Ukrainian. The main reasons for the existence of lexical and cultural difficulties in the official-business style texts are the lack of correspondence of new terms in the language, the peculiarities of the ambiguity of English and Ukrainian words, the peculiarities of word formation and terminology in the English and Ukrainian languages, etc. The stability and precision of constructing sentences helps to easily recognize the transformations and constructions that take place in the texts of the originals and their correspondences. That is why, while exploring the translation of official-business style texts, it is very important to note which designs are most often used and how the material should be used in one or another situation.

That is why, it should be noted that in translation of English phraseological expressions dominate such ways of translation: descriptive translation and the method of calque – 65 %, analog method and equivalent method – 25 %, and all other types of translation – 10 %.

It should be emphasized that the actual feature of the phraseological units phenomenon in language is that being an integral part of the language, they develop and evolve together with humanity, and therefore, remain an actual problem of lexicology and translation as long as the language itself exists.

Conclusions and suggestions. Thus, in the course of our study, a series of issues related to the translation of persistent expressions in the business English language were outlined. We tried to give our own assessment to the discussion issues in the field of translation studies, in particular the problem of the need to preserve the formal component of the official business text in translation and translation strategies for the translation of phraseological expressions. In the process of studying the given question, the main problems and methods of the translation of phraseological units were considered.

Список використаних джерел

1. Авксентьев Л. Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування / Л. Г. Авксентьев. – Київ: Мовознавство, 1998. – №3. – 150 с.

2. Ахманова О. С. О разграничении слова и словосочетания / О. С. Ахманова. – Москва: Просвещение, 1954. – 251с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Пер. с фр. К. А. Долинина. – Москва: Изд. иностр. лит., 1991. – 394 с.
4. Будагов Р.А. Очерки по языкознанию/ Р. А. Будагов. – Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1983. – 280 с.
5. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / В. В. Виноградов. – Москва: Воениздат, 1977. – №5. – 120 с.
6. Гак В. Г. Ассиметрия лингвистического знака и некоторые общин проблемы терминологии // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики / В. Г. Гак. – Москва: Изд-во Моск. ун-та. – 1971. – 71с.
7. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English–Russian / Т. А. Казакова. – Санкт-Петербург: Изд-во Союз, 2001. – 320 с.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Київ: Наук. книга, 2002. – 564 с.
9. Комісаров В. Н., Рецкер Я. І., Тархов В. І. Посібник по перекладу з англійської мови на російську./ В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер, В. Тархов. – Москва: Вища школа, 1985. – 268 с.
10. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. Опыт систематизированного описания./ А. В. Кунин / – Москва : Междунар. отношения, 1972. – 288 с.
11. Шанаєва Н. В. Основні граматичні труднощі в англійській мові / Н. В. Шанаєва. – Новосибірськ: Наука, 1989 – 51 с.
12. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский. – Москва, 1964.– 247с.

References

1. Avksent'yev, L.G. (1998). *Semantic structure of phraseological units of modern Ukrainian language and peculiarities of its formation*. Kharkiv: Vyshcha shkola.
2. Ahmanova, O.S. (1954). *About the delimitation of words and phrases*. Moscow: Prosveshchenie.
3. Balli, Sh. (1991). *French stylistic*. Moscow: Foreign literature publishing house.
4. Budagov, R.A. (1983). *Essays on Linguistics*. Moscow: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR.
5. Vinogradov, V. V. (1977). *The main types of lexical meanings of a word*. Moscow:Voениzdat.
6. Gak, V.G. (1971). *The asymmetry of a linguistic sign and some general problems of terminology*. Moscow: Publishing house of Moscow university.

7. Kazakova, T.A. (2001). *Practical basis of translation*. Moscow: Publishing house Sojuz.

8. Karaban, V.I. (2002). *Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems*. Kyiv: Naukova kny'ga,

9. Komisarov, V.N. (1985). *Guide to translating from English into Russian*. Moscow: Higher school.

10. Kunin, A.V. (1972). *Phraseology of modern English. Experience in a systematic description*. Moscow: International relations.

11. Shanayeva, N.V. (1989). *The main grammatical difficulties in the English language*. Novosibirsk: Sib. Science.

12. Shanskij, N.M. (1964). *Lexicology of the modern Russian language*. Moscow: Higher school.

УДК 792.091.6:82-2(477)

Злобін Юрій В'ячеславович
кандидат культурології,
Київський національний
університет культури і мистецтв,
Київ, Україна
ltavateatr@gmail.com

УКРАЇНЬСЬКА КЛАСИЧНА ДРАМАТУРГІЯ НА СЦЕНАХ СУЧАСНИХ ТЕАТРІВ: РЕПЕРТУАРНА ПОЛІТИКА

Мета дослідження: дослідити та проаналізувати сучасний репертуар українських театрів у контексті культурологічного аналізу й виявити актуальність постановки та інсценізації творів класичної української драматургії. **Методи** дослідження становить органічна сукупність базових принципів дослідження: об'єктивності, історизму, багатофакторності, системності, комплексності, розвитку та плюралізму, а для досягнення мети дослідження використані наступні методи наукового пізнання: проблемно-хронологічний, конкретно-історичний, статистичний, описовий, логіко-аналітичний. **Наукова новизна** статті полягає в проведеному культурологічному аналізі репертуару українських театрів, з метою виявлення актуальності постановок та інсценізацій творів класичної української драматургії на сучасному етапі розвитку театрального мистецтва. **Висновки.** Внаслідок дослідження сучасного репертуару українських театрів у контексті культурологічного аналізу, з метою виявлення актуальності постановки та інсценізацій творів класичної української драматургії, з'ясовано, що репертуарна політика українських театрів на сучасному етапі спрямована на оновлення не тільки за рахунок постановок творів сучасних українських та світових драматургів, а й завдяки новому прочитанню п'єс української класичної спадщини та залучення сучасних засобів сценічної виразності задля відкриття проблематики твору, акцентуванні на пошуку зрозумілих глядачеві мотивів вчинків героїв; простежується тенденція звернення режисерами-постановниками до інсценізацій не лише драматичних, але й прозових та поетичних творів українських авторів XIX–XX ст.

Ключові слова: п'єси, інсценізація, українська класична драматургія, режисура, репертуар.

Злобин Юрий Вячеславович, кандидат культурологии, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Украинская классическая драматургия на сценах современных театров: репертуарная политика

Цель исследования: исследовать и проанализировать современный репертуар украинских театров в контексте культурологического анализа и выявить актуальность постановки и инсценизации произведений классической украинской драматургии. **Методы исследования** составляет

органическая совокупность базовых принципов исследования: объективности, историзма, многофакторности, системности, комплексности, развития и плюрализма, а для достижения цели исследования использованы следующие методы научного познания: проблемно-хронологический, конкретно-исторический, статистический, описательный, логико-аналитический. **Научная новизна статьи** заключается в проведенном культурологическом анализе репертуара украинских театров, с целью выявления актуальности постановок и инсценизаций произведений классической украинской драматургии на современном этапе развития театрального искусства. **Выводы.** В результате исследования современного репертуара украинских театров в контексте культурологического анализа, с целью выявления актуальности постановки и инсценизаций произведений классической украинской драматургии, установлено, что репертуарная политика украинских театров на современном этапе направлена на обновление не только за счет постановок произведений современных украинских и мировых драматургов, но и благодаря новому прочтению пьес украинского классического наследия и привлечения современных средств сценической выразительности для открытия проблематики произведения, акцентировании на поиске понятных зрителю мотивов поступков героев; прослеживается тенденция обращения режиссерами-постановщиками к инсценизациям не только драматических, но и прозаических и поэтических произведений украинских авторов XIX–XX вв.

Ключевые слова: пьесы, инсценировка, украинская классическая драматургия, режисура, репертуар.

Zlobin Yuriy, PhD in Cultural Studies, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Ukrainian classical drama on the stage of modern theaters: repertoire policy

The purpose of the article is to investigate and analyze the contemporary repertoire of Ukrainian theaters in the context of cultural analysis and to substantiate the relevance of staging plays of classical Ukrainian drama. **The research methodology** consisted in the organic set of basic principles of research: objectivity, historicism, multifactoriness, systematicity, complexity, development and pluralism; to fulfill the purpose of the research, the following methods of scientific knowledge were used: problem-chronological, concrete-historical, statistical, descriptive, and logical-analytical. **The scientific novelty of the work** lies in the conducted cultural analysis of the repertoire of Ukrainian theaters, in order to substantiate the relevance of staging works of classical Ukrainian drama at the present stage of the development of theatrical art. **Conclusions.** As a result of the research into the modern repertoire of Ukrainian theaters in the context of cultural analysis, in order to substantiate the relevance of staging works of classical Ukrainian drama, it became clear that the repertoire of Ukrainian theaters at the present stage is aimed at updating not only due to productions by contemporary Ukrainian and world playwrights, but also due to the new interpretation of the plays of Ukrainian classical heritage and the attraction of

modern means of stage expression with the purpose of revealing the problematics of the work, its focus on the search for the reasons of heroes' deeds that are comprehensible to the viewer; there is a tendency for directors to turn to stage adaptations of not only dramatic, but also prose and poetic works by Ukrainian authors of the 19th and 20th centuries.

Key words: plays, stage adaptation, Ukrainian classical drama, stage direction, repertoire.

Вступ. На даному етапі розвитку театрального мистецтва в Україні, з появою великої кількості творів сучасних драматургів, репертуарна політика багатьох театрів спрямована на оновлення та осучаснення. Виявлення доцільності звернення до постановок та режисерських інсценізацій творів української класичної драматургії, в контексті впливу масової культури на глядацький попит, на нашу думку, є необхідним і актуальним, з огляду на відсутність наукових досліджень та розвідок, що сприяли б висвітленню даної теми.

Аналіз досліджень. Проблеми розвитку театрального мистецтва на сучасному етапі ставали темами наукових досліджень та розвідок багатьох українських культурологів, мистецтво- та театрознавців. Н. Кукуруза («Інсценізації національної класики на сценах українських театрів у контексті сучасної масової культури», 2011) розглядає інсценізації української класики на сценах театру в контексті масової культури як соціокультурного феномену ХХ ст.; Я. Муравецька («Театральна інтерпретація повісті «Кайдашева сім'я»: візуальний аспект», 2017) аналізує та порівнює візуальні стратегії в літературному та театральному мистецтві; Л. Ванюга («Діяльність Тернопільського обласного академічного українського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка в контексті соціокультурних трансформацій в Україні (ХХ – початок ХХІ ст.)», 2014) досліджує особливості діяльності одного з провідних українських театрів ХХ – поч. ХХІ ст.; І. Бурнашов («Між класикою та сучасністю: вектори театрального репертуару» (оглядова довідка за матеріалами преси та неопублікованими документами)), 2013) та «Театрально-мистецький процес в умовах нових естетичних реалій (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2013–2014 рр.)», 2014) аналізує становище українського театру на сучасному етапі та досліджує перспективи масового звернення режисерів до творів сучасних авторів. Проте, тема актуальності постановок та інсценізацій творів української класичної драматургії на сучасному етапі, звернення до творчого спадку найкращих діячів вітчизняної культури й досі лишається поза увагою дослідників, отримуючи висвітлення лише побіжно чи оглядово.

Мета дослідження дослідити та проаналізувати сучасний репертуар українських театрів у контексті культурологічного аналізу і виявити актуальність постановок та інсценізацій творів класичної української драматургії, а також особливості їх інсценізацій.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі вітчизняний театр як одна з невід'ємних складових української культури, що не лише формує естетичні цінності суспільства, а зберігає й пропагує національну самобутність, переживає складний період. Окрім проблем з недостатнім фінансуванням та кадрами, наразі перед художніми керівниками постає питання оновлення репертуарної політики як ефективної зброї в конкурентній боротьбі за глядача. Певною мірою цей процес відбувається за рахунок постановок вистав за творами сучасних українських та світових драматургів. З цією метою Національним центром театрального мистецтва ім. Леся Курбаса було запроваджено довготривалий проект «Світова драматургія. Діалог театральних культур», у рамках якого проводяться міжнародні театральні фестивалі, форуми, майстер-класи за участю представників Австрії, Білорусі, Польщі, Сербії, Туреччини, Франції, а також здійснюються взаємні переклади, публікації, сценічні читання, презентаційні лекції у галузі драматургії та постановки п'єс [3, с. 7]. Окрім того, з 2011 р. у Києві, за підтримки Міністерства культури України та державної агенції промоції культури України, у форматі режисерських читань української та зарубіжної актуальної п'єси проходить щорічний міжнародний драматургічний освітній фестиваль «Тижні актуальної п'єси», метою якого є підтримка й розвиток української сучасної п'єси, а також введення її до світового драматургічного контексту. Проте, зазначимо, що постановки цих п'єс на сцені українських театрів подія виняткова.

Варто зазначити, що в багатьох Європейських країнах репертуарна політика театрів регулюється законодавством, а масова частка постановок драматургії сучасних авторів передбачена не більше 30%. В Україні, наразі, подібна практика не застосовується, але тенденція оновлення репертуару сучасною драматургією протягом останніх років стає все більш помітною. Єдиної думки з приводу доцільності подібного явища не існує, більше того, позиції багатьох режисерів українських театрів діаметрально протилежні. Так, наприклад, режисер А. Невінчаний вважає, що постановник має жити тим, що відбувається зараз, а не бути «зацикленим на класиці» [17]. На противагу йому, Ф. Стригун, художній керівник Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької, вважає, що «входити в Європу треба з нашим національним мистецтвом» [20].

Варто зазначити, що в 2013 р. в Одеському українському академічному музично-драматичному театрі ім. В. Василька, з метою викликати інтерес у глядачів і «повернути одеситів обличчям до театру» [2, с. 3] було проведено акцію «Українська класика на сцені», що тривала впродовж усього театального сезону – раз на тиждень трупа театру грала постановки п'єс української класичної драматургії, при цьому вартість квитка була 1 грн. На нашу думку, досить показовим є той факт, що з метою збільшення глядацького попиту до театральних постановок були обрані твори саме української класичної спадщини, адже проблематика суспільних та міжлюдських стосунків, що лягли в основу класичних драматичних творів є актуальними й понині.

Перед режисерами постає завдання сучасними засобами відкрити основну проблему твору, акцентуючи на пошуку зрозумілих глядачеві мотивів вчинків героїв. З акцентуємо увагу на тому, що з 29-ти вистав діючого репертуару Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька українська класична драматургія представлена 7-ма постановками: «За двома зайцями» М. Старицький (реж. В. Туманов, прем'єра 23 квітня 1988 р.), «Запорожець за Дунаєм» (режисер-постановник Л. Сілаєв, прем'єра 9 червня 1983 р., поновлена в 1999 р., реж. К. Пивоваров), «Кайдаш», інсценізація повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуй-Левицького (постановка К. Пивоварова, прем'єра 10 грудня 2009 р.), «Ревізор» М. Гоголя (реж. Ю.Одинокий, прем'єра квітень 2003 р.), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (реж. В. Туманов, 11 жовтня 1996 р.), «Сорочинський ярмарок» М. Старицького за М. Гоголем (реж. К. Пивоваров, прем'єра 31 жовтня 2012 р.), «Щастя поруч» за п'єсою І. Франка «Украдене щастя» (реж. Д. Богомазов, прем'єра 2002 р.) [16].

На думку Л. Ванюги, на сучасному етапі репертуарна політика театрів має орієнтуватися на постановки, в основі яких закладений змістовний матеріал для філософського осмислення сучасним глядачем, що сприятиме порівнянню «побаченого на сцені зі спостереженим у навколишній повсякденній дійсності» [4].

І. Бурнашов, втім, наголошує на існуючому сьогодні кризовому положенні, в якому знаходиться класичний репертуар українських театрів, який полягає у «непридатності чіткої класичної теорії жанрів для жанротворчих процесів сучасної епохи» [2, с. 5].

З метою отримання більш точної інформації з питань репертуарної політики українських театрів щодо постановок вистав та інсценізацій за творами української класичної драматургії, нами було проведено аналіз діючого наразі репертуару провідних театрів України. Варто зазначити, що чіткого відсоткового співвідношення української класичної, світової та зарубіжної драматургії, а також сучасних п'єс українських авторів виявити не вдалося, адже репертуарна політика кожного окремого вітчизняного театру регулюється рішенням художньої ради та головного режисера відповідно до впровадженого курсу. Так, наприклад, в репертуарі Полтавського академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. М. В. Гоголя українська класична драматургія представлена постановками: «Кайдашева сім'я», авторська інсценізація за творами І. Нечуя-Левицького (музична комедія, реж. О. Коваленко, прем'єра 30 жовтня 2016 р.), «Ревізор» М. Гоголя (реж. Ю. Кочевенко, прем'єра 27 березня 2015 р.), «За двома зайцями» М. Старицького (реж. В.Шевченко, прем'єра 27 квітня 2013 р.), «Наталка-Полтавка» І. Котляревського (реж. І. Нестеренко, прем'єра 22 березня 2012 р.), «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (реж. Б. Прокопович, прем'єра 14 квітня 1972 р.), «Лісова пісня» Лесі Українки (реж. В. Шевченко, прем'єра 28 лютого 2007 р.), «Безталанна» І. Карпенка-Карого (інсценізація І. Стрельникової, реж. В. Шевченко, прем'єра 19 жовтня 2009 р.), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (реж. Ю. Кочевенко, прем'єра 23 серпня 2011 р.),

«Сватання на Гончарівці» (реж. Ю. Лисенко, П. Лисенко, прем'єра 24 червня 1967 р.) 9-ть з 24-х заявлених вистав [18]; Кіровоградського академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. М. Л. Кропивницького: «За двома зайцями» М. Старицького (реж. В. Жила, прем'єра 25 жовтня 2013 р.), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (реж. М. Ілляшенко, прем'єра 2010 р.), інсценізація М. Босака «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького (реж. А. Москаленко, прем'єра 17 квітня 2015 р.), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (реж. А. Москаленко, прем'єра 9 травня 2013 р.), інсценізація Є. Курмана «Сорочинський ярмарок» за повістю М. Гоголя (реж. Є. Курман, прем'єра 23 березня 2013 р.), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (реж. Є. Курман, прем'єра 27 червня 2014 р.), «Хазяїн» І. Карпенка-Карого (реж. Є. Курман, прем'єра 25 вересня 2013 р.), «Циганка Аза» М. Старицького (реж. Є. Курман, прем'єра 25 червня 2015 р.), «Наймичка» І. Карпенка-Карого (реж. В. Савченко, прем'єра 21 листопада 2015 р.), «Украдене щастя» І. Франка (реж. О. Павлютін, прем'єра 3 грудня 2016 р.) 10-ть з 27-ми [12].

Натомість у Київському академічному молодому театрі лише чотири – «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (реж. В. Шулаков, прем'єра 08 серпня 1985 р.), «Украдене щастя» (реж. А. Білоус, прем'єра 13 лютого 2002 р.), вистава «Зачарований» за п'єсою «Безталанна» І. Карпенка-Карого (реж. А. Білоус, О. Меркулова, прем'єра 19 лютого 2015 р.) та інсценізація Н. Дубіної «Кайдаші» за мотивами творів І. Нечуя-Левицького (реж. М. Яремків, прем'єра 20 грудня 2000 р.) з 48-х заявлених у репертуарі вистав; Запорізькому академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. В. Г. Магара – 3: «Кайдашева сім'я» І. Нечуй-Левицького (реж. Т. Лещова, прем'єра 12 червня 2015 р.) та «За двома зайцями» І. Нечуя-Левицького, М. Старицького (реж. Т. Лещова), «Сватання на Гончарівці» (реж. О. Гапон, прем'єра 3 квітня 200 р.) з 35-ти [9]; Івано-Франківському академічному обласному українському музично-драматичному театрі театр ім. І. Франка – «За двома зайцями» за М. Старицьким (реж. О. Пастух) з 30-ти [10]; Вінницькому державному академічному музично-драматичному театрі ім. М. Садовського – 5-ть: «Назар Стодоля» Т. Шевченка (реж. В. Селезньов, прем'єра 3 жовтня 2013 р.), «Лісова пісня» за драмою-феєрією Лесі Українки (реж. Т. Славінська, прем'єра 18 жовтня 2008 р.), «Майська ніч» М. Старицького за М. Гоголем (реж. В. Селезньов), «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка (реж. В. Селезньов, прем'єра 14 квітня 2011 р.) та драма за п'єсою І. Карпенка-Карого «Я б тобі небо прихилив» (реж. О. Бандура, прем'єра 26 квітня 2012 р.) з 30-ти [6].

Серед 46-ти вистав діючого репертуару Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка лише 6-ть – українська класична драматургія: «Наталка Полтавка» І. Котляревського (реж. О. Ануров, прем'єра 27 травня 2005 р.), «Назар Стодоля» (реж. Ю. Кочевенко, прем'єра 13 лютого 2009 р.), «Шельменко денщик» (реж. П. Ільченко, прем'єра 15 жовтня 1999 р.), «Хазяїн» (реж. П. Ільченко), «Кайдашева сім'я» (реж.

П. Ільченко, сценічна версія театру ім. І. Франка, прем'єра 28 грудня 2007 р.), «Мартин Боруля» (реж. П. Ільченко прем'єра 28 грудня 2001 р.) [14]; Харківського державного академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка з 34-х – 4-ри: «Украдене щастя» (реж. І. Борис, прем'єра 10 жовтня 1992 р.), «Шельменко-денщик» (реж. В. Василько, прем'єра 4 березня 1942 р.), «Гроші» І. Карпенка-Карого (комедія «Сто тисяч», першоназва «Гроші», реж. М. Яремків, прем'єра 7 червня 1993 р.), «Мина Мазайло» М. Куліша (реж. О. Беляцький, А. Стародуб, прем'єра 25 березня 1989 р.) [19]; Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької – з 28-ми вистав у репертуарі за березень 2018 р. також лише 4-ри: «Назар Стодоля» (реж. Ф. Стригун, прем'єра 22 грудня 2013 р.), «За двома зайцями» (реж. О. Огородник, прем'єра 24 лютого 2018 р.), «Сватання на Гончарівці» (реж. Ф. Стригун, прем'єра 5 грудня 2009 р.), «Різдвяна ніч» М. Старицького за М. Гоголем (реж. Ф. Стригун, прем'єра 26 грудня 2015 р.) [15].

Українську класику на сцені Дніпропетровського академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка презентують 8 вистав: «За двома зайцями» (реж. А. Канцедайло), «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького (реж. Л. Кушкова, прем'єра 2016 р.), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (реж. Л. Кушкова, прем'єра 2001 р., оновлено у 2013 р.), «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого (реж. Л. Кушкова, прем'єра 2 грудня 2017 р.), «Лісова пісня» Лесі Українки (реж. Л. Кушкова, прем'єра 2003 р.), «Мартин Боруля» (реж. П. Ластівка, прем'єра 2016 р.), «Сватання на Гончарівці» (реж. В. Божко), інсценізація Л. Кушкової «Кайдашева сім'я» за І. Нечуй-Левицьким (2012 р.) із 25-ти представлених в репертуарі [7], а в Тернопільському академічному обласному українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка з 23-х – 7: «Мина Мазайло» М. Куліша (реж. О. Мосійчук, прем'єра 2014 р.), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (реж. Ф. Стригун), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (реж. Ф. Стригун), «Пошилися в дурні» М. Кропивницького (реж. О. Мосійчук), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (реж. О. Мосійчук), інсценізації В. Жили «Сорочинський ярмарок» та «Ніч перед різдвом» за М. Гоголем (реж. В. Жила).

Л. Ванюга акцентує на тому, що відсутність цікавого драматургічного матеріалу на сучасному етапі вимагає від режисерів звертатися до прозових й поетичних творів українських письменників ХІХ–ХХ ст., та створювати на основі першоджерел драматичні тексти [4].

Внаслідок проведеного аналізу діючого репертуару провідних українських театрів, як приклад, можемо навести інсценізації «Маруся Чурай» В. Селезньова за романом у віршах Л. Костенко (реж. В. Селезньов, прем'єра 19 жовтня 2000 р.) Вінницького державного академічного музично-драматичного театру ім. М. Садовського; «Мазепа» Б. Мельничука та О. Мосійчука за творами Б. Лепкого (реж. О. Мосійчук, прем'єра 2010 р.), «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Сиванич за В. Винниченком (реж. В. Сиванич) Тернопільського академічного обласного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка; «Енеїда» Р. Держипільського та О. Гнатковського за

мотивами поеми І. Котляревського (реж. Р. Держипільський), «Вона – Земля» Р. Держипільського за новелами В. Стефаніка (реж. Р. Держипільський) Івано-Франківського академічного обласного українського музично-драматичного театру театр ім. І.Франка; «Майська ніч» Л. Кушкової за М. Гоголем (реж. Л. Кушкова, 2010 р.) Дніпропетровського академічного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка; «Тіні забутих предків» В. Василько за М. Коцюбинським (режисер І. Уривський) Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька; «Катерина» композиція за поемою Т. Шевченка (реж. Б. Ревкевич, прем'єра 15 грудня 2012 р.) Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької; «Гетьман Мазепа» Є. Головатюка та В. Селезньова за Б. Лепким (прем'єра 25 березня 2016 р.) Запорізького академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. В. Г. Магара; «Земля» Д. Петросяна за романом О. Кобилянської (реж. Д. Петросян, прем'єра 2018 р.) Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка.

Варто зазначити, що певною мірою осучаснення класичної спадщини українських драматургів відбувається за рахунок режисерської інсценізації.

В. Заболотна, аналізуючи інсценізації повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», які були здійснені на сценах українських театрів протягом останніх 25 років (за сценаріями М. Босака, С. Гержик, Н. Дубіної, О.Коваленко, О. Корнієнка, Л. Кушкової, Т. Магар, Г. Макарчук, В. Стасенка, В. Фащука), зазначала, що завдяки можливостям переробляти літературний матеріал згідно різноманітного режисерського бачення (з жанру побутової драми на трагікомедію, музичну комедію чи моновиставу) та, видовищності, створенню масових сцен, залученню широкого використання елементів національного фольклору та сценографії з елементами побутування і архітектури українського села, вистава приречена на успіх [8].

Варто зазначити, що актуальність та досконалість українських драматичних творів класичної спадщини розкриває перед режисерами великі можливості, адже їх універсальність дає можливість здійснити постановку в будь-якій з існуючих театральних систем, а у випадку інсценізації – створити сучасну постановку, змінивши жанр чи ідею твору, згідно творчого бачення.

У цьому контексті цікавими є дві інсценізації за п'єсою І. Карпенка-Карого «Безталанна» – вистава з однойменною назвою Полтавського академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. М. В. Гоголя (сценічна версія І. Стрельнікової, реж. В. Шевченко, прем'єра 19 жовтня 2009 р.) та «Зачарований» (реж. А. Білоус, О. Меркулова, прем'єра 19 лютого 2015 р.) Київського академічного Молодого театру. Якщо в першому варіанті перед глядачем постає «зворушлива історія з присмаком трагізму та містики» [13, с. 8], в якій, завдяки засобам сценічної виразності та творчому баченню постановника, майстерно поєднаний сучасний стиль та український колорит, то в другому маємо справу з іншою концепцією режисера, який, акцентуючи на сучасній стильній сценічній мові, прагне до розв'язання внутрішніх смислових вузлів [11].

Інсценізація за романом О. Кобилянської «Земля» – новітній режисерський погляд Д. Петросяна, який відтворив велику народну трагедію, закладену автором, у формі лаконічної, «емоційно медитативної сценічної новели» [1]. Нестандартне музичне оформлення, художня постановка, здійснена Д. Петросяном та мова персонажів (режисер адаптував літературний текст під сучасний буковинський діалект) – допомагають розкрити локальну трагедію, що зосереджена на «внутрішніх конфліктах і драмах» [5].

Надзвичайно сучасного звучання набуває п'єса «Украдене щастя» І. Франка в режисерській інсценізації Д. Богомазова «Щастя поруч», яка була поставлена на сцені Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька. Не змінивши літературного тексту, постановник, втім, поєднує його з пластикою, акцентує на вічних питаннях, але в сучасному психологічному контексті. Варто зазначити, що прем'єра вистави відбулася в 2002 р. і донині наявна в репертуарі театру, що свідчить про актуальність та значимість нового прочитання української класичної драматичної спадщини, про сприйняття її сучасним глядачем.

Наукова новизна статті полягає в проведеному культурологічному аналізі репертуару українських театрів, з метою виявлення актуальності постановок та інсценізацій творів класичної української драматургії на сучасному етапі розвитку театрального мистецтва.

Висновки. Внаслідок дослідження сучасного репертуару українських театрів у контексті культурологічного аналізу, з метою виявлення актуальності постановки та інсценізацій творів класичної української драматургії, з'ясовано, що репертуарна політика українських театрів на сучасному етапі спрямована на оновлення не тільки за рахунок постановок творів сучасних українських та світових драматургів, а й завдяки новому прочитанню п'єс української класичної спадщини та залучення сучасних засобів сценічної виразності задля відкриття проблематики твору, акцентуванні на пошуку зрозумілих глядачеві мотивів вчинків героїв; простежується тенденція звернення режисерами-постановниками до інсценізацій не лише драматичних, але й прозових та поетичних творів українських авторів XIX–XX ст.

Список використаних джерел

1. Базів Л. Як франківці «оживили» роман Кобилянської «Земля» [Електронний ресурс] / Л. Базів // Укрінформ. – 2018. – 25 лютого. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2410319-ak-frankivci-ozivili-roman-kobilanskoj-zemla.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

2. Бурнашов І. Ю. Між класикою та сучасністю : вектори театрального репертуару (оглядова довідка за матеріалами преси та неопублікованими документами) [pdf] / І. Ю. Бурнашов // Нац. парламентська бібліотека України. Інформ. центр з питань культури та мистецтва. – Вип. 12/5. – 2013. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/view/100647252>. – Назва з екрану. – Дата звернення 14.02.2018.

3. Бурнашов І. Ю. Театрально-мистецький процес в умовах нових естетичних реалій (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2013–2014 рр.) [pdf] / І. Ю. Бурнашов // Нац. парламентська бібліотека України. Інформ. центр з питань культури та мистецтва. – ДЗК. – Вип. 9/5. – 2014. – Режим доступу: http://nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2014/teatr-mist-proc-v-umovah-mist-realiy.Pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення 14.02.2018.

4. Ванюга Л. Репертуарна політика Тернопільського академічного обласного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Л. Ванюга. – Режим доступу: <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/296-vanjuga-l-s-repertuarna-polityka-ternopilskogo-akademichnogo-oblasnogo-ukrajinskogo-dramatychnogo-teatru-im-t-g-shevchen.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення 13.01.2018].

5. Вергіліс О. Трясовина [Електронний ресурс] / О. Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2018. – 23 лютого. – Режим доступу: https://dt.ua/author/oleg_vergelis2. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

6. Вінницький державний академічний музично-драматичний театр ім. М. Садовського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teatr.vn.ua/> – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

7. Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrdrama.dp.ua/премьери>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

8. Заболотна В. Той самий Тобілевич / В. Заболотна // День. – 16 вересня. – 2005. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/toy-samiy-tobilevich>. – Назва з екрану. – Дата звернення 15.лютого 2018.

9. Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр ім. В. Г. Магара [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magara.zp.ua/drami-tragediji>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

10. Івано-Франківський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. І.Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dramteatr.if.ua/category&category_id=15&page=1. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

11. Київський академічний Молодий театр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyytheatre.com/repertoire/zacharovanyu>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

12. Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. М. Л. Кропивницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teatr-koryfeiv.com.ua/repertuar.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

13. Коваленко О. Зворушлива історія з присмаком трагізму та містики / О. Коваленко // Вечірня Полтава. – 2010. – № 46 (925). – 17 листопада. – С. 8.

14. Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.org.ua/ukr/spectacle?fil>

ters&poster&f_month_year=04-2018. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

15. Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zankovetska.com.ua/playbill/main_stage/2018-03. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

16. Одеський академічний український музично-драматичний театр ім. В. Василька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrteatr.ode.ua/repertuar/>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

17. Олійник Є. Треба шукати Чехова у сьогодні – учасник «Тижня актуальної п'єси» [Електронний ресурс]. / Є. Олійник // Радіосвобода. – 2013. – 22 жовтня. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25144067.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення 18 лютого 2018.

18. Полтавський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teatr-gogolya.pl.ua/repertuar/dijuchij-repertuar>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

19. Харківський державний академічний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theatre-shevchenko.com.ua>. – Назва з екрану. – Дата звернення 28 лютого 2018.

20. Шурин В. Федір Стригун: «Виставі «Марія Заньковецька» глядачі влаштували такий тріумф, що на художній раді цензура з переляку почала п'єсу «чистити» [Електронний ресурс] / В. Шурин // Факти. – 2017. – 21 грудня. – Режим доступу: <http://fakty.ua/253070-fed-r-strigun-vistav-mar-ya-zankovecka-glyadach-vlashtovali-takij-tr-umf-csho-na-hudozhn-j-rad-cenzura-z-perelyaku-rochala-p-su-chistiti>. – Назва з екрану. – Дата звернення 12.02.2018.

References

1. Baziv, L. (2018). 'How the people of Frankivsk «revived» the novel by Kobylanska «Earth»' Ukrinform [Ukrinform], [online]. Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2410319-ak-frankivci-ozivili-roman-kobilanskoj-zemla.html>> [Accessed 28 February 2018].

2. Burnashov, I. (2013). *Between classics and modernity: vectors of theatrical repertoire (survey paper based on press materials and unpublished documents)* [pdf]. Available at: <https://docviewer.yandex.ua/view/100647252> [Accessed 14 February 2018].

3. Burnashov, I. (2014). *Theatrical and artistic process in the conditions of new aesthetic reality (an overview reference based on press materials, the Internet and unpublished documents of 2013–2014)* [pdf]. Available at: <http://nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2014/teatr-mist-proc-v-umovah-mist-realiy.Pdf> [Accessed 14 February 2018].

4. Vaniuha, L. (2014). *The repertoire of the T. Shevchenko Ternopil Academic Regional Ukrainian Drama Theater*, [online] Available at: <<http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/296-vanjuga-l-s-repertuarna-polityka-ternopilskogo-akademichnogo>>

oblasnogo-ukrajinskogo-dramatycznogo-teatru-im-t-g-shevchen.html>. [Accessed 13 January 2018].

5. Verhilis, O. (2018). The swamp. *Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]*, [online] Available at: <https://dt.ua/author/oleg__vergelis2>. [Accessed 28 February 2018].

6. *Vinnytsia State Academic Music and Drama Theater named after M. Sadovskyi*, [online] Available at: <<http://www.teatr.vn.ua/>> [Accessed 28 February 2018].

7. *Dnipropetrovsk Academic Ukrainian Music and Drama Theater named after T. Shevchenko*, [online] Available at: <<https://ukrdrama.dp.ua/premery>> [Accessed 28 February 2018].

8. Zabolotna, V. (2005) 'The Tobilevych'. *Den [Day]*, September 16, [online] Available at: <<https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/toy-samiy-tobilevich>>. [Accessed 15 February 2018].

9. *Zaporizhzhia Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theater named after V. Magar*, [online] Available at: <<http://magara.zp.ua/drami-tragediji>> [Accessed 28 February 2018].

10. *Ivan Franko Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theater named*, [online] Available at: <http://dramteatr.if.ua/category&category_id=15&page=1> [Accessed 28 February 2018].

11. *Kyiv Academic Young Theater*, [online] Available at: <<http://molodyytheatre.com/repertoire/zacharovanyy>> [Accessed 28 February 2018].

12. *Kirovohrad Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theater named after M. Kropyvnytskyi*, [online] Available at: <<http://www.teatr-koryfeiv.com.ua/repertuar.html>> [Accessed 28 February 2018].

13. Kovalenko, O. (2010). 'A touching story with a taste of tragedy and mysticism' *Vechirnia Poltava [Evening Poltava]*, November 17, p. 8.

14. *National Academic Drama Theater named after Ivan Franko*, [online] Available at: <http://www.ft.org.ua/ukr/spectacle?filters&poster&f_month_year=04-2018> [Accessed 28 February 2018].

15. *National Academic Ukrainian Drama Theater named after M. Zankovetska*, [online] Available at: <http://www.zankovetska.com.ua/playbill/main_stage/2018-03> [Accessed 28 February 2018].

16. *Odessa Academic Ukrainian Music and Drama Theater named after V. Vasylo*, [online] Available at: <<http://ukrteatr.odessa.ua/repertuar>> [Accessed 28 February 2018].

17. Oliinyk, E. (2013). 'It is necessary to seek Chekhov in the present – a participant of the «Week of the topical play»' *Radiosvoboda [Radio Liberty]*, October 22. [online] Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/25144067.html>> [Accessed 18 February 2018].

18. *Poltava Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theater named after N. Gogol* [online] Available at: <http://teatr-gogolya.pl.ua/repertuar/dijuchij-repertuar> [Accessed 18 February 2018].

19. *Kharkiv State Academic Drama Theater named after T. Shevchenko* [online] Available at: <http://www.theatre-shevchenko.com.ua> [Accessed 18 February 2018].

20. Shurin, V. (2017). 'Fedir Stryhun: «The performance of «Maria Zankovetska» received such a triumph from the audience that the art censorship council began to 'clean' it' *Fakty* [*Facts*], December 21. [online] Available at: <http://fakty.ua/253070-fed-r-strigun-vistav-mar-ya-zankovecka-glyadach-vlashtuvali-takij-tr-umf-csho-na-hudozhn-j-rad-cenzura-z-perelyaku-pochala-p-su-chistiti> [Accessed 22 February 2018].

© Злобін Ю. В., 2017

УДК 379.8:00522

Поплавський Михайло Михайлович
<https://orcid.org/0000-0002-8234-8064>
доктор педагогічних наук, професор,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
romm20180326@gmail.com

EVENT-МЕНЕДЖМЕНТ У ІНДУСТРІЇ ДОЗВІЛЛЯ

Мета дослідження – виявити сутність і особливості сучасних «event-технологій», їх застосування в організації дозвілля, прослідкувати взаємозв'язок поняття event із культурологічною діяльністю суспільства, проаналізувати використання event-менеджменту на практиці культурно-дозвіллевої діяльності. **Методи дослідження** становить органічна сукупність базових принципів дослідження: об'єктивності, історизму, багатofакторності, системності, комплексності, а для досягнення мети – використані наступні методи наукового пізнання: проблемно-хронологічний, порівняльний, статистичний, описовий, логіко-аналітичний. **Наукова новизна.** Досліджується триада понять event-менеджмент-культурологія, які нерозривно пов'язані з соціокультурною діяльністю суспільства та впливають на економічний розвиток держави. **Висновки.** Культурно-дозвіллева сфера має великий вплив на розвиток та становлення event-технологій. Event-менеджмент стає інноваційним інструментом для досягнення цілей організації на всіх етапах її функціонування. Варто також відзначити важливість використання технологій event-менеджменту в формуванні позитивного іміджу організації, корпоративної культури та підвищення її конкурентоспроможності на ринку.

Ключові слова: event, event-менеджмент, event-технології, event-індустрія, індустрія дозвілля, культурно-дозвіллева діяльність.

Поплавский Михаил Михайлович, доктор педагогических наук, профессор, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Event-менеджмент в индустрии досуга

Тема исследования – выявить сущность и особенности современных event-технологий, их использование в организации досуга, проследить взаимосвязь понятия event с культурологической деятельностью общества, проанализировать использование event-менеджмента на практике современного управления. **Методы исследования:** хронологический, сравнительный, статистический, описательный, логико-аналитический. **Научная новизна.** Исследуется триада понятий event-менеджмент-культурология, какие неразрывно связанные с социокультурной деятельностью общества и влияют на экономическое развитие государства. **Выводы.** Культурно-развлекательная сфера имеет большое влияние на развитие и становление event-технологий.

Event-менеджмент становиться инновационным инструментом для достижения целей фирмы организации на всех этапах ее функционирования. Стоит также отметить важность использования технологий event-менеджмента в формировании позитивного имиджа организации, корпоративной культуры и повышения ее конкурентоспособности на рынке.

Ключевые слова: event, event-менеджмент, event-технологии, event-индустрия, индустрия досуга, культурно-развлекательная деятельность.

Poplavskiy Mykhailo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Event-management in leisure industry

The purpose of the research is to identify the essence and features of modern event-technologies, the way leisure organizations apply them, as well as to study the relationship between the concept of event and the cultural activity of the society, to analyze the event-management use in practice of cultural and leisure activities. **The research methods** are an organic set of basic principles of research: objectivity, historicism, multifactoriality, systemic, and complexity. In its turn to achieve the goal of the research the author uses the following methods of scientific cognition as: problematic and chronological, comparative, statistical, descriptive, logical and analytical. **Scientific novelty.** The article looks into the triad of the event – management – culture study concepts, inseparably tied with social and cultural activity of the society, influencing the economic development of the state. **Conclusions.** Cultural and entertainment sphere has a great influence on the development and formation of the event-technologies. Event-management becomes an innovative tool for achieving the organization's goals at all stages of its operation. It is also worth noting the importance of using event-management technologies in building a positive image of the organization, corporate culture, thus increasing its market competitiveness.

Key words: event, event-management, event-technologies, event-industry, leisure industry, cultural and leisure activities.

Вступ. Сучасні зміни суспільства (відродження та розвиток національних культурних традицій, їх інтеграція в світову культуру, трансляції здобутків національної культури в майбутнє української нації) створюють вимоги та критерії вітчизняного ринку праці, які визначають для майбутнього менеджера індустрії дозвілля провідною здатністю до відчуття соціокультурних змін та трансформацій, що формуються і розвиваються на основі усвідомлення загальних засад різноманітних явищ культури, які безперервно формують сучасне суспільство. З переходом на ринкову економіку, суспільство формує до фахівців різнопланові вимоги щодо розвитку особистості, яка в подальшому володітиме засобами ефективної адаптації в соціумі та повноцінно матиме змогу активно реалізовувати природні задатки. Загальна інтенсифікація життєвих процесів актуалізує потребу розвитку в особистості високого рівня загальної, естетичної, комунікативної, інформаційної культури, вміння реалізувати рекреаційну та катарсичну функції мистецтва, інтегрувати

різноманітні, часто протилежні за змістом знання. Це визначає потребу сучасного суспільства в якісній культурологічній освіті, яка реалізується через професійну підготовку фахівців спеціальності «Культурологія» у вітчизняних вишах, і яка є ще доволі молодим освітнім напрямом, тому важливим для нашого дослідження є досвід підготовки фахівців культурології як майбутніх менеджерів індустрії дозвілля в вищих навчальних закладах.

Такі новостворені та модні словосполучення як корпоративна культура, event-менеджмент, PR-інструменти започаткували розвиток культурно-дозвіллевої діяльності нашого сьогодення. Це не тільки поняття, що виникли в результаті дискурсу в наш час, і які нерозривно пов'язані зі швидкими процесами соціокультурних перетворень, котрі спричинили тотальне обговорення проблеми модернізації, а вже потім і проблем інновацій в різних сферах суспільного життя і культури. Це ніби дзеркало, в якому відображаються всі суспільні процеси, адже кожна історична епоха мала свої вимоги, форми та побудову для формування культурно-дозвіллевої діяльності. З точки зору культурології event постає у вигляді ритуалу, обряду, церемонії. Це певний захід, метою якого є зібрання людей для того, щоб згадати чи відсвяткувати яку-небудь подію, а також для підвищення корпоративної культури організації або задля маркетингових цілей. Захід чи подія певним чином визначає культурні уподобання та особливості присутніх. Представник Міжнародної асоціації професійних організаторів світських заходів Джо Голлблатт трактує подію, захід «як унікальний відрізок часу, спрямований на проведення ритуалів і церемоній з метою задоволення власних потреб» [10].

В інших наукових роботах дослідники потрактовують дане поняття як «захід, що відбувається в колі одного товариства, яке має потребу або бажання відсвяткувати “особливі” події в своєму житті чи в історії»; як «захід, що має на меті згуртувати людей для спільного святкування, спілкування, продемонструвати свою повагу, пам'ять до тієї чи іншої дати в історії суспільства» [9, с. 32–34]. Це захід, який відображає культуру окремого товариства шляхом визначення певних символів і знаків. У контексті даного підходу event – це діяльність, яка спрямована на відображення культурних цінностей соціуму, і характеризується використанням ритуалів і традицій.

Event-технології розглядаються як механізм функціонального координування всіх спеціалістів, які причетні до створення й проведення спеціального заходу. У межах управлінського підходу event може розглядатися з точки зору функцій художньо-творчої діяльності та її складових. З точки зору функцій менеджмента (планування, контроль, організація) подія виступає в ролі спланованого заходу, який реалізувала група професіоналів, ставлячи перед собою соціально-культурні цілі та завдання [4]. Event-менеджмент може бути ефективним інструментом в арсеналі менеджера соціально-культурної діяльності, його можна використати як засіб розвитку сфери дозвілля, а також для досягнення певних цілей. У сучасному світі ефективному керівнику важливо фокусуватись на вирішенні бізнес-завдань, а не на логістичних, адміністративних та організаційних питаннях. Ефективний Event менеджмент – це достатньо новий для України напрямок, це перспективна та могутня зброя

для просування цінностей бренду на ринку. Адже, дозволяє вибудовувати тісний емоційний зв'язок між бізнесом та клієнтом. Івент-менеджмент включає планування, PR, маркетинг, продажі, комунікації та бюджетування. Дуже важлива активізація інтересів цільової аудиторії. Це стосується освітніх, культурних, бізнес, інформаційних, спортивних, розважальних подій. Але для досягнення успіху потрібна взаємодія вищезгаданих елементів та ефективна комунікація. Event – це завжди можливість зустрічі зі своєю цільовою аудиторією, можливість зрозуміти її потреби та пріоритети і таким чином вплинути на вибір. Організатору важливо не втратити своєї стратегічної цілі, тому на сцену мають виходити професіонали, які організують event «на найвищому рівні».

Мета дослідження – виявити сутність і особливості сучасних event-технологій, їх застосування в організації дозвілля, прослідкувати взаємозв'язок поняття event із культурологічною діяльністю суспільства, оскільки event-технології можемо вважати продуктом соціокультурної діяльності, проаналізувати використання event-менеджменту на практиці культурно-дозвілльєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дозвілля, у всій своїй багатоманітності, характеризується значною виховною цінністю, що дозволяє розглядати його не лише як засіб культурного розвитку людини, але й як необхідну умову, що впливає на рівень комфорту та якість сучасного життя. Нині культура – це складний суспільний феномен, що відіграє величезну роль у життєдіяльності людини: праця, побут, дозвілля, спосіб життя як окремої особи, так й усього суспільства, менталітет тісно пов'язані з рівнем розвитку культури.

Культура впливає на характер поведінки, стиль і форми спілкування людей, їх свідомість, духовні потреби, ціннісні орієнтації. Усі ці культурні орієнтири можуть бути відображені в подіях і заходах, які належать до індустрії дозвілля. Тому так важливі event-технології в сучасному культурному житті, які є пріоритетними для визначення таких категорій дозвілля як заходи і події, що приурочені до певних конкретних культурних чинників.

Event-технології перетворюють події на щось абсолютно виняткове, з точки зору її відвідувачів. Завдяки event-технологіям певна подія – ділова чи наукова конференція, захід для преси, політична акція – набуває культурно-розважального характеру. Професійно організований event надає певного досвіду, безпосередньо пов'язаному з брендом, послугою, продуктом. Інтерактивні, емоційно-видовищні форми активно впроваджуються в соціально-культурні практики, сприяючи розвитку міжкультурних комунікацій.

За масштабом визначають події епохальні, радикальні, які зумовлюють перегляд попередньої системи цінностей, і мас-медійні, які формально дублюють перші, мають енергетичний потенціал і здатні викликати відповідну реакцію. Обидва типи пов'язані між собою і, зазвичай, унаслідок позамасмедійної обробки епохальна подія не може відбутися [9, с. 246].

Організація спеціальних заходів є невід'ємною складовою суспільного життя. Справжній розквіт масштабних подій, розрахований на масову

аудиторію, розпочався в ХХ ст. У радянський час все, що стосувалося корпоративного відпочинку, мало переважно офіційний характер. У пострадянський період набув розвитку корпоративний сектор, компанії, розвиваючись, потребували послуг для організації ділових конференцій, виставок, корпоративних свят та просування свого бренду та послуг тощо. Зросла потреба в професійних організаторах дозвілля та розваг. Логістика таких заходів, пошук постачальників становили важкий обов'язок корпоративних активістів, що дозволило їм, професіоналам у цій сфері, об'єднатися в окрему сферу бізнесу. Зародження event-бізнесу відбулося, коли почала розвиватися організаційна теорія, а організатори спеціальних заходів утворили окремі департаменти, бригади, фірми.

В Україні менеджмент подій протягом 90-х рр. ХХ ст. був поширений у вигляді організації весільних церемоній та ювілеїв у середовищі працівників творчих професій. Саме в цей час багато фірм, які здійснювали організацію свят, почали змінювати свої назви на агенції маркетингу події, event компанії, event-агенції. Утворилися фірми так званого повного циклу, а також фірми, які спеціалізувалися на влаштуванні корпоративних свят, ВТЛ-акцій, виставок. У жовтні 2007 р. було створено Асоціацію івенторів України, яка спрямовує свої зусилля на розробку, організацію і проведення видовищних заходів, на захист прав і задоволення соціальних, економічних, творчих інтересів членів асоціації, на обмін досвідом, зокрема і з зарубіжними колегами [7, с. 282].

Сучасний event є важливим інструментом у вирішенні зовнішніх і внутрішніх корпоративних завдань. Адже, професійно організований захід підвищує рейтинг не лише компанії, яка замовила послугу, а й агенції, яка надає її. Сьогодні ринок «event-послуг» в Україні стрімко розвивається. Для цього бізнесу стали звичними не лише концептуальні корпоративи, а й різноманітні масові заходи: спортивні свята, свята продукту, симпозіуми тощо. Основна проблема сучасних виробників event-послуг полягає в тому, що навіть за наявності значної частини креативу в їхніх програмах їх рівень часто знижують виконавці. Автори ідеї та текстового супроводу надають якісний продукт, а ті, хто вибирають сценічний майданчик, технічних підрядників, організують фуршет, все зводять нанівець. Зазвичай, сучасний клієнт «event-послуги» не завжди усвідомлює своє бажання, він не готовий до нестандартних рішень, вибирає стандартні варіанти для реалізації події чи заходу. Зросла й технологічність проведення заходу.

Організація спеціальних подій виділилась в окрему галузь, на ринку виникла професія event-менеджера (організатора подій), але назви цієї професії немає в державному реєстрі, як і немає спеціальної освіти для фахової підготовки event-менеджера. Окремі навчальні курси з event-технологій викладають в українських вищих навчальних закладах майбутнім маркетингологам, піарникам, культурологам. Єдиний шлях набуття цієї професії – практика в діючих event компаніях. На відміну від функцій класичного організатора дозвілля, івентору потрібно володіти знаннями з менеджменту, маркетингу, фінансового та юридичного ризик-менеджменту, логістики, бухгалтерії, діловодства, психології, історії мистецтв, філософії, бізнес-етикету,

щоб задовольнити особливі потреби компанії в просуванні продукту, підвищенні лояльності споживачів, консолідації команди.

Пошук ефективних моделей функціонування бізнесу формує потребу в розробці та використанні нових підходів до управління, застосування інноваційних управлінських методів та інструментів. У нашому дослідженні в ролі інноваційного інструменту управління розглядається івентивний менеджмент, який дуже активно застосовують на практиці великі українські компанії та мають великий вплив на сферу культурно-дозвіллевої діяльності.

При цьому під інновацією будемо розуміти новий продукт, технологію, метод, інструментарій, що відповідає трьом ключовим критеріям [2]:

– вагомий – новий продукт (інструмент) повинен мати таку вигоду, яка буде сприйматися як значні досягнення;

– унікальний – вигоди від нового товару (інструменту) повинні сприйматися як унікальні, що можливо за рахунок унікальності зможуть надати нових переваг;

– усталений – новий продукт може принести унікальні або вагомі переваги, але якщо він легко відтворюється конкурентами, то його перспективи щодо завоювання ним ринку будуть примарними, а використання «неусталених» методів (інструментів) підвищить ризики.

Наведені вище критерії, на наш погляд, відповідають такому інструменту управління як «event-менеджмент».

Трактуючи поняття event-менеджмент, спираємося на два основних аспекти:

– по-перше, це використання спеціальних заходів для досягнення різних корпоративних і суспільних цілей;

– по-друге, це методи і прийоми управління унікальними подіями, які розглядаються як окремі бізнес-проекти.

Поняття «event» в загальному розумінні цього значення пояснюють як будь-які зібрання людей з певною метою [11]. Термін event запозичений з англійської мови і вживається російськими та українськими фахівцями в незмінному вигляді, або у вигляді транслітерації «event» чи «івентивний». В українській мові йому найбільше відповідають два поняття: подія і захід. Тлумачний словник української мови визначає подію як «те, що порушує усталений, звичний хід життя; що-небудь важливе, видатне», а захід – як «сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь» [8]. Таким чином, в дефініції «подія» акцент робиться на неординарність явища, а в терміні «захід» – на його усвідомлену підготовку.

О. М. Симановська, пропонує використовувати термін «подія», обґрунтовуючи свій вибір тим, що подія – прямий переклад англійського слова event, що позначає явище, що виходить за рамки звичайного плину життя [7].

Зарубіжні дослідники також акцентують увагу на унікальності event. А. Шон і Б. Перрі відзначають такі найважливіші характеристики event як унікальність і вихід за рамки буденності [16]. З ними погоджуються Дж. Там, П. Нортон, Дж. Нева, які вважають, що event унікальний. На їх думку, саме ця

властивість вирізняє event-заходи і ставить унікальну в кожному окремому випадку задачу перед менеджером [3].

Окрім того, деякі дослідники, наприклад, А. Шон і Б. Перрі розділяють поняття event і special event. Друге увійшло в українську практику як «спеціальна подія». Спеціальна подія розглядається як одноразова або подія, що рідко відбувається і виходить за рамки звичайної організаційної та спонсорської активності фірми, яка відкриває для його учасників можливість отримати незвичайний культурний чи соціальний досвід [14]. Спеціальні події завжди сплановані заздалегідь, на відміну від event, якими, на думку Д. Гетца, є тимчасові події, як сплановані заздалегідь, так і незаплановані. Для позначення таких заходів, Д. Гетц також вводить термін «planned events» – «сплановані заходи» [12].

А. Шон і Б. Перрі, розглядаючи event як послугу, подають характеристики, якими має відрізнитися спеціальна подія. На нашу думку, термін «special event» або спеціальна подія, є найбільш влучним, тому що враховує два найважливіших аспекти: унікальність і усвідомлення важливості запланованої події.

Event-менеджмент у системі маркетинг-менеджменту в переважній більшості українських та європейських джерел належить до PR-інструментарію, на рівні з такими елементами як прес-реліз, фірмовий стиль та ін. Так, Ю. Касьянов розглядає event як свято, влаштоване для співробітників або клієнтів компанії [4]. Крім свят, під event розуміють конференції, виставки, прес-конференції, а під event-менеджментом – їх успішна організація [16].

У 2006 р. видана монографія А. Шумовича «Великолепные мероприятия. Технологии и практика event management» [10], в якій йдеться про технології організації ділових заходів. А. Шумович розглядає практичні аспекти організації заходів, таких як весілля, діловий прийом, конференція та ін. Книга має прикладний характер та написана особисто практиком у цій галузі. У 2009 р. вийшла друга робота А. Шумовича з тематики event-менеджменту в співавторстві з А. Берловим. О. М. Симановська розглядає event-менеджмент як інструмент нематеріального мотивування персоналу, вона вказує на здатність корпоративних заходів зміцнювати командний дух, що в кінцевому результаті підвищує не тільки продуктивність праці, але й лояльність співробітників один до одного і до підприємства в цілому [9]. Автор розглядає організацію event у взаємозв'язку з кадровою політикою фірми.

Українські фахівці, які працюють у сфері event-індустрії, використовують поняття івентивний маркетинг – event marketing позначаючи ним досягнення маркетингових цілей фірми шляхом організації та проведення заходів. Івентивний маркетинг розглядається як один з нових інструментів створення і підтримки іміджу компанії або її продукції.

Цікавість фахівців до цього методу просування фірми пояснюється наступними факторами:

– зростанням рекламного кластера, що призводить до ослаблення інтересу щодо прямої реклами;

– зростанням конкуренції і, як наслідок, збільшенням чутливості споживачів до нецінових факторів – іміджу марки, якості продукту.

В Україні цей вид діяльності називається організацією подій або event-менеджментом та є одним з найістотніших інструментів PR, спрямованих на отримання довготривалого ефекту в формуванні іміджу підприємства, його впливу на суспільні інтереси та потреби. Event-менеджмент передбачає широкий спектр маркетингових комунікацій (від повідомлення співробітникам, клієнтам та контрагентам простої, але необхідної інформації до ефективної презентації бренду або продукції), що здійснюється за допомогою організації різних заходів. Масштаби впливу також можуть бути різними – від одного підприємства, кількох компаній до великих громадських мас. Важливими рушійними силами для розвитку event-менеджменту стали результати проведення заходу та повернення вкладених на його проведення коштів.

Варто відзначити, що вітчизняні event-менеджери охоче погоджуються реалізувати найоригінальніші задумки клієнтів: від концерту класичної музики на станції метро до банкету високого рівня на льоду фінської затоки? Це вже пройдені етапи в event-індустрії. Можливо, в найближчій перспективі такі фахівці зможуть заможним клієнтам запропонувати пікнік на вершині Евересту або екскурсію навколо земної орбіти. Будь-яка шалена ідея (якщо вона не належить психічно хворому і відповідає всім нормам безпеки життя клієнтів) має право на втілення. Головне, щоб був запропонований відповідний бюджет.

Звичайно, в зоні особливого професійного інтересу event-менеджерів знаходиться корпоративний сектор. Це величезне поле діяльності: можна проводити різні презентації, ділові зустрічі, конференції, просувати торговельні марки за допомогою яскравих акцій, що надовго закарбовуються в пам'яті. Загалом, якщо раніше профспілкові попередники event-менеджерів виводили людей на бігову доріжку для «галочки», то сьогодні це стало частиною маркетингової стратегії. Такі спеціалісти поділяються на штатних співробітників компаній (зазвичай, подібну розкіш можуть дозволити собі лише великі корпорації), працівників спеціалізованих агентств і «вільних художників», які, створивши собі ім'я, не відчувають брак клієнтури.

На думку Н. Копилової, нині в країнах пострадянського простору event-менеджмент – один з інструментів роботи ВТЛ-агентств, що найбільш динамічно розвиваються на комунікаційному ринку [5]. Непрямим показником зростання ринку event-послуг можна вважати збільшення кількості агентств, які їх надають. У даний час в Києві функціонує понад 346 агентств, що надають послуги з проведення заходів. На нашу думку, їх фактична кількість набагато вище, оскільки офіційні дані не враховують індивідуальних організаторів, незареєстрованих як юридичних осіб.

Проведений нами аналіз використання event-менеджменту в практиці сучасного управління показує, що на даний момент відсутні вагомі вітчизняні дослідження event-менеджменту і природи event. У західних джерелах event-менеджмент розглядається більш активно. Він входить до складу інструментів стратегічного маркетингу, підкреслюючи значення event у процесі комунікації з клієнтами: компанії проводять заходи, спрямовані на просування для того,

щоб полегшити комунікації з клієнтами та потенційними клієнтами. Компанії можуть досягти цільової аудиторії, запросивши її на певний захід [17].

До сфери компетенцій event-індустрії належить організація будь-яких заходів: від концертів світових зірок, бізнес-заходів до приватних вечорів та весіль. Щоб уникнути плутанини ми будемо відштовхуватися від типології заходів, наведених А. Шоном і Б. Перрі.

Окрім того, багато західних дослідників зауважують про тісний зв'язок методології event-менеджменту та методології управління проектами.

Event-менеджмент розуміють як впровадження методів управління проектами – project management в практику проведення подій [17], наголошується на необхідності формалізованого проектного підходу до організації заходів.

Event-менеджмент поділяють на корпоративний та комерційний. Зрозуміло, що ті, хто спеціалізується на першому, обслуговують фірми, на другому – приватних осіб. Зазвичай, до подібних людей звертаються ті, в кого є гроші, але немає вільного часу для здійснення своїх планів, або ж ті, хто звик довіряти виконання таких завдань професіоналам.

Подальший розвиток event-менеджменту в українських компаніях надасть змогу збагатити практику українських компаній важливою інноваційною управлінською технологією, що допомагає ефективно вирішувати наступні завдання [11]:

- підвищити рівень упізнаваності продукту, послуги або компанії;
- підвищення рівня обізнаності про послуги організації (подія просуває окрему послугу);
- презентація сприятливого іміджу продукту, послуги, місця або організації (заходи можуть бути використані як для вибудовування іміджу, так і для його зміцнення);
- зростання продажів продукту або, наприклад, відвідуваності місця;
- задоволення потреб суспільства як соціальних, так і матеріальних.

Останнє завдання – задоволення потреб суспільства найбільшою мірою пов'язане з концепцією соціальної відповідальності бізнесу. Просування продукту, послуги або компанії за умови задоволення соціальних потреб суспільства є частиною політики соціальної відповідальності фірми. Корпоративна соціальна відповідальність може виражатися в перерахуванні грошових коштів тим, хто їх потребує, а може прийняти форму систематично організованих навчальних семінарів, олімпіад, свят та ін. заходів. Подібним чином, за допомогою організації event, можуть бути втілені й ін. заходи. Це дає змогу стверджувати, що event-менеджмент є універсальною технологією реалізації стратегічних цілей компанії, до яких відносяться:

- побудова ефективних комунікацій зі стейкхолдерами фірми;
- створення соціально-відповідального іміджу компанії як внутрішнього (спрямованого на співробітників), так і зовнішнього.

Як наслідок – компанія отримує можливість бути присутньою в системі суспільних цінностей, зміцнити своє становище на ринку в довгостроковій перспективі, підвищити свій репутаційний капітал, а в подальшому це

позначиться позитивно і на капіталізації компанії в цілому. Найважливішим завданням у цьому випадку є формування цілісної event-політики фірми, котра враховує стратегічні цілі організації, специфіку її діяльності, кадрову політику, наявні ресурси та ін. складові: «професійний event-менеджмент – це не просто організація заходу. Він передбачає вивчення торгової марки, бізнесу або колективу, з яким доведеться працювати, визначення цільової аудиторії, розробку концепції заходу, а також планування технічних аспектів майбутньої події» [15].

Наукова новизна Досліджується триада понять event-менеджмент-культурологія, які нерозривно пов'язані з соціокультурною діяльністю суспільства та впливають на економічний розвиток держави.

Висновки. Таким чином, активне, змістовне дозвілля потребує певних зусиль і здібностей від івентора. Головна цінність сучасного івенту – це ті почуття, які він викликає в аудиторії. У цьому полягає і найбільша його складність. Сучасні івент-технології містять елементи розваги, але більше спрямовані залучати, ніж розважати цільові аудиторії. Організація івентів – це не лише організація дозвілля представників цільової аудиторії, а й потужний інструмент впливу і формування громадської думки.

Оскільки методи ведення бізнесу в Україні та управління загалом знаходиться у фазі активного розвитку, то будь-які інновації є неминучими. Особливо це стосується великих підприємств, установ та організацій, що мають великий штат працівників. На нашу думку, систематизація розрізнених event і планування кожної окремої події в рамках event-політики є наступною стадією розвитку event-менеджменту для українських компаній. У цьому випадку event-менеджмент стає інноваційним інструментом досягнення цілей фірми на всіх етапах її функціонування. Варто також відзначити важливість використання технологій event-менеджменту в формуванні позитивного іміджу компанії, згуртованого колективу та підвищення її конкурентоспроможності на ринку.

Національні особливості event-менеджменту визначаються спонтанністю та відсутністю пунктуальності, обов'язковості та чіткого виконання завдань більшістю працівників підприємств. Ще однією особливістю є велика ємність ринку, яка з часом заповниться безліччю нових компаній, що дає можливість талановитим event-менеджерам зайняти свою нішу. На даний момент event-менеджмент – один з найдинамічніших інструментів роботи BTL-агентств на комунікаційному ринку. Кількість агентств, що надають послуги event-менеджменту, постійно зростає, а організація та проведення заходів досягає європейського рівня. Отже, як і PR-галузь event-менеджмент має великі перспективи розвитку в Україні.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови. В 11 т. Т. 4. / ред. А. А. Бурячок, П. П. Доценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/> – Назва з екрану. – Дата звернення 17 січня 2017.
2. Васильєва М. Г. Мотивація персонала в умовах впровадження інновацій / М. Г. Васильєва // Управление персоналом. – 2009. – № 10. –

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.top-personal.ru/issue.html?2028>. – Загл. экрана. – Дата обращения 22 февраля 2017.

3. Event-менеджмент – организация мероприятий на высшем уровне [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pr2b.net/index.php/articles/91-listprevent>. – [Электронный ресурс]. – Загл. экрана. – Дата обращения 14 февраля 2017

4. Касьянов Ю. В. PR-кампания своими силами / Ю. В. Касьянов. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 250 с.

5. Копылова Н. С чего начинается событие / Н. Копылова // Альманах лаборатория рекламы, маркетинга и Public Relation. 2004. – № 5(36). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.advlab.ru/articles/article340.htm>. – Загл. экрана. – Дата обращения 10 февраля 2017.

6. Манихин А. А. Событийный маркетинг: понятие, сущность и преимущества событийного маркетинга // Российское предпринимательство. – Москва, 2010. – № 3/1. – С. 69–73.

7. Пашкевич М. Ю. Івент-технології у сфері дозвілля / Ю. М. Пашкевич // Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі: кол. монографія. – Київ: Вид-во: Ліра-К, 2017. – 328 с.

8. Резникова С. С. Структура концепта «событие и способы его вербальной репрезентации в СМИ : дис... на соиск. учён. степ. канд. фил. Наук : 10.02.04 / С. С. Резникова; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2006. – 178 с.

9. Симановская О. М. Организация HR-событий – успешная российская практика / О. М. Симановская. – Москва: Вершина, 2006. – 192 с.

10. Шумович А. В. Великолепные мероприятия. Технологии и практика event-management / А. В. Шумович. – Изд.-во: Манн, Иванов и Фербер, 2009, 336 с.

11. Carter L. Event Planning / L. Carter. – 2nd Ed. – Author House: Blumington, Indiana, 2013. – 192 p.

12. Getz D. Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events / D. Getz. – Butterworth-Heinemann, 2007. – P. 18.

13. Moss S. Entertainment management : towards best practice / S. Moss, B. Walmsley. – Boston, MA: CABI, 2014. – P. 3.

14. Shone A. Successful event management: a practical handbook / A. Shone, B. Parry. – Cengage Learning: EMEA, 2004. – P. 13.

15. Tassiopoulos D. Event Management: A Professional and Developmental Approach / D. Tassiopoulos ed. – Juta Pty Ltd, 2013. – 510 p.

16. Tum J. Management of Event Operations / J. Tum, P. Norton, J. Nevan Wright. – Oxford: Elsevier/Butterworth-Heinemann, 2006. – 280 p.

References

1. Buriachok, A.A., and Dotsenko, P.P. (2017). *Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language*, [online] Available at: < <http://sum.in.ua/>> [Accessed 17 January 2016].

2. Vasil'eva, M.G. (2009). 'Motivation of staff in the context of innovation'. *Upravlenie personalom [Personnel Management]*, [online] issue 1, pp. 30–35. Available at: <<http://www.top-personal.ru/issue.html?2028> > [Accessed 22 February 2017].
3. *Event-management – organization of events at the highest level*, [online], Available at: <<http://www.pr2b.net/index.php/articles/91-listprevent>> [Accessed 14 February 2017].
4. Kas'yanov, Yu.V. (2008). *PR campaign in the home*. Sankt-Peterburg: Piter.
5. Kopylova, N. (2004). 'PR campaign in the home'. *Al'manakh laboratoriya reklamy, marketinga i Public Relation [Almanac Laboratory of Advertising, Marketing and Public Relation]*, [online] no, 5(36) Available at: <<http://www.advlab.ru/articles/article340.htm>> [Accessed 10 February 2017].
6. Manikhi, A.A. (2010). 'Event marketing: the concept, essence and benefits of event marketing'. *Rossiiskoe predprinimatel'stvo [Russian Entrepreneurship]*, no, 3/1, pp. 69–73.
7. Pashkevich, M.Yu. (2017). 'Event technology in the field of leisure'. *Kulturno-dozvillieva diialnist u suchasnomu sviti [Cultural and leisure activities in the modern world]*. Kyev: Lyra-K.
8. Reznikova, S.S. (2006). *The structure of the concept «event and ways of its verbal representation in the media*. D.Ed. Russian State Pedagogical University named after AI Herzen.
9. Simanovskaya, O.M. (2006). *Organization of HR events is a successful Russian practice*. Moscow: Vershina.
10. Shumovich, A.V. (2009). *Great events. Technologies and practice event-management*. Izdatel'stvo: Mann, Ivanov i Ferber.
11. Carter, L. (2013). *Event Planning*. 2nd ed. Author House: Blumington, Indiana.
12. Getz, D. (2007). *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Butterworth-Heinemann.
13. Moss, S. and Walmsley, B. (2014). *Entertainment management : towards best practice*. Boston, MA: CABI.
14. Shone, A., and Parry B. (2004). *Successful event management: a practical handbook*. Cengage Learning: EMEA.
15. Tassiopoulos, D. ed. (2013). *Event Management: A Professional and Developmental Approach* . Juta Pty Ltd.
16. Tum J., Norton P., and J. Nevan Wright (2006). *Management of Event Operations*. Oxford: Elsevier/Butterworth-Heinemann.

УДК 379.8:316 “20”

Сидоровська Євгенія Андріївна
старший викладач кафедри філософії,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна,
savikt@ukr.net

ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ XXI ст.

Мета дослідження. Дослідити та проаналізувати вплив дозвіллевої діяльності на якість життя людини в умовах соціокультурного простору XXI ст. **Методи дослідження** складає сукупність базових принципів: об'єктивності, історизму, системності, багатфакторності, комплексності, розвитку та плюралізму, а для досягнення мети – використані методи наукового пізнання: проблемно-хронологічний, конкретно-історичний, статистичний, описовий, логіко-аналітичний. **Наукова новизна.** Проведено культурологічне дослідження взаємовпливу понять «якість життя» та «дозвілля»; проаналізовано сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів дозвілля та визначено їх вплив на якість життя; розглянуто сучасні форми дозвіллевої діяльності в контексті формування якості життя людини в соціокультурному просторі XXI ст. **Висновки.** На основі проведеного культурологічного аналізу дозвіллевої діяльності як чинника формування якості життя людини в соціокультурному просторі XXI ст. з'ясовано, що позитивні емоції, отримані в процесі дозвіллевої діяльності, забезпечують більш високий рівень сприйняття якості життя людини.

Ключові слова: дозвіллева діяльність, якість життя, соціокультурний простір.

Сидоровская Евгения Андреевна, старший преподаватель кафедры философии, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Досуговая деятельность как фактор формирования качества жизни человека в социокультурном пространстве XXI века

Цель исследования. Исследовать и проанализировать влияние досуговой деятельности на качество жизни человека в условиях социокультурного пространства XXI века. **Методы исследования** составляет совокупность базовых принципов: объективности, историзма, системности, многофакторности, комплексности, развития и плюрализма, а для достижения цели – использованы методы научного познания: проблемно-хронологический, конкретно-исторический, статистический, описательный, логико-аналитический. **Научная новизна.** Проведено культурологическое исследование взаимовлияния понятий «качество жизни» и «досуг»; проанализированы совокупность объективных и субъективных факторов досуга и определено их влияние на качество жизни;

рассмотрены современные формы досуговой деятельности в контексте формирования качества жизни человека в социокультурном пространстве XXI века. **Выводы.** На основе проведенного культурологического анализа досуговой деятельности как фактора формирования качества жизни человека в социокультурном пространстве XXI века выяснено, что позитивные эмоции, полученные в процессе досуговой деятельности, обеспечивают более высокий уровень восприятия качества жизни человека.

Ключевые слова: досуговая деятельность, качество жизни, социокультурное пространство.

Sydorovska Yevheniia, Senior Lecturer at the Department of Philosophy, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Leisure activity as a factor of forming human life in the socio-cultural space of the 21st century

The purpose of the article is to study and analyze the influence of leisure activity on the quality of human life in the conditions of the socio-cultural space of the 21st century. **The research methodology** consisted in the set of basic principles: objectivity, historicism, systematicity, multifactoriness, complexity, development and pluralism; to fulfill the research purpose, the following methods of scientific knowledge were used: problem-chronological, concrete-historical, statistical, descriptive, and logical-analytical. **The scientific novelty of the work** lies in the cultural study of the interaction between the concepts of “quality of life” and “leisure”; the analysis of the collection of objective and subjective factors of leisure and their influence on the quality of life; the consideration of contemporary forms of leisure activity in the context of forming the quality of human life in the socio-cultural space of the 21st century. **Conclusions.** Based on the conducted cultural analysis of leisure activity as a factor of forming the quality of human life in the socio-cultural space of the 21st century, it was found out that positive emotions obtained in the process of leisure activity provide a higher level of perception of the quality of human life.

Key words: leisure activity, quality of life, socio-cultural space.

Вступ. Визначення якості життя на особистому або суспільному рівні – складний процес, який загалом залежить від обраних індивідуумом визначальних факторів, серед яких така детермінанта як дозвілля відіграє неабияке значення. На нашу думку, на сучасному етапі існує нагальна необхідність об'єднання об'єктивних знань та суб'єктивних уявлень про дозвіллеву діяльність, з метою проведення комплексного дослідження для детального розуміння даної галузі та виявлення зв'язків з якістю життя людини в соціокультурному просторі XXI ст.

Аналіз публікацій. На сучасному етапі аналізу дозвіллевої діяльності та структурі якості життя людини присвячено велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців, які в багатоаспектних дослідженнях та наукових розвідках розглядають ці поняття в культурологічних, психологічних та

педагогічних контекстах. Наприклад, Н. Цимбалюк («Інституціональна модернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні», 2005) досліджує призначення культурно-дозвіллевих утворень з позиції забезпечення умов для активного культурного дозвілля населення, відтворення фізичних та духовних сил, інтенсивного розвитку самодостатньої культурної діяльності та індивідуальних творчих здібностей; Ю. Возна («Культурно-дозвіллева сфера як простір соціалізації студентської молоді», 2012) аналізує необхідність пошуку шляхів вирішення проблеми соціалізації студентської молоді у вищих навчальних закладах через культурно-дозвіллеву діяльність; Ю. Павлова («Оздоровчо-рекреаційні технології та якість життя людини», 2016) окреслює теоретичну модель структури якості життя та визначає базові компоненти благополуччя людини, аналізує вплив комплексних оздоровчих та рекреаційних програм на компоненти якості життя різних груп населення. Проте, у вітчизняному науковому просторі, особливості дозвіллевої діяльності як чинника формування якості життя людини у соціокультурному просторі XXI ст. й досі лишаються не достатньо висвітленими, що й зумовлює актуальність статті.

Мета дослідження. Дослідити та проаналізувати вплив дозвіллевої діяльності на якість життя людини в умовах соціокультурного простору XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Поняття «якість життя», як процес когнітивного судження, визначається як «глобальна оцінка від задоволення життя людиною, відповідно до обраних нею критеріїв» [10, с. 475–492].

Судження про те, наскільки людина задоволена якістю власного життя на даному етапі, засновано на порівнянні з індивідуально визначеними індивідуумом стандартами, такими як, наприклад, матеріальний добробут (як детермінанта рівня життя, що відображає характеристику середовища, але не саму діяльність людини), зайнятість, здоров'я, дозвілля, особисте життя тощо, які при визначенні задоволення якістю життя для кожної людини мають своє значення. Відтак, якість життя визначається об'єктивними факторами, а також суб'єктивним сприйняттям факторів, які впливають на життя людини. М. Арґайл визначає відчуття щастя як «стан радості або відчуття позитивної емоції; задоволення від життя в цілому або таких його частин як робота, дозвілля тощо» [4, с. 56].

Визначення якості життя на особистому або суспільному рівні – складний процес, який загалом залежить від обраних визначальних факторів, серед яких такі детермінанти як дозвілля та культура були офіційно визнані порівняно нещодавно.

Поняття «дозвілля» традиційно розглядається науковцями з точки зору дискреційного (вільного) часу, діяльності (заснованої на власному виборі та самовизначенні), а також сприйнятті й осмисленні людиною себе самої в процесі цієї діяльності. Основою будь-якої дозвіллевої діяльності є індивідуальний суб'єктивний досвід діяльності, який обирається індивідуумом самостійно й здійснюється лише заради нього [5, с. 34]. Відтак, участю людини

в різноманітних дозвіллевих міроприємствах є важливим фактором підвищення рівня якості життя.

Варто зазначити, що дозвілля, як вільний від роботи час, який людина заповнює різноманітними заняттями – невід’ємна складова життя в контексті споживання благ, відчуття задоволення, щастя тощо. Деякі вчені, досліджуючи соціокультурне значення поняття дозвілля, не ототожнюють його з поняттям вільного часу, хоча вони тісно пов’язані між собою, оскільки в даному випадку дозвіллева діяльність людини – це діяльність у вільний не лише від необхідної праці у сфері зайнятості час, але й у вільний час від відтворення життєвих функцій в домашньому господарстві та в межах соціальних відносин [3, с.7].

Ж. Дюмазедьє, аналізуючи тенденції виникнення дозвілля, робить висновки, що дозвіллева діяльність у житті людей (йдеться про населення розвинених країн – *Авт.*), має тенденції до зростання, а її привабливість та цінність практично перевершили цінність діяльності людини в робочий час [2, с. 53].

Наразі, дозвілля, як одна зі сфер життєдіяльності людини, впливає на розвиток галузей економіки та сприяє трансформації дозвіллевої інфраструктури, а його інноваційні форми, зумовлені соціальною диференціацією сучасного суспільства. Велике значення в сучасних соціокультурних умовах, поряд із освітнім процесом та безпосередньо роботою, набуває й дозвіллева діяльність, в контексті формування певних стратегій життя молодого покоління, оскільки саме вона є важливою галуззю для самореалізації, а відтак стосується не лише інтересів окремого індивіда, а й всього суспільства. Активні, пасивні, розважальні та розвиваючі певні якості, навички й вміння типи дозвіллевої діяльності (наприклад, відвідування культурно-мистецьких заходів, заняття творчістю, спортом тощо) відчутно впливають на формування світосприйняття людини, її духовного розвитку та ціннісних орієнтацій, а найголовне те, що визначають стратегію життя – активну чи пасивну.

В умовах високорозвиненого соціокультурного простору, вільний час визначається невід’ємною частиною збалансованого управління особистим часом і превалюючою детермінантою, спрямованою на потреби людини. Право на дозвіллеву діяльність, участь у суспільному та культурно-мистецькому житті, вважається своєрідним показником суспільної якості в умовах особистої свободи.

Дозвіллева діяльність відіграє важливу роль у суб’єктивному сприйнятті благополуччя людини, адже надає можливість для задоволення життєвих цінностей і потреб. Завдяки участі в дозвіллевій діяльності, людина вибудовує соціальні відносини, створює передумови для відчуття позитивних емоцій, набуває додаткові навички, вміння та знання, а відтак – поліпшує якість життя.

Варто зазначити, що зарубіжними дослідниками було запропоновано кілька варіантів кваліфікації дозвіллевої діяльності, відповідно до впливу на якість життя людини. Наприклад, К. Ллойд та К. Аулд вказують на відмінності між його варіантами – видами дозвілля, орієнтованими на людину (*person-*

centred – тобто безпосередньо дозвілля, задоволення від нього індивідуума, його ставлення до дозвілля) та орієнтованими на місце (place-centred – тобто ресурси та оточуюче середовище для проведення дозвіллевої діяльності) [7, с. 43–71], які мають вимірюватися при оцінюванні окремих видів діяльності. Дослідники пропонують розподіл дозвілля на 6-ть категорій: засоби масової інформації, суспільні міроприємства, міроприємства на свіжому повітрі, спортивні міроприємства, культурні міроприємства та хобі.

А дослідження ін. науковців – Л. Лінга та П. Лі, [6, с. 161–180], Б. МакКорміка та Ф. МакГурі [8, с. 77–93], доводять, що взаємодія цих двох видів дозвілля створює та підтримує якість життя людини.

Х. Тінслі та Б. Елдрідж розробили класифікацію дозвіллевих міроприємств на основі задоволення необхідних потреб людини. Відтак, їх таксономія дозвіллевої діяльності має 11-ть груп: новизна, приналежність, чуттєва насолода, когнітивна стимуляція, самовираження, творчість, конкуренція, опосередкована конкуренція, релаксація та ін. [12, с. 123–132].

Д. Скот та Ф. Уїллітс пропонують власний розподіл дозвілля на типи, відповідно до соціалізації – творче, художнє, інтелектуальне та спортивне [9, с. 319–330].

Серед вітчизняних науковців, загальною є наступна класифікація дозвіллевої діяльності: активна та пасивна (за ознаками); щоденна, щотижнева, відпускна, святкова (за періодичністю); короткочасна, довготривала, епізодична (за тривалістю); творча, культурна, рекреаційна, спортивна, декоративно-прикладна, туристична (за напрямками діяльності) [1, с. 13].

Варто зазначити, що традиційним підходом при визначенні впливу дозвіллевої діяльності на якість життя людини, є акцентування на дослідженні ролі місцевих показників, тобто частоти використання об'єктів дозвілля, тоді як фактор задоволення від особистісно-орієнтованого проведення вільного часу великою мірою ігнорується.

У даному випадку вважаємо за доцільне проаналізувати кілька аспектів формування якості життя людини в соціокультурному просторі XXI ст. – об'єктивні критерії природи дозвілля, у контексті впливу на якість життя (наприклад, використання певних місць проведення дозвілля, інвентарю або послуг), з метою осмислення дозвілля в умовах не пов'язаних з досвідом особистості та суб'єктивні критерії вимірювання дозвіллевої діяльності (ставлення до нього та рівень задоволення людини від дозвілля).

Одним із важливих об'єктивних факторів, які впливають на якість життя є дозвіллеві види діяльності. Варто зазначити, що при вивченні дозвілля, вчені нерідко фокусують увагу на впливі спортивних або розважальних міроприємств на якість життя людини в контексті пріоритетних факторів, таких як соціальна взаємодія, відчуття досягнення результату та рівень задоволення своїм дозвіллям. Відповідно до отриманих результатів, величезний вплив на підвищення якості життя мають ті види дозвіллевої діяльності, в яких центральним компонентом є соціальна взаємодія, а найкращим предиктом якості життя виступають міроприємства, орієнтовані на людські потреби, що

пояснюється наявністю «корисних наслідків» соціальної взаємодії з іншими людьми в результаті участі в активних видах дозвіллевої діяльності (відпускні туристичні мандрівки, активні види спорту, відвідування спортивних міроприємств тощо). Відтак, безумовно, активне дозвілля взаємопов'язане з соціальною підтримкою та підвищенням якості життя.

Так, загальновідомим є факт позитивного взаємозв'язку між участю індивідів у міроприємствах активного фізичного дозвілля та якістю життя – з одного боку наявний позитивний зв'язок між соціальними діями (щасливіші люди активніше проявляють свої здібності на соціальних заходах), з іншого, превалюючою стає альтернативна теорія потреби, відповідно до якої задоволення потреб має відчутний ефект на підвищення якості життя людини (якщо індивід може задовольнити власні потреби, він буде підтримувати або поліпшувати якість життя).

На думку Х. Тінслі та Б. Елдріджа, дозвіллева діяльність, пов'язана з задоволенням потреб і сприятливо відображається на якості життя та здоров'ї людини [12, с. 123–132].

Варто зазначити, що важливим фактором під час дослідження впливу дозвілля на якість життя людини є гендерні, освітні та вікові ознаки, а також фінансовий рівень. Наприклад, чоловіки та жінки, які належать до складу високого соціального класу, займаються аналогічною дозвіллевою діяльністю, у той час як представники середнього соціального класу досить суттєво відрізняються дозвіллевою активністю; студенти частіше та ефективніше беруть участь в активному дозвіллі [11, с. 73–89].

Діяльність та досвід, пов'язані з дозвіллям, можуть мають різні переваги, а відповідно й різний фактор впливу на якість життя для різних груп людей. Так, наприклад, для працюючих людей, дозвіллева діяльність може бути своєрідним антистресовим засобом, у той час як для людей похилого віку участь у дозвіллевих міроприємствах забезпечує можливість для соціальної взаємодії.

Відтак, дозвіллева діяльність відіграє важливу роль у формуванні якості життя, оскільки надає змогу реалізувати потреби, відповідно до життєвих цінностей індивіда. Завдяки їй люди будують соціальні відносини, відчувають позитивні емоції, набувають додаткові навички та знання, відповідно покращуючи якість життя.

Наукова новизна. Проведено культурологічне дослідження взаємовпливу понять «якість життя» та «дозвілля»; проаналізовано сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів дозвілля та визначено їх вплив на якість життя; розглянуто сучасні форми дозвіллевої діяльності в контексті формування якості життя людини в соціокультурному просторі XXI ст.

Висновки. На основі проведеного культурологічного аналізу дозвіллевої діяльності як чинника формування якості життя людини в соціокультурному просторі XXI ст. з'ясовано, що позитивні емоції, отримані у процесі дозвіллевої діяльності, забезпечують більш високий рівень сприйняття якості життя людини.

Список використаних джерел

1. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля / А. Воловик, В. Воловик. – Харків: ХДАК, 1999. – 329 с.
2. Дюмазедье Ж. Р. Планирование досуга и культурное развитие / Ж. Дюмазедье // Образование взрослых и досуг в современной Европе. – Прага: «Обрис», 1966. – С. 53–65.
3. Понукалина О. В. Досуг в структуре городского пространства: автореферат дис. ... кандидата социологических наук : 22.00.04 / Саратов. гос. техн. ун-т. – Саратов, 2002. – 16 с.
4. Argyle M. The psychology of happiness / M. Argyle. – London: Methuen, 1987. – 256 p.
5. Csikszentmihalyi M. Flow: The psychology of optimal experience / M. Csikszentmihalyi. – New York: Harper Collins, 1990. – 303 p.
6. Leung, L., & Lee, P.S.N. Multiple determinants of life quality: the roles of Internet activities use of new media, social support, and leisure activities / L. Leung, P. S. N. Lee // Telematics and Informatics. – 2005. – № 22. – pp. 161–180. – <https://doi:10.1016/j.tele.2004.04.003>
7. Lloyd, K. M., & Auld, C. J. The role of leisure in determining quality of life: issues of content and measurement / K. M. Lloyd, C. J. Auld // Social Indicators Research. – 2002. – № 57. – pp. 43–71.
8. McCormick, B., & McGuire, F. Leisure in community life of older rural residents / B. McCormick, F. McGuire // Leisure Sciences. – 1996. – Vol. 18. – № 1. – pp. 77–93.
9. Scott, D., & Willits, F. K. Adolescent and adult leisure patterns: A Reassessment / D. Scott, F. K. illits // Journal of Leisure Research. – 1998. – № 30(3). – pp. 319–330.
10. Shin C. C., Johnson D. M. Avowed happiness as an overall assessment of quality of life / C. C. Shin, D. M. Johnson // Social Indicators Research. – 1978. – № 5. – pp. 475–492. – <https://doi:10.1007/BF00352944>
11. Sylvia-Bobiak, S., & Caldwell, L. L. Factors related to physically active leisure among collegestudents / S. Sylvia-Bobiak, L. L. Caldwell // Leisure Sciences. – 2006. – № 28 (1). – pp. 73–89. – <https://doi.org/10.1080/01490400500332728>
12. Tinsley, H. E. A., & Eldredge, B. D. Psychological benefits of leisure participation: A taxonomy of leisure activities based on their need-gratification properties / H. E. A. Tinsley, B. D. Eldredge // Journal of Counseling Psychology. – 1995. – № 42(2). – pp. 123–132. – <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0167.42.2.123>

References

1. Volovyk, A., Volovyk, V. (1999). *Pedagogy of leisure*. Kharkiv: Kharkivska Derzhavna Akademiia kultury.
2. Dumazedier, J. (1966). Planning leisure and cultural development. *Education of adults and leisure in modern Europe*, pp. 53–65.
3. Ponukalina, O. (2002). *Leisure in the structure of urban space*. D. Ed. Saratov State Technical University.

4. Argyle, M. (1987). *The psychology of happiness*. London: Methuen.
5. Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. New York: Harper Collins.
6. Leung, L., Lee, P.S.N. (2005). Multiple determinants of life quality: the roles of Internet activities use of new media, social support, and leisure activities. *Telematics and Informatics*, no. 22, pp. 161–180. <https://doi:10.1016/j.tele.2004.04.003>.
7. Lloyd, K.M., Auld, C.J. (2002). The role of leisure in determining quality of life: issues of content and measurement. *Social Indicators Research*, no. 57, pp. 43–71.
8. McCormick, B., McGuire, F. (1996). Leisure in community life of older rural residents. *Leisure Sciences*, vol. 18, no. 1, pp. 77–93.
9. Scott, D., Willits, F.K. (1998). Adolescent and adult leisure patterns: A Reassessment. *Journal of Leisure Research*, no. 30(3), pp. 319–330.
10. Shin, C.C., Johnson, D.M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of quality of life. *Social Indicators Research*, no. 5, pp. 475–492. <https://doi:10.1007/BF00352944>.
11. Sylvia-Bobiak, S., Caldwell, L.L. (2006). Factors related to physically active leisure among collegestudents. *Leisure Sciences*, no. 28(1), pp. 73–89. <https://doi.org/10.1080/01490400500332728>
12. Tinsley, H.E.A., Eldredge, B.D. (1995). Psychological benefits of leisure participation: A taxonomy of leisure activities based on their need-gratification properties. *Journal of Counseling Psychology*, no. 42(2), pp. 123–132. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0167.42.2.123>

УДК 316.772.2+ 004.738.5

Трач Юлія Василівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
0411@ukr.net

СОЦІОКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

Мета статті – з'ясування особливостей соціокультурної взаємодії в інтернет-спільнотах. **Методи дослідження.** Вибір методів дослідження зумовлений метою статті й предметом дослідження, зокрема застосовано системний підхід для вивчення мережевих співтовариств та метод структурно-функціонального аналізу організації інтернет-спільнот. **Наукова новизна** полягає у виявленні змістових особливостей інтернет-спільнот як нової форми соціокультурної взаємодії, що виникає в процесі інтернет-опосередкованої комунікації. **Висновки.** Веб-спільнота є нетрадиційним простором віртуальної взаємодії, що володіє відмінними ознаками й особливостями. Створена виміром традиційних структур соціокультурного життя, інтернет-спільнота формує особливий простір, що істотно впливає на повсякденне життя. Комунікаційні процеси, які відбуваються в просторі мережевих спільнот, відображають специфіку і винятковість віртуальної комунікативної взаємодії.

Ключові слова: інтернет-спільнота, комунікації, соціокультурна взаємодія.

Трач Юлия Васильевна, кандидат педагогических наук, доцент, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Социокультурное взаимодействие в интернет-пространстве

Цель статьи – выяснение особенностей социокультурного взаимодействия в интернет-сообществах. **Методы исследования.** Выбор методов исследования обусловлен целью статьи и предметом исследования, в частности применён системный подход для изучения сетевых сообществ и метод структурно-функционального анализа организации интернет-сообществ. **Научная новизна** заключается в выявлении содержательных особенностей интернет-сообществ как новой формы социокультурного взаимодействия, возникающего в процессе интернет-опосредованной коммуникации. **Выводы.** Веб-сообщество является нетрадиционным пространством виртуального взаимодействия, обладающее отличительными признаками и особенностями. Будучи рожденным измерением традиционных структур социокультурной жизни, интернет-сообщество формирует особое пространство, что существенно влияет на повседневную жизнь. Коммуникационные процессы, которые происходят в пространстве сетевых сообществ, отражают специфику и исключительность виртуального коммуникативного взаимодействия.

Ключевые слова: интернет-сообщество, коммуникации, социокультурное взаимодействие.

Trach Yuliia, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Sociocultural interaction in the Internet space

The purpose of the article is to find out the features of sociocultural interaction in Internet communities. **The research methodology.** The choice of research methods was predetermined by the purpose of the article and the subject of the study; in particular the system approach was applied for studying network communities, as well as the method of structural and functional analysis of the organization of Internet communities. **The scientific novelty** lies in the identification of the content features of Internet communities as a new form of sociocultural interaction, which occurs in the process of Internet-mediated communication. **Conclusions.** An Internet community is an unconventional virtual interaction space, which has distinctive features and characteristics. Created through measuring the traditional structures of sociocultural life, Internet communities form a special space that significantly affects everyday life. Communication processes that occur in the space of Internet communities reflect the specificity and exclusivity of virtual communicative interaction.

Key words: Internet community, communication, sociocultural interaction.

Вступ. Знання у вигляді інформації відіграє визначальну роль у системі цінностей сучасного суспільства. Воно набуває найважливішої соціальної значущості і впливає на всі сфери життя людини. Звичайно, поняття інформації є набагато давнім, ніж саме людство, але ніколи раніше людство не накопичувало інформацію такими темпами, маючи при цьому можливість підтримувати необмежене в часі й просторі спілкування.

Суспільство в цілому та окрема людина не можуть існувати без спілкування. Спілкування – це складна, багатофункціональна і багатогранна складова людського життя. З одного боку, вміння спілкуватися є природною якістю людини, а з іншого – складною набутою навичкою, яка вимагає постійного вдосконалення. Без спілкування неможлива взаємодія соціальних груп, спрямована на спільну трудову діяльність, обмін досвідом і навичками. Не меншу роль відіграє спілкування в процесі формування особистості, встановлення міжособистісних відносин, формування людських індивідуальностей.

Світова спільнота визнає життєву необхідність вільного обміну ідеями та знаннями для інтелектуального прогресу та міжнародного взаєморозуміння спільнот. Подібна взаємодія визначається як соціокультурна взаємодія – це процес, в якому дії суб'єктів визначаються метою і регулюються цінностями, формальними і неформальними нормами певної культури. Це процес міжкультурної взаємодії, який тією чи іншою мірою сприяє зміні культур. Сьогодні для конструювання нових форм соціокультурної взаємодії найбільші можливості надає глобальна мережа: взаємодія в мережевих групах для спілкування, встановлення і підтримання соціальних контактів, пошук інформації, організація спільної творчої діяльності, планування колективних заходів, реалізованих у мережі або реальному житті. Необхідність вивчення

інтернет-опосередкованої соціокультурної взаємодії продиктована тим, що цей вид віртуальної комунікації стає в сучасному світі одним із провідних видів спілкування.

Огляд останніх публікацій з теми. Проблеми масової комунікації знаходять відображення в працях представників різних галузей науки: соціологів, філософів, культурологів, психологів та ін. Найбільш значущими можна назвати праці таких зарубіжних авторів, як І. Ю. Алексеєва [1], Д. Белл [2], Ж. Бодрійяр [3], Н. Луман [7] та ін.

Питанням становлення й функціонування інтернет-спільнот присвячені праці таких зарубіжних дослідників як С. В. Бондаренко [4], Д. В. Іванов [5], М. Кастельс [6], В. Л. Сілаєва [8] та ін. У цих працях аналізується різноманіття інтернет-спільнот, їх роль у змінюваному полі соціокультурної взаємодії, онтологічні й гносеологічні підстави їх вивчення, культура і стратифікація інтернет-спільнот, мотиви і потреби їх членів, перспективи розвитку інтернет-комунікації в межах цих груп. У цих та інших працях інтернет-спільноти досліджені в загальних рисах, але специфіка соціокультурної взаємодії в межах цієї форми комунікації все ж вимагає аналізу функціональних, організаційних, змістовних особливостей даного явища.

Таким чином, **метою даної статті** є з'ясування особливостей соціокультурної взаємодії в інтернет-спільнотах.

Виклад проблеми. Інтернет-опосередковані комунікації, наділені елементами зворотного зв'язку, мають відкрите і необмежене спілкування людей, які знаходяться фізично не поруч. Це зумовлює формування та постійне зростання мережевих спільнот, що об'єднуються спільністю поглядів, інтересів і цілей, і не враховують соціальні, культурні, політичні та інші відмінності між учасниками. Формотворчим чинником таких спільнот є інтерес, розподіл соціальних ролей і статусів. При цьому кожен індивід одночасно існує в кількох реальностях, спілкується в різних інформаційних потоках. Таким чином, технології сприяють тому, що соціальні зв'язки послаблюються, поступаючи місцем неформальним об'єднанням.

Інтернет-спільноти об'єднують групи людей, які підтримують спілкування за допомогою комп'ютерних мережевих засобів і зв'язків, наявність яких робить можливим формування соціальних об'єднань, обмін знаннями (і не лише) між учасниками та залучення нових членів. Учасники таких комунікацій знають, що є представниками різних соціальних і культурних світів. Суб'єктивно вони спілкуються «однією мовою», навіть, якщо передають різні смисли. Соціальні зв'язки, що формуються за допомогою мережевої взаємодії, за стійкістю інколи не поступаються зв'язкам, які ґрунтуються на реальному спілкуванні.

Однак, спілкування в інтернет-спільнотах, як і інші види опосередкованого спілкування, має своєрідні особливості, пов'язані з способом організації взаємодії: широка доступність такої форми взаємодії; відсутність бар'єрів для спілкування між людьми різного віку, статі, які мають різні соціальні статуси; можливість починати і переривати комунікацію в будь-який момент; відсутність впливу стереотипів, що змінюють характер міжособис-

тісного спілкування; повне або часткове спотворення реальних даних про себе, що впливає на адекватне й суб'єктивне сприйняття співрозмовника; можливість позбавлення від комплексів і поведінкових відхилень; розкутість суджень і поглядів, велика свобода висловлювань.

Особливу привабливість реальності, створюваної засобами Інтернету, можна пояснити тим фактом, що такі її характеристики, як можливість вибору та керованість, набувають статусу додаткових здатностей, а не умовних обмежень. В Інтернет-співтоваристві образ співрозмовника формується на основі його текстів у силу того, що люди не можуть бути представлені один одному інакше, окрім як через текст. Надійність передання інформації й адекватність сприйняття співрозмовників при такому способі спілкування є досить низькими в силу його знеособленості й відсутності «тілесності». Таким чином, фізичне «непредставлення» учасників комунікації, потенційна обмеженість невербального супроводу інформації, не персональне звернення і можливість відтермінованої реакції на нього становлять головні характеристики специфічної взаємодії всередині інтернет-спільноти. З одного боку, шляхом демонстрації більшої розкутості комунікативних партнерів посилюється комфортність такого спілкування, а з іншого – виявляється його дискомфортність, зважаючи на безкарність і знеособленість комунікантів.

Для інтернет-спільнот характерне формування внутрішньої культури, що виявляється в наявності певної системи цінностей, правил і норм поведінки, прийнятих кожним членом групи. Крім того, в межах кожної інтернет-спільноти спостерігається розвиток самобутньої культури, яку породжує стереотипність поведінки, сформовані традиції, специфіка лексики та ін., що характеризує рівень стійкості інтернет-спільноти та міру узгодженості її учасників.

Загалом віртуальні співтовариства мало чим відрізняються від реальних об'єднань: для комфортного перебування всередині спільноти, розуміння повідомлень і мотивів інших учасників необхідно володіти мовою комунікації та дотримуватися прийнятих норм поведінки. Як і в звичайному, оффлайновому співтоваристві, при спілкуванні неприпустимі агресивність, грубість, зневажливе ставлення до співрозмовників, ненормативна лексика, тобто головний принцип віртуальної комунікації: не дозволяти поведінку, неприпустиму в реальному спілкуванні й вміти ставити себе на місце співрозмовника.

Глобальність масштабів віртуальної взаємодії сприяє виникненню персонально-анонімної форми спілкування. Соціальні зв'язки в мережі вирізняються більшою знеособленістю і швидкоплинністю. Контакти легко встановлюються і просто перериваються. Необхідність постійної «включеності» в життєдіяльність мережевого співтовариства вимагає від користувача вміння вибудовувати складні комунікативні форми. Ускладненість мережевого спілкування зумовлена відсутністю додаткового супроводу: жестів, міміки, інтонації.

Текстовий характер взаємодії в веб-спільнотах визначає необхідність ідентифікації користувачів, індивідуальність яких представлена фрагментарно.

У процесі мережевої комунікації члени спільноти створюють віртуальні особистості, певною мірою відповідні їх реальним психологічним і соціальним характеристикам. Підміна реальних імен псевдонімами (нікнеймами) вирішує питання ідентифікації користувачів, а також слугує засобом самопрезентації. Саме віртуальна самопрезентація шляхом створення псевдонімів дає змогу актуалізувати власні «субособистості». Нік користувача, як прояв субособистості, є при цьому призмою відображення його особистості. За кожним віртуальним ніком є реальна людина, спілкування з якою в межах інтернет-спільноти зводиться до взаємодії з її ніком. Перебуваючи в певній комунікативній ситуації, респондент реалізує мотиви своєї субособистості, при цьому відмінність від реального спілкування полягає в тому, що в субособистості відсутнє тілесне втілення.

У процесі формування мережевої ідентичності велику роль відіграє «віртуальний персонаж» – аватар (графічний образ) користувача. Значущість візуального образу визначають пріоритети самопозиціонування і самоподання у віртуальному просторі. Відсутність зорового контакту між учасниками надає необмежені можливості для формування враження про себе. Головне завдання аватара – ініціювати спілкування, привернути увагу, тому, виконуючи роль маски, за якою ховається користувач, він, аватар, найчастіше визначається його настроєм, повнотою внутрішнього світу, системою цінностей та інтересів, розкриває його суть. Наявність візуальних образів дає змогу визначити віртуальну реальність простору інтернет як сценічну, в якій людина, перебуваючи всередині, виступає в якості одного з її об'єктів.

Крім необхідності вираження своєї субособистості й поліпшення Я-концепції, створення мережевого образу реалізує потребу користувача в самореалізації. Прагнення прикрасити події, продемонструвати свої найкращі якості та ін., стаючи визначальним мотивом поведінки, в просторі мережевих спільнот може набувати різні форми. Виявляється внутрішнє протиріччя особистості, що виражається в мозаїчності та роз'єднаності норм і цінностей, що утворюють культурний базис суспільства. Живе спілкування замінюється взаємодією з проникаючими в життєвий простір користувача «анонімними знайомими». Опосередкована комунікація з віртуальними, штучно створеними, партнерами (візуалізується в численних ніках), породжує нову умовну потребу в штучному спілкуванні, замість попередньої природної необхідності в особистих контактах з людьми, близькими за інтересами, соціальним станом, рівнем освіченості та ін. Відбувається заміщення мотивів і потреб, результатом якого є, з одного боку, переривання культурних традицій, а з іншого – формування субкультури віртуальних спільнот.

Взаємодія, організована в межах інтернет-спільноти, має величезні можливості для налагодження і підтримки будь-яких типів взаємодії і взаємовідносин. У його межах можна здійснити інтерактивне спілкування учасників, не обмежене просторовими (географією) і часовими межами, обмін оперативною інформацією, ведення архіву публікацій, просування проектів. Така форма налагодження соціальних контактів дає змогу формувати групи з окремо взятих користувачів, груп користувачів, організацій. Інтернет-

спільноти надають соціальним суб'єктам найширші можливості для здійснення комунікації. Їх відносна універсальність дає можливість використовувати їх практично в будь-якій ситуації, що вимагає організованої взаємодії.

Найбільш широко представлена взаємодія незнайомих у реальності користувачів, уособлених один для одного в тій формі, яку породжує їх власне уявлення. Спонуканням для такого спілкування виступає спроба самореалізації в просторі віртуальної комунікації через різні труднощі або обмеженість засобів для власної репрезентації в реальності. Не менш поширеною є форма взаємодії між користувачами, які не приховують свого реального знайомства в просторі віртуальних комунікацій. Таке спілкування мало чим відрізняється від особистого листування; його специфічність визначається в режимі реального часу, а також особливостями електронної комунікації (можливістю супроводу інтернет-посиланнями, візуальними додатками тощо). Причинами для підтримки подібної форми комунікації можуть бути невміння або небажання реального спілкування, або об'єктивна відсутність можливостей для його організації.

Ще одним видом мережевої взаємодії в межах інтернет-спільнот є цілеспрямоване спілкування, яке анонімно ініціюється одним із знайомих в реаліях користувачів таким чином, що співрозмовник не здогадується з ким спілкується. Причиною цього може бути, наприклад, бажання донести будь-які відомості до знайомого користувача, викликати його на відвертість, при цьому приховавши власну участь. Для мережевих спільнот також характерне спілкування однієї людини під різними псевдонімами в одній гілці або навіть темі. Використання різних ніків задовольняє прагнення користувача «програти» різні соціальні ролі. Крім відкритого спілкування існує можливість особистого листування. Спілкування «в лічку» нагадує обмін електронними листами, адресованими визначеному одержувачу і доступними тільки йому. Оприлюднення даних приватного листування без згоди співрозмовника є порушенням правил в більшості інтернет-спільнот.

В об'єктивній реальності позиція соціального суб'єкта чітко позначена й зрозуміла для оточуючих. Статусність в мережевому співтоваристві при відсутності візуальних характеристик може визначатися за специфічними мережевими атрибутами спілкування: тексти користувача (рівень грамотності, стиль мовлення, міра володіння термінологією та ін.); цитованість постів автора (частота згадування його імені також може розглядатися як індикатор віртуального статусу); кількість друзів (заявлених у списку дружніх контактів, а також тих, що з'являються в процесі комунікації); займаний ієрархічний рівень (при інших однакових показниках роль модератора або адміністратора визначає більш високий статус користувача); рівень професійної компетенції (певний рівень освіти користувача значно підвищує його можливості і, відповідно, статус); час знаходження в співтоваристві тощо.

У цілому особистість інтернет-спільноти має більшу соціальну автономію, ніж в повсякденному реальному житті. Крім того, зусилля, необхідні для підвищення соціального статусу учасника інтернет-спільноти, не можна порівняти з діями для зміни позиції в реальному суспільстві. Можна,

таким чином, визначити високий рівень вертикальної соціальної мобільності веб-спільнот. Мережева взаємодія залишає для індивіда велику свободу обрання соціальних позицій, ніж в реальності. Користувач може володіти відображеним мережевим статусом реальної позиції, до того ж виключно мережевим. Стаючи учасником одразу, наприклад, кількох конференцій, він одночасно може бути володарем різних мережевих статусів різного рівня. На відміну від статусів об'єктивної соціальної реальності, соціальні позиції, займані виключно в межах інтернет-спільнот, є менш стійкими і визначеними, при цьому більш персоналізованими і не постійними.

Привабливість такого спілкування для багатьох користувачів визначається саме легкістю налагодження зв'язків між комунікантами. Крім того, для простору мережевих спільнот характерна відсутність виражених об'єктивних ознак соціальної нерівності. Мережеві зв'язки, позбавлені багатьох переваг реальних контактів, але які практично не обмежені й не потребують відповідальності, стають кращими для багатьох користувачів, які обмежуються практично цілком лише віртуальною взаємодією. Інтернет-співтовариство, яке об'єднує користувачів глобальної мережі, утворює вид соціального об'єднання, специфіку якого становлять спільність дискурсу, а також тривала емоційна залученість учасників у процес комунікації.

Отже, вищевикладене дає підстави констатувати, що **наукова новизна** цього дослідження полягає у виявленні змістових особливостей інтернет-спільнот як нової форми соціокультурної взаємодії, що виникає в процесі інтернет-опосередкованої комунікації.

Висновки. Таким чином, веб-спільнота є сформованим нетрадиційним простором віртуальної взаємодії, що має свої ознаки і особливості. Інтернет-спільнота формує особливий соціокультурний простір, що істотно впливає на повсякденне життя. Комунікаційні процеси, які відбуваються в просторі мережевих спільнот, відображають специфіку і винятковість віртуальної комунікативної взаємодії.

Опосередкована комунікація інтернет-спільнот позитивно впливає на розвиток особистості й суспільства, але водночас пов'язана з певними ризиками. Спрощення процесу інформаційного обміну багато в чому прискорює і полегшує реальну взаємодію. Інтернет-комунікація значно розширює коло спілкування користувача, сприяючи при цьому його самовизначенню. Загроза для суспільства полягає в поширенні спрощених форм взаємодії з віртуальною в об'єктивну реальність. Певна анонімність комунікації веб-спільнот сприяє великій відвертості її учасників, але при цьому породжує девіантні, маргінальні форми поведінки індивідів всередині і за межами мережевих спільнот.

Зростання соціокультурної значущості інтернет-спільнот, проблеми самоідентифікації особистості та культурної ідентичності всередині спільноти, питання соціального контролю над ними, визначають дослідницький інтерес до цього феномена.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. Ю. Интернет и проблема субъекта // Влияние Интернета на сознание и структуру знания : сб. ст. – Москва: ИФ РАН, 2004. – С. 24–57.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социологического прогнозирования. – Москва: Академия, 2004. – 788 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления: его мифы и структуры. – Москва: Республика: Культурная революция, 2006. – 269 с.
4. Бондаренко С. В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ : дис. на соиск. науч. степени д-ра социол. наук : 22.00.04 / С. В. Бондаренко ; Рост. гос. ун-т. – Ростов-н/Дону, 2004. – 386 с.
5. Иванов Д. В. Императив виртуальности: современные теории общественных изменений. – Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2002. – 211 с.
6. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая индустриальная волна на Западе: антология. – Москва: Академия, 1999. – С. 494–505.
7. Луман Н. Глобализация мирового сообщества: как следует системно понимать современное общество // Социология на пороге XXI века. – Москва, 1999. – С. 141–142.
8. Силаева В. Л. Интернет как социальный феномен // Социологические исследования. – 2008. – № 11. – С. 101–107.

References

1. Alekseeva, I. (2004). 'Internet and the problem of the subject'. *Vliyanie Interneta na soznanie i strukturu znaniya* [Influence of the Internet on the consciousness and structure of knowledge], pp. 24–57.
2. Bell, D. (2004). *The future post-industrial society: the experience of sociological forecasting*. Moscow: Academy.
3. Baudrillard, J. (2006). *Consumer Society: its myths and structures*. Moscow: Republic: Cultural Revolution.
4. Bondarenko, S. (2004). *Social structure of virtual network communities*. D.Ed. Rostov State University.
5. Ivanov, D. (2002). *The imperative of virtuality: modern theories of social change*. St. Petersburg: Publishing house of St. Petersburg State University.
6. Castells, M. (1999). 'The formation of the community of network structures'. *Novaya industrial'naya volna na Zapade* [The New Industrial Wave in the West], pp. 494–505.
7. Lumann, N. (1999). 'Globalization of the World Community: How to Systematically Understand the Modern Society'. *Sotsiologiya na poroge XXI veka* [Sociology on the Threshold of the 21st Century], pp. 141–142.
8. Silaeva, V. (2008). 'The Internet as a social phenomenon'. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological research]. no. 11, pp. 101–107.

Наукове видання

ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 33

Науковий редактор

Безклубенко С. Д.

Відповідальний за випуск

Мамедова В. М.

Редактори

Тимофєєва К. О., Абдельшахїд Т. С.

Комп'ютерне забезпечення

Кулинич І. В.

Підписано до друку 10.12.2017 року

Формат 70x100/16

Друк офсетний. Наклад 300 прим.

Ум. друк. арк. 12,3. Обл. вид. арк. 14,2

Замовлення № 3233

Видавничий центр КНУКіМ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від.09.10.2014